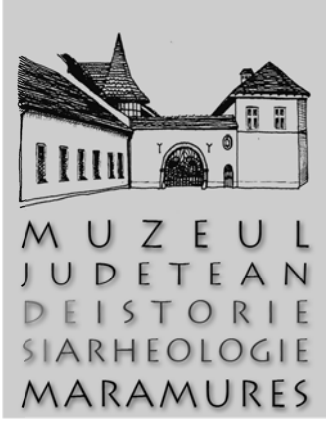

MARMATIA

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ŞI
ARHEOLOGIE MARAMUREŞ

MARMATIA

10/1
ARHEOLOGIE

Baia Mare
2011

https://biblioteca-digitala.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Viorel RUSU, redactor şef
Dan POP, secretar de redacție
Marius ARDELEANU
Raul CARDOŞ
Bogdan BOBÎNĂ

COLEGIUL ŞTIINȚIFIC:
Academician Alexandru VULPE
Dr. Nona PALINCAŞ, Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, Bucureşti
Dr. Ioan STANCIU, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca

MARMATIA – publicație periodică a Muzeului Județean de Istorie
şi Arheologie Maramureş

Lucrările şi corespondența vor fi trimise la adresa:
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3
cod: 430406; jud. Maramureş
Telefon / Fax: 0040-262-211924; 0040-262-211927
e-mail: muzeumm@yahoo.com
www.maramuresmuzeu.ro

Răspunderea pentru conținutul ştiințific al lucrărilor şi calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor

Coperta şi tehnoredactarea: Emanuel LUCA

Editor: Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
© Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş 2011

ISSN - 1582-9979

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS – SUMMARY – SOMMAIRE – INHALT

Teofil IVANCIUC	Din arheologia Ţării Maramureşului. Istoricul cercetărilor. Bibliogafia străină - Archaeology of Maramureş Land. History of researches. Foreign literature.	7
Dan POP	Aşezarea din epoca bronzului de la Lăpuşel *Mociar*, judeţul Maramureş - The Bronze Age settlement from Lăpuşel *Mociar*, Maramureş County.	23
Tudor SOROCEANU	Restitutiones bibliographicae et archaeologicae ad res praehistoricas pertinentes. II. Colecţia dr. Samuel Egger dinViena - Restitutiones bibliographicae et archaeologicae ad res praehistoricas pertinentes. II. Die Sammlung Dr. Samuel Egger aus Wien.	53
Dinu BERETEU	Aşezarea dacică fortificată de la Sălicea (com. Ciurila, jud. Cluj) - Die dakische befestigte Siedlung von Sălicea (Gemeinde Ciurila, Kreis Cluj).	109
Marius ARDELEANU	O fibulă de epocă romană de tip „Cociş 19a" - A Roman brooch of "Cociş 19a" type	123
Raul CARDOŞ	Descoperiri monetare romane în Barbaricum-ul din zona de nord-vest a României (sec. II –IV p. Chr.) - Roman monetary discoveries in the Barbaricum of the North-Western Romania (IInd-IVth centuries AD).	131
Ioan STANCIU	Despre rolul aşa-numitelor „pâinişoare de lut" în mediul aşezărilor slave timpurii (sec. VI-VII) - About the uses of the so-called clay "breadcakes" in the milieu of the early Slavic settlements (6th-7th century).	165
Dan Augustin DEAC	Un monument egiptizant din Dacia Porolissensis - An egyptianizing monument from Dacia.	193

Prescurtări bibliografice / Bibliographische Abkürzungen / Bibliographical abbreviations 206

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Din arheologia Țării Maramureşului. Istoricul cercetărilor. Bibliogafia străină.

TEOFIL IVANCIUC

A. Contribuții la cunoaşterea istoricului cercetărilor arheologice

Apariția interesului față de vestigiile arheologice de pe cuprinsul Comitatului Maramureş datează cel puțin de la finele secolului XVIII, când apar primele semnalări de descoperiri de monede sau bronzuri (primul depozit cunoscut e menționat în 1783) şi când începe cercetarea vechimii exploatărilor salinelor şi a aşezărilor umane de aici.

Din acea perioadă cunoaştem numele a doi erudiți care s-au ocupat de istoria comitatului, aceştia ocupându-se tangențial şi de unele aspecte arheologice.

Primul este **Réti Franciscus**, despre care ştim doar că a fost registrator la Oficiul Sării din Coştiui, şi că a compilat lucrarea „*Chronologia Rei Cameralis Marmaticae*" în opt volume în manuscris, volume finalizate în anul 1805[1]; dintre acestea primul volum se ocupă de preistoria locului de la Potop până la Iisus Hristos: „Ad I-mam Rei Cameralis Marmaticae Epocham (post conditum seu Orbem Generaleque Diluvium, usque a Nato Christo Domino saeculi primi finem").

Probabil tot Réti este autorul unui alt manuscris, datat la începutul secolului XIX şi atribuit de Ioan Mihalyi de Apşa unui „expert erudit erarial", document dispărut azi şi intitulat *Tentamen eruitionis, quae salis fodina Rhonensis ad aetatem regiminis divi Stefani I. Regis Hungariae coinciderit*. În acest manuscris autorul vorbeşte „demonstrat până la evidență" (zice Mihalyi) despre începutul salinelor Dragomireşti, Ieud, Giuleşti, Rona de Jos, Slatina, Nereşnița, Neagova, Teceu, Bărănica şi Ocna Hust la mijlocul secolului II d. Cr., al celor de la Talabor în secolele IV-VI, iar a celor 14 mine de la Coştiui în secolul VI, acestea fiind exploatate de către rămăşițele colonilor romani şi lucrate până la venirea ungurilor[2]. Aceste datări se bazează atât pe tipologia tipului de exploatare, cât şi pe monedele descoperite în aceste locuri.

Un alt vechi cercetător al istoriei Maramureşului este **Simonchicz Innocentius** (Rovno Ucraina, 1750 - Sighet, 1807, profesor, istoric şi numismat care a fost rector al Şcolii Piariste sighetene, unde a predat între anii 1789-1790 şi din 1796 până la deces). Acesta a compilat printre altele prima istorie complet păstrată a Maramureşului „*Noctium Marmaticarum Vigiliae*", în două volume editate între anii 1803-1805[3]. Primul volum include capitolele „Dissertatio de Terra Maramaros" şi „Dissertatio de salinis Marmatiae" care se pare (n-am avut încă acces la lucrare) că fac referire şi la descoperiri arheologice. Un alt manuscris al lui **Simonchicz**, „*Dissertatione Diplomatico-Numismatica illustratus in gratiam quinque oppidorum Coronae*" finalizat în 1803 şi azi dispărut, se presupune că includea descoperiri numismatice din cele cinci oraşe regale: Sighet, Hust, Teceu, Visk şi Câmpulung.

Înainte de mijlocul secolului XIX apare prima colecție muzeală maramureşeană, în cadrul Liceului Reformat de la Sighet, cu profil de ştiințele naturii, ale cărui baze sunt puse la 1842 de profesorul Hanák János. Un alt profesor al liceului, pasionat de istorie,

[1] Cinci se păstrează la Direcția județeană a Arhivelor Naționale Cluj, fond Colecția de documente şi manuscrise, cutiile 14-15.

[2] Mihalyi, 1900, 618-619.

[3] Păstrate în manuscris la Biblioteca Națională Maghiară Budapesta (Quart. Lat. 273 şi 274).

https://biblioteca-digitala.ro

Lugossy Jozsef (ce predă aici între 1841-1845) trimite spre expertiză şi apoi donează Muzeului Național din Budapesta două topoare de bronz „romane" (de fapt de epoca bronzului) descoperite la Câmpulung la Tisa în 1842. Acum apare prima consemnare referitoare la piese arheologice maramureşene în literatura de specialitate[4]. Acest fapt înseamnă că Lugossy era atras de arheologie dar că încă nu se începuse constituirea colecției din cadrul Liceului sighetean.

La 1850, profesorul de teologie **Szilágyi István** (istoric, academician, născut la Nagykálló în 1819, decedat la Sighet în 1897), ajunge director la şcoala calvină. Acesta înființează la 1862 „Societatea Muzeală", primele obiecte de bronz din cadrul colecției Liceului Reformat fiind menționate în anii 1862-1863. La 1873 se înființează „Societatea pentru Muzeu" (care primeşte donații de la academicienii Ioan Mihalyi de Apşa şi Szilágyi István) iar în 1876 are loc în oraş prima expoziție arheologică, cu ocazia Conferinței medicilor şi naturaliştilor maghiari[5].

Tot Szilágyi scrie pentru „Societatea pentru Muzeu" o însumare de date privind preistoria acestui ținut (azi din nefericire pierdută) şi este autorul unei lucrări[6], în care introduce şi câteva date arheologice (cum ar fi însemnarea despre o „spadă cavalerească" de la Săcel ajunsă în colecția liceului din Sighet). El a coordonat şi primul volum al Monografiei Comitatului Maramureş (tipărit la Budapesta în 1876 dar fără capitolul de istorie, ce trebuia să intre în al doilea volum care nu a mai apărut).

Aproximativ contemporan cu Szilágyi, un alt cercetător maramureşean se apleacă asupra arheologiei. Ne referim la **Ioan Mihalyi de Apşa** (istoric, numismat, jurist, academician, Apşa de Mijloc, 1844-Gherla, 1914), primul cercetător sistematic al preistoriei Maramureşului. Acesta a scris mai multe lucrări, cea mai importantă fiind **„***Diplome maramureşene din secolele XIV şi XV*", Sighet, 1900, ce include date despre depozite şi tezaure maramureşene, vechi aşezări şi mănăstiri. În manuscris, acesta a lăsat **„***A történet elõtti Máramaros*"[7] şi „*Catalogu numunitoru antice ce sunt în colecțiunea subscrisului*"[8], colecție ce număra 1000 piese, dintre care 636 de argint şi 364 de aramă sau bronz, 82 de monede provenind din tezaurul roman de la Teceu. În afara monedelor vechi, acesta a colecționat şi bronzuri, piese din aur (parte a tezaurului de la Sarasău, inelele de la Ieud şi Onceşti), din piatră etc., parte a colecției sale păstrându-se azi în cadrul Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Baia Mare.

Un alt maramureşean care este legat tangențial de arheologia locului este **Várady Gábor** (Sighet, 1820-Sighet, 1906), jurist, activ pe tărâmul societăților culturale, care editează istoricul „Societatea pentru Muzeu"[9] şi care ajunge primul director al Muzeului Comitatului Maramureş (în 1899), muzeu care avea şi o secție de istorie-arheologie, pe lângă cele de artă populară şi ştiințele naturii, secție alcătuită mai ales din piese de bronz descoperite pe teritoriul comitatului. Muzeul, găzduit începând din 1912 în Palatul Cultural, cu o existență ce durează până la primul război mondial când colecțiile se risipesc, editează în 1905 un anuar ce conține şi inventarul arheologic deținut[10].

În 1911, vicarul sighetean **Bud Tit** publică lucrarea „*Date istorice despre protopopiatele, parohiile şi mănăstirile române din Maramureş*", tipărită la Gherla, ce conține

[4] În *Magyar Akademiai Értesítő*, 3, feb.-apr., nr. IV, 1844, 70.

[5] Descrisă în *1876. aug. 22–28. Máramaros -Szigeten tartott XIX. Szerk. dr. Gerlóczy Gyula és dr Dulácska Géza.arczképpel és több fametszettel*, în : Orvosok és természetvizsgálók. A magyar – Nagygyüléseinek történeti vázlata és munkálatai, Budapest, 1878.

[6] Szilágyi 1889, 11-26.

[7] Lucrare despre preistoria regiunii păstrată la Direcția județeană Maramureş a Arhivelor Naționale, fond „Colecția de documente dr. Mihaly de Apşa", dosar 16/1878.

[8] Aflat azi în colecția Casei Memoriale Ioan Mihalyi de Apşa din Sighetu Marmației.

[9] *A máramarosi múzeum-egylet mélyen tisztelt választmányához intézett előterjesztése*, Sighet, 1898.

[10] *Múzeumi évkönyv. A máramaros-vármegyei múzeum- egyesület története és a múzeum tárgyainak jegyzéke*, Sighet, 1905.

https://biblioteca-digitala.ro

mici însemnări cu tentă arheologică referitoare la vechi cetăți şi mănăstiri, descoperiri de monede, bronzuri etc.

În vara lui 1923, **Márton Roska** întreprinde primele sondaje arheologice în Maramureş, la Cuhea, Ieud şi Săliştea de Sus, sondaje rămase fără rezultat (deşi la Cuhea şi Ieud, Radu Popa a făcut descoperiri câteva decenii mai târziu). „Nici o urmă de aşezare sau viețuire nu s-a găsit" menționează acesta[11]. Arheolog reputat, acesta ratează inexplicabil, dar cercetările sale din Maramureş se vor materializa mai târziu pe un cu totul alt tărâm, şi anume cel etnografic! Săpăturile sale în căutarea „palatului lui Dragoş" de la Cuhea, au fost efectuate cu ajutorul sigheteanului **Ion Bârlea**, cunoscut ca şi folclorist dar şi arhivist, pasionat de istorie.

În 1926 la Sighet se reînființează Muzeul Maramurăşului (condus de T. Vornicu), ce are şi o mică secție de istorie, muzeu desființat în 1940.

În anii '30 în Sighet avem informații despre dr. **Tiberiu Kiss**, colecționar de depozite de bronzuri şi probabil arheolog amator, a cărui colecție este azi pierdută[12].

În 1940 apare cunoscuta lucrare a lui **Alexandru Filipaşcu,** „*Istoria Maramureşului*", (tipografia „Universul", Bucureşti, 1940). Acesta[13] încearcă să prezinte dovezi arheologice despre trecutul regiunii, preluate din „Diplomele" lui Mihalyi, numai că, dacă la Mihalyi aflăm[14] că la Sarasău s-a descoperit „un thezaur de aur în greutate de vreo 9 kilograme, decorat cu gust artistic", la Filipaşcu acesta apare ca „un obiect de bronz artistic decorat, greu de 9 kg"[15]! Tot la Sarasău, Mihalyi descrie descoperirea de la Vaskapu, „loc întărit", cu „vreo 6-7 gropi aflătoarie în apropiere" şi „mulțimea obiectelor de bronz sepate tot acolo"[16], Filipaşcu „traducând" pasajul astfel: „într-o groapă de 8 m adâncime s-au descoperit obiecte de bronz şi romane"[17]!

Apoi Mihalyi, în cartea sa[18] susține că „inscripțiuni antice romane, până azi n-am aflat în comitat. Una tabulă votivă de peatra de calcar e zidită în peretele casăi mele din Sighet. Dear aceasta e din Ulpia Traiană...prin care bancherul Januarius (161 d.Hr.)…", acesta amintind şi faptul că, sub vârful Bagna (deci în hotarul Sighetului sau mai precis, al Ronei de Jos), „sub deal, în grădina lui Emil Liederman, se află o peatră de 180 cm înaltă, cu literele următoarie VBHSV"[19] fără a o atribui însă romanilor.

Filipaşcu, în „Istoria" sa[20] deturnează afirmațiile lui Mihalyi, susținând că „inscripții romane avem numai două, una săpată într-o piatră înaltă de 180 cm, descoperită în hotarul Crăciuneştilor şi purtând inscripția „VBHSV"; iar alta o tablă votivă a lui Ianuarius schimbător de bani din a doua jumătate a sec. al II-lea"!

În fine, Filipaşcu mai „găseşte" unelte de fabricație neolitică de-a lungul văii Tisa până la izvoarele ei (!), o Dacie liberă în Maramureş cu o mulțime de cetăți şi o linie fortificată de-a lungul graniței, susținând că romanii din Maramureş „au construit drumuri, au reparat cetăți, au construit o fortăreață la Coştiui", „de-a lungul Izei, plantată cu castani, se aflau vilele patricienilor romani...iar văgăunile munților noştri au servit ca sedii de oracole romane"[21]!

[11] Daicovici C. 1924, 12-13.

[12] Pentru depozitul de la Coştiui I vezi Popescu 1945, 540-541, iar pentru cel de la Şieu II veziPopescu 1941, 144-145.

[13] Filipaşcu 1940, 18-22.

[14] Mihalyi 1900, 20-21.

[15] Filipaşcu 1940, 18.

[16] Mihalyi 1900, 139.

[17] Filipaşcu 1940, 19.

[18] Mihalyi 1900, 619.

[19] Mihalyi 1900, 221.

[20] Filipaşcu 1940, 21.

[21] Filipaşcu 1940, 18-19.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1942, Márton Roska revine cu o informație prețioasă, care ori a fost obținută de el pe teren în anii ’20, ori i-a fost furnizată ulterior de altcineva, eventual de către cei de la Muzeul Maramureşului: între Sighet şi Vereşmort, pe malul stâng al Tisei a fost găsit un fragment de strecurătoare de lut, datată în neolitic sau La Tene[22].

Nu ştim dacă este vorba despre prima semnalare a aşezării Cămara Cireghi (aparținând culturii Suciu de Sus[23] sau, mai probabil, o aşezare neidentificată încă, din care provin şi descoperiri monetare (piese dacice de tip Sighet, „găsite la Sighet pe malul Tisei”[24] dar şi un denar roman găsit la vărsarea Tepliței în Tisa[25].

În 1954, **Francisc Nistor** (n. Sighet, 1908 – m. Sighet, 1997, fotograf, etnograf, arheolog amator) este însărcinat cu reînființarea muzeului sighetean, care este inaugurat în 1957 şi care are şi o secție de arheologie ce conține desigur piese de bronz, dar şi fragmente ceramice, piese numismatice sau topoare de piatră.

Acesta demarează şi o serie de cercetări de suprafață şi sondaje restrânse, identificând pe lângă o serie de depozite şi piese izolate de bronz ce vor intra în colecția ce-i poartă numele (aflată azi la Muzeul din Sighet) şi o serie de situri (vreo 15, printre care fortificațiile de la Onceşti, Sarasău, Solovan etc.)[26].

În 1956 apare pentru prima dată în Maramureş **Radu Popa** (n. Cluj, 1933 – m. Bucureşti, 1993), acesta identificând urmele feudale de la Cuhea, pe care le va dezveli cu începere din 1964. El va întreprinde în anii ’60- ’70 o serie de campanii arheologice şi sondaje, dezvelind obiective valoroase precum aşezarea *barbaricum* de la Călineşti-Rogoaze, bisericile din Cuhea şi Giuleşti, reşedința fortificată de la Cuhea, cetatea de la Sarasău sau satele feudal-timpurii de la Sarasău, Giuleşti, Sighet-Valea Mare etc. El rămâne arheologul care a săpat cel mai mult, şi cu cele mai importante rezultate, în Țara Maramureşului[27]. În decursul campaniilor sale el a fost ajutat de **Mircea Zdroba** (care face şi sondajul din 1966 de la Sarasău- Lazu Mare), **Carol Kacsó** (care începe în 1968 săpături la Giuleşti-valea Mestecăniş, Bârsana-Cetățuia, apoi la Tisa etc.[28]), Francisc Nistor, Ioana Popovici, Németi Janos, Ioan Glodariu, C. Buruga, M. Berindei, M. Grigore, K. Gündisch, A. Furnică, C. Pop, **Radu Harhoiu** (care ulterior face sondajul de la Crăciuneşti-Mohelcă), **Georgeta Maria Iuga** (care apoi conduce şantierul de la Sarasău şi face un sondaj la Crăciuneşti), Sever Dumitraşcu, A. Nemoianu, Gh. Todincă, D. Marcu, N. Palincaş, S. Iosipescu, **Larisa Nemoianu** (care ulterior conduce şantierul de la Călineşti[29]), S. Puşcaşu, D. Căpățână etc.

În 1963, pe dealul Solovan de la Sighet, **Kurt Horedt,** împreună cu J. Németi şi Fr. Nistor începe dezvelirea fortificației hallstattiene de aici[30], iar în 1964-65, **Hadrian Daicoviciu** împreună cu O. Bandula, I. Glodariu, Fr. Nistor, şi J. Németi dezvelesc turnul feudal şi aşezarea dacică de la Onceşti[31].

În 2002 reîncep cercetările arheologice în Maramureş (după ce în anii ’80-’90 sunt efectuate doar câteva sondaje precum cele de la Bogdan Vodă, Sighet-biserica reformată şi Onceşti). C. Kacsó, împreună cu Dan Pop şi R. Cardoş, efectuează sondaje la Sighet pe str.

[22] Roska 1942, 171.
[23] Ivanciuc C. 1990, 116-117.
[24] Forrer 1908, tom 1, fig 289.
[25] Vizauer 2003, 219-228.
[26] Pentru bronzuri vezi Nistor, Vulpe, 1969, 1970 şi 1974.
[27] Popa 1966, 1966a, 1969, 1970, 1971, 1973 şi 1975; Popa, Zdroba 1966 şi 1969, Popa, Kacso 1974, Popa, Harhoiu 1989; Popa, Iuga 2005.
[28] Kacsó 1977, 1977a, 1981, 1987, 1990, 1992, 1995, 1996, 1999, 1999a, 1999b, 1999c, 2000, 2003, 2003a, 2003b, 2004, 2006, 2006a, 2009; Kacsó, Bura 1974; Kacsó, Mitrea 1976.
[29] Nemoianu 1979; Nemoianu, Todincă 1981.
[30] Horedt 1963-1964 şi 1966.
[31] Daicoviciu, Bandula, Glodariu 1965.

https://biblioteca-digitala.ro

Făget şi Sarasău *după Ştrec*[32]; apoi D. Pop efectuează cercetările de la Bârsana-Mănăstire (2007), în paralel efectuând o lungă serie de cercetări de suprafață pe cuprinsul întregului Maramureş istoric, împreună cu Raul Cardoş, Bogdan Bobînă şi Zamfir Şomcutean, Dorian Ghiman, Florin Pop şi Florela Vasilescu descoperind o serie de aşezări din diverse epoci care au fost inventariate şi cartate în sistemul de coordonate STEREO 70[33].

În 2006, Gheorghe Petrov şi Horațiu Groza de la Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei Cluj Napoca fac săpături în Cimitirul Săracilor de la Cearda-Sighet[34], iar în 2010, rabinul Iaacov Horowitz din New York, supraveghează arheologic reamenajarea mormintelor familiei Teitelbaum din Cimitirul evreiesc din Sighet[35].

În paralel cu săpăturile arheologice sistematice sau efectuarea de sondaje, pe întreg cuprinsul Țării Maramureşului au loc cercetări de suprafață. Printre cei care participă îi enumerăm în afara celor menționați mai sus pe: Alexandru Vulpe, Mircea Rusu, Alexandru Păunescu, Nicolae Bura, Mihai Dăncuş, Iosif Beres, Cornel Ivanciuc (care identifică după 1986 primele aşezări paleolitice din zonă şi alte câteva stațiuni de epoca bronzului[36]), Ioan Stanciu, Teofil Ivanciuc (care identifică cu începere din 1988 peste 30 de stațiuni[37]), Victor V. Vizauer sau Augustin Coroian.

Pe malul stâng al Tisei, în anii din urmă s-au făcut descoperiri importante la Mănăstirea Peri (săpături de **A. A. Rusu,** P. Szöcs Péter, **V. Kotigorosko**- care întreprinde majoritatea campaniilor arheologice din Maramureşul ucrainean, V. Marina, V. Ciubotă, M. Zelea şi V. Mizgan[38]) dar şi la Slatina-Cetate şi Biserica Albă (**V. Vasiliev**, A. Rustoiu, E. Balaguri şi V. Marina[39]), asta ca să amintim doar câteva din descoperirile din apropierea Tisei.

B. Bibliografie străină

Între finele secolului XVIII şi începutul secolului XXI, au fost editate sau au rămas doar la stadiul de manuscris, o serie de lucrări în limbile latină, maghiară, germană, franceză, engleză, ucraineană, rusă, slovacă , italiană şi desigur, română.

Dintre acestea am selectat doar titlurile apărute în străinătate (deci nu în limba română) şi câteva vechi manuscrise despre care avem cunoştință. Desigur, prezentarea este una parțială, numărul lucrărilor referitoare la arheologia Țării Maramureşului fiind mult mai mare decât cel prezentat aici.

*** **1878 -** *1876. aug. 22–28. Máramaros -Szigeten tartott XIX. Szerk. dr. Gerlóczy Gyula és dr. Dulácska Géza. 2 arczképpel és több fametszettel*, în "Orvosok és természetvizsgálók. A magyar –. nagygyüléseinek történeti vázlata és munkálatai, Budapest", 165. (date despre descoperirile maramureşene de bronzuri).

*** **1876 –** ArchÉrt 10, 295. (notă despre peste 200 de monede romane de argint descoperite pe teritoriul maramureşean, majoritatea imperiale de sec. III).

*** **1856 -** Archiv österr. Geschichtsquellen 15, 316-317. (tezaurul de la Borşa).

[32] Raport, 431-432; Kacsó 2009, 59-60.
[33] Campanie în curs, parte a rezultatelor publicate în Pop 2009 şi Bobînă 2009.
[34] Publicate la adresa *http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_sighet.pdf.*
[35] Menționate în cotidianul „Informația Zilei", nr. din 15 oct 2010, sub semnătura lui Ioan J. Popescu.
[36] Păunescu, Ivanciuc C. 1991.
[37] Ivanciuc T. 1998 şi 2005.
[38] Rusu 1999, 169-174.
[39] Vasiliev 2001, 2003, 2005; Vasiliev et al. 1997, 1999, 2001 şi 2002.

https://biblioteca-digitala.ro

*** **1878 -** Congres International d'Anthropologie et d'Archeologie Prehistoriques a Budapest 1876**,** Budapest. (date despre descoperiri de epoca bronzului din Maramureş).

*** **1892-** *Egy máramarosmegye bronzkard*, ArchÉrt 12, 409.

Bartha Antal 1975 - *Hungarian society in the 9th and 10th centuries*, Budapest. (tezaurul de la Hust).

Bélay Vilmos 1943 - *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII század elejéig*, Sylvester-Nyomda, Budapest. (susține evacuarea Maramureşului de către romani, în secolul III).

Bergner Rudolph 1884 - *In der Marmaros. Ungarische Culturbilder*, München-Leipzig. (susține că în preistorie, în Maramureş locuiau bastarnii aliați cu dacii).

Bernjakoviè K. 1960–*Bronzezeitliche Hortfunde vom rechten Ufergebiet des oberen Theisstales (Karpatoukraine USSR),* SlovArch, 8, 370. (depozitul de la Rakhiv).

Blanchet Adrien 1905- *Traité des monnaies gauloises*, II, Paris, 463. (tezaurul celtic de la Sighet).

Csongradine Balogh Eva 2000- *Rézkori pattintott köeszközök a magyar nemzeti múzeumban*, CommArchHung, 49-66. (vorbeşte despre două piese din piatră cioplită datând din epoca cuprului, provenite din Maramureş şi aflate în colecțiile Muzeului Național Maghiar din Budapesta).

De Mortillet Gabriel 1867- *Promenades préhistoriques à l'Exposition universelle*, Paris, 75-77. Descriere a depozitului de la Câmpulung la Tisa („cel mai vechi din expoziție, care conține două vase de lut prost arse, semănând cu vasele de terramase d' Emilie din epoca bronzului, două brățări de bronz, două spirale de bronz, două topoare, multe plăcuțe de bronz semisferice pentru prins pe centură, multe cuie de bronz cu capătul rotunjit, foarte numeroase mici perle de email albastru şi cateva perle de chihlimbar") ! Am citat pentru ineditul informației, fiind vorba despre o mențiune rară, dacă nu unică, vizavi de prezența sticlei şi a chihlimbarului în Maramureşul preistoric).

Dembski Günther 1968 - *Münzen der Kelten. Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums*, Band 1, Vienna, 250 p. (tezaurul celtic de la Sighet).

Dessewffy Miklos 1910 – *Barbar penzei***,** Budapest, 863, 867. (tezaurul celtic de la Sighet).

Eisner Jan 1933- *Slovensko v pravěku*, Bratislava, 266. (cercei de tâmplă de bronz de la Sighet).

Emich Gusztáv 1865 - *A két hazában talált régi arany müemlékekről, különösen a szarvasszói-Mármaros-megyei-arany kincsről*, Pest, 17 p. (tezaurul de aur de la Sarasău).

Fiala Eduard 1904 - *Collection Ernst Prinz zu Windisch- Grätz, Die Prägungen der Barbaren,* V, Prag, 204. (tezaurul celtic de la Sighet).

https://biblioteca-digitala.ro

Foltiny Stephan 1968 - *Einige spätbronzezeitliche Goldfunde aus Siebenbürgen im Naturhistorischen Museum*, AnnNaturhistorMusWien 72, 703-711. (inelele de aur de la Sighet).

Fomin A.V., Kovács L. 1987 - *The tenth century Máramaros county ("Huszt") dirham hoard*, Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest.

Fügedi Erik 1977 - *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon*, Budapest. (cetăți feudale maramureşene).

Gohl Ödön 1914- *Eremleletek,* Numizmatikai Közlöny 13, 1, Budapest, 21. (tezaurul de la Hust, moneda thassiană de la Rozavlea etc.).

Gooss Carl 1876- *Skizzen zur vorrömischen. Culturgeschichte der mittleren Donaugegend,* Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 13, Hermannstadt, 474-514. (bronzuri maramureşene).

Hampel József 1886-1896- *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, I-III, Budapest, 254, 275, 254. (bronzuri maramureşene).

Hampel József 1880- *Magyarhoni régészeti leletek repertóriuma*, ArchKözl 13, 63-66. (bronzuri maramureşene).

Hampel József 1886- *Trouvailles de l'age de bronze en Hongrie*, Budapest, 108. (bronzuri maramureşene).

Hampel József 1907- *Ujabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeirol*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 228. (tezaurul de la Hust).

Hoernes Móricz 1904– *Őskori és római leletek Magyarországból a bécsi udvari természetrajzi múzeumban*, ArchÉrt 24, 206. (monede şi bronzuri maramureşene).

Ilk Anton-Joseph 2006– *Die Maramuresch und ihre Geschichte bis zum Ende des 14. Jahrhunderts*, Karpatenbeeren. Bairisch- österreichische Siedlung, Kultur und Sprache in den ukrainisch-rumänischen Waldkarpaten (Schriften zur Literatur und Sprache in Oberösterreich, 10), Adalbert-Stifter-Institutes des Landes Oberösterreich, Linz. (descrierea regiunii înainte de secolul XIV).

Jankovich I. M. 1931- *Podkarpatská Rus v prehistorii*, Munkács, pl. 6, 17, 22. (bronzuri maramureşene).

Jereb János 1884 – *Az aknasugatagi sóbányászat*, Bányászati és Kohászati Lapok, 17, Budapest, 2. (mine presupus romane în Maramureş).

Karczag Á., Szabó T. 2010- *Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei. Várak, várkosfalak, templomvárak, barlangvárak, sáncok és erődítmények a honfoglalástól a 19. század végéig*, Budapest. (cetățile medievale de la Dolha, Hust, Visk, Bărănica, Teceu, Criva Mică, Boureni, Sarasău, Onceşti, Cuhea şi Coştiui).

https://biblioteca-digitala.ro

Kenner Friedrich 1863- *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie (1859-1961),* Archiv österr. Geschichtsquellen 29, 303. (depozitul de la Borşa).

Kiss Attila 1999- *A 375 és 1000 közötti kincsleletek, mint a Kárpát-medence kora középkori történeti forrásai. A kincsleletek katalógusa*, Zalai Múzeum, 9, 61. (tezaurul de la Hust).

Kinah Hlib 1930- *Posyschenna zakarpatskikh monastyriv OSBM v rr. 1755, 1756, 1765, 1809*, Analecta Ordinis S. Basilii Magni 3, nr. 3-4, Zhovka, 443-446. (textul pisaniei de la 1351 din ruinele de la Biserica Albă, copiată în 1809 de către egumenul Avram Kolesar din Krasny Brod, în care este vorba despre soţia lui Drag, care consacră biserica în timpul voievodului Ştefan al Maramureşului, la 12 februarie 1351, pisanie extrem de importantă pentru istoria medievală a Maramureşului şi a României, deşi cvasinecunoscută).

Kobal Josip V. 2000-*Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine*), PBF XX, 4, Stuttgart.

Kobal Josip V. 1997 – *Preliminary report on the results of archaeological research on the multi-level fortified settlement of "Chitattia" (near Solotvino/Aknaszlatina, Transcarpathian region, Ukraine) by the Expedition of the Transcarpathian Museum of Local History*, JAMÉvk 37-38, 1995-1996, 115-151.

Koulakovska L., Usik V., Haesaerts P. **2000-** *Early paleolithic of Korolevo site (Transcarpathia, Ukraine*), Quaternary International , 223- 224, Leiden, 116-130.

Kovács L. **1997**- *A Máramarosi megyei* **(***huszti***)** *dirhemkincsről*, în: Makkay J.–Kobály J. (coord.) - „Honfoglalás és Árpád-kor", Ungvár, 234-244. (tezaurul de la Hust).

Kroeger-Michel Ehrengard 1983 – *Les haches à disque du bassin des Carpathes*, Paris, 198-199. (depozitul Săpânţa etc.).

Lehoczky Tivadar 1892, 1912 – *Adatok hazánk archeologiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére,* I-II, Munkács. (bronzuri maramureşene, moneda de la Constantin cel Mare găsită la Sighet etc.).

Mainjonet Monique 1961 - *Monnaies celtiques acquises par le Cabinet des Médailles en 1960*, Revue numismatique 6, nr. 3, Paris, 30. (două piese de tip Junczad Sighet).

Márton Lajos 1907- *A Feregyhazi óskori Aranylelet*, ArchÉrt 27, 61. (date despre preistoria Maramureşului).

Mikołajczyk Andrzej 1984 – *The Transcarpathian finds of Geto-Dacian coins*, ArchPolona 23, 49-66. (monede celtice maramureşene).

Miksa György 1868 - *Magyar történelmi emlékek külföldön*, Kolozsvar, 51. (bronzuri maramureşene).

Mitrea B. **1945 –** *Penetrazione comerciale e circulazione monetaria nella Dacia prima délia conquista* , Ephemeris Daco-Romana 10, nr. 47, Rome, 31 (tezaurul celtic de la Sighet).

https://biblioteca-digitala.ro

Monigal K.. Usik V., Koulakovskaya L., Gerasimenko N. **2006**- *The beginning of the upper paleolithic in Transcarpathia, Ukraine,* Anthropologie, Paris, 44, nr. 1, 61-74.

Motzoi-Chicideanu I., Iuga G.**1995**- *Der Bronzefund von Bogdan Vodă. Kr. Maramureş*, în T. Soroceanu (red.)- Bronzefunde aus Rumanien, PAS 10, Berlin, 141-168.

MOTUM 1876 - volumul XIX, 150-152, sunt prezentate monedele celtice scyphate de la Ieud şi Teceu (cf. Arhivei Digitale „Vasile Pârvan").

Mozsolics Amália 1973 - *Bronze und Goldfunde des Karpatenbeckens: Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*, Budapest, 117-173. (depozite maramureşene).

Mozsolics Amália 1966 - *Die Goldfunde von Nyíregyháza und Szarvasszó*, ActaArchHung 18, Budapest, 15-33. (tezaurul de la Sarasău).

Pasternak Jaroslav 1928- *Ruske Karpaty v archeologii*, Filosoficka fakulta University Karlovy, Prace z vedeckych ustavu, Praze, 174. (depozitul Rakhiv).

Pauler Gyula 1893, 1899- *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*, 1-2, Budapest, 636, 801 p. (cetatea Bărănica etc.).

Penjak S. I. 1972- *Bronzovii skarb sela Kriva Husts'kogo raiony Zakarpats'koi oblasti*, Doslidžennja starodavn'oi istorii Zakarpattja, Ujgorod, 112. (bronzuri maramureşene).

Pink Karl 1939- *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. A Keleti kelták és szomszédjaik pénzverése*, Institut für Münzkunde und Archäeologie der P. Pázmány-Universität, Budapest, 36 şi 51. (cele două tezaure monetare celtice de la Sighet, unul de la moara Junczad iar celălalt descoperit pe malul Tisei).

Pink Karl 1928 - *Goldstabringe aus Dakien*, Numismatische Zeitschrift 21, Wien, 3-4. (monede antice maramureşene).

Pošepný František 1867 – *Das Alter der karpathischen Salinen*, Österreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen 15, Wien, 191. (datează salinele maramureşene în epoca bronzului).

Preisig Eduard 1877 – *Geschichte der Máramoreser Bergbaues*, Österreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen 28, Wien, 301-302. (atribuie vechimea salinelor maramureşene, neoliticului şi apoi epocii romane. Publică descoperirile de la Ocna Slatina-Valea Regilor din 1817- instalaţia de dirijare a apei dulci, aflată azi la Muzeul Mineritului din Sopron).

Preisig Eduard 1873 – Szigeti Közlöny nr. 21-29, Sighet. (La Nireşel şi Poiana Craiului s-au găsit instrumente de exploatare primitivă a sării în chiar corpul sării).

Pulszky Ferencz Aurelius 1897-1898 - *Magyarország archaeologiája*, I-II, Budapest, 342. (bronzuri maramureşene).

Rispling Gert 1993 - *Ungarische Beiträge zur islamischen Numismatik*, Hamburger Beiträge zur Numismatik 36 – 38, Hamburg, 119-134. (tezaurul de la Hust).

https://biblioteca-digitala.ro

Roska Márton 1932 – *Der Bronzedepotfund von Borev*, Mannus 24**,** Leipzig, 540-547. (bronzuri maramureşene).

Rómer Flóris 1865 - *A két hazában talált régi arany múemlékekről, különösen a szarvasszói – Mármaros-megyei – arany kincsról. I. A hazai arany múleletekről*, ArchKözl 5, 29-45. (tezaurul de la Sarasău).

Rómer Flóris 1868 - *Magyar régészeti krónika*, ArchKözl 7, 189. (depozite maramureşene).

Rómer Flóris, Henszlmann Imre 1866 – *Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra*, I-II, Pest, 136 p. (depozite maramureşene).

Rusu Mircea 1981- *Bemerkungen zu den grossen Werkstätten- und Giessereifunden aus Siebenbürgen*, Studien zur Bronzezeit. Fertschrift für Wilhelm Albert von Brunn", Mainz am Rhein, 375-402. (depozite maramureşene).

Schmidt László 1901 – *A máramarosi bányászat fejlödésének története*, Bányászati és Kohászati Lapok 34, Budapest, 331. (date arheologice maramureşene, toporul de la Leordina etc.).

Seidl Johann Gabriel 1855 - *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie*, Archiv österr. Geschichtsquellen 15, Wien, 316-317. (tezaurul de la Borşa).

Smiško Markijan Julianovič 1952 - *Dva Kurganni mogilniki v okoliţiah s. Izi, Zakarpatskoi oblasti*, Arheologhicini pamiatki URSS III, Moskva. (raportul săpăturilor de la tumulii de la Iza- Hust).

Smiško Markijan Julianovič 1960 - *Karpatski kurgany peršoji polovyny 1. tisjačolittja našoji ery*, Kyiv. (monografia săpăturilor de la Iza- Hust).

Soós Elemér 1889-1928 - *Magyarország várai. (Anyaggyûjtés és tanulmány részletek.)*, manuscris păstrat în Biblioteca Naţională Maghiară Budapesta, fond Fol. Hung. nr. 3105. (în vol XIV se ocupă pe 160 de pagini de cetăţile maramureşene de la Bărănica, Dolha, Hust, Coştiui, Visc, Teceu şi Boureni).

Syrokhman Mykhailo 1999 - *Ruined churches in Transcarpathia*, Toronto-Ujgorod.

Téglás Gábor 1897 - *A nagybányai kerület bányatörténetéből*, Századok 31, Budapest, 344-350. (bronzuri maramureşene).

Téglás Gábor 1892 - *A történelemelötti Dáciarol,* ArchÉrt 12, 403-410. (bronzuri maramureşene).

Tkachenko V. I. 1989 - *The Beregovo Group of Upper Palaeolithic Sites in Transcarpathia (aurignacien?),* Anthropologie 27, 2-3, Brno, 213-222.

Winkler Iudita 1958- *O mincih Daku a Getu (Les monnaies des daco-gètes)*, Numismaticky Sbornik 5, 5-43. (scyphatele de la Ieud).

https://biblioteca-digitala.ro

Concluzii

Cercetarea arheologică a Maramureşului a început încă la cumpăna secolelor XVIII-XIX, când sunt semnalate primele descoperiri de bronzuri şi monede romane pe locurile vechilor ocne de sare. Dacă la început, cercetătorii au fost interesați exclusiv de vechimea acestor mine şi a aşezărilor umane locuite azi, după a doua jumătate a secolului XIX locul amatorilor este luat de oamenii de ştiință. Până după al doilea război mondial, arheologie în Maramureş a însemnat colectarea şi publicarea de depozite, tezaure şi descoperiri izolate de piese de bronz, aur şi de numismatică celto-dacică şi romană.

Odată cu sosirea în regiune a lui Radu Popa, Kurt Horedt şi Hadrian Daicoviciu, încep cercetările arheologice sistematice, în principal la obiective medievale, dar şi de epoca bronzului, dacice, hallstattiene sau *barbaricum*.

„Epoca de aur" a arheologiei maramureşene a luat sfârşit în doar 20 de ani, la fel de repede cum a început, datorită lipsei finanțării cercetării. De atunci încoace, singurii arheologi (cu foarte mici excepții) care au efectuat cercetări aici au fost cei din Baia Mare (în prima fază Carol Kacsó iar în ultimii ani, Dan Pop), care sunt nevoiți, cu surse limitate, să acopere teritoriul întregului județ. Din această cauză, regiunea cunoscută sub numele de Țara Maramureşului este insuficient cercetată arheologic, rămânând pentru viitor foarte multe lucruri de desluşit: începând de la tipologiile paleolitice, până la lămurirea lipsei aşezărilor neolitice din regiune, clarificarea apartenenței topoarelor de piatră descoperite fortuit, descoperirea necropolelor de epoca bronzului-hallstatt timpuriu, lămurirea perioadelor „albe" cum ar fi secolele IX-VI î.Chr., III-II î.Cr., IV-VI d.Chr., VIII d.Chr. etc.

Partea a doua a lucrării de mai sus, prezintă circa 80 de titluri ce pot servi ca suport bibliografic arheologilor ce se ocupă de epocile de piatră sau a bronzului, de numismatica celtică sau fortificațiile medievale din Maramureş. Am insistat pe diversitate, astfel că nu am acoperit toate titlurile referitoare la epoca bronzului (grosul bibliografiei arheologice străine referitoare la Maramureş), încercând în schimb introducerea în listă a unor lucrări cvasinecunoscute în România.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Bobînă 2009 — B. Bobînă, *Stadiul actual al cercetărilor arheologice privind neoliticul din nord-vestul României (județul Maramureş)*, Marmatia 9/1, 2009, 7-21.

Daicoviciu 1924 — C. Daicovici C. (ed.), *Raport cu privire la lucrările din al doilea an de funcționare (1922-1923) al Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania.* Cluj, 1924.

Daicoviciu, Bandula, Glodariu 1965 — H. Daicoviciu, O. Bandula, I. Glodariu, *Studii şi cercetări maramureşene. Cercetările de la Onceşti în Maramureş*, Baia Mare, 1965.

Filipaşcu 1940 — A. Filipaşcu, *Istoria Maramureşului*, Bucureşti, 1940, reeditare la Baia Mare, 1997.

Forrer 1908 — R. Forrer, *Keltische Numismatik der Rhein und Donaulande*, Strassburg, 1908.

Horedt 1963-1964 — K. Horedt, *Sighetul Marmației. Stazione fortificata (m. Sighet, reg. Maramureş),* Fasti Archaeologici 18-19, 1963-1964, 752.

Horedt 1966 — K. Horedt, *Aşezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmației*, Baia Mare, 1966.

Ivanciuc C. 1990 — C. Ivanciuc, *Date privind cultura Suciu de Sus în NV Depresiunii Maramureş*, SympThrac 8, 1990, 116-117.

Ivanciuc T. 1998 — T. Ivanciuc, *Noi dovezi privind locuirea Maramureşului în protoistorie,* în: Maramureş, vatră de istorie milenară IV, Cluj Napoca, 1998, 15-22.

Ivanciuc T. 2005 — T. Ivanciuc, *Descoperiri arheologice inedite în Țara Maramureşului*, ActaMusMaram 3, 2005, 277-283.

Kacsó 1977 — C. Kacsó, *Contribuții la cunoaşterea metalurgiei cuprului şi bronzului în nord-vestul României*, Apulum 15, 1977, 131-154.

Kacsó 1977a — C. Kacsó, *Descoperiri inedite de bronzuri din județul Maramureş*, Marmatia 3, 1977, 27-36.

Kacsó 1981 — C. Kacsó, *Date noi cu privire la tezaurul de aur de la Sarasău*, SCIVA 3, 32, 1981, 371-381.

Kacsó 1987 — C. Kacsó, *Beitrage zur Kenntnis des Verbreiungsgebietes und der Chronologie der Suciu de Sus-Kultur*, Dacia N.S. 31, 1987, 51-75.

Kacsó 1990 — C. Kacsó, *Piese inedite din depozitul de bronzuri de la Crăciuneşti*, SCIVA 3-4, 41, 1990, 235-250.

Kacsó 1992 — C. Kacsó, *Comori preistorice din Țara Maramureşului*, (catalog expoziție) Baia Mare, 1992.

Kacsó 1995 — C. Kacsó, *Al patrulea depozit de bronzuri de la Sighetu Marmației*, Revista Bistriței 9, 1995, 5-48.

Kacsó 1996 — C. Kacsó, *Der Bronzefund von Crasna Vişeului*, în: T. Kovács (ed.), Studien zur

https://biblioteca-digitala.ro

Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag, Budapesta, 1996, 250-263.

Kacsó 1999 — C. Kacsó, *Aspecte ale bronzului târziu în regiunea Tisei Superioare*, în: Relații româno-ucrainene. Istorie şi contemporaneitate, Satu Mare, 1999, 83-94.

Kacsó 1999a — C. Kacsó, *Das urnenfelderzeitliche Schwertdepot von Onceşti*, ArchKorr 29, 1999, 47-55.

Kacsó 1999b — C. Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureşului*, Angustia 4, 1999, 55-70.

Kacsó 1999c — C. Kacsó, *Precizări cu privire la descoperirile de bronzuri din Maramureş*, StComSatu Mare 15-16, 1999, 45-70.

Kacsó 2000 — C. Kacsó, *Spade de bronz din Maramureş*, Angustia 5, 2000, 209-220.

Kacsó 2003 — C. Kacsó, *Die zweite Depotfund von Ungureni*, în: C. Kacsó (Hrsg.), Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag Baia Mare 10.13. Oktober 2001, Baia Mare, 2003, 267-300.

Kacsó 2003a — C. Kacsó, *Noi descoperiri Suciu de Sus şi Lăpuş în nordul Transilvaniei*, Marmația 7/1, 2003, 105-182.

Kacsó 2003b — C. Kacsó, *Radu Popa şi cercetarea arheologică din Maramureş,* în: D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (edit.), In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european, Cluj-Napoca, 2003, 25-40.

Kacsó 2004 — C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004.

Kacsó 2006 — C. Kacsó, *Date arheologice şi istorice cu privire la Maramureş şi Sighetu Marmației*, ActaMuseiMaram 5, 2006, 188-195.

Kacsó 2006a — C. Kacsó, *Date cu privire la exploatările timpurii de sare din Maramureş*, în: V. Cavruc şi A. Chiricescu (ed.) Sarea, omul şi timpul, Sfântu Gheorghe, 2006, 97-121.

Kacsó 2009 — C. Kacsó, *Descoperirile din epoca bronzului de la Sarasău*, Marmația 9/1, Baia Mare, 2009, 59-100.

Kacsó, Bura 1974 — C. Kacsó, N. Bura, *Piese inedite din depozitul de bronzuri de la Sarasău (jud. Maramureş)*, ActaMN 2, 1974, 1-4.

Kacsó, Mitrea 1976 — C. Kacsó, I. Mitrea, *Depozitul de bronzuri de la Rozavlea (jud. Maramureş),* SCIVA 4, 27, 1976, 537-548.

Roska 1942 — M. Roska, *Erdély régészeti repertóriuma I*, Kolozsvár, 1942.

Mihalyi 1900 — I. Mihalyi de Apşa, *Diplome maramureşene din secolele XIV şi XV*. Sighet, 1900; reeditat ed a II-a Cluj Napoca, 2000, ed. III-2002, ed. IV-2009.

Nemoianu 1979 — L. Nemoianu, *Sondajul arheologic de la Călineşti, jud. Maramureş*, Materiale 13, 1979, 133-134.

https://biblioteca-digitala.ro

Nemoianu, Todincă 1981	L. Nemoianu, Gh. Todincă, *Şantierul arheologic Călineşti, județul Maramureş*, CercArh 4, 1981, 66-69.
Nistor, Vulpe 1969	F. Nistor, A. Vulpe, *Bronzuri inedite din Maramureş în colecția prof. Francisc Nistor din Sighetul Marmației*, SCIV 2, 20, 1969, 181-194.
Nistor, Vulpe 1970	F. Nistor, A. Vulpe *Depozitul de brățări de bronz de la Vadul – Izei*, SCIV 4, 21, 1970, 623-632.
Nistor, Vulpe 1974	F. Nistor, A. Vulpe *Depozitul de bronzuri de la Crăciuneşti (Maramureş),* SCIVA 1, 25, 1974, 5-19.
Păunescu, Ivanciuc C.1991	A. Păunescu, C. Ivanciuc, *Noi descoperiri paleolitice în România, 1. Nord-vestul Depresiunii Maramureş*, SCIVA 3-4, 42, 1991, 205-220.
Pop 2009	D. Pop, *Comments on the State of Research of Suciu de Sus Culture and Lapus group*, Marmația 9/1, 2009, 101-145.
Popa 1966	R. Popa, *Biserica de piatră de la Cuhea şi unele probleme privind istoria Maramureşului în secolul al.XIV – lea*, SCIV 3, 17, 1966, 511-528.
Popa 1966a	R. Popa, *Recherches d'archeologie medievale au Maramureş*, Revue roumaine d'histoire 5, 1966, 759-780.
Popa 1969	R. Popa, *Cnezatul Marei. Studii documentare şi arheologice în Maramureşul istoric*, Baia Mare, 1969.
Popa 1970	R. Popa, *Țara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970.
Popa 1971	R. Popa, *Noi cercetări de arheologie medievală în Maramureş. Şantierul Sarasău*, SCIV 4, 22, 1971, 601-626.
Popa 1973	R. Popa, *O sobă cu cahle - oală din secolul XIV la Cuhea – Maramureş*, SCIV 4, 24, 1973, 671-679.
Popa 1975	R. Popa, *Urmele unui sat părăsit din feudalismul timpuriu în hotarul Sighetului Marmației*, SCIVA 2, 26, 1975, 271-282.
Popa, Harhoiu 1989	R. Popa, R. Harhoiu, *Mărturii arheologice din Maramureş aparținând mileniului I e.n.*, SCIVA 3, 40, 1989, 249-272.
Popa, Iuga 2005	R. Popa, G. M. Iuga, *Noi cercetări arheologice şi lucrări de conservare la Cuhea (Bogdan Vodă) în Maramureş*, Marmația 8/1, 2005, 297-308.
Popa, Kacsó 1974	R. Popa, C. Kacsó, *Cercetări arheologice la Călineşti-Maramureş*, SCIVA 4, 25, 1974, 561-578.
Popa, Zdroba 1966	R. Popa, M. Zdroba, *Şantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din veacul al XIV-lea.* Baia Mare, 1966.
Popa, Zdroba 1969	R. Popa, M. Zdroba, *Ctitoria cnezilor giuleşteni. Un nou monument românesc din piatră în Maramureş*, SCIV 2, 20, 1969, 267-285.
Popescu 1941	D. Popescu, *Bronzehort (?) von Şieu (Maramureş)*, Dacia 7-8, 1941, 145-146.

https://biblioteca-digitala.ro

Popescu 1945 — D. Popescu, *Bronzearmreifen aus der Maramureş*, Dacia 9-10, 1941-1944 (1945), 541-542.

Raport 2003 — ***, *Raport cu privire la activitatea secției de arheologie, 2001-2003*, Marmația 7/1, 2003, 431-439.

Rusu 1999 — A. A. Rusu, *Mănăstirea Peri*, în: Relații româno- ucrainiene, istorie şi contemporaneitate, Satu Mare 1999, 169-174.

Szilágyi 1899 — I. Szilágyi, *Máramarosmegye általános történelméből (A XII. és XIII. század)"* apărută în suplimentul „Századok" XXIII, Budapest,1889, 10-26.

Vasiliev 2001 — V. Vasiliev, *Fortificația aşezării de la Solotvino (Slatina) – Ucraina Transcarpatică*, Studii de istorie antică, Cluj-Napoca, 2001, 113-125.

Vasiliev 2003 — V. Vasiliev, *Considerații asupra sistemului de fortificație al aşezării traco-dacice de la Biserica Albă (Belaija Tzerkovi), Ucraina Transcarpatică*, AnnUnivApulensis, Series Historica 7, Alba Iulia, 2003, 113-123.

Vasiliev 2005 — V. Vasiliev, *The salt of Maramures and the Dacian settlements alongside the Upper Tisa*, Mousaios 10, 2005, 353-367.

Vasiliev et al. 1997 — V. Vasiliev, A. Rustoiu, V. Kotigorosko, *Săpăturile arheologice de la Slatina (Solotvino) – Ucraina transcarpatică, campania 1996*, Cercetări Arheologice în Aria Nord-Tracică, 1997, 340-364.

Vasiliev et al. 1999 — V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. Balaguri, M.P. Makara, V. Marina, *Săpături arheologice de la Solotvino (Slatina - Ucraina Transcarpatică). Campania din 1998*, Cercetări Arheologice în Aria Nord-Tracică 3, 1999, 345-361.

Vasiliev et al. 2001 — V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. Balaguri, V. Marina, *Cercetări arheologice de la Belaija Terrkovi - Biserica Albă (Ucraina Transcarpatică) din anul 2001*, Cercetări Arheologice în Aria Nord-Tracică 4, 2001,343-359.

Vasiliev et al. 2002 — V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. Balaguri, C. Cosma, *Solotvino-"Cetate" [Ucraina Transcarpatică]. Aşezările din epoca bronzului, a doua vârsta a fierului şi din evul mediu timpuriu*, Cluj-Napoca, 2002.

Vizauer 2003 — V. V. Vizauer, *Un denar roman de la Sighetu Marmației*, Marmația 7/1, 2003, 219-229.

https://biblioteca-digitala.ro

Archaeology of Maramureş Land. History of researches. Foreign literature.

(Abstract)

The paper presents a short history of the Maramures's archaeological researches made from the end of the 18th century until today, naming the most important scientists who used to work there, and showing the most significant discoveries made on the both sides of the Tisa River (the former Maramureş department, today divided between Romania-1/3 and Ukraine-2/3 of its surface), dating back from the Middle Paleolithic until the Middle Age.

The second part is reserved to a selection (about 80 titles in other languages than Romanian) of archaeologically written sources, editions or manuscripts, which were written between 1844 and 2010, which could contribute to the researches about Bronze Age settlements and hoards, antic or medieval coins or Middle Age fortifications.

Teofil IVANCIUC
Sighetu Marmaţiei
teofilivanciuc@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Aşezarea din epoca bronzului de la Lăpuşel *Mociar*, judeţul Maramureş[1]

DAN POP

Localitatea Lăpuşel (com. Recea, jud. Maramureş) se găseşte la circa 10 km sud-vest de oraşul Baia Mare, pe cursul inferior al râului Lăpuş, la aproximativ 7 km sud-est de vărsarea acestuia în Someş.

Mai multe artefacte preistorice au fost găsite în punctul *Mociar* ca urmare a unei cercetări de suprafaţă efectuată pe traseul şanţului săpat de Compania Naţională a Căilor Ferate Române pentru modernizarea liniilor telefonice[2]. Locul de hotar numit de localnici *Mociar* se găseşte în vestul localităţii, la circa 2 km sud de râul Lăpuş şi aproximativ 640 m nord de şoseaua Baia Mare - Dej. Mociar este o terasă a Lăpuşului, lungă de 1250 m, orientată nord-vest sud-est[3], altitudine 155 m, delimitată pe latura nordică şi estică de pârâul Arişel. Punctul de unde au fost culese fragmentele ceramice este situat în estul terasei, în imediata vecinătate a căii ferateBaia Mare – Dej – Cluj Napoca, în dreptul kilometrului 170+8, la aproximativ 850 m sud-vest de halta CFR Lăpuşel.

Trebuie de asemenea precizat faptul că şi în partea nord-vestică a terasei au fost descoperite, cu prilejul unei periegheze, artefacte medieval timpurii[4] (fig.1).

*

Săpăturile arheologice de salvare[5] au urmărit obţinerea de date privind caracterul descoperiri, întinderea şi stratigrafia sitului, apartenenţa culturală precum şi salvarea vestigiilor afectate de lucrările de amenajare menţionate. Pentru realizarea acestor obiective au fost trasate şi investigate cinci secţiuni, din care trei orientate sud-nord, cu dimensiunile de 10 X 3 m (S1 şi S2), 10 X 2,60 m (S3) şi două secţiuni orientate est-vest, cu dimensiunile de 19 X 2 m (S4) şi respectiv 19 X 3 m (S5). A fost cercetată o suprafaţă de 181 mp totalizând 103 mc şi au fost recuperate 769 fragmente ceramice preistorice, 17 fragmente ceramice lucrate la roată, fragmente de la o greutate de lut, o roată miniaturală de lut fragmentară, două obiecte din obsidiană şi un topor de piatră. De asemenea au fost identificate şi cercetate şase complexe arheologice între care o locuinţă şi o groapă aparţinând epocii bronzului (fig.2)[6].

Investigaţiile arheologice au relevat următoarea situaţie stratigrafică (fig.3):

---

[1] The english version of this article in: N. Bolohan, Fl. Măţău, F. A. Tencariu (eds.) SIGNA PRAEHISTORICA. Studia in honorem magistri Attila László septuagesimo anno, Iaşi 2010, 283-319.

[2] Cercetările au vizat traseul şanţului C.N.C.F.R. cuprins între localităţile Satulung şi Baia Mare şi au fost efectuate de Dan Pop şi Dorian Ghiman (restaurator la Muzeul Judeţean Maramureş) în data de 07 iunie 2000.

[3] Dintr-o eroare care ne aparţine în CronCercArch 2001 (Campania 2000) p.131 este menţionată greşit lungimea şi orientarea terasei.

[4] Stanciu 1992, 175 nr.14 B; Stanciu 2003, 280 nr.22.

[5] La săpăturile de salvare desfăşurate în perioada 16 august – 11 septembrie 2000 au participat alături de autorul acestui articol şi studenţii: Antonia Costea (Universitatea "1 Decembrie" Alba Iulia) şi Ovidiu Oanea (Universitatea "Ovidius" Constanţa) cărora le mulţumesc şi pe această cale pentru ajutorul acordat. Fondurile au fost asigurate de Muzeul Judeţean Maramureş (azi Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş) şi Compania Naţională de Căi Ferate CFR – S.A. Bucureşti.

[6] Planul general a fost realizat prin triangulaţie de către Dan Pop cu ajutorul lui Ovidiu Oanea şi Sergiu Groşan.

https://biblioteca-digitala.ro

-sol vegetal, gros de circa 5-10 cm;

-strat de pământ de culoare maronie, cu o grosime cuprinsă între 10-35 cm, în care s-au găsit numeroase artefacte, bucăți de cărbune şi pietre; la capătul estic al suprafeței 5, între metrii 0 şi 4 acesta este amestecat cu pietriş în mare cantitate fără materiale arheologice.

-lut de culoare gălbui-roşcat, cu limonit, fără material arheologic. În anumite porțiuni din suprafețele cercetate s-a observat că partea superioară a acestui strat are culoare crem-gălbui, tasat cu numeroase concrețiuni calcaroase şi o mai mică prezență a oxidului de fier. Sporadic, exclusiv în partea superioară a acestui strat s-au găsit câteva fragmente ceramice. De asemenea, în S2, începând cu metrul 4 spre nord, partea superioară a pământului viu are culoarea cenuşie cu puțin limonit, fără materiale arheologice.

**

În cursul cercetărilor au fost descoperite numeroase vestigii dintre care fragmentele ceramice ocupă, din punct de vedere cantitativ, primul loc. Nu au fost găsite vase întregi şi doar unul singur a fost restaurat.

Pasta din care urmau să fie realizate vasele era pregătită în funcție de dimensiunile pe care urmau să le primească acestea. Din ***ceramică fină***[7] au fost realizate cu precădere vase de mici dimensiuni: ceşti, oale şi mai rar castroane. Degresantul folosit este nisipul fin şi micaşist bine pisat, aspectul fiind unul omogen, pasta bine arsă are culoarea neagră-cenuşie sau cărămizie. Aceasta este acoperită cu un slip cărămiziu sau brun-cărămiziu şi mai rar negru-cenuşiu.

Ceramica intermediară[8] este reprezentată mai cu seamă prin oale şi străchini / castroane şi mai rar prin strecurători. Acestea sunt realizate dintr-o pastă ce are în compoziție nisip şi mică, de dimensiuni mai mari, alături de care întâlnim şi cioburi pisate. Arderea este bună, pasta de culoare neagră-cenuşie, relativ omogenă, este netezită cu ajutorul unui slip cărămiziu sau brun-cărămiziu şi mai rar crem-cărămiziu.

Din ***ceramică grosieră***[9] sunt realizate cu precădere oalele de dimensiuni mijlocii şi mari, vasele vatră şi foarte rar străchinile sau castroanele. Pasta, de culoarea neagră-cenuşie, are în compoziție nisip cu bobul mare, cioburi pisate şi este acoperită cu slip de culoare cărămizie sau brun cărămizie.

Trebuie de asemenea precizat faptul că starea fragmentară a materialului ceramic face dificilă atribuirea cu certitudine la unul sau altul dintre tipurile ceramice, mai cu seamă că, de foarte puține ori au fost posibile reconstituirile grafice.

Putem deosebi următoarele tipuri:

I. Oale cu mai multe variante:

I.1. oală cu marginea lățită şi puțin teşită oblic spre interior; gâtul scurt şi conic la baza căruia se găsesc, dispuse simetric, două torți în bandă; corpul probabil bombat; fragmentul nostru este ornamentat în partea superioară a corpului cu caneluri late (pl.1/1)[10].

I.2. oale cu marginea puțin îngroşată la exterior, gâtul uşor conic şi corpul arcuit; trecerea de la gât la corp este marcată; în partea inferioară a gâtului se găsesc două torți mici cu

[7] Pl.2/3, 6-7; 6/4, 8; 7/2, 5-6, 8-12; 8/7, 10.

[8] Pl.1/1-2; 2/8-11; 3/1, 3; 4/2-4, 7, 9; 5/1-5, 7, 9; 6/2-3; 7/1, 3, 7; 8/1-2, 6.

[9] Pl.1/3-6; 2/1-2, 4-5; 3/2, 4-5; 4/1, 5-6, 8; 5/6, 8, 10-12; 6/1, 5-7, 9; 7/4; 8/3, 5, 7-8, 11; 9/1-9.

[10] Kacsó 1980, fig.1/6 (Sâncraiu Silvaniei), 2/7 (Oarța de Sus); idem 1987, 21/12 (Oarța de Jos *Vâlceaua Rusului*); Pop 2003, fig.4/1 (Someş Uileac); Kacsó 2003a, pl.23/22 (Oarța de Sus *Dealul Stremțului*).

https://biblioteca-digitala.ro

secţiunea semicirculară. Piesele păstrate sunt neornamentate, realizate din pastă intermediară; cu diametrul de 10,3 cm (pl.1/2)[11].

I.3. oale cu marginea uşor evazată şi teşită oblic spre interior, "gâtul" conic sau arcuit, corpul bombat sau bitronconic; fragmentele păstrate sunt neoramentate şi sunt realizate din pastă fină şi intermediară cu diametrul cuprins între 16-19 cm (pl.2/3, 6; 5/1)[12].

I.4. oală cu marginea îngroşată, lăţită la exterior şi rotunjită în interior, corpul uşor arcuit. Realizate din pastă intermediară cu diametrul cuprins între 17-24 cm. Unul din fragmente este ornamentat cu striuri (pl.5/2, 3; 8/3, 12)[13].

I.5. oale cu marginea mult lăţită la exterior cu gâtul cilindric sau uşor conic şi corpul probabil bombat; sunt realizate din pastă intermediară, ornamentate cu motive redate prin incizie-excizie şi caneluri înguste (pl.4/2-3; 8/1)[14].

I.6. oală cu marginea uniform îngroşată şi mult evazată şi gâtul conic. Fragmentele păstrate din acest vas sunt corodate, vasul este realizat din pastă intermediară (pl.5/5)[15].

I.7. oală cu marginea îngroşată, rotunjită şi răsfrântă la exterior, corpul puternic bombat. Fragmentul păstrat este din pastă grosieră ornamentat cu striuri (pl.2/2).

I.8. oale cu marginea lăţită la exterior şi teşită oblic spre interior, partea din interior rotunjită sau profilată, corpul puţin arcuit. Cele mai multe sunt făcute din pastă grosieră (I.8.1.) şi sunt ornamentate cu striuri; cele din pastă intermediară (I.8.2.) fie nu sunt ornamentate, fie sunt decorate cu mici proeminenţe conice (pl.2/4; 4/1, 5-6; 5/4, 6, 8-12; 6/2, 8; 8/5)[16].

I.9. oale cu marginea uşor îngroşată la exterior, dreaptă sau teşită oblic spre interior, corpul puţin arcuit. Sunt realizate din pastă grosieră şi sunt ornamentate cu striuri (pl.2/5; 4/4, 8; 6/3, 6, 9). Modul în care este realizată marginea este foarte asemănător cu cea a castroanelor doar că diametrul gurii este evident mai mic în comparaţie cu acestea din urmă[17].

I.10. oală cu marginea uniform îngroşată şi rotunjită cu pereţii puţin arcuiţi spre interior, neornamentată (pl.4/9; 7/3)[18].

I.11. oală cu profilul în formă de S cu marginea uniform îngroşată şi corpul bombat sau bitronconic realizată din pastă grosieră ornamentat cu striuri (pl.6/1)[19].

I.12. oală cu marginea faţetată la interior şi puţin îngroşată la exterior este realizată din pastă intermediară, fragmentul păstrat nu este ornamentat (pl.8/2)[20].

Foarte probabil tot unor vase de acest tip aparţin fragmentele din partea inferioară (pl. 2/1; 3/1-2, 5; 8/10), marginea (pl.6/7;) sau corpul unor oale (pl.4/7; 7/7; 8/7). Acestea din urmă sunt realizate din pastă intermediară sau fină având pe diametrul maxim fie o toartă falsă, fie o toartă mică inelară cu profilul circular. De unul dintre acestea ar putea fi legat fragmentul din partea inferioară de la pl.8/10 realizat tot din

[11] Kacsó 2006, fig.12/3 (Vălenii Şomcutei *Valea lui Ştefan*).

[12] Pop 2003, fig.3/7 (Someş Uileac); Kacsó 2003a, pl.29/1 (Orţâţa *Pe Lab*); idem 2004b, fig. 5/2 (Oarţa de Jos *Vâlceaua Rusului*; idem 2005b, pl.10/8 (Bicaz *Igoaie*); idem 2006, fig.11/5 (Vălenii Şomcutei *Valea lui Ştefan*) .

[13] Kacsó 1993, pl.1/13 (Suciu de Sus *Pe Şes*); Pop 2003, fig.3/2, 4, 5; 4/6, 12 (Someş Uileac); Kacsó 2006, fig.3/1 (Vălenii Şomcutei *Peşteara Valea Rea*); fig.10/ 19 (Vălenii Şomcutei *Valea lui Ştefan*).

[14] Pop 2003, fig.3/1 (Someş Uileac); Kacsó 2004a, fig. 4/1-2 (Oarţa de Jos *Vâlceaua Rusului*); Marta, Tóth 2005, fig.4; idem 2006, fig.1; Kacsó 2006, fig.12/7 (Vălenii Şomcutei *Valea lui Ştefan*).

[15] Kacsó 1987, fig.9/51 (Mesteacăn); idem 1993, pl.3/7; 9/13 (Suciu de Sus *Pe Şes*).

[16] Kacsó 1987, fig.4/11 (Cuceu *Cuceul Sec*); Kacsó 1993, pl.5/1, 4, 5, 7-15, 17 (Suciu de Sus *Pe Şes*); Gogâltan, Isac 1995, pl.4/2; 5/5 (Căşeiu); Gogâltan 2001, pl4/1-3 (Căşeiu); Kacsó 2004a, fig.6/4 (Oarţa de Jos *Vâlceaua Rusului*).

[17] Kacsó 1993, pl.1/13; 5/1; 7/8; 8/4; 11/10 (Suciu de Sus *Pe Şes*); Gogâltan 2001, pl.1/4; 2/4 (Căşeiu); Kacsó 2004a, fig.5/4 (Oarţa de Jos *Vâlceaua Rusului*); idem 2006, fig.10/ 7; 11/4 (Vălenii Şomcutei *Valea lui Ştefan*).

[18] Kacsó 1993, pl.1/26 (Suciu de Sus *Pe Şes*).

[19] Kacsó 2006, fig.10/20 (Vălenii Şomcutei *Valea lui Ştefan*).

[20] Gogâltan, Isac 1995, pl.5/8 (Căşeiu).

https://biblioteca-digitala.ro

pastă de bună calitate. Toarta în bandă şi proeminenţa – apucătoare, ambele din pastă grosieră, pot fi atribuite tot unor oale (pl.8/4, 8). De asemenea, fragmentul ornamentat cu caneluri oblice pe corp ar putea aparţine tot unei oale lucrate îngrijit din pastă intermediară (pl.7/7).

II. Străchini / castroane (pl. 2/8-11; 7/1-4)
II.1. castroane cu marginea evazată, îngroşată şi teşită oblic spre interior, corpul semisferic (pl.2/9-10; 7/1); sunt lucrate din pastă intermediară, neornamentate sau decorate cu striuri[21].
II.2. castroane asemănătoare ca formă cu varianta anterioară doar că au corpul tronconic, sunt, de asemenea, realizate din pastă intermediară unele fiind ornamentate cu striuri (pl.2/8, 11; 7/4)[22].
II.3. castroane cu marginea evazată, gâtul scurt şi arcuit, corpul tronconic sau bitronconic. Sunt lucrate din pastă fină, ornamentate sub buză cu mici incizii sau crestăturii, iar pe corp foarte probabil prin incizie-excizie (pl.7/2, 9)[23].

III Ceşti (pl. 2/7; 7/5, 6, 8)
III.1. ceşti cu marginea uniform îngroşată, rotunjită în partea superioară şi corpul bombat. Toarta supraînălţată coboară până în partea superioară a corpului. Lucrate din pastă fină, de obicei neornamentate, doar un fragment ornamentat cu impresiuni (pl. 2/7; 6/8; 7/5, 6). Foarte probabil toarta în bandă este de la această variantă de ceaşcă (pl.7/8)[24].
? III.2. fragmentele cu marginea uşor evazată şi teşită oblic spre interior aparţin probabil unor ceşti cu corpul bombat sau bitronconic. Realizate din pastă de bună calitate ornamentate cu striuri sau cu incizie-excizie (pl.6/4; 7/10-11)[25].
III. fragment din partea inferioară a unei ceşti cu corpul bitronconic ornamentat cu caneluri oblice lucrat din pastă fină (pl.7/12).

IV. Strecurători (pl. 8/6)
Avem un singur fragment din corpul unui astfel de vas lucrat din pastă intermediară[26].

V. Vase vatră / pyraunoi (pl.1/3-6; 3/4; 9/1-9)
Din aşezarea de la Lăpuşel *Mociar* provin mai multe fragmente de la vase de acest tip, fie din partea superioară, fie din picioare. Fără excepţie acestea sunt realizate din pastă grosieră uneori acoperite cu un slip cărămiziu, ornamentate cu striuri adeseori pe ambele

[21] Bader 1976, pl. 3/2 (Suciu de Sus ?); idem 1978, pl. 47/16 (Boineşti); Kacsó 1980, 2/4 (Oarţa de Sus); 2/25-27 (Ariniş); idem 1987, fig. 1/3 (Baia Mare); 2/8 (Copalnic Mănăştur); 21/5 (Oarţa de Jos *Vâlceaua Rusului*); idem 1990, fig. 9/7 (Libotin); idem 1993, pl.7/2; 9/2-3 (Suciu de Sus *Pe Şes*); Gogâltan, Isac 1995, pl.6/2; 7/1 (Căşeiu); Kobal' 1997, pl. 4/3-4 (Solotvino); Kacsó 1999, fig. 7/7 (Călineşti); idem 2006, fig..13/12-15 (Vălenii Şomcutei *Valea lui Ştefan*); fig.6/10 (Vălenii Şomcutei *Peştera Valea Rea*).

[22] Kacsó 1993, pl.1/8, 12 (Suciu de Sus *Pe Şes*); Kobal' 1997, pl. 4/3-4 (Solotvino); Kacsó 1999, fig. 7/7 (Călineşti); idem 2004a, fig.3/2 (Oarţa de Jos *Vâlceaua Rusului*); idem 2006, fig..10/10-11 (Vălenii Şomcutei *Valea lui Ştefan*).

[23] Chidioşan 1970, fig. 1/1 (Valea lui Mihai); Bader 1976, pl. 2/2 (Suciu de Sus ?); idem1978, pl. 51/5, 7 (Culciu Mare); Németi 1978, pl. 7/3 (Pişcolt); Kacsó 1980, fig. 1/9 (Bulgari); idem 1987, fig. 8/9 (Mesteacăn); Kobal' 1997, fig. 9/2 (Solotvino); Pop 2003, fig.5/1, 5, 7 (Somueş Uileac); Kacsó 2004a, fig.3/1 (Oarţa de Jos *Vâlceaua Rusului*); idem 2006, fig.6/8 (Vălenii Şomcutei *Peştera Valea Rea*).

[24] Kacsó 1993, pl.1/16 (Suciu de Sus *Pe Şes*); idem 2006, fig.. 13/18 (Vălenii Şomcutei *Valea lui Ştefan*); fig.7/3 (Vălenii Şomcutei *Peştera Valea Rea*).

[25] Kacsó 2006, fig.12/8 (Vălenii Şomcutei *Valea lui Ştefan*).

[26] Demeterová 1984, 18, pl.30/13 (Skrabské); Bader 1978, 72, pl.46/4 (Culciu Mic); pl.53/5,7 (Culciu Mare); Kacsó 2006, fig.7/6 (Vălenii Şomcutei *Peştera Valea Rea*).

https://biblioteca-digitala.ro

feţe ale picioarelor. Astfel de vase sunt frecvente în mai toate staţiunile bronzului târziu din nord-vestul României[27] şi regiunile învecinate[28].

Decorul ceramicii

Ceramica lucrată din pastă grosieră este îndeobşte decorată cu striuri; vasele din pastă intermediară sunt cel mai adesea nedecorate, iar atunci când decorul există acesta este redat prin incizie-excizie; ceramica din pastă fină este fie neornamentată, fie este decorată cu motive incizate–excizate. A fost descoperit doar un singur fragment de mici dimensiuni negru la exterior, roşu la interior.

Ornamentele în relief sunt extrem de rare, lipsesc brâurile în relief şi avem doar o proeminenţă-apucătoare şi o mică proeminenţă conică.

Starea fragmentară a materialului ceramic nu permite, în cele mai multe cazuri, reconstituirea decorului de pe vase; foarte probabil pe gâtul oalei de la pl.4/3 avem un motiv în zig-zag asemănător cu cele de pe vasele de la Oarta de Jos *Vâlceaua Rusului*[29] şi Buşag *Pe Tog*[30].

Obiecte de lut ars (pl.8/9; 9/10)

Din stratul de cultură provineo greutate de lut ars fragmentară, conică, cu perforaţie în partea superioară (pl.9/10). Astfel de piese sunt cunoscute din descoperirile de la Baia-Mare (una)[31], Boineşti ("mai multe", doar una publicată)[32], Čopivcy *Krasna girka* (nouă nepublicate)[33], Culciu Mare *Sub grădini* (trei)[34], Diakovo (zece)[35], Lăpuş *Podanc* (mai multe, inedite)[36], Letca (una fragmentară)[37], Libotin (23 de piese, unele publicate)[38], Orihovy (21 de piese)[39], Romočevica (cinci cu vârfurile tăiate, inedite)[40], Seini *Dagas* (una)[41] Tăuţi-

[27] În aria culturii Suciu le găsim exclusiv în aşezări, iar în grupul Lăpuş deopotrivă în aşezări şi necropole: Bader 1976, pl. 7/1-5 (Suciu de Sus ?); pl. 10/18 (Lăpuş ?); Bader 1978, pl. 53/1-2 (Culciu Mare); pl. 53/3 (Medieşu-Aurit *Şuculeu*); Kacsó 1975, 53 n.37 (Kenézlö, Hajdúsámson, Culciu Mic); fig. 9/1-3 (Lăpuş); Lazarovici 1977, 37, fig.1/19 (Căprioara); Kacsó 1980, fig. 2/30 (Ariniş); Kacsó 1981, pl. 38/1-8 (Lăpuş); Kacsó 1987, 51, 59 (Oarţa de Jos, inedit); fig. 2/43-44,46 (Copalnic Mănăştur *Poiana*); fig. 1/7-8 (Baia-Mare); fig. 7/9-11 (Giuleşti); 9/7 (Mesteacăn); 15/1-3 (Vad); Kacsó 1990, fig. 10/5-7 (Libotin); Kacsó 1993, pl. 6/7-8 (Suciu de Sus *Pe şes*); Kacsó 1995, pl. 5 (Lăpuşel); Kacsó 1999, fig. 7/12, 16. (Călineşti); fig. 7/13-15 (Călineşti *Rogoaze*); Németi 1997, 79 (Lazuri, inedit); Kobaľ 1997, pl. 8/4 (Solotvino); Fischl, Kiss, Kulcsár 2001, fig. 5/3 (Debrecen *Fancsika*); 5/4 (Hajdúsámson *Majorosági föld*); 5/5 (Kenézlő); Romsauer 2003, 133 pentru descoperirile din Ucraina transcarpatică menţiuni după informaţii primite de la J. Kobaľ (vase-vatră inedite din aşezările Suciu de Sus de la: Beregovo: *Mala gora*, *Tehelňa* şi *Buga*; Dedovo *Tovvar*; Diakovo; Kvasovo: *Velikij Jarok* şi *Podlopošgeď*; Pop 2003, 87-88, fig.8 (Someş Uileac); Kacsó 2003a, pl.1/18 (Ariniş); 2/14 (Bozânta Mică *Grind*); 8/4-9 (Ciolt *Cioltişor*); 9/7-10 (Ciolt *Secătura*); 13/8-10 (Lăpuş *Cioncaş / Sub Cioncaş*); 18/12 (Lăpuş *Tinoasa*); 21/20-21 (Lăpuşel *Tedeş*); 25/9-11 (Oarţa de Sus *Dealul Stremţului*); probabil 30/13 (Prislop); 33/9-12 (Săsar *Dâmbu Morii*); 35/11-12; 36/1-4 (Seini *Dagas*); Kacsó 2004a, fig.6/6-11 (Oarţa de Jos *Vâlceaua Rusului*); Kacsó 2005a, fig.5/7-10; 6/1-4 (Baia Mare. Nu putem desluşi dacă cele două fragmente publicate în 1987 sunt republicate aici); Kacsó 2005b, 52, pl.4/4; 13/5; 14/1-7 (Bicaz *Igoaie*).

[28] În mod special pentru această chestiune Fischl, Kiss, Kulcsár 2001 şi Romsauer 2003.

[29] Kacsó 2004a, fig.4/1.

[30] Kacsó 2003a, pl.3/1.

[31] Kacsó 2005a, 155, fig.6/12.

[32] Bader 1972, 512, 528, pl.11/7-9; idem 1978, 73, pl.49/25; idem, 1979, 20, pl.6/25.

[33] Потушняк 1958, 69.

[34] Bader 1972, 528, pl.11/7-9.

[35] Балагури 1969a, 154, fig.1/31; idem 1974, 32-33, 43, fig.6/17-18, 8/trei bucăţi; Потушняк 1958, .18, pl.1.

[36] Kacsó 1981, 9.

[37] Bajusz, Tamba 1988, 94, pl.21/ fără număr.

[38] Kacsó 1990, 81, fig.10/9-11, 11/1-4.

[39] Потушняк 1958, pl53/1-21.

[40] Потушняк 1958, 49-52.

[41] Kacsó 2003a, 117/118 nr. 28, pl.36/6.

https://biblioteca-digitala.ro

Măgherăuş ("mai multe" inedite)[42], Vad *Poduri* (una)[43], Vad *Ştiurdina* (două inedite)[44], Zemplinske Kopčany (trei piese găsite în sondajele C II/5 şi C III/1)[45], Čopivci *Krasna girka*[46]. Greutățile menționate anterior au fie forma piramidală, fie conică cu o perforație în partea superioară. În literatura de specialitate au fost avansate mai multe ipoteze privind funcționalitatea lor. Astfel sunt considerate greutăți pentru războiul de țesut, pentru plasele de pescuit sau pentru fixarea materialului organic cu care erau acoperite locuințele. Deoarece piesele de la Romočvica şi Diakovo au vârfurile tăiate s-a emis ipoteza că ar fi fost folosite ca suporturi pentru mese.

Tot din stratul de cultură provine şi o rotiță miniaturală de lut de asemenea fragmentară, pe una din fețe se mai păstrează butucul pentru ax (pl.8/9). Piese asemănătoare sunt cunoscute din siturile Suciu de Sus de la: Ardusat (una inedită)[47], Boineşti (două)[48], Brakovce (una)[49], Culciu Mare *Sub grădini* (trei)[50], Oarța de Jos *Vâlceaua Rusului* (trei)[51], Orțâța *Țempe* (una)[52], Tiream (una ornamentată)[53], Zemplinske Kopčany ("mai multe" nepublicate)[54].

Obiecte de piatră (pl.9/11-13)

Tot în stratul de cultură au fost descoperite două artefacte de obsidian: "racloar simplu drept cu retuşe regulate groase pe aşchie cu structură fină cenuşiu maronie" (pl.9/12) şi un "fragment de nucleu cvasi prismatic de obsidian cenuşiu pe care se văd desprinderile negativelor" (pl.9/13)[55] şi un fragment dintr-un topor de piatră cu ceafa cilindrică, perforat, lucrat din andezit şi rupt pe la jumătatea găurii de înmănuşare (pl.9/11). Topoare perforate sau plate, fără gaură de înmănuşare au mai fost descoperite la: Boineşti ("mai multe", unul publicat)[56], Diakovo ("mai multe" plate perforate şi neperforate, inedite)[57], Seini *Dagas* (două topoare plate)[58], Sighetu Marmației (unul inedit)[59], Vel'ke Raskovce (unul bipen perforat)[60].

***

Locuința a fost descoperită în partea sudică a suprafeței S1 şi continua sub martorul stratigrafic dintre suprafețele S1 şi S3 şi, de asemenea, sub cel vestic al suprafeței S1. În această din urmă parte nu am putut interveni cu o casetă pentru dezvelirea întregii locuințe deoarece şanțul săpat de CFR era la doar 0,20 m vest de S1 şi în el era deja pozată conducta tehnică cu fibră optică. Umplutura de culoare cenuşie cu diferite nuanțe a

42 Kacsó 1987, 66.
43 Kacsó 1987, 66, pl.14/16.
44 Kacsó 1987, 66.
45 Demeterová 1984, 35, pl.4/6, 9, 13.
46 Потушняк 1958, 69-70.
47 Kacsó 1987, 51 nr.1.
48 Bader 1978, 73, pl.49/28, 29.
49 Demeterová 1984, 35 (aici considerată fusaiolă), pl. 32/7.
50 Bader 1978, pl.52/10.
51 Kacsó 2004a, fig.7/1-4.
52 Kacsó 2003a, pl. 28/11.
53 Bader 1972, 512, 528, pl.11/3, 6; idem 1978, 73, pl.50/8.
54 Demeterová 1984, 34-35.
55 Determinările făcute de regretatul profesor dr. Alexandru Păunescu. Piese similare provin de la Prislop (Kacsó 2003a, 116 nr.21, pl.30/16-18).
56 Bader 1979, 20, pl.6/19.
57 Балагурі 1969a, 149, 153-154; idem 1969b 64, 68; idem 11974, 43.
58 Kacsó 2003a, 118, pl.36/7-8.
59 Ivanciuc 1990, 116-117.
60 Demeterová 1984, 41-42, pl.26/4.

https://biblioteca-digitala.ro

locuinței a putut fi observată de la nivelul lutului de culoare crem – gălbui în care se adânceşte cu 0,10 m. Locuința avea forma dreptunghiulară cu dimensiunile (cercetate) de 1,80 X 2,40 m. În umplutura de culoare cenuşie, cu precădere în partea sud-estică, în jurul unei vetre parțial deranjate au fost descoperite numeroase fragmente ceramice, mai multe pietre de râu şi cremene, bucăți mici de cărbune şi câteva bucăți de chirpic. După resturile vetrei păstrate in situ putem aprecia că aceasta avea forma circulară cu diametrul de aproximativ 0,70 m. Nu au fost observate alte amenajări (fig.4).

În aria culturii Suciu avem cunoştință de mai multe locuințe de diferite tipuri. Din nefericire cel mai adesea acestea sunt doar menționate, uneori descrise şi doar în câteva cazuri ilustrate[61]. Locuințe de suprafață sunt amintite la **Călineşti** *Rogoaze* - o locuință de suprafață de formă rectangulară cu dimensiunile de 3,5 X 4 m, cu o vatră situată în partea nord-vestică[62]; la **Culciu Mare** *Sub grădini* sunt amintite 34 de locuințe de suprafață dintre care două (L2 şi L4) au formă rectangulară, cu dimensiunile de 5 x 4 m (L2) şi respectiv 3 x 2 m (L4)[63]; **Homorodu de Jos** *Togul popii*[64], **Lazuri** *Lubi Tag* două[65]; **Lăpuşel** *Ciurgău* "mai multe"[66]; **Medieşu Aurit** *Şuculeu* trei sau patru locuințe de suprafață din care doar despre una (L4) avem precizarea că avea formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 1,50 X 0,90 m[67]; **Oarța de Jos** *Vîlceaua Rusului* "mai multe" locuințe de suprafață cu vetre interioare[68]; **Petea** *Vama* "mai multe"[69]; **Vad** *Poduri* "mai multe" locuințe având fundația construită din pietre mari de râu[70]; În Ucraina Transcarpatică la **Diakovo** *Kişerda* s-au descoperit 4 locuințe de suprafață care aveau amenajate în interior cuptoare. Una dintre ele avea o suprafață de 28 m^2, forma rectangulară, iar în centrul ei se afla un cuptor; A doua, distrusă avea o suprafață de aproximativ 30-32 m^2. Tot la Diakovo în punctul *Mondicitag*, s-au găsit 3 locuințe de acest tip. Prima, de formă rectangulară 5,8 x 5 m avea în colțul sud-estic un cuptor, iar în colțul opus o vatră[71]; cea de-a doua, de aceeaşi formă cu dimensiunile de 7,40 x 5-3,60 m şi o suprafață de 29-30 m^2, avea în interior un cuptor şi o groapă[72]. Despre cea de-a treia locuință ştim că avea suprafața de 24 mp, un cuptor situat în centrul ei şi o groapă în partea de est. Din aşezarea de la **Medvedivce** se cunoaşte o locuință cu o suprafață de 36 m^2 având în interior două vetre, una pe latura de sud şi una pe cea de nord[73]. De asemenea şapte astfel de locuințe de diferite dimensiuni având forma cvasipatrulateră au fost investigate la **Solotvino**[74]**.**

Locuințe uşor adâncite (sau "semibordeie" ?) sunt menționate la **Culciu Mic** *La gropi de siloz* una de formă ovală, cu lungimea de 7-8 m şi lățimea de 3,50 m[75]; câte una la **Giuleşti** *Valea Mestecăniş*[76], **Oarța de Sus** *Dealul Stremțului*[77]. În Ucraina Transcarpatică sunt cunoscute în aşezările de la **Čopivcy** *Kaminne*[78] (una) şi la **Medvedivce**[79] două cu câte

[61] Vezi în acest sens Pop 2008.
[62] Nemoianu, Todincă 1981, 66-67.
[63] Bader 1972, 512, 522; idem 1978, 66-67; Iercoşan 1993, 83 nr.14.
[64] Bader 1978, 68.
[65] Kacsó 1995, 50; Stanciu, Marta 2003, 177-182 nr. 110.
[66] Kacsó 1995, 84; Kacsó 2004b, 72.
[67] Bader 1978, 66; Iercoşan 1993, .86 nr.24.
[68] Kacsó 1980, 39 nr.9a.
[69] Németi, Lazin, Ghindele, Marta 2000, 74 nr.104.
[70] Kacsó 1987, 66.
[71] Балагурі 1974, 28-32, fig.2-4.
[72] Балагурі 1974, 32-34, fig.2.
[73] Balahuri 1967, 79.
[74] Kobaľ 1997, 120, fig.8; Vasiliev, Rustoiu, Balaguri, Cosma 2002, 30-32, pl.8-9.
[75] Bader 1978, 67.
[76] Kacsó 2003b, 33, fig.1B.
[77] Kacsó, Pop 2004, 219-220 nr.132.
[78] Потушняк 1958, 58, pl.35/4.
[79] Balahuri 1967, 79.

https://biblioteca-digitala.ro

o vatră în interior. Una din ele are o suprafață de 14 m², forma pătrată cu colțurile rotunjite. La **Solotvino** au fost cercetate trei astfel de locuințe, uşor adâncite, de formă ovală, opinia autorului (Valentin Vasiliev) fiind aceea că datorită adâncimii foarte mici ele nu pot fi incluse în categoria semibordeielor.[80]

Fără detalii sunt menționate câteva "locuințe" descoperite în aşezările Suciu de Sus: două la **Bicaz** *Igoaie*[81]; **Cepa** şi **Dedovo**[82], una la **Medieşu Aurit** *Cioncaş*[83]; "locuințe" la **Oarța de Sus** *Oul Făgetului*[84], iar la **Sâncraiu Silvaniei** "mai multe" locuințe cu vetre de foc[85]. În Ucraina Transcarpatică sunt menționate şi ilustrate, din păcate indescifrabil de către F. M. Potuchniak, locuințele de la **Čopivcy** *Salaši*[86], **Romočevica**[87] şi **Sil'ce**[88]. Din Slovacia Orientală cunoaştem doar o singură locuință de formă rectangulară din aşezarea de la **Skrabské**[89].

În suprafața S5 au fost descoperite două gropi: una contemporană şi una preistorică. La acestea adăugându-se probabil încă una, de epoca romană. Prima dintre ele a putut fi observată imediat după îndepărtarea stratului vegetal şi după conținut aparține epocii contemporane. În umplutura de culoare neagră-cenuşie au fost descoperite câteva pietre de râu şi câteva fragmente ceramice preistorice cu siguranță antrenate din stratul preistoric la săparea gropii[90].

Cea de-a doua groapă a fost sesizată la -0,35 m în profilul sudic al suprafeței, umplutura ei delimitându-se coloristic de pământul viu şi adâncindu-se până la maxim – 0,60 m. În groapa, având probabil forma circulară în plan, cu diametrul de cca. 0,95 m. au fost găsite exclusiv artefacte preistorice. Profilul acesteia are forma unei alveolări de 0,30 m grosime cu un „prag" în partea vestică. Din păcate epuizarea resurselor financiare a făcut imposibilă deschiderea unei casete pentru a completa observațiile făcute până în acel moment (fig.5).

Foarte probabil tot în legătură cu o groapă ce nu a fost sesizată trebuie pusă şi descoperirea mai multor fragmente ceramice din acelaşi vas lucrat la roată din pastă fină cenuşie cu slip negru-cenuşiu la exterior. Fragmentele, toate din corpul vasului, au apărut grupat în caroul 7 la -0,22 m adâncime. Posibil ca acestea să aparțină epocii romane.

Gropi de diferite forme şi dimensiuni, cele mai multe inedite, aparținând culturii Suciu întâlnim la: **Bicaz** *Igoaie*[91], **Călineşti** *Rogoaze* trei gropi din care una de formă circulară, cu diametrul gurii de 1,50 m[92]; **Culciu Mare** *Sub grădini* "mai multe"[93]; **Halmeu** *Vamă* o groapă[94]; **Lazuri** *Drumul Dorolț* două gropi[95]; **Lăpuşel** *Ciurgău* "cîteva gropi" de mici dimensiuni[96]; **Medieşu Aurit** *Cioncaş* "gropi"[97]; **Moftinu Mic** una necercetată în

80 Vasiliev, Rustoiu, Balaguri, Cosma 2002, 30-31.
81 Kacsó 2005b, 52, fig.1.
82 Балагури 1969a, 149.
83 Bader, Dumitraşcu 1970, 128; cu precizarea că aceasta ar putea aparține culturii Otomani.
84 Kacsó 2003a, 121-122.
85 Lakó 1983, 87 nr. 72.
86 Потушняк 1958, 65.
87 Потушняк 1958, 49-52, pl.35/6.
88 Потушняк 1958, 39-40, pl.35/3, 5;
89 Demeterová 1984, 18.
90 Terenul unde s-au desfăşurat săpăturile este în imediata apropiere a unui loc de agrement cu lac pentru pescuit, etc. şi foarte probabil goapa cu pricina este rezultatul curățeniei făcute fie de proprietar, fie de turişti.
91 Kacsó 2005b, 52.
92 Nemoianu, Todincă 1981, 67.
93 Bader 1978, 67.
94 Marta 2004, 39-46.
95 Marta 2001, 126 nr. 102.
96 Kacsó 1995, 84.
97 Bader, Dumitraşcu 1970, 128;

https://biblioteca-digitala.ro

întregime[98]; **Oarța de Sus** *Oul Făgetului* o groapă îngustă[99]; **Petea** *Vamă* "gropi"[100]; **Românaşi** una de formă tronconică[101] şi la **Vad** *Poduri* "mai multe"[102]. În Ucraina Transcarpatică avem menționate gropi la **Diakovo** în punctele *Kişerda* (26 de gropi) şi *Mondicitag*[103], iar în aşezarea de la **Solotvino** au fost cercetate trei gropi circulare în plan[104]. În Ungaria, în stațiunea de la **Nyírmada** au fost descoperite şi cercetate 47 de gropi aparținând bronzului târziu. Cercetările din această aşezare au fost determinate de descoperirea întâmplătoare , în 1993, a unui depozit de vase aparținând culturii Suciu de Sus, depus foarte probabil tot într-o groapă[105].

Foarte puține aprecieri putem face cu privire la acest tip de construcție. Pe de o parte, datorită faptului că nu avem descrieri şi date tehnice, iar pe de altă parte, datorită faptului că de cele mai multe ori lipsesc informațiile şi ilustrarea inventarului acestora. În aceste condiții cu greu mai pot fi enunțate concluzii şi deduse posibilele funcționalități sau diferitele funcționalități de-a lungul unei perioade scurte de timp pentru acelaşi obiectiv. De un caracter aparte sunt fără îndoială groapa de mici dimensiuni în care a fost depus depozitul de ace de la Petea[106] şi probabil groapa mică de la Culciu Mare.

****

Atribuirea culturală

Numărul extrem de mic de fragmente ceramice ornamentate prin incizie-excizie coroborat cu prezența în număr la fel de redus a ceramicii negre-roşii canelate precum şi absența brâurilor în relief de pe ceramica grosieră ne lasă să întrevedem o deosebire, nu neapărat cronologică, între situl de la Lăpuşel *Mociar* pe de o parte şi stațiunile Suciu II sau Lăpuş I, aşa cum sunt ele definite în prezent, pe de altă parte. Din punct de vedere al inventarului ceramic putem observa o oarecare asemănare cu stațiunea de la Căşeiu[107]. Datorită faptului că cele două aşezări menționate nu au beneficiat de o cercetare sistematică amplă este, cred, prematur să facem alte aprecieri.

Stațiunea aparținând epocii bronzului de la Căşeiu este văzută fie ca o etapă în dezvoltarea culturii Suciu de Sus spre ceea ce numim grupul Lăpuş[108], fie ca aparținând unui nou aspect cultural[109].

Pornind de la ceea ce cunoaştem în momentul de față atribuirea aşezării de la Lăpuşel *Mociar* celei de-a doua faze a culturii Suciu de Sus este mult mai plauzibilă decât includerea ei în rândul stațiunilor Lăpuş.

Reluarea cercetărilor arheologice ar aduce clarificări şi nuanțări în privința atribuirii culturale a materialului de epoca bronzului pe de o parte, iar pe de altă parte am putea obține date importante privind locuirea de epoca romană de pe cursul superior al Lăpuşului.

---

[98] Németi 1987, 109, fig.16/1.

[99] Kacsó 2003a, 122.

[100] Németi, Lazin, Ghindele, Marta 2000, 74 nr. 104; Marta 2005, 78.

[101] Bejinariu 2003, 68-69 nr.10

[102] Kacsó 1987, 66.

[103] Балагурі 1974, 29, 32, 34, 36.

[104] Vasiliev, Rustoiu, Balaguri, Cosma 2002, 32, pl.8-9.

[105] Marta, Tóth 2005; idem 2006.

[106] Marta 2005.

[107] Stațiunea de la Căşeiu este în aceaşi situație: puține fragmente canelate negre-roşii sau decorate cu ajutorul inciziei-exciziei doar că aici există şi câteva fragmente ceramice ornamentate cu brâuri în relief.

[108] Gogâltan 2001, 195; Pentru grupul Lăpuş şi necropola de la Lăpuş vezi: Ordentlich, Kacsó 1969, 11-15; Kacsó 1975; Vulpe 1975; Vulpe 1977; Kacsó 1981; Kacsó 1990; Kacsó 1993; Vulpe 1995; Vulpe 1997; Kacsó 2001; Vulpe 2001; Kacsó 2003a; Kacsó 2004b; Teržan 2005; Vulpe 2008; Motzoi-Chicideanu 2001, 227, 229; fig.18, ; Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010; Motzoi-Chicideanu 2011, 643-656; pl.451-462; Kacsó 2011a; Kacsó 2011b, 350-378; fig.138-158.

[109] Kacsó 2007, 94.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Bader 1976 — T. Bader, *O veche colecție de ceramică aparținînd culturii Suciu de Sus în Muzeul județean Mureş* [Eine alte Keramiksammlung aus der Suciu de Sus Kultur im Kreismuseum Mureş], Marisia 6, 1976, 37-47.

Bader 1978 — T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, 1978.

Bader 1979 — T. Bader, *Die Suciu de Sus-Kultur in Nordwestrumänien*, PZ 54, 1979, 3-31.

Bader, Dumitaşcu 1970 — T. Bader, S. Dumitaşcu, *Săpăturile arheologice la aşezarea de tip Otomani de la Medieşul Aurit* [Les fouilles archéologiques dans l'établissement de type Otomani de Medieşul Aurit], Materiale 9, 1970, 127-136.

Bajusz, Tamba 1988 — I. Bajusz, D. Tamba, *Contribuții la topografia arheologică a văii Someşului (sectorul Căpîlna-Jibou)* [Beiträge zur archäologischen Topographie des Someştals], ActaMP 12, 1988, 91-120.

Balahuri 1967 — E. Balahuri, *A Medvegyivcei (Medvegyfalvai) bronlelet*, MFMÉvk 2, 1966-1967, 79-83.

Balaguri 1976 — E. A. Balaguri, *Novje dannye k istorii pozdnej bronzy Zakarpatja, Eneolit i bronzovyj vek Ukrainy*, Kiev, 1976, 240-256.

Bejinariu 2003 — I. Bejinariu, *Noi descoperiri ale culturii Suciu de Sus din județul Sălaj* [New discoveries belonging to the Suciu de Sus culture from Sălaj county], Marmatia 7/1, 2003, 65-81.

Chidioşan 1970 — N. Chidioşan, *Contribuții la cunoaşterea grupei Suciu de Sus în contextul epocii bronzului din Crişana*, SCIV 21, 2, 1970, 287-293.

Demeterová 1984 — S. Demeterová, *Influence de la culture de Suciu de Sus dans la plain de la Slovaquie Orientele*, SlovArch 32, 1, 1984, 11-70.

Fischl, Kiss, Kulcsár 2001 — K. P. Fischl, V. Kiss, G. Kulcsár, *Beiträge zum Gebrauch der tragbare Feuerherden (Pyraunoi) im Karpatenbecken II. (Spätbronzezeit-Früheisenzeit)*, în C. Kacsó (Hrsg.) Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare, 7.-10. Oktober 1998, Baia Mare, 2001, 125-156.

Gogâltan 2001 — Fl. Gogâltan, *The settlement of Căşeiu and some problems concerning the Late Bronze Age in the center and northern Transylvania*, în: C. Kacsó (Hrsg.), Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7.-10. Oktober 1998, Baia Mare, 2001, 191-214.

Gogâltan, Isac 1995 — Fl. Gogâltan, Adriana Isac, *Die spätbronzezeitliche Siedlung von Căşeiu*, EphemNap 5, 1995, 5-26.

Iercoşan 1993 — N. Iercoşan, *Săpăturile arheologice din județul Satu Mare (1971-1990)* [Les fouilles archéologiques du département de Satu Mare (1971-1990)], StComSatu Mare 9-10, 1992-1993, 77-90.

https://biblioteca-digitala.ro

Ivanciuc 1990 — C. Ivanciuc, *Date privind cultura Suciu de Sus în N-V dep. Maramureş*, SympThrac 8, 1990, 116-117.

Kacsó 1975 — C. Kacsó, *Contributions à la connaissance de la culture de Suciu de Sus à la lumière des recherches faites à Lăpuş*, Dacia N.S. 19, 1975, 45-68.

Kacsó 1980 — C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului în Depresiunea Sălajului* [Entdeckungen der Bronzezeit in der Sălaj-Niederung], ActaMP 4, 1980, 38-46.

Kacsó 1981 — C. Kacsó, *Necropola tumulară de la Lăpuş*, (teza de doctorat) Cluj-Napoca, 1981.

Kacsó 1987 — C. Kacsó, *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciu de Sus-Kultur*, Dacia N.S. 31, 1987, 51-75.

Kacsó 1990 — C. Kacsó, *Contribuţii la cunoaşterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Libotin* [Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Libotin], Thraco-Dacica 11, 1990, 79-98.

Kacsó 1993 — C. Kacsó, *Contribuţii la cunoaşterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Suciu de Sus şi Groşii Ţibleşului* [Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Suciu de Sus und Groşii Ţibleşului], RevBistriţei 7, 1993, 29-48.

Kacsó 1995 — C. Kacsó, *Noi date cu privire la prima fază a culturii Suciu de Sus* [Neue Angaben zum Anfang der Suciu de Sus Kultur], Apulum 32, 1995, 83-99.

Kacsó 1999a — C. Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureşului* [Neue Daten zur Vorgeschichte in der Maramureş], Angustia 4, 1999, 55-70.

Kacsó 2001 — C. Kacsó, *Zur chronologischen und kulturellen Stellung des Hügelgräberfeldes von Lăpuş*, în: C. Kacsó (Hrsg.) Der nordlkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7.-10- Oktober, Baia Mare, 2001, 231-278.

Kacsó 2003a — C. Kacsó, *Noi descoperiri Suciu de Sus şi Lăpuş în nordul Transilvaniei* [Neue Suciu de Sus und Lăpuş – Funde im norden Siebenbürgens], Marmatia 7/1, 2003, 105-181.

Kacsó 2003b — C. Kacsó, *Radu Popa şi cercetarea arheologică din Maramureş* [Radu Popa und die archäologischen Forschungen in der Maramureş], în: D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (coord.), In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european, Cluj-Napoca, 2003, 25-40.

Kacsó 2004a — C. Kacsó, *Zu den Problemen der Suciu de Sus-Kultur in Siebenbürgen*, în: J. Bátora, V. Furmánek, L. Veliačik (Hrsg.) Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Joszef Vladár zum 70. Geburtstag, Nitra 2004, 327-340.

Kacsó 2004b — C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004.

https://biblioteca-digitala.ro

Kacsó 2005a — C. Kacsó, *Descoperiri pre - şi proto istorice la Baia Mare* [Vor – und frühgeschichtliche funde in Baia Mare], Marmatia 8/1, 2005, 153-181.

Kacsó 2005b — C. Kacsó, *Contribuții la cunoaşterea bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Bicaz – Igoaie*, RevBistriței 19, 2005, 51-70.

Kacsó 2006 — C. Kacsó, *Noi date cu privire la descoperirile din epoca bronzului de la Vălenii Şomcutei* [Neue Daten bezüglich der bronzezeitlichen Funde von Vălenii Şomcutei], RevBistriței 20, 2006,79-102

Kacsó 2007 — C. Kacsó, *Descoperiri de bronzuri din nordul Transilvaniei (I). Colecția Ferenc Floth*, Baia Mare, 2006.

Kacsó 2011a — C. Kacsó, *Die Hügelnekropole von Lăpuş. Eine zusammenfassende Einleitung*, în: S.Bereki, R. E. Németh, B. Rézi (eds.), Bronze Age Rites and Rituals. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş, 8-10 October 2010, Târgu Mureş, 2011, 213-243.

Kacsó 2011b — C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureş*, vol I şi II, Baia Mare, 2011.

Kacsó, Pop 2004 — C. Kacsó, D. Pop, *Oarța de Sus "Dealul Stremțului", jud. Maramureş*, CronCercArh Campania 2003, Bucureşti, 2004, 219-220, nr.132.

Kobaľ 1997 — J. Kobaľ, *Preliminary report on the results of archaeological research on the multi-level fortified settlement of "Chitattia" (near Solotvino / Akanaszlatina, Transcarpathian region, Ukraine) by the Expedition of the Transcarpathian Museum of Local History* [Előzetes jelentés a Szolotvinó / Akanszlatina (Ukrajna. Kárpátalja) környéki "Csitattja" többrétegű erődített telepen a Kárpátalja Honismereti Múzeum által szervezett régészeti feltárás eredményeiről], JAMÉvk 37-38, 1995-1996 (1997), 115-151.

Lakó 1983 — Eva Lakó, *Repertoriul topografic al epocii bronzului şi al Hallstattului în județul Sălaj* [The topographical catalogue of the Bronze Age and Early Iron Age in Sălaj district], ActaMP 7, 1983, 69-100.

Lazarovici 1977 — Gh. Lazarovici, *Cercetări arheologice de suprafață la hotarele județelor Cluj-Sălaj* [Archäologische Oberflächeforschungen in der Kontakt-Zone der Bezirke Cluj und Sălaj], ActaMP 1, 1977, 35-39.

Marta 2001 — L. Marta, *Lazuri, com. Lazuri, jud. Satu Mare. Punctul: Drumul Dorolț*, CronCercArh Campania 2000, Bucureşti, 2001, 126, nr. 102.

Marta 2004a — L. Marta, *Un complex arheologic din epoca mijlocie a bronzului descoperit la Halmeu* [A Middle Bronze Age Dwelling Discovered at Halmeu], StComSatu Mare 17-21/1, 2000-2004, 39-46.

Marta 2004b — L. Marta, *Halmeu, com. Halmeu, jud. Satu Mare. Punctul: Vamă*, CronCercArh Campania 2003, Bucureşti, 2004, 133-134, nr. 83.

Marta 2005 — L. Marta, *Der bronzene Nadeldepotfund von Petea, Kr. Satu Mare – Depozitul de ace din bronz descoperit la Petea, jud. Satu Mare*, în: T. Soroceanu (Hrsg.) Bronzefunde aus Rumänien II. / Depuneri de bronzuri din România II, Bistrița / Cluj Napoca, 2005, 75-94.

https://biblioteca-digitala.ro

Marta, Tóth 2005	L. Marta, Tóth Katalin, *Gefäßdepotfund der Felsőszőcs - Kultur in Nyírmada – Vályogvető*, JAMÉvk 47, 2005, 107-143.
Marta, Tóth 2006	L. Marta, Tóth Katalin, *Gefäßdepotfund der Felsőszőcs - Kultur in Nyírmada – Vályogvető*, în: Bronzezeitliche Depotfunde – Problem des Interpretation. Materialien der Festkonferenz für Tivodor Lehoczky zum 175 Geburstag. Ushhorod, 5-6. Oktober 2005. Ujgorod 2006, 302-317.
Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010	C. Metzner-Nebelsick, C. Kacsó, L. D. Nebelsick, *A Bronze Age ritual structure on the edge of Carpathian Basin*, în: L. Marta (ed.) Amurgul mileniului II a.Chr. în Câmpia Tisei şi Transilvania – Das Ende des 2 Jahrtausends v.Chr. aud der Theiß und Siebenbürgen. Simpozion – Symposion Satu Mare 18-19 iulie 2008, StComSatu Mare 26/1, 2010, 219-233.
Motzoi-Chicideanu 2001	I. Motzoi-Chicideanu, *Ein neuer Fund vom Beginn der Hallstattzeit aus der Kleinen Walachei*, Dacia N.S. 43-45, 1999-2011, 197-229.
Motzoi-Chicideanu 2011	I. Motzoi-chicideanu, *Obiceiuri funerare în Epoca Bronzului la Dunărea Mijlocie şi Inferioară*, vol.I şi II, Bucureşti, 2011.
Németi 1978	I. Németi, *Descoperiri de la sfârşitul epocii bronzului din jurul Careiului* [Découvertes de la fin de l'époque de bronze aux environs de Carei], SCIVA 29, 1978, 99-122.
Németi 1987	I. Németi, *Descoperiri arheologice din teritoriul localităţii Moftinu Mic (jud. Satu Mare)* [Archäologische Entdeckungen auf dem Gebiet des Dorfes Moftinu Mic (Kreis Satu Mare)], StComSatu Mare 7-8, 1986-1987, 101-137.
Németi 1997	J. Németi, *Descoperirile arheologice de la Lazuri – "Lubi-tag" (jud. Satu Mare) din anii 1995-1996* [Archaeological discoveries from Lazuri-Lubi-tag (Satu Mare county) in 1995-1996], Cercetări arheologice în aria nord-tracă II, Bucureşti, 1997, 78-86.
Németi, Lazin, Ghindele, Marta 2000	J. Németi, Gh. Lazin, R. Ghindele, L. Marta, *Petea, com. Dorolţ, jud. Satu Mare. Punct: Vamă*, CronCercArh Campania 1999, Bucureşti, 2000, 74, nr. 104.
Nemoianu, Todincă 1981	Larisa Nemoianu, Gh. Todincă, *Şantierul arheologic Călineşti, jud. Maramureş* [Le site archéologique de Călineşti, dép. de Maramureş], CercArh 4, 1981, 66-69.
Ordentlich, Kacsó 1969	I. Ordentlich, C. Kacsó, *Contribuţii la cunoaşterea ritului de înmormântare practicat în necropola tunulară de la Lăpuş (judeţul Maramureş)*, Marmatia 1, 1969, 11-15.
Pop 2003	D. Pop, *Aşezarea din epoca bronzului de la Someş-Uileac* [The Bronze Age settlement from Someş Uileac, Maramureş county], Marmatia 7/1, 2003, 83-104.
Pop 2008	D. Pop, *Câteva consideraţii privind stadiul cercetării culturii Suciu de Sus şi a grupului Lăpuş* [Some considerations about the research stage of the Suciu de Sus culture and the Lăpuş group], StComSatuMare 22/1, 2005 (2008), 61-92.

https://biblioteca-digitala.ro

Romsauer 2003	P. Romsauer, *Πύραυνοι (Pyraunoi). Prenosné piecky a podstavce z doby bronzovej a doby železnej*, Nitra, 2003.
Stanciu 1992	I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.Chr. şi mileniul I d.Chr. în judeţul Maramureş* [Les découverts provenand de la seconde moitié de 1-er millénaire av.JC et du 1 –er millénaire av. JC dans le dép. de Maramureş], EphemNap 2, 1992, 169-191.
Stanciu 2003	I. Stanciu, *Descoperiri medievale timpurii din judeţele Satu Mare şi Maramureş. Date noi, observaţii şi opinii referitoare la ceramica medievală timpurie din nord-vestul României* [Frühmittelalterliche Funde und Befunde aus den Kreisen Satu Mare und Maramureș. Neue Angaben, Bemerkungen und Ansichten zur frühmittelalterlichen Keramik im Nordwesten Rumäniens], Marmatia 7/1, 2003, 249-316.
Stanciu, Marta 2003	I. Stanciu, L. Marta, *Lazuri, com. Lazuri, jud. Satu Mare. Punctul: Lubi Tag*, CronCercArh Campania 2002, Bucureşti, 2003, 177-182 nr. 110.
Teržan 2005	Biba Teržan, *Metamorphose – eine Vegetationsgottheit in der Spätbronzezeit*, în B. Horejs, R. Jung, E. Kaiser, B. Teržan (Hrsg.) Interpretationsraum Bronzezeit. Bernhard Hänsel von seinen Schülern gewidmet, UPA 121, Bonn, 2005, 241-261.
Vasiliev, Rustoiu, Balaguri, Cosma 2002	V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. Balaguri, C. Cosma, *Solotvino –"Cetate" (Ucraina Transcarpatică). Aşezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului şi din evul mediu timpuriu*, Cluj-Napoca, 2002.
Vulpe 1975	A. Vulpe, *Einige Bemerkungen über die mittlere und die späte Bronzezeit in Norden Rumäniens*, Dacia N.S. 19, 1975, 69-76.
Vulpe 1977	A. Vulpe, *Kritische Anmerkungen zu den karpatenländischen Kulturzeugnissen der Altbronzezeit*, Jahresbericht 1977, 101-111.
Vulpe 1995	A. Vulpe, *Stand und Aufgaben der Urnenfelderforschung im Karpatenraum,* în: Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, JahrbRGZM 35, 1995, 389-397.
Vulpe 1997	A. Vulpe, *Die Nackenscheibenaxt von Bogata in Mittelsiebengürgen (Rumänien)*, în: Cornelia Becker, Marie-Luise Dunkelmann, Carola Metzner-Nebelsick, Heidi Peter-Röcher, Manfred Roeder, Biba Teržan (Hrsg.) ***Χρόνος*** – Beitrage zur Prähistorischen Archäologie zwischen Nord – und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel, Espelkamp, 1997, 303-311.
Vulpe 2001	A. Vulpe, *Epoca metalelor*, în: Mircea Petrescu-Dîmboviţa, Alexandru Vulpe (coord.) Istoria românilor, vol. I, cap.3, 261, 280-281.
Vulpe 2008	A. Vulpe, *Zu den Grabsitten den älteren Hallstatzeit in Rumänien,* în: Frank Verse, Benedikt Knoche, Jan Graefe, Martin Hohlbein, Kertin Schierhold, Claudia Siemann, Marion Uckelmann, Gisela Woltermann (Hrsg.) ***Durch die Zeiten ...***Festschrift für albrecht Jockenhövel zum 65. Geburstag, Rahden/Westf., 2008, 269-273.

https://biblioteca-digitala.ro

Балагури 1969a — З. А. Балагури, *Фельшесевч – Становская групп памятникв зпохи поздней ьронзы в верхнем потиссье* [Les monuments de la civilisation le Felchéchevth-Stanovo de l"Lage du Bronze tardif en Tiss superieur], SovArh, 2, 1969, 147-159.

Балагури 1969b — З. А. Балагури, *Новейшие памятники Фелшесевчской ультуры на территории акарпатской области УССР*, MFMÉvk 2, 1969, 61-68.

Балагурі 1974 — Е. А. Балагурі, *До питання про дослідження пам'яток пізньобронзової добі у виноградівському раіоні Закарпаської області, Зборник Методичний для студентів з археології*, Ужгород, 1974, 25-47.

Потушняк 1958 — М. Ф. Потушняк, *Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті*, Ужгород, 1958

Dan POP
dannpopp@gmail.com
Muzeul Judeţean de Istorie
şi Arheologie Maramureş
Baia Mare, str. Monetăriei nr. 1-3,
jud. Maramureş

https://biblioteca-digitala.ro

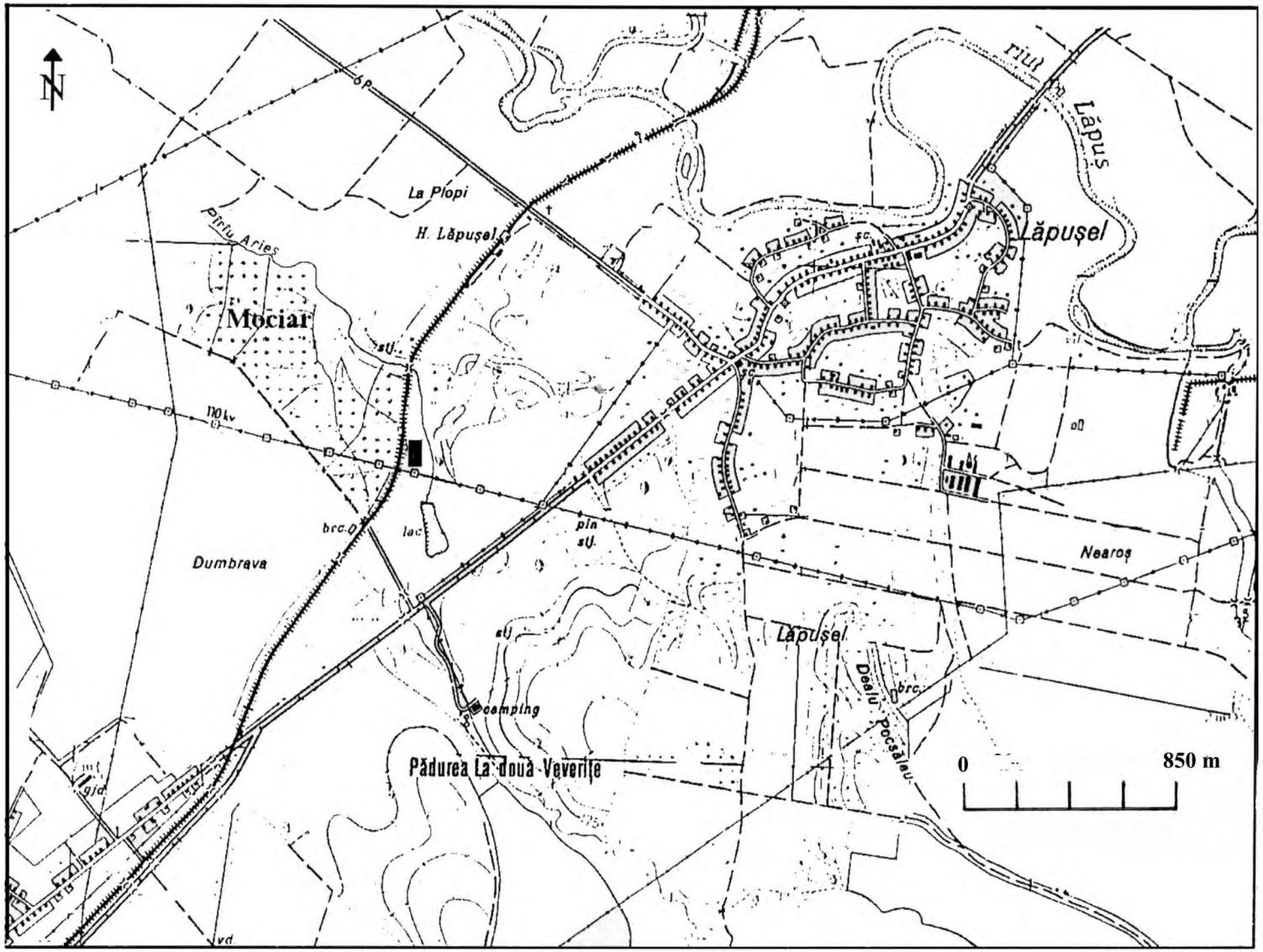

Fig. 1: Localitatea Lăpuşel şi punctul "Mociar"; locul unde s-au efectuat săpăturile marcat cu dreptunghi negru.

https://biblioteca-digitala.ro

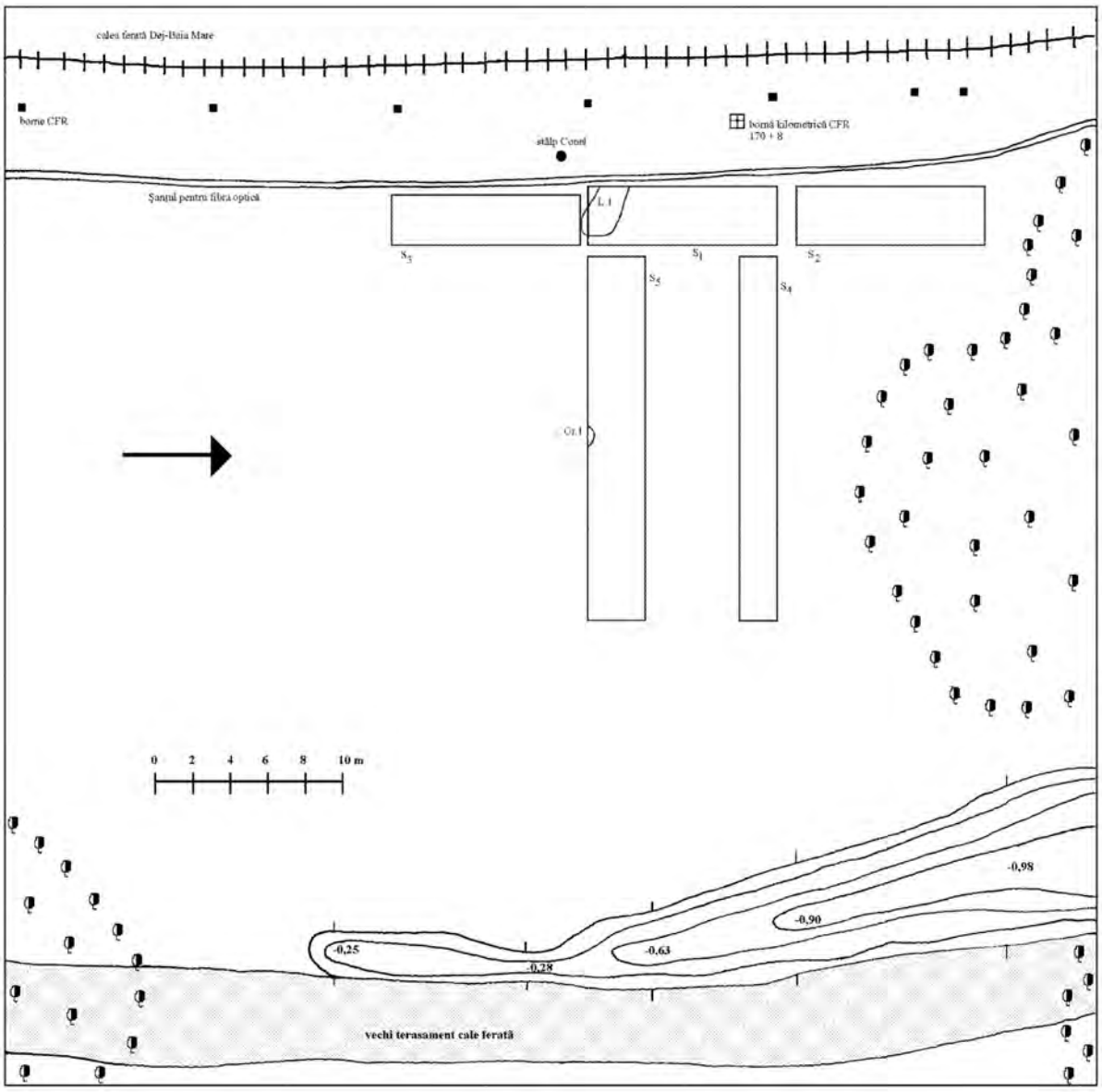

Fig. 2: Planul general al săpăturilor.

https://biblioteca-digitala.ro

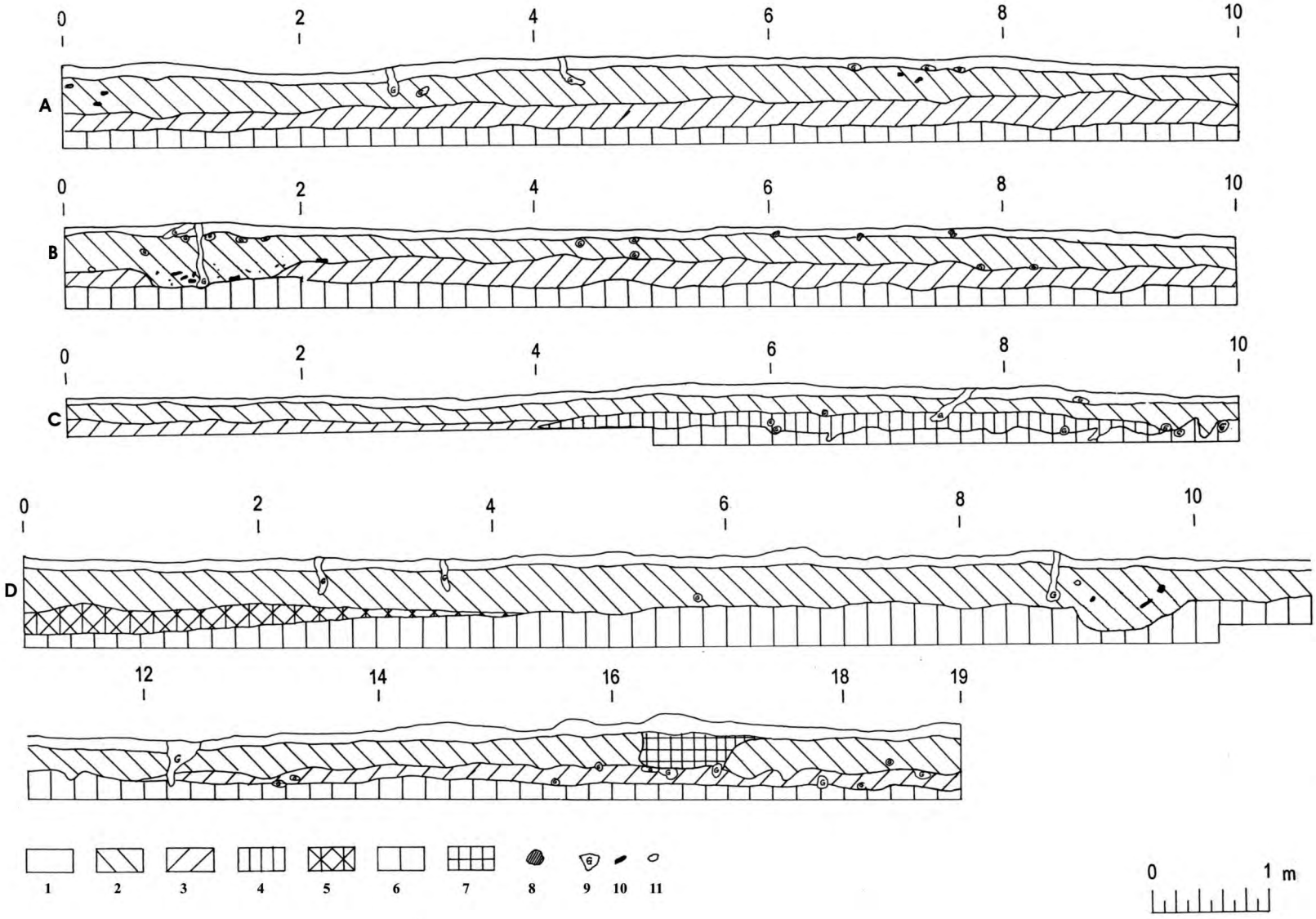

Fig. 3: A: S 3 - profilul vestic; B: S1- profilul vestic; C: S 2 - profilul vestic; D: S 5 - profilul sudic. 1: strat de pământ vegetal; 2: strat de pământ de culoare maronie; 3: strat de pământ de culoare crem – gălbui; 4: strat de pământ de culoare cenuşiu deschis; 5: strat de pământ maroniu amestecat cu pietriş; 6: strat de lut de culoare gălbui roşcat, fără materiale arheologice; 7: umplutură de culoare neagră-cenuşie, groapă modernă; 8: fragmente ceramice; 9: ganguri de animale; 10: pietre; 11: lut ars.

https://biblioteca-digitala.ro

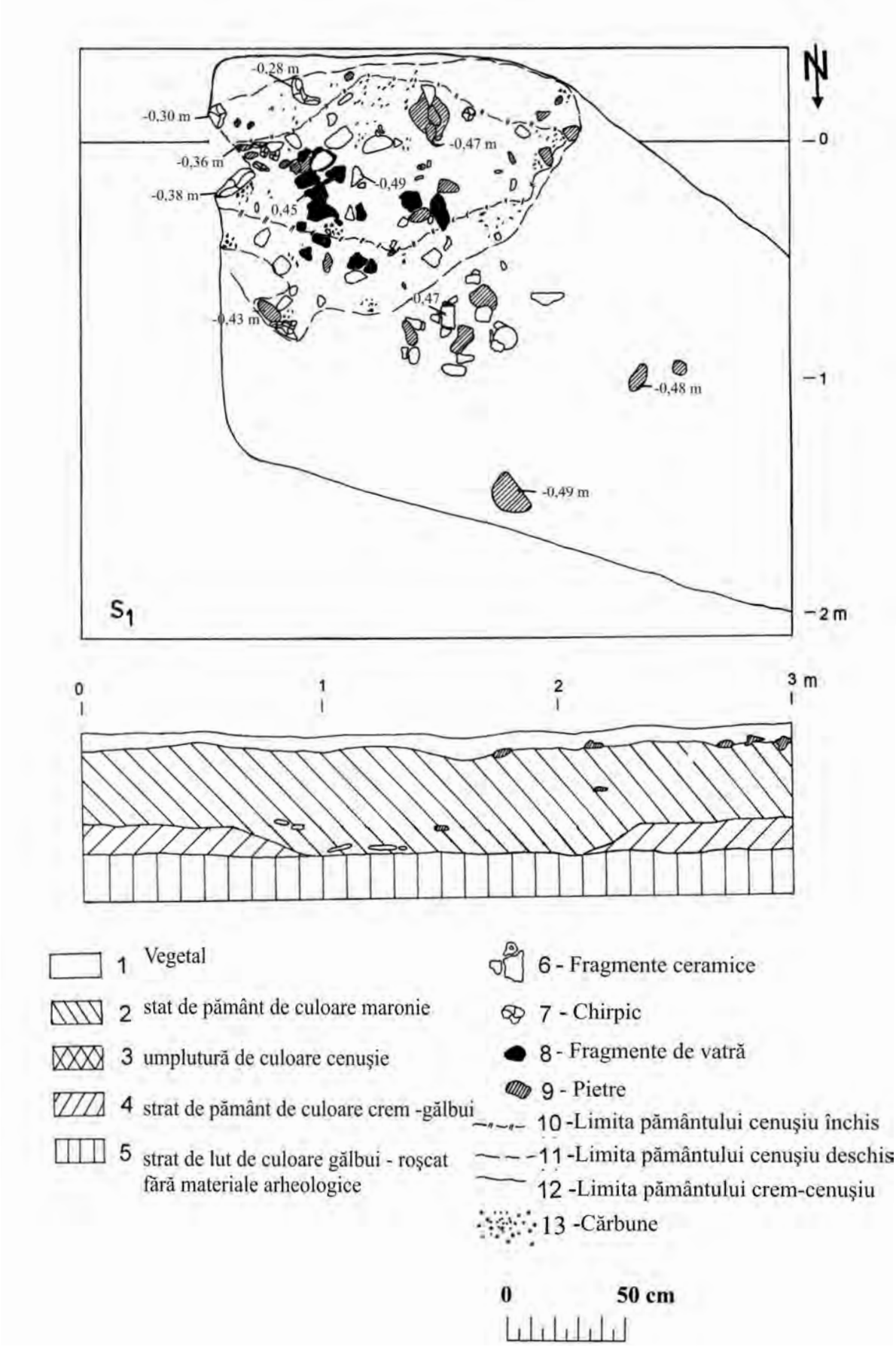

Fig. 4: Planul şi profilul locuinței 1.

https://biblioteca-digitala.ro

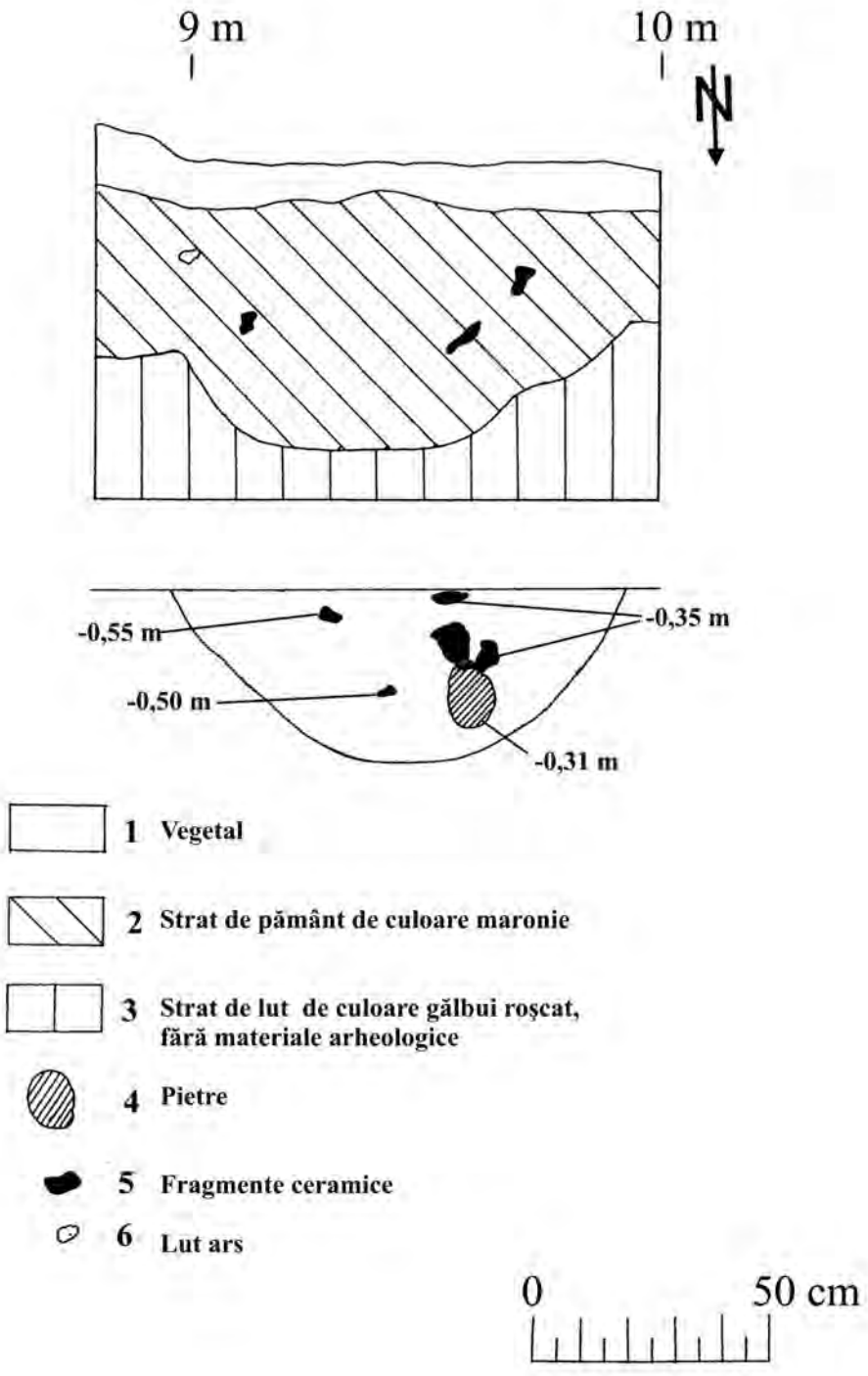

Fig. 5: Planul şi profilul gropii nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

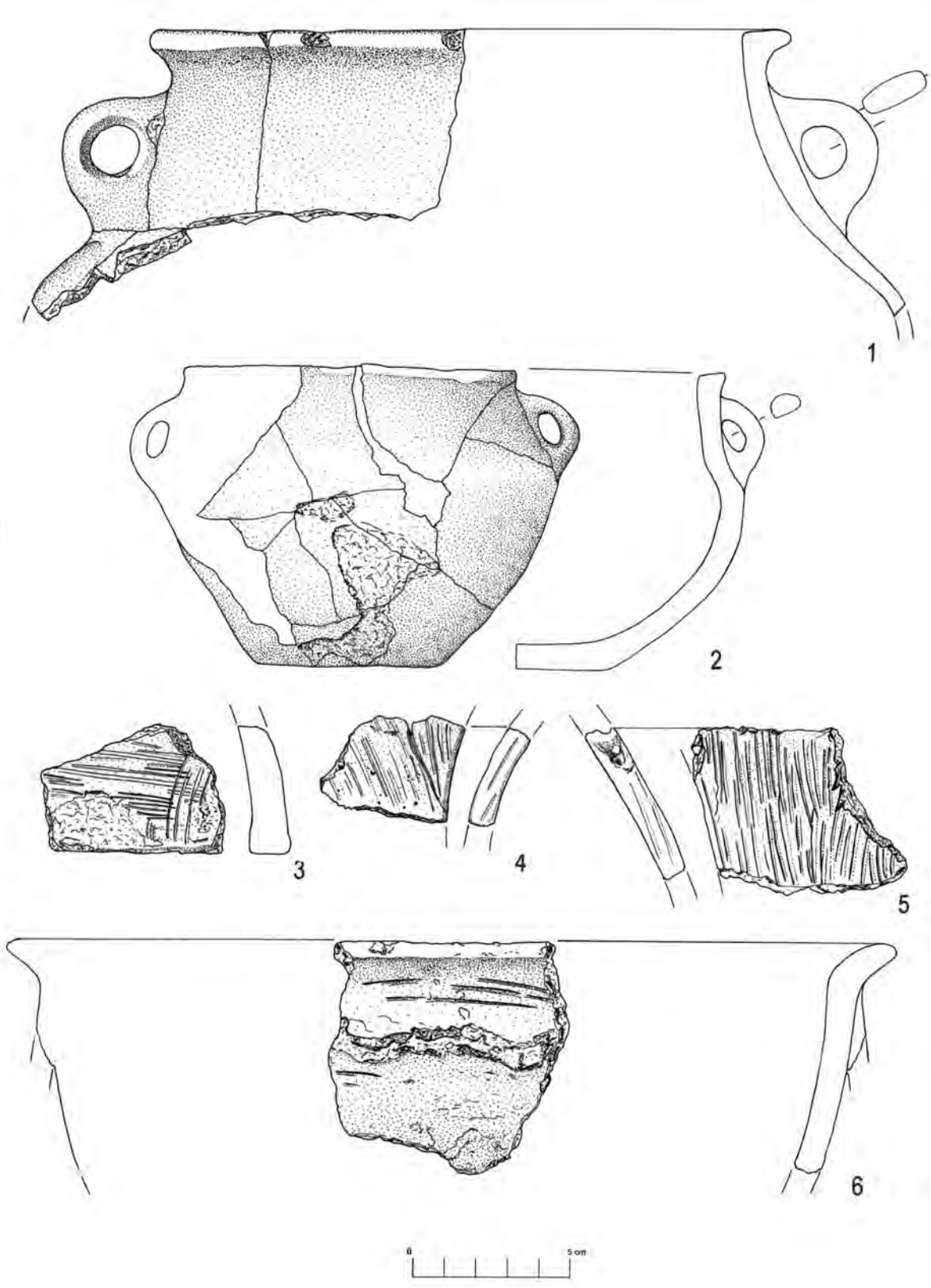

Pl. 1: Ceramică din locuința 1.

https://biblioteca-digitala.ro

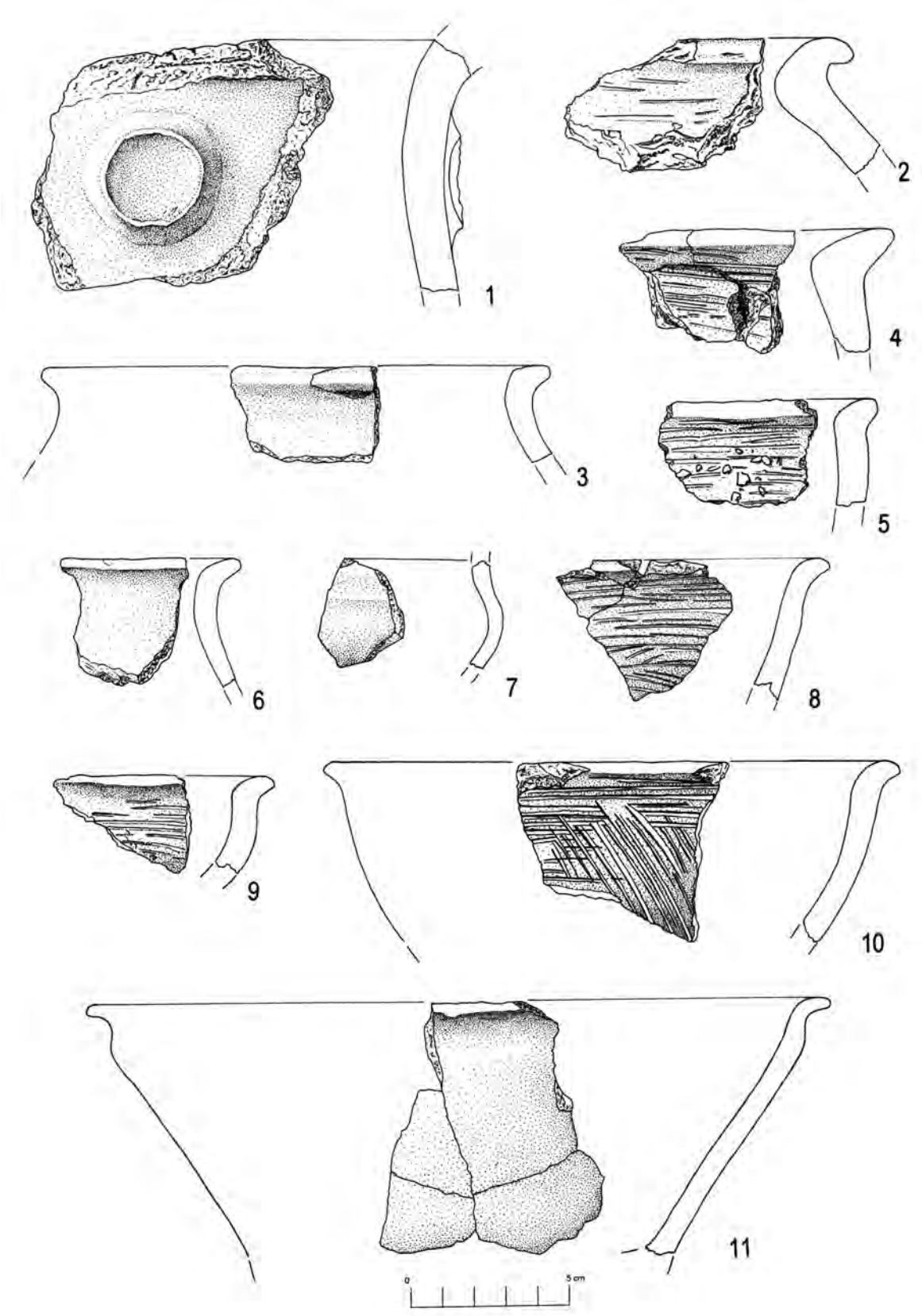

Pl. 2: Ceramică din locuința 1.

https://biblioteca-digitala.ro

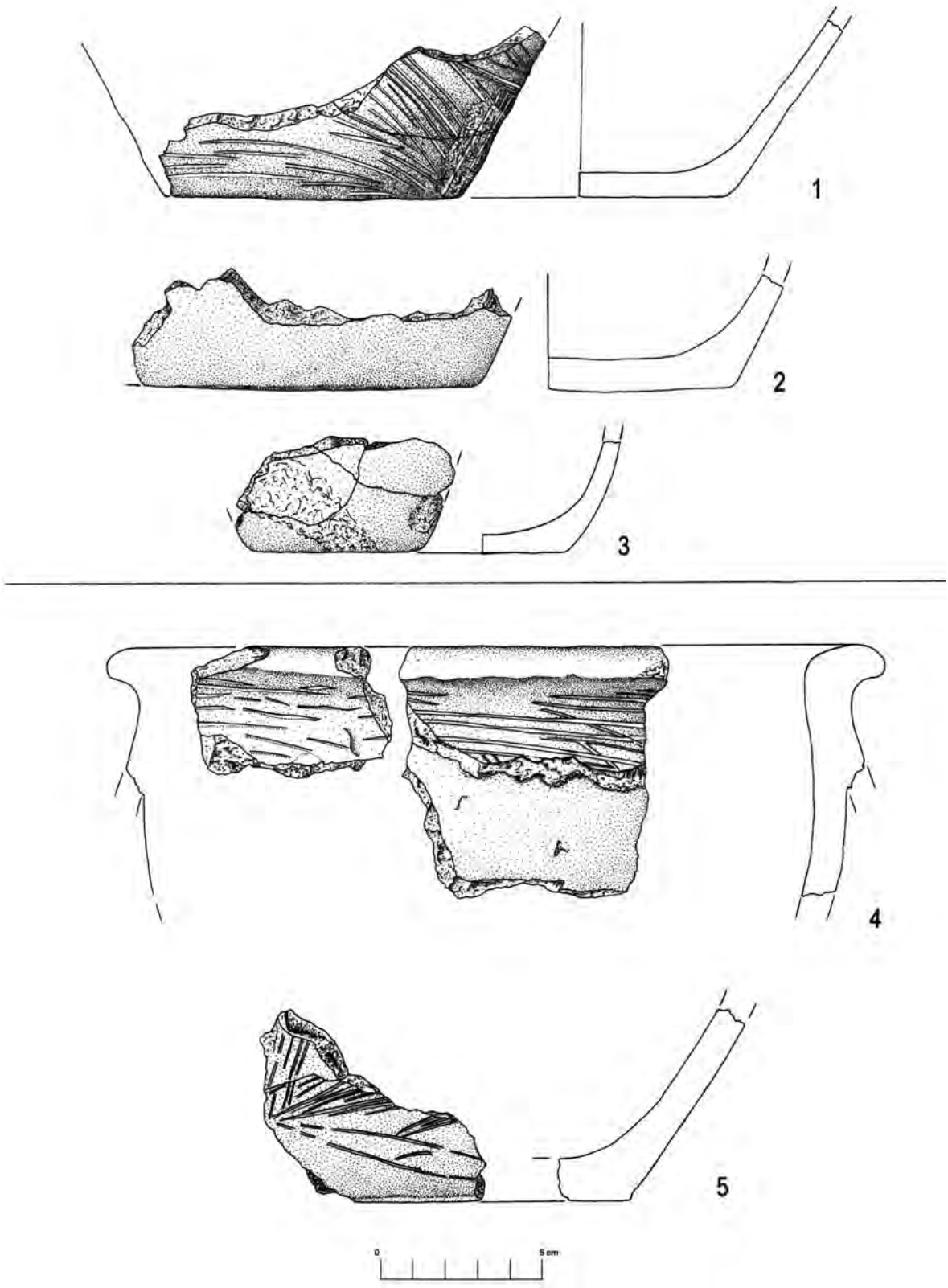

Pl. 3: 1-3: Ceramică din locuința 1; 4-5: ceramică din groapa 1.

https://biblioteca-digitala.ro

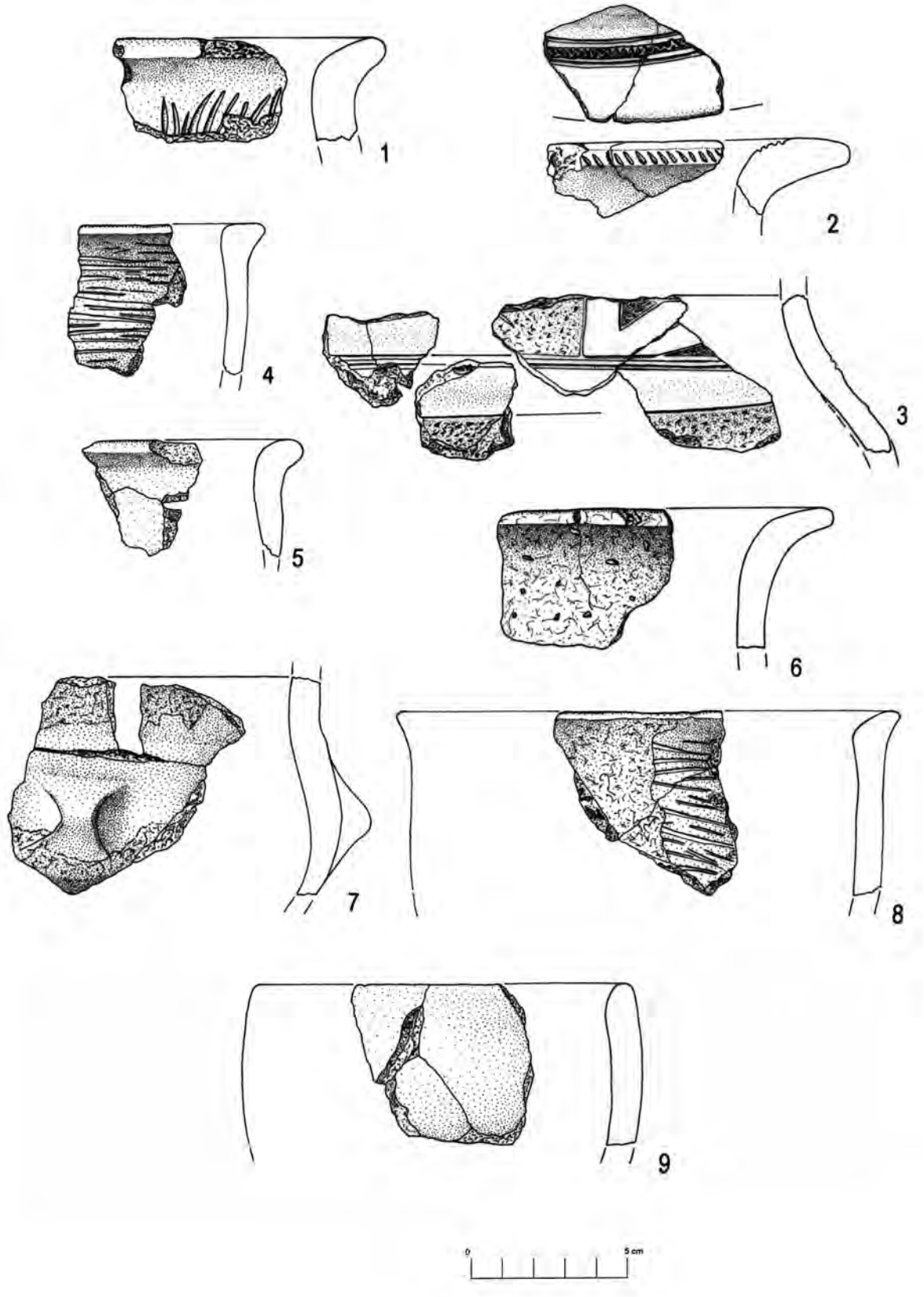

Pl. 4: Ceramică din groapa 1.

https://biblioteca-digitala.ro

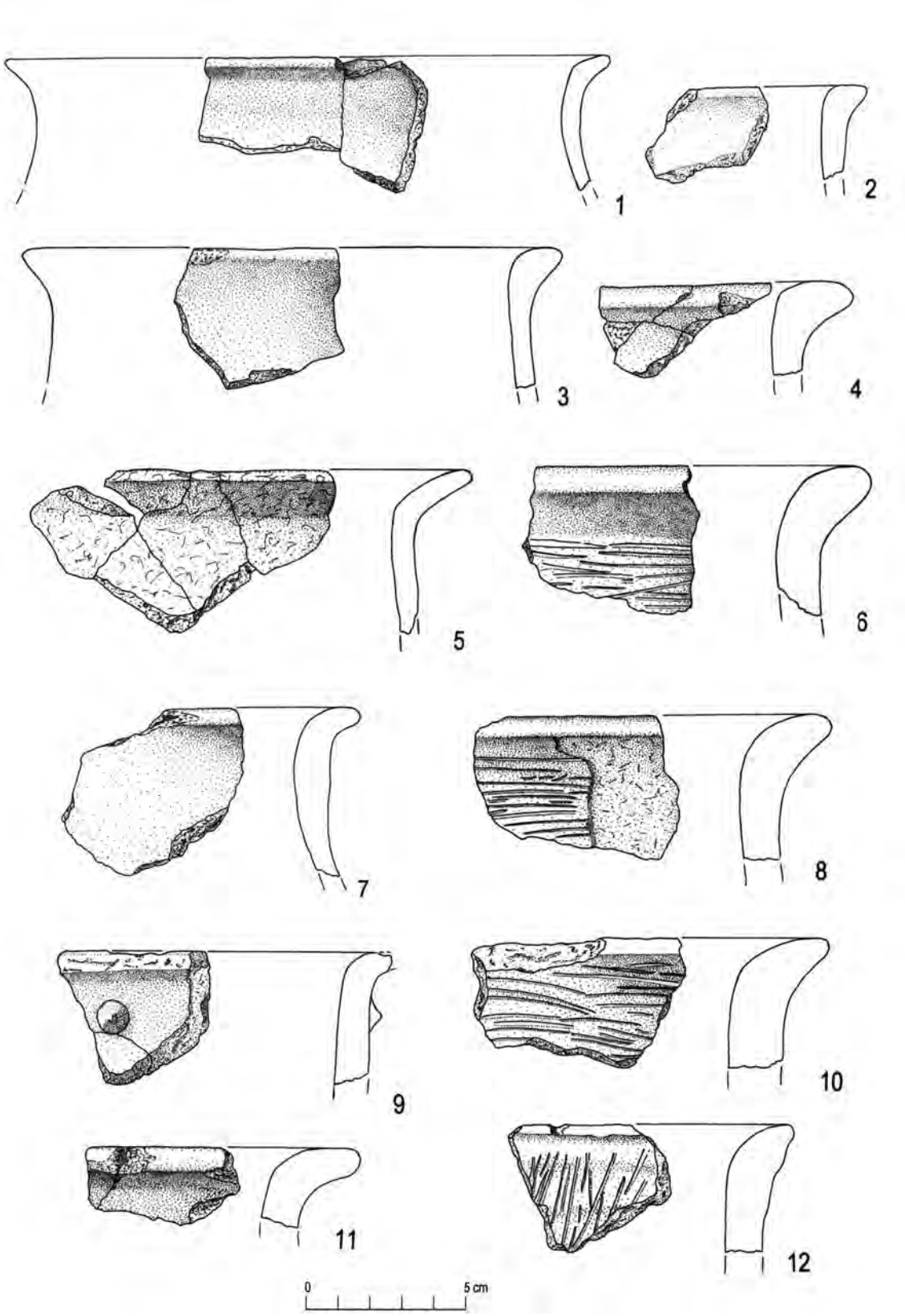

Pl. 5: Ceramică din stratul de cultură.

https://biblioteca-digitala.ro

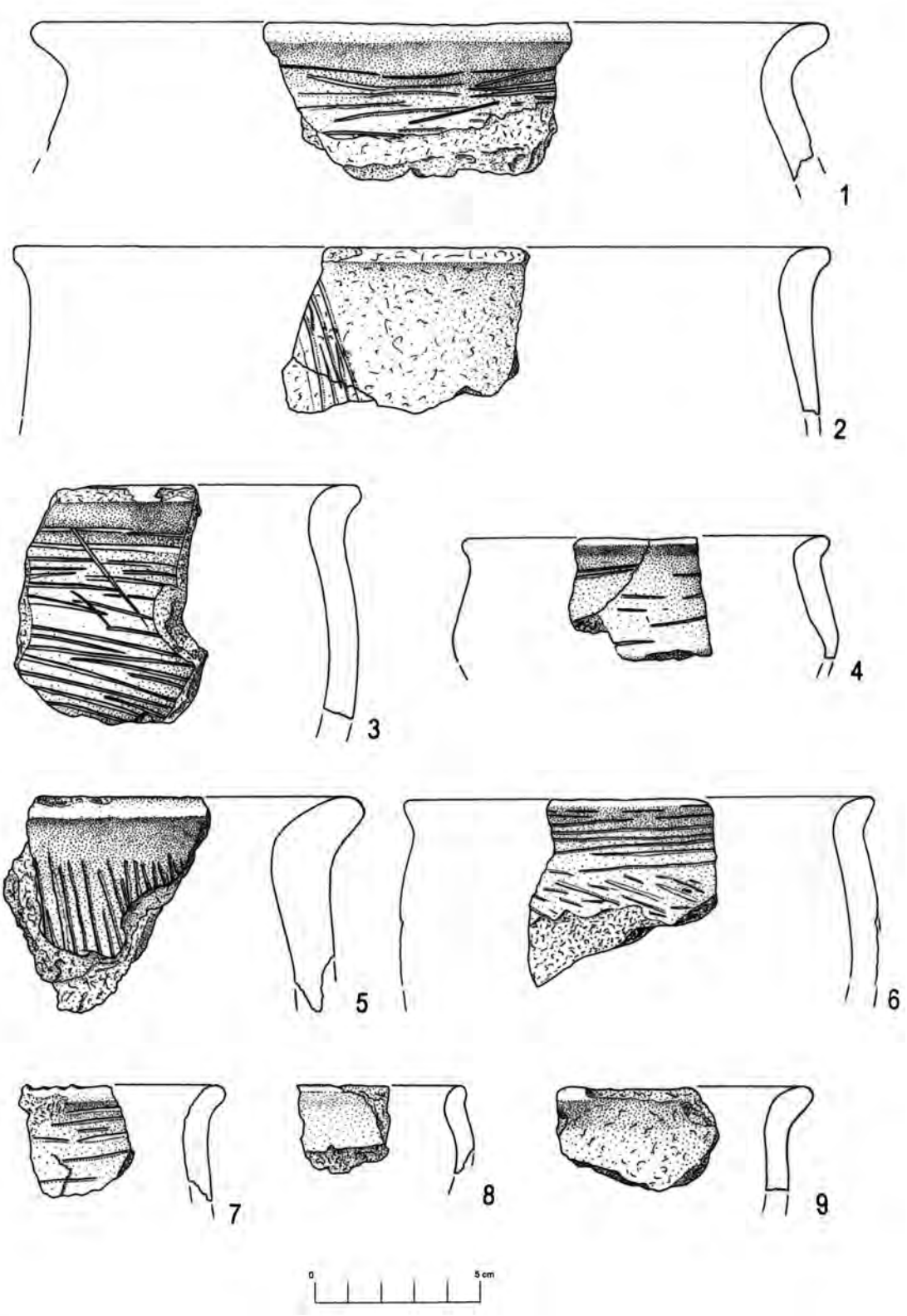

Pl. 6: Ceramică din stratul de cultură.

https://biblioteca-digitala.ro

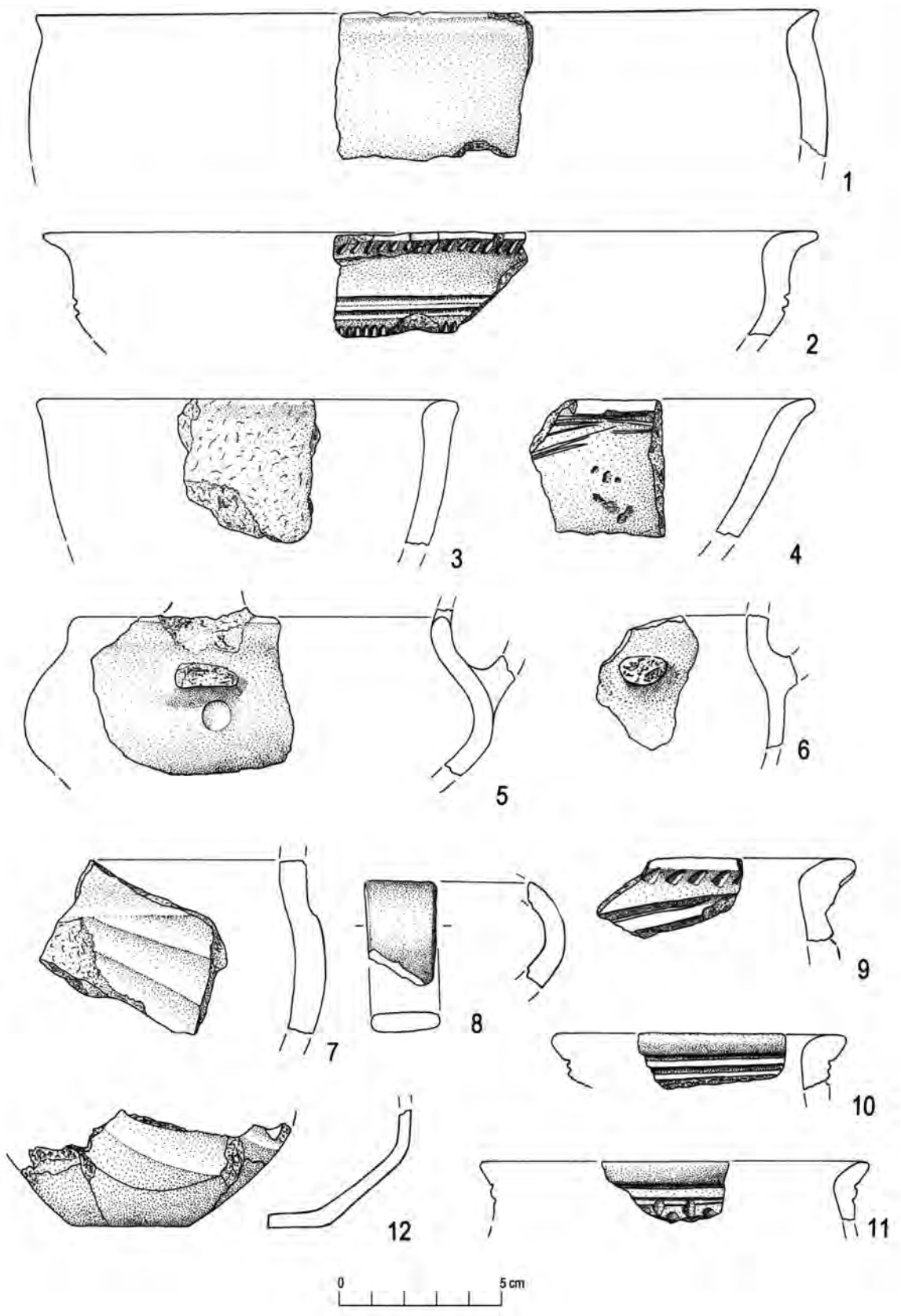

Pl. 7: Ceramică din stratul de cultură.

https://biblioteca-digitala.ro

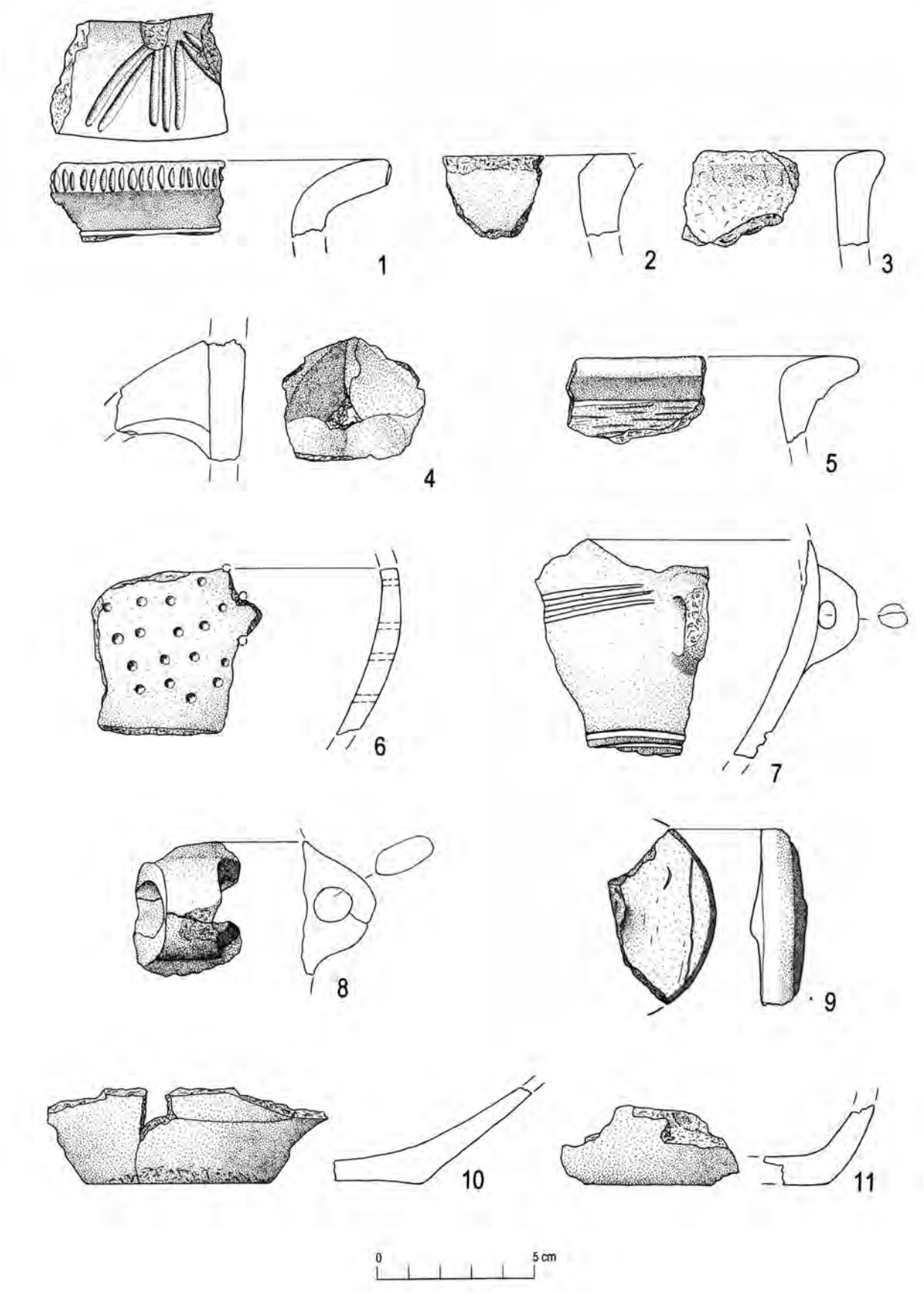

Pl. 8: Ceramică din stratul de cultură.

https://biblioteca-digitala.ro

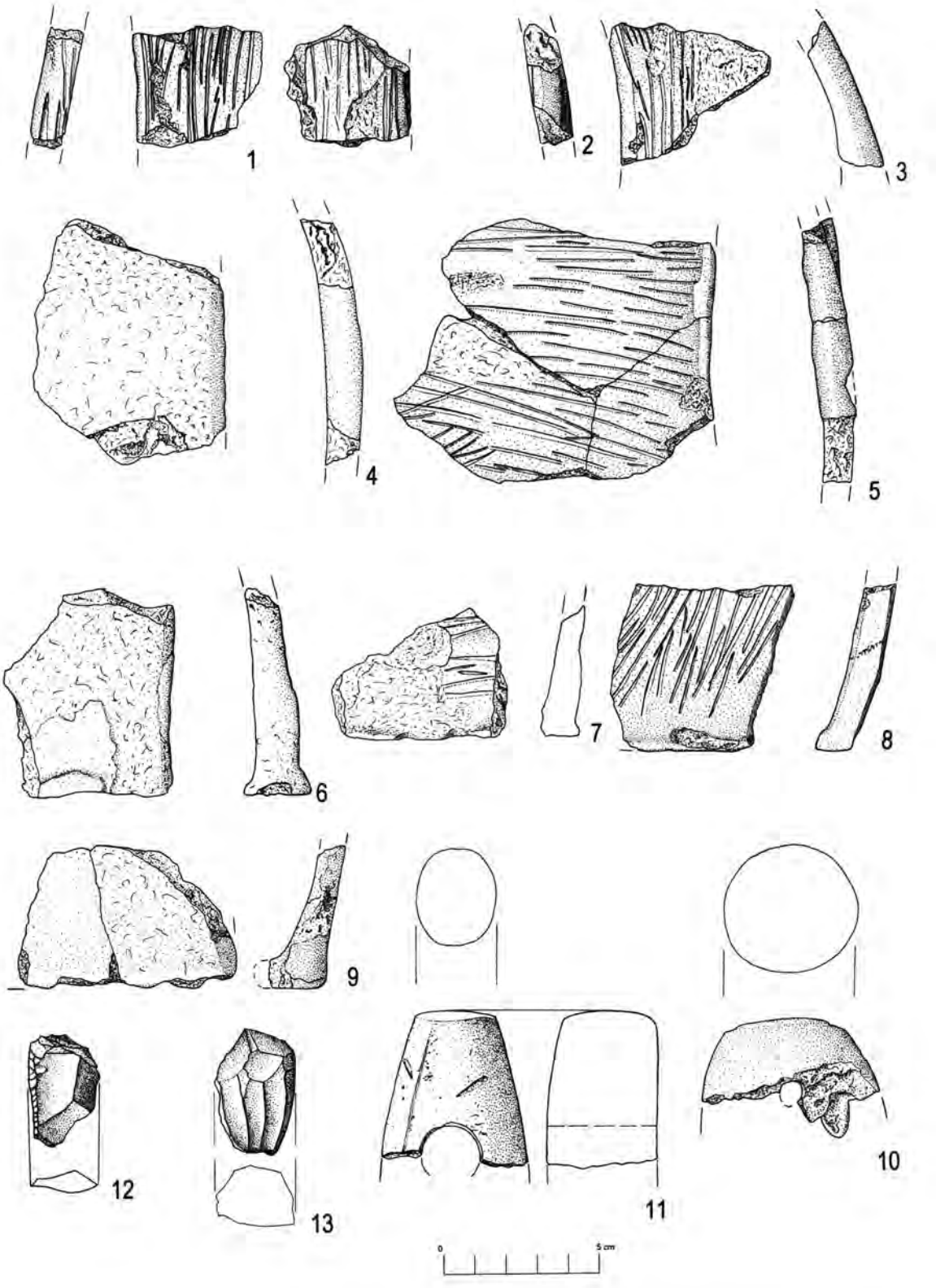

Pl. 9: 1-9: ceramică din stratul de cultură;
10: greutate de lut ars; 11: topor de piatră; 12-13: obiecte de obsidian.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Restitutiones bibliographicae et archaeologicae ad res praehistoricas pertinentes. II. Colecția dr. Samuel Egger dinViena[1]

TUDOR SOROCEANU

Istoria arheologiei poate să devină un capitol aparte, cu pondere, al cercetării propriu-zise, doar în momentul în care ea depăşeşte generalităţile electoral-ştiinţifice, de pe urma cărora nu rămân, de multe ori, decât inconsistente resturi în literatura de specialitate sau chiar în publicistica obişnuită. Istoria arheologiei îşi găseşte o legitimare numai atunci când fiecare contribuție în parte, indiferent de mărime, oferă colegului de breaslă, studentului sau oricărui intelectual interesat de materie, elemente importante, fie că este vorba de repunerea în circulație a unor materiale sau a unor cercetări neluate în considerare, fie că elucidează „cazuri arheologice" care sunt prezentate tendențios sau incompetent, fie că, în sfârşit, oferă adevărate noutăți, pe o bază documetară solidă, în domeniul biografic şi de activitate al unor personalități sau instituții, lămurind anumite situații, explicând anumite reacții în diferite contexte istorice, oferind imagini de ansamblu substanțiale ale gândirii arheologice.

În afara acestor parametri, istoria arheologiei rămâne la stadiul de pretext ştiințific sau de teoretizare lipsită de consistență, însă nelipsită, adesea, de tendință, nemaivorbind de articolele aniversare de nivel mediocru, care repeta monoton lucruri în cea mai mare parte ştiute de multă vreme.

*

Pentru articolul de față am ales – încercând să rămânem fideli principiilor de mai sus – un eveniment din istoria arheologiei cu repercusiuni nemijlocite asupra realității cercetării arheologice din Bazinul Carpatic şi anume vânzarea la licitație, prin intermediul firmei de atunci Sotheby, Wilkinson & Hodge[2], în zilele de Joi, 25 Iunie şi Vineri, 26 Iunie 1891 a uneia dintre cele mai importante colecții de piese de metal pre- şi protoistorice (mergând din eneolitic până în perioada marii migrații a popoarelor), colecție adunată în Europa sfârşitului de secol al XIX-lea (fig. 1-2). Era vorba de colecția Dr. S(amuel) Egger din Viena[3] care cuprindea peste 602 obiecte[4], înregistrate sub 276 de poziții într-un catalog

[1] Prezentul articol a putut fi realizat cu concursul binevoitor al Oficiului de muncă german din Berlin (JobCenter Charlottenburg-Wilmersdorf, Berlin) care ne-a asigurat condiții demne de viață. Pentru „Restitutiones ...I", vezi Soroceanu 2005, 15 sqq.; „Restitutiones ... III", vezi Soroceanu 2007. Suntem recunoscători colegilor Fl. Gogâltan, J. Bátora, C. Kacsó, T. Kemenczei, S. Mansbach, M. Mitu, B. O'Connor, A. Shapiro, L. Siegel, Al. Szentmiklosi, V. Wollmann pentru informații şi discuții, ce au avut darul să clarifice multe probleme rămase în suspensie.

[2] Firma Sotheby, care fiinţează şi astăzi, sub acest nume restrâns, ne-a comunicat cu amabilitate, prin S. Angelides, vestea decepționantă că – după cât se pare – nu mai există nici un document referitor la această vânzare, respectiv negative sau fotografii ale pieselor vândute, notițe privitoare la cumpărătorii obiectelor şi cu atât mai puțin la soarta ulterioară a pieselor achiziționate. În acest context nu avem, prin urmare, decât informații disparate care nu ajută foarte mult la urmărirea destinului fiecărei piese în parte. Cu toate acestea există speranțe ca viitoare cercetări aprofundate în diferite arhive să ofere surprize dintre cele mai plăcute. Această posibilitate nu trebuie totuşi să întârzie publicarea unui studiu ca cel de față.

[3] Mult mai puțin cunoscut în comparație cu fratele său, Dávid, care figurează în mai multe lexicoane de diferite orientări (vezi mai jos amănunte suplimentare).

https://biblioteca-digitala.ro

de VI + 32 de pagini, având o anexă de 26 de planşe (în mare majoritate sub formă de fotografii), unde este ilustrată o parte reprezentativă a pieselor. Piesele au fost expuse în două săli din Wellington Street, 13, rezervate celor două zile de expunere, respectiv vânzare. În colecţia S. Egger nu se găseau doar descoperiri de cupru şi de bronz, ci şi obiecte de aur şi argint, mult mai atrăgătoare – strict comercial vorbind – pentru majoritatea celor interesaţi.

Piesele colecţiei, scoase la licitaţie după decesul proprietarului, vorbesc aproape de la sine despre statura de colecţionar a lui Samuel Egger, a cărui pasiune nu fusese una difuză, de „strângător de rarităţi", ci concentrată asupra unei tematici anumite, fiind slujită fără îndoială de cunoştinţe solide în materie şi de prieteni printre specialişti. Îngrijirea catalogului, în vederea vânzării la licitaţie a colecţiei, de către însuşi Ferenc Pulszky, care semnează şi prefaţa cu caracter istoric[5], legătura lui David Egger (Budapesta) cu J. Hampel sunt doar câteva dintre elementele importante în acest sens. Canalizarea pasiunii sale îl conduce la colecţionarea de obiecte de metal, dintre care aproximativ două treimi sunt preromane. Aceasta pasiune este împărtăşită în bună măsură şi de fraţii lui, Henrik, dar mai ales David Egger, „bijutier chezaro-crăiesc" la Budapesta, născându-se astfel un intens comerţ cu antichităţi[6], care trebuie să fi fost fondat înainte de 1868[7]. Trebuie accentuat faptul că articolul de faţă şi-a propus în primul rând reintroducerea în circuitul ştiinţific a unor piese necunoscute sau trecute cu vederea de către specialişti, actualizare cu atât mai necesară, cu cât părţi din alte colecţii celebre ale timpului (Graffenried, Keglevics, Pfeffer, Milani etc.) sunt cumpărate şi introduse în catalog. Cu această publicare, colecţia Egger a avut, în primul rând, şansa de a supravieţui ştiinţific, şansă refuzată de istorie celorlaltor colecţii despre care ne putem face o idee doar prin intermediul catalogului prezentat în cadrul de faţă sau a unor informaţii disparate[8].

Piesele provin în majoritatea cazurilor, cum era şi firesc, de pe teritoriul fostului Imperiu Austro-Ungar[9] şi doar foarte puţine din afara Bazinului Carpatic[10]. Deşi această valoroasă colecţie, respectiv catalogul licitaţiei (fig. 1-2) au fost în acelaşi an semnalate

[4] Faptul că îndeosebi obiectele de podoabă sunt formate din mai multe părţi componente (unele tratate separat, altele împreună), o serie din ele rămânând neilustrate sau insuficient descrise, îngreunează simţitor stabilirea numărului exact al pieselor colecţiei vândute în 1891 (vezi mai jos şi textul catalogului). Cu totul imposibilă este aprecierea cantităţii iniţiale de obiecte achiziţionate, exceptând cazul fericit în care arhivele ar oferi registrele de achiziţii ale colecţionarilor şi negustorilor de antichităţi ai familiei Egger. Până acum nu am găsit nici o aluzie la existenţa acestor registre.

[5] Alcătuirea catalogului ne oferă o imagine ştiinţifică asupra obiectelor, dar şi ceva din atmosfera comerţului cu antichităţi din acele timpuri.

[6] Magazinul de antichităţi al lui Samuel Egger se găsea în Viena I, pe Opernring 7, funcţionând şi mai târziu, după moartea lui Samuel (sub numele de „Gebrüder Egger"), căci de la acest magazin cumpără Naturhistorisches Museum din Viena, în 1899, depozitul de bronzuri din „comitatul Turda". Magazinul lui Dávid Egger se afla la Budapesta, în Deák utca. În special de la acesta din urmă cumpără relativ des şi Magyar Nemzeti Múzeum (inf. epistolară T. Kemenczei, 14 Iunie 2006).

[7] Vezi Rómer 1868, inf. amabilă T. Kemenczei.

[8] Publicarea colecţiei S. Egger în 1891, la un înalt nivel, chiar dacă se avea în vedere vânzareea la licitaţie, are darul de a ne atrage atenţia asupra necesităţii intrării cât mai urgente în circuitul ştiinţific a patrimoniului arheologic. Rămânând doar în domeniul extrem de restrâns al bronzurilor prescitice, se cer consemnate doar în ultimii ani pierderi remarcabile, cum ar fi „dispariţia" cunoscutei spade de la Boiu, a celei de la Marvila, a toporului de la Cajvana şi a unuia dintre topoarele celebrului depozit de la Apa. Evident ca nu avem de-a face decât cu vârful aisbergului.

[9] Afirmaţia lui Pârvan (Pârvan 1926, 436), care nu-l cunoaşte de altfel decât pe Száraz 1891, despre col. Dr. S. Egger este exagerată în ce priveşte spaţiul intracarpatic; Pârvan susţine neîntemeiat că ea a fost „strânsă în mare parte pe teritoriul vechei Ungarii – în special din Ardeal". Localităţile din toată Transilvania, în sens extins, nu reprezintă decât aproximativ 10% din totalul punctelor cu descoperiri din cadrul colecţiei. Mai mult, marea majoritate a pieselor transilvane provine de fapt din Maramureş şi Banat, care nu aparţin istoric Ardealului.

[10] Pentru a evita confuzii, vor fi preluate toate planşele fără modificări (vezi şi mai jos).

https://biblioteca-digitala.ro

specialiştilor de către A. Száraz[11], piesele au rămas în mare măsură necunoscute sau citate mai ales din a doua sau a treia mână, ceea ce evident nu a adus avantaje cercetării[12]. Pe de altă parte ele au ajuns doar în puține cazuri în muzee (vezi mai jos, o listă preliminară), cele mai multe sunt păstrate în colecții particulare[13], fiind practic inaccesibile studiului. Acesta este unul din motivele pentru care am redat toate amănuntele posibile (în cazul de față doar pentru descoperirile prescitice de pe teritoriul României), catalogul reprezentând un tezaur de informații de neînlocuit prin alte metode. Această prezentare *in extenso* este motivată şi de faptul că multe piese interesante nu au loc de descoperire, ele fiind în imensa lor majoritate „evitate" de către autorii volumelor *PBF*, bazate, după cum bine se ştie, pe criterii geografico-statale de structurare a materialului.

Deşi sunt menționate absolut toate piesele şi redate în întregime planşele originale, varianta în limba română se concentrează, pentru a nu căpăta proporții exagerate, îndeosebi asupra descoperirilor de pe teritoriul actual al României şi, în acest context, mai ales asupra celor din perioada anterioară hallstattului mijlociu. La fel ca şi în primele „*Restitutiones ...*"[14], adresăm specialiştilor care se ocupă de perioadele ulterioare îndemnul de a se dedica pieselor respective, unele rămase necunoscute, fapt ce a lipsit uneori cercetarea de elemente importante de comparație. „Noutățile absolute" recâştigate pentru epoca bronzului de pe teritoriul României sunt relativ numeroase (vezi de exemplu piese sau poate chiar depozite, de la Timişoara, Arad, Maramureş, Transilvania); nu e de neglijat nici faptul că prezentul catalog oferă elemente cu totul noi şi neaşteptate în judecarea unor depozite foarte cunoscute, cum ar fi cel de la Gaura.

Excurs. Scurte considerații asupra componenței şi datării depozitului de la Gaura[15].

Până în momentul de față, compoziția şi plasarea cronologică a bronzurilor de la Gaura (actualmente Valea Chioarului) era condiționată de acceptarea unanimă a schemei impuse prin publicarea lui Hampel[16], conform căreia depozitul s-ar fi compus din trei topoare cu disc (două de tip Nestor A2 şi unul de tip Nestor B1) şi din trei apărătoare de braț (două întregi şi unul fragmentar; acestea sunt neornamentate şi fără buton)[17].

[11] Száraz 1891, 320 sqq.: Cu ocazia unei discuții de înalt nivel pentru epoca sa, el aduce în discuție şi alte colecții şi analogii, întroducând şi numeroase ilustrații. Nu ar fi lipsit de interes ca întreg acest articol adiacent catalogului Egger să fie readus în atenția cercetătorilor.

[12] Doar cu titlul de exemplificare amintim faptul că Pârvan (Pârvan 1926, 435, 446) îl foloseşte numai pe Száraz, în vreme ce – în mod cu totul surprinzător – lui Nestor (Nestor 1938, 186 sq.) catalogul Egger îi rămâne necunoscut, deşi citează de mai multe ori descoperirea de la Gaura; acest lucru este valabil şi pentru Vulpe (Vulpe 1970), unde se remarcă imediat lipsa surselor primare. Nici la Patay 1984 nu se observă utilizarea catalogului, o serie de locuri de descoperire, respectiv piese nefiind luate în considerare. La Popescu, Rusu 1966, 4 este evidentă citarea catalogului fără consultarea acestuia. Catalogul este însă cunoscut şi utilizat de către Reinecke (Reinecke 1939), Cowen (Cowen 1955), Reitinger (Reitinger 1968), Schauer (Schauer 1971); Lang (Lang 1974), Kroeger-Michel (Kroeger-Michel 1983), parțial şi de Mozsolics, Novotná, Rusu şi Kemenczei. La unii autori, de exemplu la Bader această sursă bibliografică a fost doar treptat cunoscută şi asimilată (compară Bader 1972 şi Bader 1983 cu Bader 1991; vezi şi articolele lui C. Kacsó). Petrescu-Dîmbovița (Petrescu-Dîmbovița 1977; Petrescu-Dîmbovița 1978; Petrescu-Dîmbovița 1998) este exemplul clasic, depistabil imediat, în care se copie masiv bibliografia din lucrări străine, fără ca autorul să o fi văzut vreodată, deşi o examinare directă şi atentă (mai ales în acest caz) i-ar fi adus incontestabile avantaje.

[13] De exemplu Origins 1987.

[14] Soroceanu 2005, 16, n. 4.

[15] O variantă amplificată a excursului, cu o bibliografie cât mai complet posibilă a descoperirii, vezi la Soroceanu în red., s. v. Gaura.

[16] Hampel 1892, 43 sqq.

[17] Hampel 1892, 43 afirmă că inițial ar fi fost achiziționate de către D. Egger doar două topoare (în afara celui cumpărat de Erdély Múzeum) şi trei apărătoare de braț, care ar proveni de la Gaura (inf. D. Egger pentru J. Hampel). Ciudat este faptul că D. Egger nu comunică acest fapt fratelui său (sau mai târziu lui Pulszky)

https://biblioteca-digitala.ro

Datorită distanței tipologice, toporul de tip Nestor B2 a fost socotit o piesă izolată, fiind încadrată cronologic mai târziu decât celelalte.

În asimilarea şi prelucrarea datelor privitoare la ansamblul de bronzuri de la Gaura nu au fost însă luate în considerare trei elemente[18]: a) enumerarea în catalogul Egger a mai multor piese decât cele şase admise de canonul actual al cercetării; b) imposibilitatea de a corela unele piese din catalogul Egger cu cele descrise de Hampel. Acest lucru s-a produs mai mult sau mai puțin tacit, de exemplu în cazul apărătorilor de braț. Mozsolics este singura care sesizează diferențele în cadrul ultimei categorii, însă nu trece de stadiul exprimării unei uşoare nedumeriri; c) trecerea totală sub tăcere a unor piese, cum ar fi topoarele de mai mici dimensiuni (vezi mai jos, cat. nr. 69, 71), fără a se lua atitudine nici pro, nici contra.

În consecință, rezultatele comparației amănunțite a descrierii pieselor din catalogul colecției Egger cu cea a lui Hampel[19], dar şi cu alte surse bibliografice şi muzeistice, impun constatarea că există în orice caz mai multe piese de la Gaura decât se credea până acum. E foarte puțin probabilă repetarea greşită (în catalogul col. Egger), atât de frecventă a numelui localității Gaura; o posibilitate demnă de luat în considerare e aceea că de la aristocratul maghiar au fost cumpărate mai multe piese decât i s-a spus şi arătat lui Hampel. Pentru a avea o imagine limpede, dăm mai jos lista completă a bronzurilor de la Gaura: **1)** toporul de bronz de tip Nestor A2, achiziționat de Erdély Múzeum – prin mijlocirea lui H. Finály – direct de la vânzător (=Hampel 1886, pl. 83; Hampel 1892, 45, piesa f. Aflat astăzi în MITr Cluj; **2)** toporul de bronz de tip Nestor A2, achiziționat pentru colecția Egger (cat. nr. 72 = Hampel 1886, pl. 82; Hampel 1892, 44, piesa d). Actualmente în muz. Ontario, vezi Hayes 1991, 50 sqq., nr. 112; **3)** toporul de bronz de tip Nestor B1 (=probabil Hampel 1892, 44 sq., piesa e. Nu este exlus să fie identic cu toporul din „Ungaria", aflat la Ashmolean Museum, vezi Mozsolics 1967, 41 fig. 12; David 2003, 128 sqq.); **4)** toporul de bronz de tip Nestor B2 (= cat. nr. 73, redescoperit de W. David în col. particulară Ward, vezi Origins 1987, nr. 22 şi socotit de Mozsolics, urmată de mai mulți cercetători, ca descoperire izolată); **5)** toporul de bronz cu lama asemănătoare unui „palstave" (un tip de topor cu aripioare). L. 16 cm (cat. nr. 69). Lungimea redusă îl detaşează de celelalte topoare. Nediscutat aparte absolut de loc în bibliografie; **6)** toporul de bronz de tip Nestor A2/B1 (?). L. 16 cm (= cat. nr. 71). Lungimea redusă îl detaşează de celelalte topoare. Nediscutat aparte absolut de loc în bibliografie; **7)** apărător de braț cu două discuri inegale ca mărime, dintre care cel mai mare are o formă uşor conică; secțiunea este rotundă; piesa este neornamentată, fără buton central (Hampel 1892, 43 sq., piesa a); **8)** apărător de braț cu două discuri inegale ca mărime, dintre care cel mai mare are o formă uşor conică; secțiunea este rectangulară; piesa este neornamentată, fără buton central (Hampel 1892, 44, piesa b); **9)** apărător de braț cu două discuri inegale ca mărime, neornamentat, fără buton central. Fragmentar păstrat (Hampel 1892, 44, piesa c); **10-11)** o pereche de apărătoare de braț cu spirala din „sârmă aplatizată", foarte probabil de tip Forró (vezi o posibilă analogie la Hampel 1892, pl. 162/12). Segmentul de legătură dintre disc şi brățara propriu-zisă este ornamentat „în brăduț", iar butonul central „seamănă cu o stea având 18 raze" (vezi mai jos cat. nr. 142). O confuzie cu piesele 7-9 este exclusă.

timp de mai bine de zece ani după descoperire. La fel de ciudat este că, doar cu câteva luni înainte, la vânzarea colecției S. Egger, F. Pulszky atribuie în continuare cinci topoare şi două apărători de braț descoperirii de la Gaura. Pe deasupra, Hampel nu se referă de loc la aceste două apărători de braț (cat. Egger nr. 142), care sunt, fără putință de îndoială, altele decât cele descrise de el. Vezi, de asemenea, Vulpe 1970, 68 (cu inexactități) şi, de curând, David 2002, 478 sq.; David 2003, 128 sqq., cu bibliografie mai veche.

[18] Nici măcar în ultima discuție privitoare la depozitul de la Gaura (David 2003, 128 sqq.), deşi se aduc elemente noi, nu este luat în considerare acest element esențial al „înmulțirii" pieselor.

[19] Hampel 1892, 43 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro

Luând în considerare înşirarea de obiecte de mai sus (1-11), care se deosebesc în mod limpede unele de celelalte, ne aflăm în faţa următoarelor alternative: **a)** de la Gaura provine un singur depozit, format cel puţin din toate piesele de mai sus, acumulat – datorită elementelor tipologice evidente – de-a lungul unei perioade de timp mai îndelungate (Bz. A2-C1) şi care ar corespunde grosso modo etapei Mozsolics III; **b)** de la Gaura provin două depozite diferite, găsite simultan sau aproape simultan în acelaşi punct sau în puncte diferite, aflate oricum pe teritoriul aceleiaşi comune. Unul s-ar putea data în Bz. A2/B1 (=Mozsolics IIIa) şi ar conţine piesele nr. 1-3, 7-9, probabil şi piesa nr. 6, celălalt în Bz. B2/C1 (=Mozsolics IIIb), putându-i fi atribuite piesele nr. 4, 10-11. Piesa nr. 5 e practic imposibil de atribuit unuia sau altuia dintre presupusele depozite. Ipoteza b) pare mai probabilă, datorită faptului cunoscut că, până la noi descoperiri, asocierea unor topoare cu disc, de tip diferit (Nestor A1-2/B1-2) este rarisimă, acelaşi lucru fiind valabil şi pentru asocierea tipurilor deosebite de apărătoare de braţ. O şansă ar oferi-o cercetarea arhivelor, pentru a se afla eventual cine a fost nobilul care a vândut bronzurile, precum şi alte amănunte referitoare la descoperire.

Cele prezentate mai sus în legătură cu depozitul de la Gaura, dar şi consideraţiile anterioare, precum şi catalogul propriu-zis, dovedesc încă o dată că, aşa cum spuneam, (vezi nota 11), des citatul „Catalog Egger" nu a fost practic cercetat şi valorificat, în mod cât de cât critic, de către imensa majoritate a cercetătorilor metalurgiei bronzului în „spaţiul carpato-dunăreano-pontic".

Indicaţii privitoare la folosirea catalogului

Numele de localităţi folosite corespund celor din catalogul original. În indexul de localităţi de la sfârşitul articolului se găsesc îndreptările cuvenite şi trimiterile la numele actuale şi la apartenenţa lor statală în momentul de faţă, precum şi indicaţii suplimentare; numele folosite în textul original sunt redate prin cursive, cele actuale româneşti au fost scoase în evidenţă cu litere aldine. Trimiterile la planşe, însoţite de indicaţiile jos, sus, mijloc etc., au ca punct de referinţă poziţia cifrelor care corespunde pe planşă numerelor de catalog. Prescurtări folosite în prezentul catalog: L= lungime; lăţ. (max.) = lăţime (maximă); dm. = diametru; gr. = greutate; dwt (sau pwt) = pennyweight ≈ 1,56 g.

TOPOARE-CIOCAN DIN CUPRU ŞI TOPOARE BIPENE (?)[20].

1. Topor-ciocan masiv descoperit la *Semlin* pe Dunăre. L 18 cm (pl. I, 1).
2. Topor-ciocan, descoperit în *Hungary*. L 17 cm (pl. I, 2).
3. Topor cu braţele în cruce, descoperit la *Duna-Pentele*. L 25 cm (pl. I, 3).
4. Topor cu braţele în cruce, descoperit la *Duna-Pentele*. L 18 cm (pl. I, 4).
5. Topor cu braţele în cruce. *Fără loc de descoperire*. L 15 cm (pl. I, 5).
6. Topor cu braţele în cruce. *Fără loc de descoperire.* L 15 cm, (pl. I, 6).
7. Topor cu braţele în cruce. Descoperit în „*Hungary*". L 22 cm (pl. XIV, 7).

TOPOARE PLATE ŞI DIFERITE FORME DE TOPOARE CU ARIPIOARE

8. Două topoare, unul descoperit la *Komarom*. L 13 cm. – Al doilea descoperit la *Duna-Pentele*. L 10,5 cm (ambele neilustrate).
9. Trei topoare. Unul descoperit la *Veszprem*[21]. L 12,8 cm. – Al doilea descoperit la *Pressbourg*. L 11,5 cm. – Al treilea în *Hungary*. L 11 cm (nici unul nu e ilustrat).
10. Trei topoare. – Unul descoperit la *Miskolcz*. L 18 cm. – Al doilea la *Szombathely*. L 14 cm. – Al treilea *fără loc de descoperire.* L 17 cm, din col. Graffenried (nici unul nu e ilustrat).

[20] Piesele din Ungaria de astăzi nu au fost preluate de Patay 1984.

[21] Aproape în toate cazurile, Veszprém este greşit redat: Veszprein.

https://biblioteca-digitala.ro

11. Trei topoare lungi, cu aripioare. Partea de sus e adâncită pentru fixarea cozii. Unul descoperit la *Veszprém*. L 18 cm. – Al doilea, cu aripioare mai scurte, din **Transylvania**[22]. L 13,5 cm. – Al treilea, descoperit la *Komarom*. Fără dimensiuni (pl. II, 11 [=al doilea din stânga, Veszprém], [primul din stânga, Transylvania], [sub cele două, plasat perpendicular pe acestea, Komarom]).
12. Două topoare cu aripioare. Unul descoperit la *Miskolcz*. L 20 cm. – Al doilea descoperit în *Hungary*. L 15 cm (pl. II, 12).
13. Trei piese. Două topoare cu aripioare. Unul descoperit la *Old Buda.* L 14 cm. – Al doilea. Fără *loc de descoperire.* L 11 cm. – Al treilea, cu aripioare în partea superioară, descoperit la *Baja*. L 19 cm, (pl. II, 13 [ilustrat doar un exemplar, probabil cel *fără loc de descoperire*]).
14. Patru piese de formă asemănătoare. Unul descoperit la *Pressbourg*. L 14,5 cm. – Al doilea descoperit la *Old Buda*. L 11,5 cm. – Al treilea *fără loc de descoperire*. L 9,5 cm. – Al patrulea, descoperit la *Semlin*. L 15 cm (nici una din piese nu e ilustrată).
15. Un topor cu prag. *Neusatz*. L 17 cm (pl. II, 15).
16. Un topor cu aripioare. Descoperit în *S. Tyrol*. L 20 cm (pl. II, 16).
17. Un topor cu aripioare, din col. Graffenried. *Descoperit în Tyrol*. L 18 cm (pl. II, 17).
18. Două topoare cu aripioare. Unul din col. Graffenried, provine tot din *Tyrol*. L 13,5 cm. – Al doilea este descoperit la *Ó-Buda*. L 16,6 cm (pl. II, 18 = doar o piesă e ilustrată: Tyrol).

CELTURI
19. Patru celturi. Primul descoperit la *Neusatz*. L 15 cm. – Alte două celturi, unul de la *Neusatz*. L 12 cm. – Al doilea *fără loc de descoperire*. L 10,5 cm. – Al patrulea de la *Duna-Pentele*. L 5 cm (pl. III, 19 = ilustrat e doar un celt, probabil cel de la Duna-Pentele).
20. Trei celturi. Primul e *fără loc de descoperire*. L 13 cm. – Al doilea provine din *Styria*. L 11 cm. – Al treilea din *Hungary*. L 10,5 cm (nici o piesă nu e ilustrată).
21. Şase celturi. L între 4,5 şi 7 cm; sunt indicate patru localități, resp. regiuni: **Temesvar**, *Styria, Duna-Pentele, Baja* (pl. III, 21 = doar trei sunt ilustrate; concordanța exactă dintre numărul pieselor figurând în text, dintre localități şi ilustrație nu mai poate fi stabilită cu exactitate).
22. Trei celturi cu urechiuşă, ornamentate în diferite feluri. L (pentru toate) ca. 10 cm. Prima piesă este ornamentată cu nervuri orizontale şi arcuite şi provine din **Transylvania** (nu este ilustrată). – A doua piesă, nedescrisă mai amănunțit, provine din **Transylvania** (nu este ilustrată). – A treia, de la *Semlin*, ilustrată foarte probabil pe pl. III, 22.
23. Două celturi cu urechiuşă, foarte frumos lucrate. Unul dintre ele e acoperit cu patină nobilă şi ornamentat cu nervuri orizontale şi în formă de Y şi a fost descoperit la **Arad**. L 13,3 cm (pl. III, 23 stânga). – Al doilea e descoperit la *Veszprém.* L 11,5 cm (pl. III, 23 dreapta).
24. Două celturi, la fel de fin lucrate. Primul provine din *Tyrol.* L 14 cm (nu e ilustrat). – Al doilea, descoperit la **Temesvar**, este asemănător primului din grupa precedentă [deci celui de la Arad]. L 13 cm (pl. III, 24 = probabil exemplarul de la Temesvar).
25. Patru celturi, întrucâtva diferite ca formă şi ornamentație. Primul provine din *Tyrol*. L 9,5 cm. – Al doilea e *fără loc de descoperire.* L 8,5 cm (nu este ilustrat). – Al treilea şi al patrulea (pe pl. III), **Temesvar**. L 10 cm (pl. III, 25 dreapta). – *Szegedin.* L 9,5 cm (pl. III, 25 stânga). Toate exemplarele sunt bine lucrate.
26. Trei celturi, „de formă ciudată", cu gura concavă; partea opusă urechiuşei se continuă cu un plisc. Primul provine de la **Nagy-Varad**. L 13 cm (neilustrat). – Al doilea provine din **Transylvania**. L 11,5 cm (pl. III, 26 dreapta). – Al treilea provine din **Transylvania**. L. 9 cm (pl. III, 26 stânga). Toate prezintă forme remarcabile.

[22] Nu este catalogat la Vulpe 1975.

https://biblioteca-digitala.ro

27. Trei celturi cu urechiuşă şi cu lama lăţită. – Un celt *fără loc de descoperire?*. L 9,5 cm (pl. III, 27 dreapta). – Al doilea provine de la *Debreczen*. L 7,5 cm (pl. III, 27 stânga). – Al treilea din **Marmaros** (pl. III, 27 mijloc)[23]. Toate sunt foarte bine păstrate şi prezintă o patină foarte frumoasă.
Remarca autorului. Pe pl. III se găsesc două celturi care, în mod greşit, au fost prevăzute cu nr. 28 şi un al treilea celt cu nr. 29. Pentru că numerele de cat. 28 şi 29 sunt descrise la vârfurile de lance atât în text, fiind ilustrate şi pe pl. IV, V şi VI, cele trei celturi ilustrate la nr. 28 şi 29 corespund altor numere de cat. (20?, 24?, 25?), care nu mai pot fi precizate din cauza descrierilor prea concise.

VÂRFURI DE LANCE
28. Trei vârfuri de lance, din bronz. Primul a fost descoperit la *Petronelle.* L 38 cm (pl. VI, 28). – Al doilea descoperit la *Tata.* L 19 cm (pl. IV, 28). – Al treilea, descoperit la *Tétény*. L 10 cm (pl. V, 28).
29. Patru vârfuri de lance. Un vârf de lance. Fără *loc de descoperire*. L 22 cm (pl. VI, 29). – Două vârfuri de lance, descoperite la *Tétény*. L 16 cm (pl. V, 29). – Al patrulea, descoperit la *Esztérgom*. L 6,5 cm (pl. IV, 29).
30. Trei vârfuri de lance. Primul, descoperit la *Szombathely*. L 29 cm (pl. IV, 30, mijloc). – Al doilea *fără loc de descoperire (?)*, al treilea găsit la *Old Buda*. L 13 cm (pl. IV, 30 – dreapta sus) resp. L 11,5 cm (pl. IV, 30 – jos, în mijloc). Indicaţia din text la pl. V este greşită.
31. Vârf de lance, descoperit în *Lower Austria*. L 61,5 cm (pl. VI, 31).
32. Patru vârfuri de lance. *Tétény*. L 18 cm (pl. V, 32 stânga). – *Posony*. L 16 cm (probabil pl. V, 32 dreapta jos). – *Baia*. L 16 cm (probabil pl. IV, 32 dreapta sus). – *Tétény*. L 13 cm (pl. IV, 32 dreapta jos).
33. Două vârfuri de lance. *Miskolcz*. L 29 cm (pl. IV,33). – *Posony*. L 18 cm (pl. V, 33).
34. Trei vârfuri de lance. Primul a fost găsit la *Komarom*. L 19 cm. Al doilea este evident *fără loc de descoperire.* L 19 cm (pl. IV, 34 şirul de sus, stânga şi dreapta). – Cel de-al treilea vârf de lance are o nervură mediană unghiulară în secţiune şi a fost găsit în **Marmaros**. L 14 cm (pl. IV, 34 rândul de jos, dreapta)[24]. Toate cele trei exemplare au o excelentă patină.
35. Vârf de lance. Descoperit la *Raab*. L 34 cm (pl. VI, 35).
36. Două vârfuri de lance, ambele descoperite la *Kassa* (pl. V). L pentru ambele 22 cm (pl. IV, 36; V, 36).
37. Un vârf de lance cu nervură mediană, asemănătoare celor din ultimele două grupe [35 şi 36]. Tubul de înmănuşare şi nervura mediană sunt bogat ornamentate cu nervuri, cu incizii punctate, cu cercuri concentrice şi motive în zig-zag. În mijloc se găsesc două motive în formă de Γ, executate cu linii „haşurate". E un exemplar minunat şi foarte rar. Descoperit în **Marmaros**. L 21 cm. (pl. V, 37)[25].
38. Patru vârfuri de lance. Primul, descoperit la *Pressbourg*. L 17 cm (pl. IV, 38, rândul de sus, mijloc). – Al doilea, descoperit la *Tétény*. L 16 cm (pl. V, 38 rândul de sus, stânga). – Al treilea, descoperit la *Tétény*. L 9 cm (pl. IV, 38 rândul de jos, a doua piesă din stânga). – A patra piesă este probabil un călcâi de lance. Produs roman, descoperit la *Duna-Pentele*. L 7 cm (pl. IV, 38 rândul de jos, prima piesă din stânga).
39. Un vârf de lance remarcabil, din genul celor cu tăiş lung şi drept. Gaura pentru nit din tubul de înmănuşare a fost executată din interior spre exterior, iar foaia îşi păstrează

[23] Vezi Kacsó 1999, 66 fără ilustraţie (tabel).
[24] Înregistrat de Kacsó 1995, 21 ca făcând parte din col. Egger. Sunt citate lucrările lui Száraz 1891 şi Hampel 1892. Vezi şi Kacsó 1999, 66, fără ilustraţie (tabel).
[25] Înregistrat de Kacsó 1995, 21 ca făcând parte din col. Egger. Sunt citate lucrările lui Száraz 1891 şi Hampel 1892. Vezi şi Kacsó 1999, 66, fără ilustraţie (tabel).

https://biblioteca-digitala.ro

aproape în întregime stratul cu care a fost frumos poleită. Unicat, descoperit la **Brasso**, în Transylvania. L 44 cm (pl. VI, 39)[26].

SPADE

40. O spadă cu limbă la mâner, descoperită la *Petronell*. L 53 cm (pl. VII, 40).
41. O spadă cu limbă la mâner, din fosta col. Pfeffer, descoperită in *Hungary*. L 60 cm. = 23 ½ inches (pl. VII, 41).
42. O spadă cu limbă la mâner, din fosta col. Graffenried. *Fără loc de descoperire*. L 69 cm. = 27 inches (pl. VII, 42).
43. O spadă cu limbă la mâner, din fosta col. Graffenried. *Fără loc de descoperire*. L 72 cm. = 28 1/2 inches (pl. VII, 43)[27].
44. O spadă cu limbă la mâner, din fosta col. Graffenried. *Fără loc de descoperire.* L 62 cm. = 24 ½ inches (pl. VIII, 44).
45. O „rapieră" de tip Sauerbrunn-Boiu, descoperită în *Danube,* la *Buda*. L 54 cm = 21 ¼ inches (pl. VIII, 45).
46. O spadă cu mânerul plin „în formă de frunză", cu o lamă elegant croită; niturile mânerului sunt ornamentate cu cercuri concentrice şi spirale în formă de S. Butonul are forma unui disc uşor bombat. „Este vorba de o variantă rară a tipului de spadă din Ungaria". Descoperită în **Marmaros**. L 51 cm = 20 inches (pl. VIII, 46). Considerat, pe bună dreptate credem noi, ca fals de către *Müller-Karpe 1960*, p. 138, 140, fig. 1,10[28].
47. O spadă cu mânerul plin. Provine din fosta col. Pfeffer. *Fără loc de descoperire.* L 54 cm = 21 ¼ inches (pl. VIII, 47).
48. O spadă cu mânerul plin, descoperită la *Wells*, Upper Austria. L 61 cm = 24 inches (pl. VII, 48).
49. O spadă cu mânerul plin, descoperită la *Buchs*. L 68 cm = 27 inches (în text nu există indicație la pl., sabia e totuşi ilustrată, pl. VII, 49).
50. O spadă cu mânerul plin. Provine din fosta col. Pfeffer. *Fără loc de descoperire.* L 61 cm = 24 inches (în text nu există indicație la pl., sabia e totuşi ilustrată, pl. VIII, 50).
51. O spadă cu mânerul plin. *Fără loc de descoperire*, din Danube[29]. L 77 cm = 30 ¼ inches (în text nu există indicație la pl., sabia e totuşi ilustrată, pl. VIII, 51).
52. O spadă cu mânerul plin. *Fără loc de descoperire*. L 70 cm = 30 ½ inches (pl. VII, 52).
53. O spadă cu mânerul plin. Descoperită la *Bosita, in the County of Abauj*. L 65 cm = 25 ¾ inches (pl. VIII, 53)[30].
54. O spadă cu mânerul plin. *Fără loc de descoperire*. L 70 cm. Provine din fosta col. Graffenried (în text indicație greşită la pl. VII, vezi de fapt pl. VIII, 54).
55. O spadă cu mânerul plin. *Fără loc de descoperire*. L 63 cm. Provine din fosta col. Pfeffer (pl. VIII, 55).
56. O spadă cu mânerul plin. *Tyrol*[31], L 66 cm (pl. VIII, 56).

[26] Nu reiese explicit materialul, este probabil din fier. Piesa nu pare să fie preistorică.

[27] La Kemenczei 1988, 71, Nr. 387, apare ca „Ungarn", fiind citat Hampel în loc de Száraz 1891, pl. III,1.

[28] Száraz 1891, 326 pl. 3/3; Hampel 1892, pl. 179/3; Hampel 1896, 96, 103; Roska 1942, 171, nr. 141; Bader 1991, 156, Nr. 368, pl. 52/368. Autorul din urmă nu găseşte „nici o analogie pentru această spadă", dar nici articolul lui Müller-Karpe 1960, unde spada e considerată drept fals. Vezi Kacsó 1999, 66 fără ilustrație (tabel) şi Kacsó 2000, 210 Nr. 8 fig. 1,5 şi bibliografie suplimentară în nota 9.

[29] Spada de tip „Dreiwulstschwert" provine în realitate de la Esztergom (anul descoperirii 1820), vezi Kenner 1860, 351 fig. 34; Hampel 1877, 51 fig. 9 (L 76,6 cm); Kemenczei 1991, 43, nr. 155 (L 77 cm), cu bibliografia anterioară.

[30] Se pare că este vorba de o confuzie, numele localității fiind de fapt Buzita. Există şi o localitate Bozita, actualmente Bozitka în Slovacia, însa ea se afla în comitatul Nógrád. În cazul nostru putem identifica piesa noastră aproape sigur cu o spadă din col. Graffenried, pe care a publicat-o Hampel 1877, 49 cu fig. 6 (la el sunt amintite două exemplare) şi care a ajuns prin col. Egger în col. lui Sir John Evans şi în final în Ashmolean Museum (vezi O'Connor, Mozsolics 1979, 185 sqq. şi inf. amabilă B. O'Connor).

https://biblioteca-digitala.ro

57. Pumnal lung sau spadă scurtă. Probabil *"Italian"*. L 45 cm (pl. VIII, 57).
58. Două piese. Pumnal sau spadă scurtă. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. VIII, 58 stânga). – Butonul ornamentat al unei spade. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni. Provine din fosta col. Graffenried (pl. VIII, 58 dreapta).

PUMNALE, CUȚITE etc.
59. Lamă de pumnal triunghiulară. Descoperită la *Szőny*. L 26 cm; lăț. max. 9 cm (pl. IX, 59).
60. Lamă de pumnal foarte fină, în formă de frunză, cu nervură mediană unghiulară; s-au păstrat două nituri cu care fusese fixat mânerul; bine conservată, acoperită cu patină fină (nobilă). Descoperită in **Transylvania**. L 24 cm (pl. IX, 60).
61. Pumnal cu mânerul plin, descoperit la *Kassa*. L 18 cm (pl. IX, 61).
62. Două lame de pumnal, ambele descoperite la *Komorom*. L 11 cm (pl. IX, 62 stânga jos), resp. L 10 cm (pl. IX, 62 deasupra piesei precedente).
63. Pumnal cu limbă la mâner. Descoperit la *Raab, Hungary*. L 25 cm (pl. VIII, 63).
64. Pumnal cu limbă la mâner. Descoperit în *Styria*. L 21 cm (pl. IX, 64).
65. Pumnal cu limbă la mâner. Descoperit la *Pápá*. L 29 cm (pl. IX, 65).
66. Două piese. Cuțit cu limbă la mâner, probabil *fără loc de descoperire*. L 18 cm (pl. IX, 66 a doua piesă de sus). Brici, descoperit la *Szőny*. L 13 cm (pl. IX, 66 dreapta jos).

TOPOARE DE BRONZ
67. Topor cu gaură de înmănuşare transversală. Descoperit în *Caucasus*. L 16 cm (pl. X, 67).
68. Topor cu tub de înmănuşare. Descoperit la *Székes-Fejérvár*. L 15 cm (pl. I, 68).
69. Topor de bronz. Lama este asemănătoare cu cea a unui topor cu prag [Absatzbeil], gaura de înmănuşare se găseşte la capătul îngroşat; un tip foarte interesant. Descoperit la **Gaura** în Szatmárer Komitat. L 16 cm (neilustrat).
70. Topor ornamentat cu ceafa prelungită. *Hungary*. L 16 cm (pl. X, 70).
71. Topor cu un cap circular sau disc la capătul îngroşat. Descoperit la **Gaura**, în Komitat Szatmár. L 16 cm (neilustrat).
72. Topor de bronz asemănător ca formă celui precedent. E decorată cu o bandă vălurită, mărginită cu diferite modele. Capul în formă de disc are o formă uşor convexă, fiind ornamentat cu o bandă vălurită asemănătoare. O piesă deosebit de fin executată şi de rară. Descoperit la **Gaura**, în Comitatul Szatmár. L 23 cm (pl. XI, 72)[32].
73. Un topor asemănător ca formă celor precedente, însă cu „inele" care ies în afară, constituind un tub de înmănuşare. Gravarea este asemănătoare piesei nr. 72. Descoperit la **Gaura**, în Comitatul Szatmár. L 24 cm (pl. XI, 73).
74. Topor ornamentat de aceeaşi formă. *Fără loc de descoperire*. L 18 cm (neilustrat).
75. Topor cu disc şi spin, din bronz. *Kassa*. L 24 cm (pl. XIV, 75)[33].
76. Topor asemănător cu cel precedent, dar nu aşa de lung. **Arad**. L 20 cm (neilustrat)[34].
77. Topor foarte asemănător. *Komárom*. L 17 cm (pl. X, 77).
78. Topor cu disc şi spin, prevăzut cu tub de înmănuşare. Descoperit la *Miskolcz*. L 28 cm (pl. XI, 78).

[31] Cu foarte mare probabilitate, această spadă din „Tyrol" este aceeaşi cu cea descoperită în 1830 în mormântul din tumulul de la Radkersburg (Südsteiermark).

[32] Hampel 1886, pl. 82, a-c, actualmente în muz. din Toronto, vezi Hayes 1992, 50 sqq., nr. 112.

[33] Novotná 1970, 57, Nr. 368 citează Catalogue 1891, pl. XIV, 75, dar nu preia ilustrația, semn limpede că nu a văzut publicația.

[34] Toporul a fost vândut Muzeului Britanic (British Museum), fiind de curând documentat acolo de către Fl. Draşovean. El va fi publicat de către Fl. Gogâltan şi Fl. Draşovean (Gogâltan, Draşovean în pregătire), fapt pentru care renunțăm în cadrul de față la ilustrație şi la alte comentarii. Toporul de la Arad nu a fost cunoscut de Al. Vulpe, nefiind luat în considerare în volumul monografic (Vulpe 1970).

https://biblioteca-digitala.ro

79. Topor ornamentat, de tip Křtenov. *Hungary*. L 18,5 cm (pl. X, 79). Fosta col. Milani[35].
80. Ciocan cu gaură longitudinală de înmănuşare. Recuperat din *Danube*. L 8 cm (pl. I, 80).
81. Ciocan cu gaură longitudinală de înmănuşare. Recuperat din *Danube*. L 7 cm (pl. I, 81).
82. Un cap de măciucă din bronz, de tip caucazian. Descoperit la *Kassa*. L 6,5 cm (pl. I, 82).
83. Un cap de măciucă din bronz, de tip caucazian. *Fără loc de descoperire*. L 7,5 cm (pl. I, 83).
84. Un cap de măciucă din bronz, de formă neobişnuită. *Fără loc de descoperire*. L 8,5 cm (neilustrat).
85. Lipseşte în catalog (p. 12).
86. „Doppelarmknauf" cu protome de pasăre antitetice. Descoperit la *Pressburg*. L 23 cm; H 11 cm (pl. VII, 86)[36].

SECERI
87. Două seceri cu limbă la mâner. Ambele din depozitul de la *Sajo-Keresztur*. Prima are L 24 cm (pl. XII, 87 dreapta jos). A doua are vârful rotunjit. L 27 (pl. XII, 87 mijloc sus).
88. Două seceri cu limbă la mâner. Una descoperită la *Sajo-Keresztur*. L 24 cm (pl. XII, 88 dreapta sus). A doua provine din **Transylvania.** L 21 cm (pl. XII, 88 mijloc stânga)[37].
89. Două seceri cu limbă la mâner, ambele *Hungarian*. Fără dimensiuni (neilustrat).
90. O mică seceră cu limbă la mâner şi cu vârful îndoit spre exterior. Limba la mâner este „mult adâncită" [de fapt nervurile sunt puternic profilate], şi prevăzută cu o singură gaură pentru nit. O formă foarte rară. **Transylvania**, L 16 cm pe coardă (pl. XII, 90 rândul de jos, în mijloc)[38].
91. Seceră cu limbă la mâner, tip rar. Descoperită la *Veszprém*. L 19 cm (pl. XII, 91 stânga jos).

PODOABE DE AUR TIMPURII
92. Torques de aur. **Kronstadt.** Dm 12 cm; gr 38 g (pl. XXV, 92).
93. Brățară de aur. *Fără loc de descoperire*. Dm 6 cm; gr 27 g (pl. XXV, 93).
94. Colier din mărgele de aur. Descoperit împreună cu următoarele cinci piese la *Czernovicz*. Gr 12 g (neilustrat).
95. Brățară „din aceeaşi perioadă şi în acelaşi stil" (?). *Czernovitz*. Gr 8 g (neilustrat).
96. Colier, vezi nr. 94. *Czernovitz*. Gr 12,5 g (neilustrat).
97. Asemănător celui precedent. *Czernovitz*. Gr 15,5 g (neilustrat).
98. Asemănător celui precedent, însă în mijloc are un tub spiralic lung. *Czernovitz*. Gr 21,5 g (neilustrat).
99. Colier din diferite feluri de mărgele. *Czernovitz*. Gr 36 g (pl. XXVI, 99).
100. Colier din mărgele asemănătoare. *Czernovitz*. Gr 13,5 g (neilustrat).
101. Asemănător celui precedent. *Czernovitz*. Gr 13 g (neilustrat).
102. Două podoabe de aur, **ambele din Carlsburg**. Inel din sârmă pătrată în secțiune, cu capete deschise şi subțiate. Pandantiv în formă de „rinichi" cu capete întoarse pe dedesubt. Gr 17,5 g [nu este limpede dacă e vorba de greutatea totală a celor două piese sau doar de a pandantivului] (neilustrat).
103. Trei podoabe de aur. Inel din sârmă, torsionată aproape ca un torques, descoperit in **Marmaros**. Un alt inel cu torsiunea mai redusă şi puternic marcată. O podoabă în formă de „rinichi" asemănătoare cu nr. 1 din lotul precedent, dar cu spații interioare mai mari. Din **Transylvania**. Gr 13 g (nici una din piese nu este ilustrată).

[35] Mozsolics 1967, 25, Anm. 131; Bóna 1975, 279; David 2002, 434.
[36] Discutat de Száraz 1891, 324 sqq. şi ilustrat pe p. 323, pl. II,1; amintit şi la Pulszky 1897, 158.
[37] Lipseşte la Petrescu-Dîmboviţa 1978.
[38] Lipseşte la Petrescu-Dîmboviţa 1978.

https://biblioteca-digitala.ro

104. Trei inele de aur din sârmă inegală ca grosime; unul cu torsiune obişnuită, celălalt cu segmente torsionate alternând cu motive în formă de brăduț, iar al treilea cu motive în formă de brăduț la mijloc şi cu torsiune spre extremități. Gr 9 dwts.=13,5 g [nu este limpede dacă e vorba de greutatea totală]. Cel mai subțire provine de la *Debreczin*, celelalte două de la **Uj-Karoly** (nici una din piese nu este ilustrată).
105. Lanț format din 11 verigi de aur (inele utilizate ca monede), asemănătoare celor precedente, o formă caracteristică pentru Ungaria. *Fără loc de descoperire*. Gr 51,5 g (neilustrat).
106. Asemănător celui precedent. *Fără loc de descoperire*. Gr 55,5 g (în text lipseşte trimiterea la ilustrație, însă desenul există pe pl. XXVI, 106).
107. Un lanț format din 15 inele „sudate" laolaltă, confecționate din sârmă foarte subțire, triplu torsionată (?); alternează inele torsionate şi lise. Descoperit în **Transylvania**. Gr 7 g (în text lipseşte trimiterea la ilustrație, însă desenul există pe pl. XXVI, 107).
108. Trei verigi, de formă caracteristică pentru Ungaria. Descoperite la *Werschetz*. Gr 18 g (neilustrate).
109. Cinci inele asemănătoare, toate din sârmă rotundă. Din **Transylvania**. Gr 18,5 g (neilustrate).
110. Alte trei verigi. Descoperite in *Hungary*. Gr 15 g (neilustrate).
111. Două mărgele masive de aur, descoperite la *Komarom*. Fără indicarea greutății (neilustrate). Fragment dintr-o podoabă făcută din placă de aur. Descoperit în *Hungary*. Gr 16 g (pl. XXV, 111).
112. O fibulă fină din sârmă de aur. Descoperită la Dunăre, între *Paks şi Duna-Földvár*. Gr 18 dwts [=27,4 g] (pl. XXV, 112).
113. O fibulă fină din sârmă de aur. Descoperită la Dunăre, între *Paks şi Duna-Földvár*. Gr 17 dwts [= 25,9 g] (pl. XXV, 113).
114. Două pandantive în formă de ochelari. Descoperite împreună cu lotul precedent între *Paks şi Duna-Földvár*. Gr 18,5 dwts (pl. XXV, 114, în partea de jos a planşei, la stânga şi la dreapta).
115. Un pandantiv constând din patru discuri confecționate din sârmă. Descoperite împreună cu lotul precedent între *Paks şi Duna-Földvár*. Gr 19,5 dwts (pl. XXV, 115).
116. Două podoabe de braț (?) din sârmă dublă. *Fünfkirchen*. Gr 83 g (pl. XXV, 116 [este ilustrată o singură piesă]).
117. O piesă de podoabă din două discuri realizate din spirală. *Zona localității Aba-Ujvar*. Gr 19,5 g (pl. XXV, 117).
118. Două fragmente (de la capete), probabil de la o centură ornamentată, de tip hallstattian. *Fără loc de descoperire*. L 19 cm; Gr 80 g [foarte probabil greutatea ambelor fragmente] (în text nu are trimitere la ilustrație, vezi totuşi pl. XXV, 118 sus şi jos).
119. Un fragment asemănător, ornamentat. *Fără loc de descoperire*. L 22 cm; Gr 23 g (neilustrat).
120. Două fragmente, probabil de la o centură (?) ornamentată. *Fără loc de descoperire*. Gr 8 g (neilustrate).
121. Patru piese de podoabă. Un pandantiv în formă de disc. *Fără loc de descoperire*. Fără indicații privitoare la greutate. Alte două, foarte subțiri, descoperite la *Tétény*. Gr 4,5 dwts. O fibulă mică. *Fără loc de descoperire.* Fără indicații privitoare la greutate. (nici una din piese nu este ilustrată).

FIBULE DE BRONZ
122. Patru fibule de bronz „a navicella". Prima, descoperită în *Tyrol*. L 9 cm. A doua, asemănătoare, descoperită în *Styria*. L 6 cm. O a treia, descoperită de asemenea în *Styria*. L 8 cm. O a patra fără *loc de descoperire*. L 5 cm. (numai primul exemplar este ilustrat, pl. XIX, 122).

https://biblioteca-digitala.ro

123. Patru fibule de bronz „a navicella", cu diferite motive decorative. Două au corpul alungit, una din ele fiind descoperită la *Pressburg*. L 9 cm. O a treia provine din *Styria*. L 8,5 cm. O a patra provine de la *Paks*. L 6,3 cm (nici una din piese nu este ilustrată).
124. Trei fibule. Prima, descoperită la *Uj-Szőny*. L 8 cm (neilustrată). A doua, descoperită in *Upper Austria*. L 9 cm (pl. XVIII, 124 stânga mijloc). A treia, cu trei cai şi două păsări, descoperită la *Szissek*. L 8 cm (pl. XVIII, 124 al doilea rând de sus, dreapta).
125. O fibulă foarte mare, cu acul arcuit şi cu un arc în formă de două arcuri de cerc, descoperită la **Bucharest**. L 22 cm (pl. XIX, 125)[39].
126. O altă fibulă cu arc. Descoperită în *Hungary*. L 19 cm (col. Milani).
127. Şase fibule. Prima, descoperită în *Hungary*. L 7 cm (neilustrată). A doua, de asemenea din *Hungary*. L 6,5 cm. (neilustrată). Trei fibule cu arcul dublu răsucit. *Fără loc de descoperire*. L 8, 7, 6 cm. (doar una e ilustrată pe pl. XVIII, 127). Pe cea de-a şasea se găsesc reprezentări a trei păsări, descoperită la *Szissek*. L 7 cm. (neilustrată)[40].
128. O fibulă foarte frumoasă, cu o portagrafă neobişnuit de lungă; arcul prezintă două bucle celtice (sic !), fiind un tip foarte rar, iar exemplarul excelent păstrat. Din **Transylvania**. L 13 cm (pl. XVIII, 128)[41].
129. Două fibule. – Prima are o formă deosebită. *Fără loc de descoperire*. L 11 cm (pl. XVIII, 129). A doua are un disc asemănător la ac, dar de alt tip. *Fără loc de descoperire*. L 6,5 cm (neilustrată).
130. Cinci fibule. Prima este o fibulă mare, masivă cu o portagrafă lungă şi îngustă şi cu trei excrescențe aplatizate pe arc. Fără *loc de descoperire*. L 12,5 cm (pl. XIX, 130 dreapta sus). O mică fibulă de la *Dux in Bohemia*. L 5 cm (pl. XVIII, 130). Alte două fibule de la *Komorom*. Fără dimensiuni (neilustrate). O altă formă asemănătoare, provenind din *Tyrol*. L 6 cm (pl. XIX, 130 stânga jos).
131. Trei fibule. O fibulă mare de tip La Tène, cu trei nodozități şi disc. Fără *loc de descoperire*. L 12,5 cm (pl. XIX, 131, în centru). Alte două fibule de formă asemănătoare, una descoperită în *Upper Austria* (pl. XIX, 131 deasupra celei dinainte), cealaltă la *Dux in Bohemia*, ambele fără dimensiuni (pl. XIX, 131, în rândul de sus, la mijloc).
132. Două fibule, în formă de lebădă (?); o formă rară, ambele descoperite la *Bonyhad*. L 6 resp. 5 cm (doar una e ilustrată pe pl. XIX, 132).
133. Patru fibule. Două au formă de T, ambele fiind descoperite la *St. Endre* (neilustrate). Două fibule romane, descoperite la *Uj-Szony* şi în *Hungary* (doar cea din urmă este ilustrată pe pl. XIX, 133).
134. O fibulă remarcabilă, al cărei arc era ornamentat cu chihlimbar şi discuri de staniu; un exemplar foarte frumos de tip italic, descoperit în *Tyrol*. L 16,5 cm (pl. XVIII, 134).
135. O altă fibulă aparținând aceleiaşi categorii ca cea precedentă, dar de o formă deosebită. Descoperită în *Hungary*. L 12,5 (pl. XVIII, 135).
136. Două[42] fibule aparținând aceluiaşi tip italic; una dintre ele are arcul torsionat şi un disc realizat din spirală la capătul portagrafei, descoperită în *Styria*. L 12 cm (pl. XVIII, 136). Cealaltă are corpul neted, fiind descoperită în *Tyrol*. L 7 cm (pl. XIX, 136).
137. Două fibule, una cu o placă rotundă, L 9 cm (pl. XVIII, 137, în stânga sus), cealaltă cu una rectangulară. L 5,5 cm (pl. XVIII, 137, în şirul de sus, la mijloc). Ambele descoperite în *Upper Austria*. ***O fibulă asemănătoare este ilustrată în „Denkmäler" ale lui Lindenschmidt [Analogia lui Pulszky].
138. Cinci fibule: *Tyrol* (pl. XVIII, neidentificabilă); *Pressbourg* (pl. XVIII, neidentificabilă); *Duna Pentele* (pl. XIX, neidentificabilă); două fibule de la Semlin (pl. XIX, neidentificabile).

[39] La Bader 1983 neluată în considerare. Un articol despre această fibulă şi despre tipul din care face ea parte va apărea în volumul Bronzefunde aus Rumänien IV, vezi Dietrich în red.
[40] Aceasta este probabil perechea sau un exemplar foarte asemănător cu nr. 124.
[41] La Bader 1983 neluată în considerare.
[42] În rândul cel mai de jos al descrierii, la dreapta este trecut din neatenție doar un singur exemplar.

https://biblioteca-digitala.ro

APĂRĂTOARE DE BRAȚ

139. Un apărător de braț pentru brațul stâng, confecționat din sârmă groasă de bronz; un capăt e îndoit, pentru a fi petrecut pe după braț, celălalt e răsucit în formă de disc spiralat, în al cărui centru se găseşte un buton. Partea superioară din sârmă rombică în secțiune, păstrează urme de ornamente în formă de romb. *Fără loc de descoperire*, L maximă 26 cm; Dm discului 18 cm. Din col. Pfeffer (pl. XIII, 139).

140. O pereche de apărătoare de braț, asemănătoare ca formă şi ornamentare celui precedent, dar nu aşa de masive. Descoperită la *Verpelet*. Fără dimensiuni (pl. XIII, 140 stânga şi dreapta).

141. Încă un apărător de braț, pentru brațul stâng; spirala e confecționată din sârmă aplatizată; segmentul de legătură este decorat cu ornamente în formă de brăduț; patină frumoasă. Descoperit în **Transylvania**. Fără dimensiuni (pl. XIII, 141)[43].

142. O pereche de apărătoare de braț, de factură mai puțin masivă, însă cu aceeaşi ornamentare ca piesa precedentă. Una din spirale e mai aplatizată, iar butonii din centrul acestora sunt decorați cu 18 raze; ambele au o frumoasă patină. Descoperită la **Gaura**, county of Szatmar. Fără dimensiuni (neilustrat)[44].

143. O altă pereche de apărătoare de braț, din sârmă subțire, decorate în brăduț şi cu romburi pe segmentul de legătură dintre brățara propriu-zisă şi disc; starea de conservare e excelentă; provine din col. Graffenried. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).

144. Un apărător de braț, masiv, asemănător ca formă celui precedent. Descoperit la *Kassa*. Fără dimensiuni (pl. XIII, 144)[45].

145. Un apărător de braț, masiv, asemănător ca formă celui precedent, însă confecționat în întregime din sârmă rotundă în secțiune; un exemplar excepțional, provenind de asemenea de la *Kassa*. Fără dimensiuni (pl. XIII, 145).

146. O spirală lungă (răsucită de 23 de ori), pentru braț[46], confecționată dintr-o bară subțire având capetele răsucite în discuri spiralate mici. Porțiunile terminale sunt ornamentate cu incizii încrucişate; bine conservată. Din col. Pfeffer. *Fără loc de descoperire*. L 43 cm (pl. XIV, 146).

147. O spirală asemănătoare cu precedenta; unul din discurile spiralate de la capete lipseşte. Patină frumoasă. Din col. Pfeffer. *Fără loc de descoperire*. L 44 cm (pl. XIV, 147).

148. O spirală asemănătoare cu cele precedente, având 20 de spire: cele de la capătul mai gros sunt torsionate. *Fără loc de descoperire*. L 31 cm (pl. XIV, 148).

149. Piesă asemănătoare, confecționată din sârmă rotundă în secțiune şi având 32 de spire. Descoperită la *Miscolcz*. L 35 cm (pl. XIV, 149).

150. Piesă asemănătoare, confecționată din sârmă subțire, având doar 17 spire; unul din capete este rupt. Descoperită la *Miscolcz*. L 27 cm (pl. XIV, 150).

---

[43] La Petrescu-Dîmboviţa 1998 neluat în considerare.

[44] De existența pieselor nu ne putem îndoi (vezi printre altele Petrescu-Dîmboviţa 1977, 46!). Cu toate acestea, la Petrescu-Dîmboviţa 1998, 29 sqq. (în partea de catalog aferentă, dar şi la discuția tipologică şi cronologică) aceste apărătoare de braț sunt, în mod surprinzător, total „trecute cu vederea", (şi sub numele de Valea Chioarului), deşi depozitul de la Gaura (Petrescu-Dîmboviţa 1998, 34) este enumerat (în mod cu totul general) la discutarea cronologiei respectivei categorii. De altfel relativ amănunțita descriere (cel puțin a două dintre piese) în catalogul Egger, dar şi la Hampel (celelalte trei), i-ar fi ajutat fără îndoială savantului ieşean, cel puțin din punct de vedere aritmetic (vezi mai sus **Excurs**).

[45] Actualmente în col. Ward, vezi Origins 1987, nr. 20.

[46] Părerea lui Pulszky. Acest tip de spirale trebuie să fi avut totuşi o altă destinație, căci lungimea de 43 de cm nu mai îngăduie cotului să se îndoaie.

https://biblioteca-digitala.ro

BRĂȚĂRI etc.
151. O pereche de brățări masive, cu discuri spiralate, plasate antitetic; brățările, de formă ovală, sunt ornamentate cu benzi realizate din incizii transversale şi longitudinale. Descoperită la *Nyitra*. Dm. 12 cm (pl. XV, 151).
152. O brățară masivă, având trei spire. Este confecționată din bandă lată cu o pronunțată nervură mediană longitudinală. La ambele capete, piesa se termină cu discuri spiralate, realizate din subțierea benzii de metal până la dimensiunile unei bare rombice în secțiune. Un tip foarte rar, remarcabil conservat şi patinat. Provine din col. contelui Keglevics. *Fără loc de descoperire*. L 10 cm (pl. XV, 152).
153. O brățară masivă, cu capetele aplatizate, care au primit o formă aproximativ triunghiulară; extremitățile sunt răsucite spre exterior. Din col. Graffenried, descoperită la *Fejervar.* Dm 11 cm (pl. XV, 153).
154. O brățară masivă, aparținând aceluiaşi tip, având însă capetele decorate cu incizii ordonate geometric. Descoperită în *Hungary*. Dm 12 cm (neilustrat).
155. O brățară frumoasă, de tip hallstattian, constând din semiove mijlocii ca mărime. *Fără loc de descoperire*. Dm 10 cm (pl. XV, 155).
156. Două brățări asemănătoare tipologic celei precedente, dar cu semidiscuri între semiove; ambele sunt de tip hallstattian, având dm 8 cm (pl. XV, 156 ambele ilustrate în rândul de jos)[47].
157. O brățară masivă, frumoasă; pe corp se află trei grupe de nervuri pronunțate, partea dinspre mână fiind lisă. Corpul e bogat ornamentat cu motive geometrice. *Fără loc de descoperire.* Dm 10 cm (pl. XV, 157).
158. O brățară frumoasă, prezentând o adâncitură longitudinală în interior. Corpul este decorat cu motive în formă de brăduț şi cu linii verticale. Splendid patinată. Descoperită în **Marmaros**. Dm 7 cm (pl. XV, 158).
159. Două brățări frumoase. Una este bogat ornamentată cu motive ornamentale; descoperită în **Marmaros**[48]. Dm 8 cm (pl. XV, 159 dreapta jos); Cealaltă prezintă ornamente realizate din nervuri transversale, inegale ca înălțime; descoperită la *Komarom*. Dm 7 cm (pl. XV, 159 stânga jos).
160. Două brățări, cu capete îngroşate, care sunt ornamentate cu incizii şi mici proeminențe. Perioada migrației popoarelor. Una este descoperită la *Tétény*. Dm 7 cm (pl. XVI, 160 probabil dreapta jos), cealaltă la *Baja*. Dm 8 cm (pl. XVI, 160 probabil stânga sus).
161. O pereche de brățări frumoase, ornamentate cu linii verticale şi cu motive în brăduț, cu o patină remarcabilă, ambele descoperite la *Oedenburg*, ambele cu dm 7 cm (pl. XVI, 161 în mijloc, stânga şi dreapta).
162. Două brățări. Una din ele este subțire. *Fără loc de descoperire (?)*. Dm 7 cm (pl. XVI, 162 coloana din dreapta). Cealaltă este masivă, torsionată, de epocă La Tène, descoperită la *Old Buda*. Dm 7 cm (pl. XVI, 162 coloana din stânga).
163. Două brățări. Una din ele este o piesă masivă, al cărei corp se subțiază treptat; el este ornamentat cu grupe de incizii transversale şi longitudinale, care alternează pe toată lungimea. Descoperită la *Papa*. Dm 7 cm (pl. XVI, 163 dreapta jos). A doua brățară este ornamentată cu grupe de linii semicirculare [ghirlande ?]. Descoperită la *Veszprém*. Dm 6 cm (pl. XVI, 163 stânga jos).
164. O podoabă pentru braț [gât ?], constând din şase brățări care constituie un lanț; provin din col. Pfeffer. *Fără loc de descoperire*. Dm ambelor brățări măsoară fiecare câte 9 cm (pl. XVI, 164).

[47] În rândul cel mai de jos al descrierii, în dreapta este menționat din neatenție doar un singur exemplar.

[48] Atât nr. cat. 158 cât şi nr. cat. 159/1 (ambele Marmaros) nu au fost luate în considerație de Petrescu-Dîmbovița 1998. Din tabelul lui Kacsó 1999, 66 nu reiese clar despre care din cele două brățări este vorba. Ulterior C. Kacsó mi-a comunicat că apartenența la epoca bronzului a brățării Egger nr. 159 nu este pe deplin clarificată.

https://biblioteca-digitala.ro

165. Două brățări. Prima este o piesă de mai mari dimensiuni, care are la exterior ornamente în relief. Descoperită în **Transylvania.** Dm 11 cm (pl. XVII, 165 stânga jos). O brățară cu capete deschise şi ornamentate cu grupuri de linii verticale şi oblice, flancate de franjuri, de tip hallstattian; provine din col. Graffenried. *Fără loc de descoperire*. Dm 10 cm (pl. XVII, 165 mijloc sus). [Nu este exclusă o confundare reciprocă a locurilor de descoperire].
166. Două brățări. Prima este o verigă închisă („whithout opening"); exteriorul este acoperit în totalitate cu incizii transversale; descoperită la *Szombathely*. Dm 8 cm (pl. XVII, 166 sus dreapta). A doua brățară are capetele deschise, corpul subțiindu-se treptat către extremități. Ornamentarea constă din grupuri de incizii verticale. *Fără loc de descoperire*. Dm 7 cm (pl. XVII, 166, rândul de sus, mijloc dreapta).
167. Două brățări. Prima are o secțiune plan-convexă, exteriorul corpului fiind ornamentat cu incizii late transversale. Pe partea opusă capetelor se poate deslusi un ornament „în formă de brăduț". „Hallstadt type" descoperită la *Losoncz*, Dm 7 cm (pl. XVII, 167 stânga sus). A doua brățară, al cărei corp se îngustează treptat spre extremități, fiind ornamentat cu incizii longitudinale şi crestături pe muchie, prezintă o secțiune pătrată [de fapt rombică]. A fost descoperită la *Ersek-Ujvar*. Dm 7 cm (pl. XVII, 167, rândul de sus, mijloc stânga).
168. Patru brățări. Prima e confecționată dintr-o tijă rotundă şi provine din col. Graffenried. Fără *loc de descoperire*. Dm 10 cm (pl. XVII, 168 dreapta jos, penultima în ordinea mărimii). A doua are un ornament perlat în partea exterioară şi provine din aceeaşi col. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. XVII, 168, dreapta jos, cea mai mică piesă, plasată în mijloc). Cea de-a treia brățară, pentru copii, este confecționată din sârmă de staniu; descoperită *in the Danube*, dm 4,5 cm (pl. XVII, 168 stânga jos, în mijloc, cea mai mică dintre piese). Cea de-a patra brățară se termină în capete de şarpe [conform descrierii originale]; de ea atârnă un inel mic. Tip La Tène. *Fără loc de descoperire*. Dm 4 cm (pl. XVII, 168 jos, mijloc).
169. Un torques fin, confecționat dintr-o tijă pătrată în secțiune; zona mediană a piesei e ornamentată cu o torsiune fină. Capetele sunt aplatizate şi răsucite spre exterior. Exemplar rar şi acoperit cu o patină fină, provenind din col. Graffenried. Tip La Tène. *Fără loc de descoperire*. Dm 19 cm (pl. XVII, 169).
170. Un torques asemănător, însă din sârmă mai subțire şi cu o torsiune mai rară, acoperit cu o patină foarte fină. Descoperit la *Kassa*. Dm 18 cm (pl. XVII, 170).
171. Un torques mic, al cărui corp este ornamentat cu patru îngroşări asemănătoare unor mărgele, în vreme ce capetele îngroşate în mod identic sunt îndoite spre exterior; în zona îndoirii, capetele sunt sunt prinse unul de celălalt cu un mic inel aplatizat. O formă foarte rară. *Fără loc de descoperire*. Dm 13,5 (pl. XVII, 171).
172. Un torques mic şi îngust, ale cărui capete sunt îngroşate, fiind ornamentat cu linii în cruce. Provine din col. Graffenried. *Fără loc de descoperire*. Dm 13 cm (pl. XVII, 172).
173. Fragment dintr-un brâu de bronz folosit la placarea unei centuri de tip hallstattian; ea constă dintr-o fâşie lată de tablă subțire, ornamentată în diferite registre; o podoabă foarte rară. *Fără loc de descoperire*. L 58 cm, lăț 8 cm (neilustrat). [În text, în dreapta jos, nu există indicația obişnuită privind numărul de obiecte din lot].
174. Partea mediană a unei table de bronz asemănătoare, folosite la placarea unei centuri din piele. De data aceasta este vorba de un produs grecesc, de bună calitate, fiind reprezentați un tânăr, nud, sărind pe un cal şi un cerber. Pe margine sunt găuri pentru montarea unei [de fapt] căptuşeli din piele; un fragment foarte rar, descoperit în *Bulgaria*. L 40 cm; lăț 7,5 cm (pl. VI, 174).
175. O verigă mare de bronz, aplatizată, pentru aruncat. O piesă foarte rară şi extrem de interesantă, descoperită la *Pressburg*, Dm 28 cm (pl. XVI, 175).

https://biblioteca-digitala.ro

ACE etc.
176. Un foarte frumos ac de bronz, de o lungime neobişnuită, cu cap globular, ornamentat cu linii în formă de cerc şi verticale; provine din col. Graffenried. *Fără loc de descoperire*. L 65 cm, 25 ½ inches (pl. VIII, 176).
177. Două ace. Un frumos ac de bronz, cu capul aplatizat; partea superioară e perforată şi ornamentată cu două benzi haşurate. Descoperit la *Komarom*. L 27 cm (neilustrat). – Un alt ac, cu capul în formă de ghindă şi cu trei ornamente asemănătoare unor mărgele, aflate în partea superioară a tijei; descoperit la *Veszprem*[49]. L 20,5 cm (neilustrat).
178. Două ace. Unul, foarte frumos, cu cap sferic şi cu trei proeminenţe în formă de mărgea pe tijă; capul şi proeminenţele sunt ornamentate cu linii incizate orizontale şi verticale. Un exemplar remarcabil, descoperit la *Komarom*. L 29 cm (neilustrat). – Un alt ac cu capul în formă de ghindă şi o umflătură pe tijă, ornamentat cu spirale incizate. *Fără loc de descoperire*. L 23 cm (neilustrat).
179. Patru ace de bronz, toate reprezentând tipuri interesante. Unul are capul în formă de disc, descoperit la *Pápa*. L 20 cm (neilustrat). – Un al doilea, cu capul în formă de buton şi cu proeminenţe cruciforme pe tijă. *Fără loc de descoperire*. L 11 cm (neilustrat). – Un al treilea, lăţit spre unul din capete. *Fără loc de descoperire*. L 8,5 cm (neilustrat). – Al patrulea ac cu capul inelar. *Fără loc de descoperire*. L 7 cm (neilustrat).
180. Şase piese. Trei ace cu capul globular, unul din os. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrate). – Un alt ac cu reprezentarea unei păsări. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat). – Două ace. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrate).
181. Cinci obiecte. Un inel pentru deget, cu spirale, descoperit în apropiere de *Semlin*. Fără dimensiuni (pl. XVII, 181, mijloc sus). – Un alt inel, confecţionat dintr-o bandă cu adâncitură (?), descoperit la *Pecs*. Fără dimensiuni (pl. XVII, 181, aproximativ în centrul planşei). – Un inel pentru degetul mare (?). *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat). – Un inel de la o cheie romană. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat). – O fibulă în formă de lunulă, din perioada migraţiilor. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).
182. Un pandantiv de formă circulară. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).
183. Patru piese. Un lanţ din trei inele duble şi unul simplu cu două pandantive în formă de clopot. – Alte două, de formă mai simplă. – Pandantiv în formă de clopot, de la un al patrulea lanţ. Toate cele patru piese sunt *fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrate).
184. Cinci piese. Un celt (sau daltă) foarte mic, descoperit la *Old Buda*. L 5 cm (neilustrat). – Un mic instrument folosit la gravat sau modelul unui celt fixat în coada lui. *Fără loc de descoperire*. L 10,8 cm (neilustrat). – Două topoare miniatură, unul din ele cu o formă foarte elegantă, ambele descoperite la *Duna Pentele*. Fără dimensiuni (neilustrat). – Un cap de măciucă în miniatură. Un lot foarte interesant. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).
185. Douăsprezece vârfuri de săgeată de diferite forme descoperite în Ungarn, unele cu spin. Un lot de obiecte foarte interesant. Toate cele douăsprezece piese sunt *fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrate).
186. Opt piese. Trei vârfuri de săgeată. – Trei ornamente din bronz. – Inelul de la o cataramă de argint, ornamentat au repoussé. – O greutate romană de o jumătate de uncie cu valoarea marcată cu argint. Toate cele opt piese sunt *fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).

[49] *Veszprein* este evident o greşeală de tipar, vezi şi indexul de localităţi.

https://biblioteca-digitala.ro

ACE CU CAP ÎN FORMĂ DE DISC SPIRALAT, FIBULE CONFECȚIONATE DIN SPIRALE etc.

De tip hallstattian

187. Ac de bronz cu capul în formă de disc realizat dintr-o spirală, rectangular în secțiune, foarte interesant, descoperit la *Neutra*. L 17 cm (pl. XVIII, 187).

188. O pereche de ace ornamentale de tip hallstattian, confecționate din două sârme, ambele reparate. Tipul este foarte rar, ace asemănătoare fiind publicate în catalogul Hallstatt, editat de v. Sacken. Din col. Graffenried. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrate, trimiterea la pl. XV este fictivă).

189. O fibulă cu spirală dublă sau în formă de S [Brillenfibel], de tip hallstattian; unul din capete îl reprezintă acul, celălalt este un fel de apucătoare. Un exemplar deosebit de frumos. Din col. Graffenried. *Fără loc de descoperire*. L 14,5 cm (pl. XIX, 189).

190. Două fibule. Una din ele este o fibulă mică cu spirală dublă [fibulă-ochelari] de tip hallstattian, ca cea din lotul precedent din col. Graffenried. *Fără loc de descoperire*, însă L doar 6 cm (pl. XIX, 190). – O altă fibulă asemănătoare, însă cu spirală dublă nituită la placa acului. Din col. Graffenried. *Fără loc de descoperire*. L 4,5 cm (pl. XVIII, 190).

191. Cinci piese. Un disc de fibulă, confecționat din spirală ca nr. 189. *Fără loc de descoperire*. Dm 9 cm (neilustrat). – O fibulă foarte mică asemănătoare lotului de la nr. 190. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrată). – Două discuri din sârmă în formă de spirală, ca cele din lotul nr. 188. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrate). – O şaibă plată, ornamentată cu cercuri concentrice şi cu un ac lung în mijloc. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrată). Cele mai multe din col. Graffenried.

192. Trei piese, toate de tip hallstattian, provin în totalitate din col. Graffenried. – Un inel pentru deget, realizat din metal aplatizat; capetele sunt îndoite în obişnuitele spirale în formă de S. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 192). – Un alt inel, din sârmă dublă. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat, trimiterea la pl. XVIII este fictivă). – Un al treilea inel, din sârmă răsucită. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. XIX, 192).

PODOABE DE AUR

Din perioada migrațiilor

193. Cercel mare, descoperit la *Sz. Endré*. Gr. 14 g (pl. XXVI, 193).

194. O pereche de cercei. *Fără loc de descoperire*. Gr totală (?) 6 dwts (neilustrați).

195. Trei inele. *Fără loc de descoperire*. Gr totală (?) 6 dwts (neilustrate).

196. Colier, descoperit la *Duna-Pentele*. Gr 14 g (neilustrat).

197. Trei piese. Pandantiv mic, semicircular, descoperit la *Felegyhaza*. Fără dimensiuni (neilustrat). – Un al doilea pandantiv, descoperit la *Duna-Foldvar*. Fără dimensiuni (neilustrat). – Inel, descoperit la **Uj-Karoly**. Fără dimensiuni (pl. XXVI, 197). Gr totală (?) 8 dwt.

198. Un pandantiv triunghiular, descoperit la **Weissenburg**. Fără dimensiuni, (pl. XXVI, 198).

199. O fibulă masivă. Descoperită la *Félegyháza*. Gr 59 g (pl. XXVI, 199).

200. O fibulă mai mică, descoperită în **Transylvania**. Gr 13,5 g (pl. XXVI, 200).

201. O cataramă masivă, de centură, descoperită în *Hungary*. Gr 60 g (pl. XXVI, 201).

202. O cataramă de centură, de mici dimensiuni, descoperită la *Szegedin*. Gr 11,5 g (neilustrată).

203. Două piese. Un inel şi o buterolă de teacă. *Fără loc de descoperire*. Gr 8 dwt (neilustrate).

204. Trei fibule. Una e în formă de barcă, descoperită în *Tyrol*. Fără dimensiuni (neilustrată). – O a doua este din bronz. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 204). – O a treia fibulă, din argint. Fără *loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrată).

https://biblioteca-digitala.ro

205. Două fibule. Un arc de fibulă, descoperit la **Weissenburg**. Fără dimensiuni (neilustrat). – A doua fibulă de tip La Tène, descoperită în *Hungary*. Gr 3 dwts (neilustrată).
206. Patru fibule. Prima. Fără *loc de descoperire.* L 5 cm (neilustrată). – Celelalte trei, foarte mici, descoperite la **Kronstadt**. Gr totală (?) 4 dwt (neilustrate).
207. Trei cercei. Primul. *Fără loc de descoperire.* Fără dimensiuni (neilustrat). – Al doilea a fost descoperit la *Duna-Pentele*. Fără dimensiuni (neilustrat). – Al treilea cercel, a fost descoperit la *Duna-Foldvar*. Gr 5,5 dwt (pl. XXVI, 207).

PODOABE ETRUSCE ŞI ROMANE DIN AUR
208. O fibulă etruscă. *Fără loc de descoperire*. Gr 3 dwt (pl. XXVI, 208).
209. O fibulă etruscă. *Fără loc de descoperire*. Gr 4 dwt (neilustrată).
210. Trei fibule etrusce. *Fără loc de descoperire.* Gr individuală (?) 2 dwt (două dintre ele ilustrate pe pl. XXVI, 210).
211. Un lanț pentru gât, produs etrusc. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. XXVI, 211).
212. Un lanț pentru gât, produs etrusc, pentru copii. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).
213. Un şirag de mărgele, roman. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).
214. Un pandantiv mare şi important, cu patru „petale", **descoperit în Roumania, la frontiera cu Transylvania**. Gr 19 dwt (pl. XXVI, 214).
215. O pereche de cercei etrusci, de formă cilindrică. *Fără loc de descoperire*. Gr 7 dwt (neilustrați).
216. O pereche de cercei etrusci. *Fără loc de descoperire*. Gr 3 dwt (neilustrați).
217. Şase piese. Cinci cercei romani şi un pandantiv, *toate din Hungary*. greutate totală (?) 9 dwt (două dintre piese sunt ilustrate pe pl. XXVI, 217).
218. Un inel masiv, de epocă romană, descoperit la *Vázarhely*. Gr 16 dwt (pl. XXVI, 218).
219. Un inel masiv, de epocă romană, descoperit la *Alt Ofen*, Wt. 7,5 dwt (neilustrat).
220. Un inel masiv, de epocă romană târzie, descoperit la *Komarom*. Gr 16 dwt (neilustrat).
221. Un inel masiv, descoperit la *Komarom*. Gr 8 dwt (neilustrat).
222. Trei inele, descoperite în *Hungary*. Gr totală (?) Gr 5 dwt (neilustrate).
223. Două piese. Un inel roman târziu, descoperit în **Transylvania**. Fără dimensiuni. – Un alt inel (bizantin). *Fără loc de descoperire*. Gr 5 dwt (ambele ilustrate pe pl. XXVI, 223).

FIBULE DE BRONZ
224. Cinci fibule. Un exemplar masiv de tip italian de la *Pressbourg*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 224 în rândul de jos, mijloc). – O fibulă de tip La Tène, descoperită în *Tyrol*. Fără dimensiuni (pl. XIX, 224 mijloc). – O a treia fibulă, de tip italic, descoperită în *Styria*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 224 în al doilea rând de jos, la mijloc). – O patra fibulă, de tip La Tène. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. XIX, 224 dreapta). – O fibulă mică, a cincea, descoperită la *Tolna*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 224 dreapta mijloc).
225. Trei fibule. – Una are forma unei păsări, *Hungary*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 225 mijloc stânga). – O altă fibulă are forma a doi delfini, *Hungary*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 225 mijloc dreapta). – A treia fibulă are formă de broască, *Hungary*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 225 sus dreapta).
226. Patru fibule. – Una, în formă de pasăre, *Hungary*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 226 dreapta mijloc). – o alta, *Hungary*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, neidentificabilă). – O a treia, în formă de cal, *Hungary*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, neidentificabilă). – O a patra, de forma unui cap de pasăre, *Hungary*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, neidentificabilă).
227. Patru fibule. Una, în formă de iepure, din *Hungary*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 227 dreapta sus). – O a doua, având forma siluetei a trei bărbați, de la *Semlin*. Fără dimensiuni

https://biblioteca-digitala.ro

(pl. XVIII, 227 dreapta jos). – Alte două, rotunde, având în mijloc o cruce (pl. XIX, 227) şi o svastică (neilustrată), ambele (?) de la *Semlin*.
228. Zece fibule. Epocă Latène, descoperite la *Dux*. Fără dimensiuni (un exemplar ilustrat pe pl. XVIII, 228).
229. Zece fibule. Epocă Latène, descoperite la *Dux*. Fără dimensiuni (un exemplar ilustrat pe pl. XIX, 229).
230. Zece fibule. Epocă Latène, descoperite la *Dux*. Fără dimensiuni (un exemplar ilustrat pe pl. XVIII, 230).
231. Patru fibule. Una descoperită la *Komarom*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 231), - Altă fibulă. *Fără loc de descoperire* (?). Fără dimensiuni (pl. XIX, 231).
232. Cinci fibule, asemănătoare celor precedente, descoperite la *Uj-Szöny* şi *Duna-Pentele*. Fără dimensiuni (neilustrat).
233. Şase alte fibule, descoperite la *Uj-Szöny, Old Buda, an der Lower and Upper Danube*. Fără dimensiuni (una de la *Uj-Szöny* ilustrată pe pl. XVIII, 233).
234. Şase alte fibule, de un tip databil ulterior, de la *Lower Danube, Komarom* şi **Transylvania**. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 234).
235. Patru fibule. Una romană, descoperită la *Duna-Pentele*. Fără dimensiuni (neilustrată). – O altă fibulă, de asemenea de la *Duna-Pentele*. Fără dimensiuni (pl. XIX, 235). – O a treia fibulă, de la *Agram*. Fără dimensiuni (pl. XIX, 235). – O a patra fibulă, de la *Agram*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 235).
236. Patru fibule romane. Una de la *Lower Danube*, celelalte de la *Duna-Pentele*, toate patru fără dimensiuni (cele care au loc de descoperire sunt ilustrate pe pl. XIX, 236).
237. Şapte fibule romane, toate descoperite în *Hungary*. Fără dimensiuni (neilustrate).
238. Şase fibule romane. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrate).
239. O fibulă emailată, descoperită la **Temesvar**. Fără dimensiuni (pl. XIX, 239).
240. Două fibule. Una de la *Semlin*. Fără dimensiuni (pl. XIX, 240). – Un arc de fibulă de la *Lower Danube*. Fără dimensiuni (neilustrat).
241. Două fibule. Una dintre ele, emailată, descoperită la *Komarom*. Fără dimensiuni (pl. XVIII, 241). – O altă fibulă. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrate).
242. A-O. Tezaurul de argint de la Aszar – 19 piese (pl. XX-XXII). Pentru detalii în legătură cu descoperirea, vezi Introducerea lui Pulszky la Catalog.

PODOABE DE ARGINT
Descoperiri din *Hungary*
243. Torques, de epocă Latène. *Fără loc de descoperire*. Dm 4 inches (pl. XXIII, 243).
244. Torques, descoperit la **Gyula-Feyérvar**. Dm 14,8 cm (neilustrat).
245. Torques, de epocă Latène. *Fără loc de descoperire*. Dm 16 ¼ inch (pl. XXIII, 245).
246. Torques, descoperit la **Gyula-Feyérvar**. Dm 14 cm (pl. XXIII, 246).
247. Torques. *Fără loc de descoperire*. Dm 12,5 cm (neilustrat).
248. Torques, descoperit la **Kronstadt**. Dm 12 cm (neilustrat).
249. O podoabă pentru gât, din perioada migrațiilor. Descoperită la *Duna-Feyérvar*. Dm. 13 cm (neilustrat).
250. Două brățări, descoperite lângă *Pécs*. Fără dimensiuni (pl. XXIV, 250 sus, în stânga şi în dreapta).
250A. Două fibule, descoperite împreună cu brățările de mai sus lângă *Pécs*. L 14 cm (pl. XXIV, 250A).
251. Două brățări. *Fără loc de descoperire*. Dm 7 cm (pl. XXIII, 251).
252. Două brățări, descoperite la **Szatmár**[50]. Dm 7,5 cm (pl. XXIII, 252).

[50] Greşeală de tipar: nr. 253 a fost înregistrat de două ori. Nr. 253 este de fapt poziția următoare, vezi şi trimiterile la planşe.

https://biblioteca-digitala.ro

253. Două brățări. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. XXIII, 253).
254. O brățară. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. XXIII, 254).
255. Trei piese. – O brățară, dm 5,5 cm (neilustrată). – Un ac de păr, roman. L 11 cm (neilustrat). – Un alt ac. Fără dimensiuni (neilustrat). Ultimele două provin din colecția Graffenried.
256. Un colier din perioada migrațiilor, descoperit împreună cu obiectele de la nr. 255. Provine se pare dintr-un mormânt de femeie de pe **Königsboden**[51]**, Transylvania**, vezi şi nr. 256A-256B.
256A. O pereche de cercei, descoperită împreună cu obiectele de la nr. 255. Fără dimensiuni (neilustrați).
256B. Două perechi de cercei. Fără dimensiuni (neilustrați), vezi nr. 255.
257. Două fibule. Una din ele. *Fără loc de descoperire*. L 9 cm (pl. XXIII, 257) – O altă fibulă. Fără *loc de descoperire*. L 7 cm (neilustrată).
258. Două piese. O fibulă descoperită împreună cu podoaba de gât nr. 249, la *Duna-Feyérvar*. L 9 cm (pl. XXIII, 258). – O cataramă de centură din perioada migrațiilor. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. XXIII, 258).
259. O fibulă descoperită la *Carlstadt in Croatia*. L 9,5 cm (pl. XXIII, 259).
260. Patru piese. – Două fibule. – Fragment dintr-o brățară. – Fragment dintr-un vas de argint. – Toate cele patru piese sunt *fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).
261. Două fibule. Una, de tip Certosa. *Fără loc de descoperire*. L 20 cm (pl. XXIII, 261). – O fibulă asemănătoare. *Fără loc de descoperire*. L 17 cm (neilustrat).
262. Două fibule. *Fără loc de descoperire*. L 16,5 cm (neilustrate).
263. Trei fibule, descoperite la **Karlsburg**. L 6 cm, 5 cm resp. 5,8 cm (se pare că doar ultima e ilustrată pl. XXIII, 263).
264. O pereche de fibule romane târzii, cu lanț şi pandantive, descoperite la *Uj-Szöny*. L fibulei 5,5 cm; L lanțului 16 cm (pl. XXIV, 264).
265. Două fibule de formă asemănătoare. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (pl. XXIV, 265).
266. O fibulă de formă asemănătoare. *Fără loc de descoperire*. L 4 cm (pl. XXIV, 266).
267. Trei fibule. O fibulă romană târzie, descoperită la *Zagrab*. L 7 cm (pl. XXIII, 267). – O a doua fibulă. *Fără loc de descoperire*. L 2,5 cm (pl. XXIII, 267). – O a treia fibulă. *Fără loc de descoperire*. L 4 cm. (N. B.: în ultimul rând al textului, în dreapta jos este indicată din greşeală doar o singură piesă)
268. Trei fibule. Prima fibulă. *Fără loc de descoperire*. L 5 cm (neilustrată). – A doua fibulă, de la *Carlstadt in Croatia*. L 5,5 cm (pl. XXIII, 268). – A treia fibulă, descoperită în *Hungary*. L 4,8 cm (pl. XXIII, 268).
269. Două fibule romane, foarte târzii. – Prima poartă inscripția VTERE. FELIX. Descoperită la *Pàpa*. L 5 cm (pl. XXIII, 269). – A doua, descoperită la *Veszprein* . L 4,5 cm (neilustrată).
270. Două fibule fragmentare, din perioada migrațiilor. Una, descoperită la **Karlsburg**. L 7 cm (pl. XXIII, 270). – Cealaltă, descoperită în *Hungary*. Fără dimensiuni (neilustrat).
271. Un colier din perioada migrațiilor. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).
271A. Un colier asemănător din perioada migrațiilor. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).

[51] Königsboden este teritoriul pe care s-au aşezat *primi hospites regni hungarici* şi cuprindea localitățile Cricău, Ighiu, Romos, Vinț şi Vurpăr, comitatele preandreiene din zona ulterioarei provincii a Sibiului, dar şi grupe de aşezări din scaunul Mediaşului şi al Cincului, districtele Bistriței şi ale Braşovului, precum şi saşii din Cluj. Comunicare amabilă V. Wollmann. În consecință este imposibilă o precizare a vreunei localități sau măcar a vreunui ținut.

https://biblioteca-digitala.ro

272. Două piese. – Fragment dintr-o teacă de spadă, descoperită la *Raab (Györ)*. Fără dimensiuni (neilustrat). –Fragment din buza aceleiaşi teci, descoperit la *Raab (Györ)*[52]. L 7 ¼ inches (pl. XXIV, 272).
272A. Patru fragmente din aceeaşi teacă de spadă şi dintr-o a doua spadă. Descoperite la *Raab (Györ)*. Fără dimensiuni (pl. XXIV, 272A).
272B. O cataramă de centură. Descoperită la *Raab (Györ)*. Fără dimensiuni (pl. XXIV, 272B).
Cele trei grupe de obiecte (272, 272A-B) se datează în epoca migrațiilor.
273. Un vas de argint. *Fără loc de descoperire*, H 14 cm (neilustrat).
274. Un pocal roman. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrat).
275. Patru inele de argint. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrate).
276. Trei inele de argint. *Fără loc de descoperire*. Fără dimensiuni (neilustrate).

Anexe

Catalogul provizoriu al muzeelor în care au putut fi deocamdată depistate piese din col. Dr. S. Egger.

-Budapest Magyar Nemzeti Múzeum.

-Cambridge (Z 15108): spadă de tip Sauerbrunn-Boiu, „din Dunăre, la Buda" cat. nr. 45.

-Farnham, Dorset (England), fosta col. Pitt-Rivers: spadă cu limbă la mâner, Petronell, nr. 40.

-London, British Museum: Celt, Timişoara, nr. 25; topor cu disc şi spin, Arad, nr. 76 (descris şi ilustrat la *Gogâltan, Draşovean* în pregătire).

-München, Prähistorische Staatssammlung: 1937.55: spadă cu limbă la mâner, Ungaria, nr. 41.

-New York, col. Ward: cat. nr. 73 (cf. *Origins 1987*, nr. 22): apărător de braț de la Kassa, cat. nr. 144 (cf. *Origins 1987*, nr. 20); apărător de braț fără loc de descoperire, cat. nr. 152 (cf. *Origins 1987*, nr. 21).

-Ontario, Canada: Royal Ontario Museum: topor cu disc, Gaura, nr. 72.

-Oxford, Ashmolean Museum: 1) Toporul de tip B1 (Ungarn, wahrscheinlich Gaura); 2) spadă, Bosita, nr. 53.

Indexul localităților (cifra corespunde numărului de catalog din ediția originlă şi este plasată după numele de localități utilizate în catalog)[53].

Pentru a evita orice fel de nelămuriri, numele localității – aşa cum a fost el folosit în catalog, chiar cu unele greşeli – rămâne denumirea de bază, fiind urmat de numărul respectiv din catalog. Fiindcă în mai multe cazuri se folosesc nume diferite pentru aceeaşi localitate (de ex. Buda, Ó-Buda, Old Buda, Alt Ofen), totalitatea descoperirilor dintr-o localitate se poate afla căutând numele actual (de ex. Budapesta), unde se fac trimiteri la toate diferitele nume întrebuințate în catalog pentru localitatea respectivă. Acestea din urmă au fost (cele de pe teritoriul actual al României) scoase în evidență prin scriere aldină, pentru celelalte s-au folosit litere cursive.

Conform regulilor bibliotecăreşti, în cadrul înşiruirii alfabetice a localităților, nu au fost luate în considerare semnele diacritice ale diferitelor limbi.

Aba-Ujvar (zona localității) 117

[52] Pe exemplarul catalogului col. Egger, aflat în NHM din Viena este adăugat de mână numele localității Komorn (?), fără alte comentarii.

[53] Alcătuirea prezentului index de localități are la bază un mss. dactilografiat în exemplarul catalogului din biblioteca de la NHM Viena, alcătuit, în mod evident, dintr-o adâncă nevoie de orientare rapidă.

https://biblioteca-digitala.ro

Agram (denumire actuală Zagreb, Croația), vezi şi Zagreb 235
Alba Iulia (Transilvania, România), vezi Carlsburg, Gyula-Fehérvár, Karlsburg, Weissenburg.
Alt Ofen (Pest, fostă denumire a unei părți a oraşului Budapest) 219
Arad 23, 76
Aszar 242

Baia, greşit, vezi Baja
Baja 13, 21, 32, 160
Belgrad, vezi Semlin
Bonyhad 132
Bosita (corect este Buzita, anterior comitatul Abaúj-Torna vm., aşa cum a demonstrat O'Connor [cf. cat. nr. 53 şi nota aferentă]. Bozita (care ar fi mai apropiată de varianta din catalog), anterior comitatul Nógrád, Ungaria, denumire actuală Buzitka, Slovacia, se află prea departe de comitatul Abaúj. Nici Buzita de lângă Debrecen nu intră în calcul) 53
Braşov (Transilvania, România), vezi Brassó, Kronstadt.
Brasso (corect, Brassó, denumire actuală: Braşov, vezi şi Kronstadt) **39**
Bratislava (Slovacia), vezi Posony, Pressburg
Bucharest (denumire actuală: Bucureşti) **125**
Buchs [denumire greşită], Hungary 49; probabil Búcs în Slovacia, actualmente Búč în județul Komarno.
Bucureşti (România), vezi Bucharest
Buda resp. Ó-Buda, Old Buda (parte a oraşului Budapest) 13, 14, 18, 30, 45, 162, 184, 233
Budapest (Ungaria), vezi Buda, Ó-Buda, Old Buda, Alt Ofen.
Bulgarien 174
Buzica, Slovacia, vezi Bosita (plasare geografică corectă Buzita, anterior comitatul Abaúj-Torna Ungaria)

Carei (România), vezi Uj-Karoly
Carlstadt (Croația), denumire actuală Karlovac (regiunea Zagreb) 259, 268
Carlsburg (denumire actuală Alba Iulia, vezi şi Karlsburg, Weissenburg, Gyula-Fehérvár) **102**
Caucasus 67
Czernovicz, greşit vezi Czernovitz.
Czernovitz (Czernowitz, Cernăuți, Csernovic, Czerniowce, actualmente Csernyivci, Ucraina) 94-101

Debreczin (grafie actuală: Debrecen) 27, 104
Donau 45 (vezi Buda), 51, 80, 81, 168, 233, 234, 236, 240
Duna-Feyervár (grafie actuală: neidentificabil cu precizie, probabil Székesfehérvár) 249, 258
Duna-Földvar/Foldvar (grafie actuală: Dunafölvár) 197, 207
Duna-Pentele (grafie actuală: Dunapentele) 3, 4, 8, 19, 21, 38, 138, 184, 196, 207, 232, 235, 236
Dux (Böhmen) actualmente Duchcov, Cehia 130, 131, 228, 229, 230

Ersek-Ujvar (grafie corectă: Érsekújvár; Neuhäusel, actualmente Nové Zámky, Slovacia) 167
Esztergom 29; [51]

https://biblioteca-digitala.ro

Fejervar (neidentificabil cu precizie, probabil Székesfehérvár sau Gyulafehérvár, Alba Iulia) 153
Felegyhaza (grafie corectă: Félegyháza, probabil Biharfélegyháza sau Kiskunfélegyháza) 197, 199
Fünfkirchen (denumire actuală: Pécs, vezi şi sub acest nume) 116

Gaura (denumire actuală Valea Chioarului) **69, 71-73, 142**
Győr (Ungaria), vezi Raab
Gyula-Fehérvar (denumire actuală Alba Iulia, vezi şi Carlsburg, Karlsburg, Weissenburg) **244, 246**
Gyula-Feyérvar (corect: Gyula-Fehérvar)

Hungary (Ungaria, Magyarország, Ungarn) 2, 5, 7, 9, 12, 20, 41, 70, 79, 89, 110, 111, 126, 127, 133, 135, 154, 201, 205, 217/1-6, 222, 225, 226, 227/1, 237, 270

Italien 57

Karlsburg (denumire actuală Alba Iulia, vezi şi Carlsburg, Gyula-Fehérvar, Weissenburg) **263, 270**
Kassa (denumire actuală Košice, Slovacia) 36, 61, 75, 82, 144, 145, 170
Kaukasus, vezi Caucasus
Komárno (Slovacia), vezi Komárom
Komárom (denumire actuală Komárno, Slovacia) 8, 11, 34, 62, 77, 111, 130, 159, 177, 178, 220, 221, 231, 234, 241. Vezi şi observația noastră de la Raab.
Komorom, corect: Komárom
Königsboden, terra regalis, zona dăruită de regele Andreas al II-lea saşilor în Transilvania **256 a-b**
Košice (Slovacia), vezi Kassa
Kronstadt (denumire actuală Braşov, vezi şi Brasso) **92, 206, 248**

Losoncz 167
Lower Austria (Nieder-Österreich) 31

Maramureş (anterior Kom., care era constituit înainte de primul război mondial din părți aparținând actualmente României şi Ucrainei)
Marmaros (vezi şi **Maramureş**) **27, 34, 37, 46, 103, 158, 159**
Miskolcz (denumire actuală Miskolc, Ungaria) 10, 12, 33, 78, 149, 150

Nagy-Varad (corect: Nagy-Várad, Nagyvárad, denumire actuală Oradea, România) **26**
Neusatz (denumire actuală Újvidék, Ungaria) 15, 19
Neutra (denumire actuală Nitra) 187
Nieder-Österreich, vezi Lower Austria
Nitra (Slovacia), vezi Neutra, Nyitra
Nové Zámky (Slovacia), vezi Ersek-Ujvar
Nyitra (denumire actuală Nitra, vezi şi Neutra) 151

Ober-Österreich 124, 131, 137
Oedenburg (denumire actuală Sopron) 161
Ofen, vezi Budapest
Old Buda (=Ó-Buda, denumire a unei părți a actualului oraş Budapest), vezi Buda
Oradea (Transilvania, România), vezi Nagy-Varad

https://biblioteca-digitala.ro

Österreich, vezi Nieder- şi Ober-Österreich

Paks 123
Între Paks şi Duna-Földvár 112-115
Pàpa, vezi Pápá
Pápá 65, 163, 179, 269
Pecs (corect: Pécs, Ungaria) 181, 250, 250A
Pest (= Ofen, vezi dort)
Petronell 28, 40
Petronelle, greşit, vezi Petronell
Posony (corect: Pozsony, denumire actuală Bratislava, vezi şi Pressburg) 32, 33
Pressbourg (adesea şi Pressburg, de fapt Preßburg, denumire actuală Bratislava, vezi şi Posony) 9, 14, 38, 86, 123, 138, 175, 224

Raab (denumire actuală Győr, Ungaria) 35, 63, 272, 272 A-B [la ultimele trei poziții e notat de mână, fără explicații suplimetare, în exemplarul de la NHM Viena: Komorn].
Roumania 214

Sajo-Keresztur (corect: Sajókeresztúr, Ungaria) 87, 88
Satu Mare (Transilvania, România), vezi Szatmár
Semlin (denumire actuală Zemun, cartier al Belgradului, Serbia) 1, 14, 22, 138, 181, 227, 240
Sopron (Ungaria), vezi Oedenburg
Steiermark (provincie austriacă), vezi Styria
St. Endré (vezi şi Sz. Endré; corect: Szentendre, Ungaria) 133, 193
Styria (=Steiermark, Österreich) 20, 21, 64, 122, 123, 136, 224
Süd-Tirol 16
Sz. Endré (vezi şi St. Endré; corect: Szentendre, Ungaria) 133, 193
Szatmar (corect: Szatmár, denumire actuală Satu Mare, România) **252**
Szeged (Ungaria), vezi Szegedin
Szegedin (denumire actuală Szeged, Ungaria) 25, 202
Székes-Fejérvár (grafie actuală Székesfejérvár, Ungaria, vezi şi mai sus Fehévár) 68
Szentendre (Ungaria), vezi St. Endré und Sz. Endre
Szissek (corect: Sziszek, denumire actuală Sisak, Croația) 124, 127
Szombathely (Ungaria) 10, 30, 166
Szőny (Ungaria) 59, 66

Tata 28
Temesvar (corect: Temesvár, denumire actuală Timişoara, România) **21, 24, 25, 239**
Tétény (Ungaria) 28, 29, 32, 38, 121, 160. Actualmente nu se mai poate decide dacă e vorba de Mosontétény (Kom. Moson) sau de Nagytétény (Kom. Pest-Pilis-Solt-Kiskun).
Timişoara (Banat, România), vezi Temesvar
Tirol, vezi Tyrol şi Südtirol
Tolna (Ungaria) 224
Transilvania, vezi Transylvania.
Transylvania 11, 22, 26, 60, 88, 90, 103, 107, 109, 128, 141, 165, 200, 223/1, 234
Trhovište (Slovacia), vezi Vázárhely
Tyrol 17, 18, 24, 25, 56, 122, 130, 134, 136, 138, 204, 224

Uj-Karoly (nu există ca localitate [şi nici Ó-Károly], corect trebuie să fie: Nagykároly, denumire actuală Carei, România) **104, 197**

https://biblioteca-digitala.ro

Uj-Szöny (Ungaria) 124, 133, 232, 233, 264
Újvidék (Ungaria), vezi Neusatz
Ungaria, vezi Hungary

Valea Chioarului (Transilvania, România), vezi Gaura
Vázárhely (corect: Vásárhely, probabil denumire actuală Trhovište, Slovacia; există însă şi Marosvásárhely şi Hódmezővásárhely) 218
Verpélet sau Verpelet (corect: Verpelét, Ungaria) 140
Veszprém (Ungaria) 9, 11, 23, 91, 163, 177, 269
Vršac (Serbien), vezi Werschetz

Weissenburg (denumire actuală Alba Iulia, România, vezi şi Carlsburg, Gyula-Fehérvar, Karlsburg) **198, 205**
Wells (Uper Austria), corect vezi Wels
Wels (Ober-Österreich) 48
Werschetz (denumire actuală Vršac, Serbien) 108

Zagrab (denumire actuală Zagreb, Croația) 267
Zagreb (Croația), vezi Agram, Zagrab.
Zemun (din 1945 cartier al oraşului Belgrad, Serbia), vezi Semlin

Fără precizarea localității, există în col. Egger foarte multe obiecte care trebuie să provină în majoritatea lor – făcând o comparație cu cele localizate – de pe teritoriul fostei monarhii austro-ungare. Este necesară o cercetare amănunțită, piesă cu piesă, pentru a se obține eventuale detalii prin cercetarea colecțiilor din care au fost achiziționate de către frații Egger.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Bader 1972 — T. Bader, *Apărătorul de braț în bazinul carpato-danubian* [Die Handschutzspirale im donauländischen Karpatenraum], StComSatu Mare 2, 1972, 85-101.

Bader 1983 — T. Bader, *Die Fibeln in Rumänie,* PBF XIV, 6, München, 1983.

Bader 1991 — T. Bader, *Die Schwerter in Rumänien,* PBF, IV, 8, Stuttgart, 1991.

Bóna 1975 — I. Bóna, *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*, Budapest, 1975.

Catalogue 1891 — *Catalogue of the Important Collection of Bronze Arms and Implements, and Ornaments in Gold, Silber and Bronze formed by the late Dr. S. Egger, of Vienna*, London, 1891 (cu o prefață de F. von Pulszky).

Cowen 1955 — J. D. Cowen, *Eine Einführung in die Geschichte der bronzenen Griffzungenschwerter in Süddeutschland und den angrenzenden Gebieten*, BerRGK 36, 1955, p. 52-155.

David 2002 — W. David, *Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson-Apa-Ighiel-Zajta*, Alba Iulia, 2002.

David 2003 — W. David, *Siebenbürgen, Maramureş und Bayern – Ein Beitrag zu bronzezeitlichen Fernkontakten*, în: C. Kacsó (Hrsg.), Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag Baia Mare 10.13. Oktober 2001, Baia Mare, 2003, 119-149.

Dietrich în red. — O. Dietrich, *Eine Fibel italischen Typs aus „Bukarest"*, în: T. Soroceanu (Hrsg.), Bronzefunde aus Rumänien IV (în redacție).

Gogâltan, Draşovean în pregătire — F. Gogâltan, F. Draşovean, *Unveröffentlichte Kupfer- und Bronzegegenstände im British Museum, London. Piese inedite din cupru şi bronz descoperite pe teritoriul României aflate în colecțiile British Museum, London*, în: T. Soroceanu (Hrsg.), Bronzefunde aus Rumänien IV. Descoperiri de bronzuri din România, în pregătire.

Hampel 1877 — J. Hampel, *A magyarhoni bronzkardokról*, ArchÉrt.A.F. 11, 1877, 41-55.

Hampel 1886 — J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban, I,* Budapest, 1886.

Hampel 1892 — J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban, II*, Budapest, 1892.

Hampel 1896 — J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban, III*, Budapest, 1896.

Hayes 1991 — J. Hayes, *Ancient Metal Axes and Other Tools in the Royal Ontario Museum. European and Mediterranean Types*, Toronto, 1991.

Kacsó 1995 — C. Kacsó, *Al patrulea depozit de bronzuri de la Sighetu Marmației* [Das vierte Bronzedepot von Sighetu Marmației], RevBistriței 9, 1995, 5-48.

https://biblioteca-digitala.ro

Kacsó 1999	C. Kacsó, *Precizări cu privire la descoperirile de bronzuri din Maramureş* [Bemerkungen zu den Bronzefunde in Maramureş], StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, 45-70.
Kacsó 2000	C. Kacsó, *Spade de bronz din Maramureş* [Bronzezeitliche schwerter in der Maramureş], Angustia 5, 2000, 209-220.
Kemenczei 1988	T. Kemenczei, *Die Schwerter in Ungarn, I*, PBF, IV, 6, München, 1988.
Kemenczei 1991	T. Kemenczei, *Die Schwerter in Ungarn II (Vollgriffschwerter),* PBF, IV, 9, Stuttgart, 1991.
Kenner 1860	F. Kenner, *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie (1856-1858)*, Archiv österr. Geschichtsquellen 24, 1860, 225-424.
Kroeger-Michel 1983	E. Kroeger-Michel, *Les haches à disque du bassin des Carpathes*, Paris, 1983.
Lang 1974	A. Lang, *Zwei Goldbleche im Ludwig-Roselius-Museum, Worpswede*, Germania 52, 1974, 319-325.
Mozsolics 1967	A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás*, Budapest, 1967.
Müller-Karpe 1960	H. Müller-Karpe, *Gefälschte Bronzeschwerter*, Germania 38, 1960, 136-142
Nestor 1938	I. Nestor, *Die verzierten Streitäxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien*, Marburger Studien 1938, 178-192.
Novotná 1970	M. Novotná, *Die Äxte und Beile in der Slowakei*, PBF, IX, 3, München, 1970.
O'Connor, Mozsolics 1979	B. O'Connor, A. Mozsolics, *Remarks on Riegsee Swords*, Alba Regia 17, 1979, 185-189.
Origins 1987	*Origins of Design: Bronze Age and Celtic Masterwork. Catalog de expoziție*, New York, 1987.
Patay 1984	P. Patay, *Kupferzeitliche Meißel, Beile und Äxte in Ungarn*, PBF, IX, 15, München, 1984.
Petrescu-Dîmboviţa 1977	M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri din România* [Les dépôts de bronzes de la Roumanie], Bucureşti, 1977.
Petrescu-Dîmboviţa 1978	M. Petrescu-Dîmboviţa, *Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, PBF, XVIII, 1, München, 1978.
Petrescu-Dîmboviţa 1998	M. Petrescu-Dîmboviţa, *Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien*, PBF, X, 4, Stuttgart, 1998.
Popescu, Rusu 1966	D. Popescu, M. Rusu, *Dépôts de l'âge du bronze moyen*, InvArch, Fasc., 1, (R1-R14), Bucharest, 1966.

https://biblioteca-digitala.ro

Pulszky 1897 — F. Pulszky, *Magyarország archaeologiája*, I-II. Budapest, 1897.

Rómer 1868 — Fl. Rómer, *V. Egger David Párizsban kiállított ezüst lemezei*, ArchKözl 7, 1868, 158-161.

Roska 1942 — M. Roska, *Erdély régészeti repertóriuma I. Őskor* [Archäologisches Repertorium von Siebenbürgen I. Urzeit]. *Thesaurus antiquitatum transsilvanicarum*, Tom I. Praehistorica, Kolozsvár (Cluj), 1942.

Schauer 1971 — P. Schauer, *Die Schwerter in Süddeutschland, Österreich und der Schweiz, I*, PBF, IV 2, München, 1971.

Soroceanu 2005 — T. Soroceanu, *Restitutiones bibliographicae et archaeologicae ad res praehistoricas pertinentes. I. Contribuția lui C. Nicolescu-Otin la cunoaşterea metalurgiei preistorice din România*, în: T. Soroceanu (Hrsg.), Bronzefunde aus Rumänien II. Descoperiri de bronzuri din România, Bistrița, Cluj-Napoca, 2005, 15-46.

Soroceanu 2007 — T. Soroceanu, *Restitutiones bibliographicae et archaeologicae ad res praehistoricas pertinentes. Johann Georg Keysler (1689-1743) und die anfänglichen Deutungsversuche der Bronzedeponierungen*, Das Altertum 52, 2007, 131-154.

Soroceanu în red. — T. Soroceanu, *Die mehrstückigen Kupfer- und Bronzedepotfunde der frühen und mittleren Bronzezeit im heutigen Rumänien. Eine Vorlage*, Berlin, în red.

Száraz 1891 — A. Száraz, *Az Egger-féle régiséggyűjtemény*, ArchÉrt 11, 1891, 320-330.

Vulpe 1970 — Al. Vulpe, *Äxte und Beile in Rumänien, I*, PBF, IX, 2, München, 1970.

Vulpe 1975 — Al. Vulpe, *Äxte und Beile in Rumänien, II*, PBF, IX, 5, München, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro

Restitutiones bibliographicae et archaeologicae ad res praehistoricas pertinentes. II. Die Sammlung Dr. Samuel Egger aus Wien

(Zusammenfassung)

Die vorliegenden „Restitutiones ...“ stellen eine Sammlergestalt ersten Ranges, bzw. Sammlertätigkeit aus dem ausgehenden 19. Jh. vor: Dr. Samuel Egger und seine Kollektion metallener Gegenstände. Er, seine Familie und der wissenschaftliche Freundeskreis gehören in die oberste damalige Schicht, die sich mit der Ansammlung und dem Studium der Antiquitäten beschäftigte.

Vor genau 120 Jahren, am 25. und 26. Juni 1891 wurde, nach dem Ableben des Besitzers, die Sammlung im Rahmen einer Auktion in London (England) verkauft. Das Weiterverkaufen dauert bis heute an und weil von der jetzigen Sotheby-Firma leider keine Einzelheiten zu bekommen waren, bleibt der Auktionskatalog von 1891 die wichtigste Quelle darüber, die nun vorwiegend auch einen wissenschaftlichen Wert besitzt. Den Katalog zu präsentieren und auszuwerten, bildet das Hauptziel des vorliegenden Artikels.

Das besondere Interesse an die auf Metall (Kupfer, Bronze, Silber und Gold) „spezialisierte“ Sammlung besteht vornehmlich darin, daß sie unbekannte oder wenig berücksichtigte Fundstücke umfasst. Grundsätzlich erstreckt sich der chronologische Rahmen von der Kupferzeit bis in die Völkerwanderungszeit. Geographisch stammen sie meistens vom Territorium der k. u. k. Monarchie (darunter ca. ein Zehntel aus Siebenbürgen und Banat); andere Regionen kommen nur geringfügig in Betracht vor. Bei nicht wenigen Funden ist der genaue Fundort bekannt.

Es wurde vor allem versucht, einige Ungenauigkeiten zu korrigieren, dazu entstanden als Arbeitsinstrumente ein Ortsverzeichnis, eine Legende der Tafeln, die möglichst komplette Literatur zur Sammlung Egger und zu ihrer Geschichte sowie eine Liste der Museen, in denen noch Gegenstände der ehemaligen Sammlung Egger zu finden sind.

Damit wurde ein konkreter Fortschritt in der Erforschung und „Aktualisierung“ ehemaliger Kollektionen vollbracht, die heute noch Neues bringen können.

Dr. Tudor SOROCEANU
Berlin
e-mail: tudor_soroceanu@gmx.de

https://biblioteca-digitala.ro

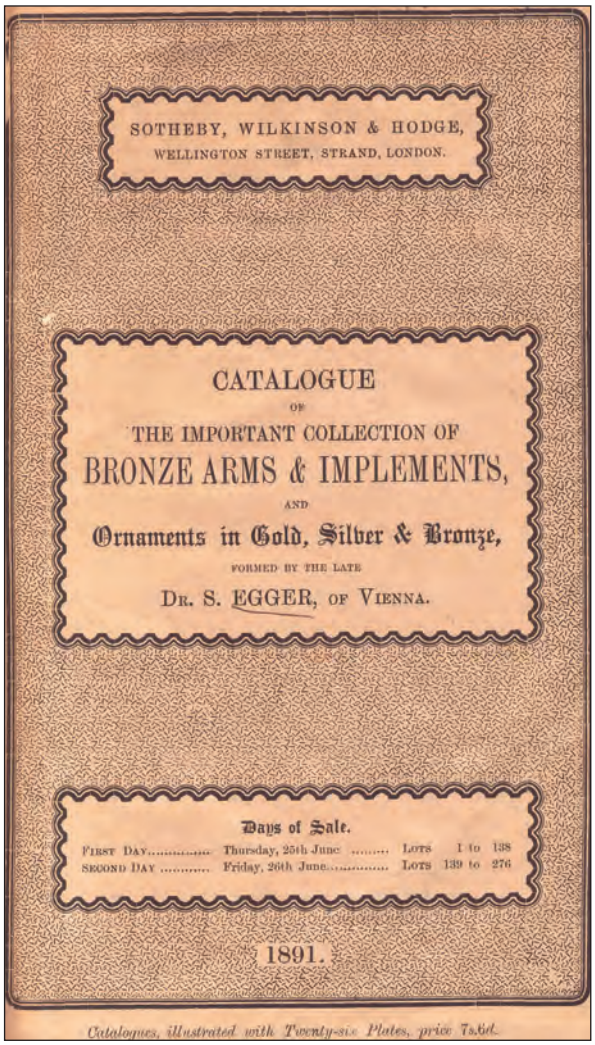
SOTHEBY, WILKINSON & HODGE,
WELLINGTON STREET, STRAND, LONDON.

CATALOGUE
OF
THE IMPORTANT COLLECTION OF
BRONZE ARMS & IMPLEMENTS,
AND
Ornaments in Gold, Silver & Bronze,
FORMED BY THE LATE
DR. S. EGGER, OF VIENNA.

Days of Sale.

FIRST DAY.....	Thursday, 25th June	LOTS 1 to 138
SECOND DAY	Friday, 26th June.....	LOTS 139 to 276

1891.

Catalogues, illustrated with Twenty-six Plates, price 7s.6d.

Fig. 1: Coperta catalogului licitației din 1891

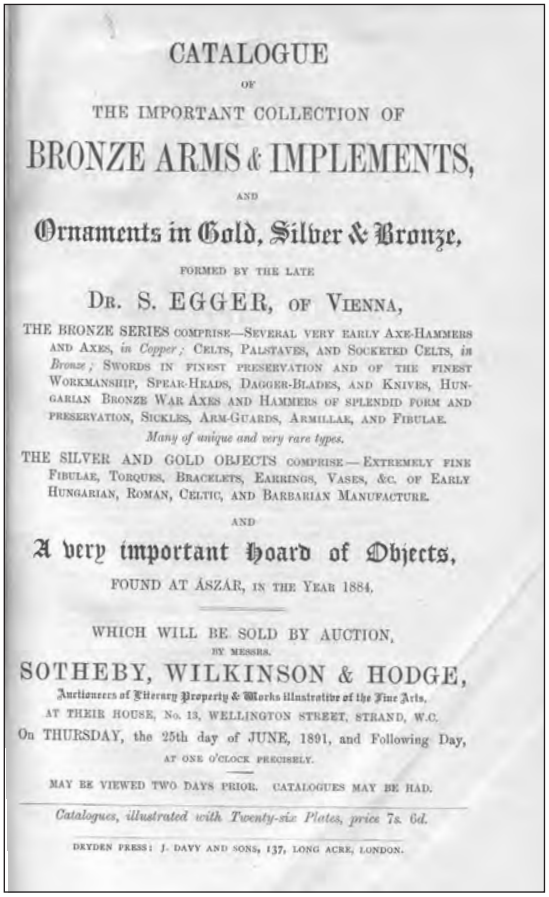
CATALOGUE
OF
THE IMPORTANT COLLECTION OF
BRONZE ARMS & IMPLEMENTS,
AND
Ornaments in Gold, Silver & Bronze,
FORMED BY THE LATE
DR. S. EGGER, OF VIENNA,

THE BRONZE SERIES COMPRISE—SEVERAL VERY EARLY AXE-HAMMERS AND AXES, *in Copper;* CELTS, PALSTAVES, AND SOCKETED CELTS, *in Bronze;* SWORDS IN FINEST PRESERVATION AND OF THE FINEST WORKMANSHIP, SPEAR-HEADS, DAGGER-BLADES, AND KNIVES, HUNGARIAN BRONZE WAR AXES AND HAMMERS OF SPLENDID FORM AND PRESERVATION, SICKLES, ARM-GUARDS, ARMILLAE, AND FIBULAE.
Many of unique and very rare types.

THE SILVER AND GOLD OBJECTS COMPRISE—EXTREMELY FINE FIBULAE, TORQUES, BRACELETS, EARRINGS, VASES, &C. OF EARLY HUNGARIAN, ROMAN, CELTIC, AND BARBARIAN MANUFACTURE.

AND

A very important Hoard of Objects,

FOUND AT ÁSZÁR, IN THE YEAR 1884,

WHICH WILL BE SOLD BY AUCTION,
BY MESSRS.
SOTHEBY, WILKINSON & HODGE,
Auctioneers of Literary Property & Works illustrative of the Fine Arts,
AT THEIR HOUSE, No. 13, WELLINGTON STREET, STRAND, W.C.
On THURSDAY, the 25th day of JUNE, 1891, and Following Day,
AT ONE O'CLOCK PRECISELY.

MAY BE VIEWED TWO DAYS PRIOR. CATALOGUES MAY BE HAD.

Catalogues, illustrated with Twenty-six Plates, price 7s. 6d.

DRYDEN PRESS: J. DAVY AND SONS, 137, LONG ACRE, LONDON.

Fig. 2: Foaia de titlu a catalogului licitației din 1891

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. I: 1 Semlin; 2 Hungary; 3 Duna-Pentele; 4 Duna-Pentele; 5 fără loc de descoperire; 6 fără loc de descoperire; 68 Székes-Fehérvár; 82 Kassa; 80 aus der Donau; 81 aus der Donau; 83 fără loc de descoperire.

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. II. Rândul de sus: **11 Transylvania**; 11 Veszprém; 17 Tyrol; 16 S(outh) Tyrol; 12 Hungary; 12 Miskolcz; 15 Neusatz. - Rândul de jos: 11 Komarom; 18 probabil Tyrol; 13 probabil exemplarul cel mai scurt *fără loc de descoperire*.

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. III. Rândul de sus: **26 Transylvania**; 22 Semlin; **23 Arad**; **24 probabil Temesvar**; **26 Transylvania**; 23 Veszprém. - Rândul din mijloc: 28 imposibil de precizat; 27 Debreczen; 28 imposibil de precizat; **27 Marmaros**; 27 fără loc de descoperire?. - Rândul de jos: 19 Duna-Pentele; 21 imposibil de precizat (vezi catalog); 25 Szeged; 29 imposibil de precizat; **25 Temesvar**; 21 imposibil de precizat (vezi catalog); 21 imposibil de precizat (vezi catalog). **Atenţiune**, numerele 28 şi 29 sunt repartizate **şi** pentru vârfurile de lance de pe pl. IV, însă în text **numai** la vârfurile de lance. Nr. 28 şi 29 sunt atribuite şi unor piese de pe pl. V-VI.

https://biblioteca-digitala.ro

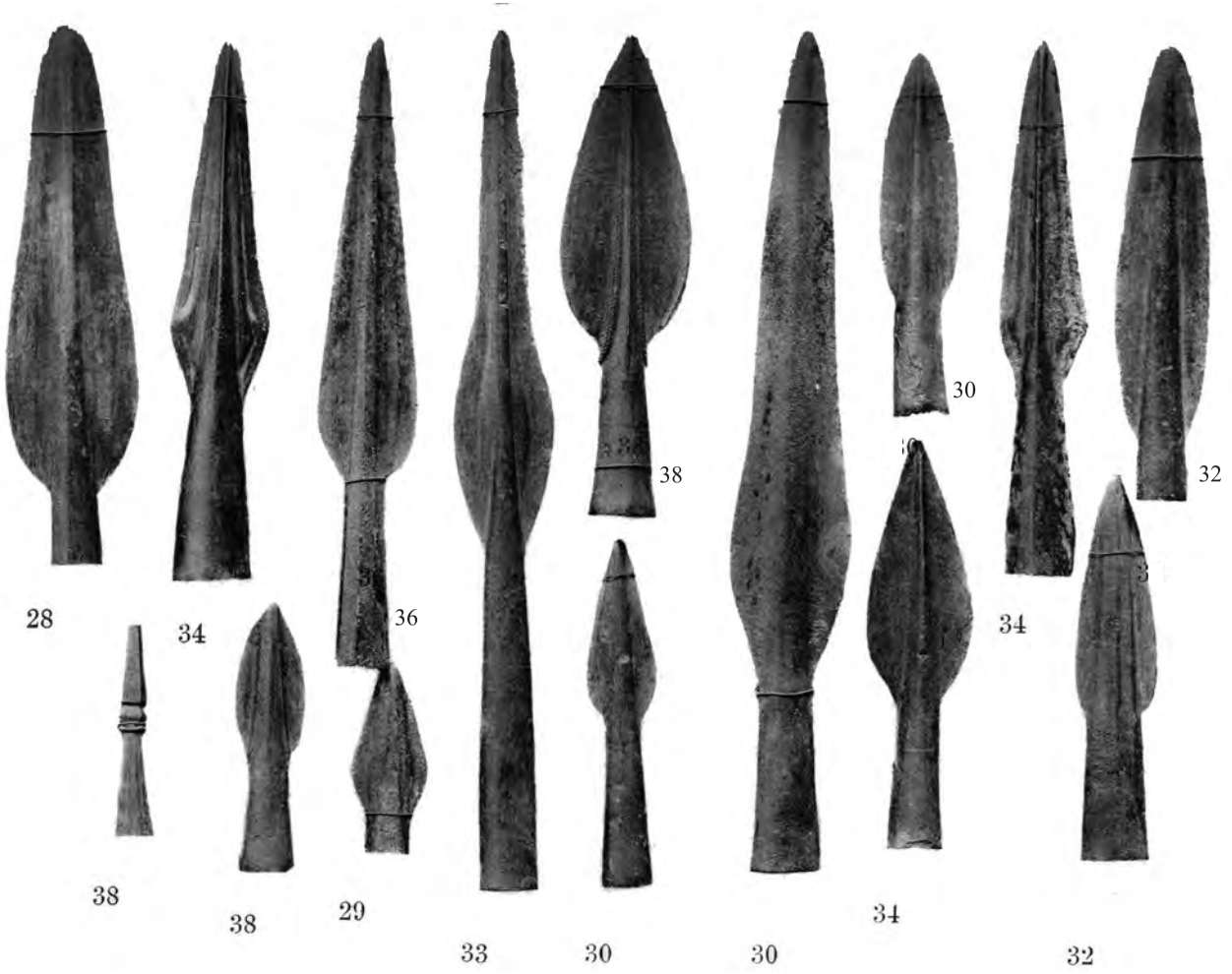

Pl. IV. Rândul de sus: 28 Tata; 34 fără loc de descoperire; 36 Kassa; 38 Pressburg; 30 Old Buda; 34 Komarom; 32 Baja (?). Rândul de jos: 38 Duna Pentele (roman); 38 Tétény; 29 Esztérgom; 33 Miskolcz; 30 Old Buda; 30 Szombathely; **34 Marmaros**; 32 Tétény.

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. V: Rândul de sus: 38 Tétény; 32 Tétény; 28 Tétény; 36 Kassa; **37 Marmaros**; 29 Tétény; 29 Tétény. Rândul de jos, oblic: 33 Posony; 32 probabil Posony.

https://biblioteca-digitala.ro

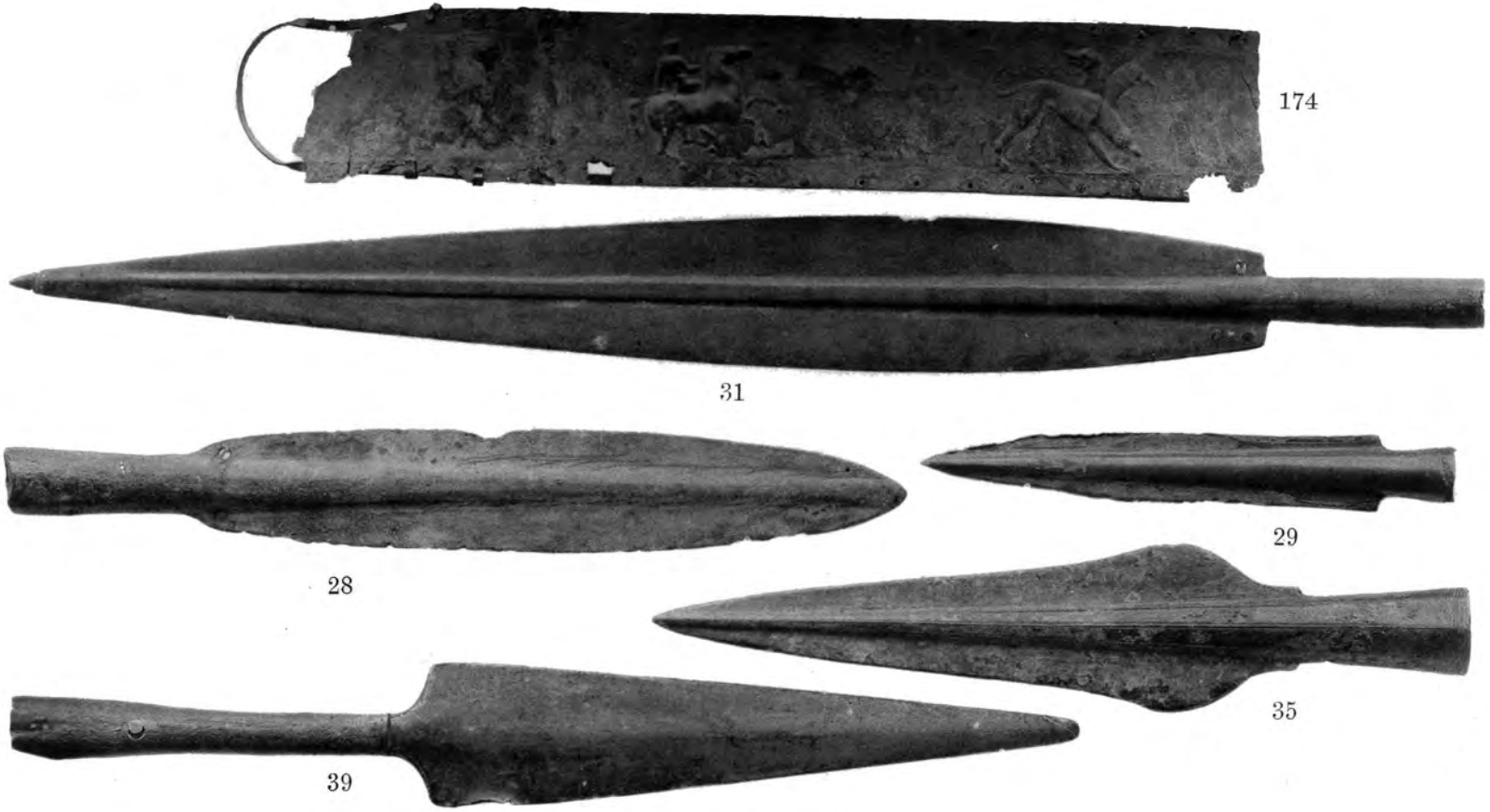

Pl. VI: 174 Bulgaria; 31 Lower Austria; 28 Petronell; 29/1 fără loc de descoperire; **39 Brasso**; 35 Raab.

https://biblioteca-digitala.ro

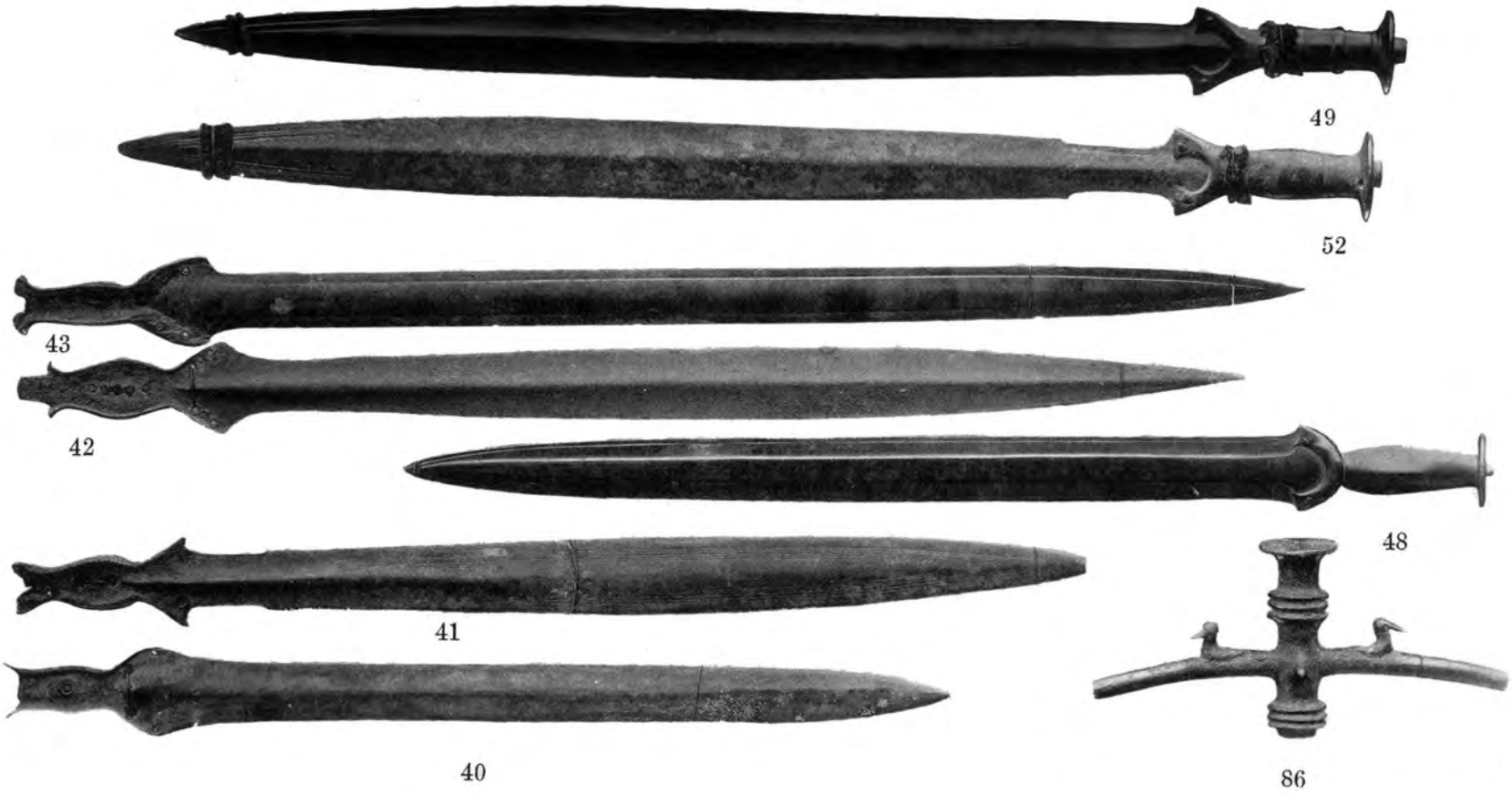

Pl. VII: 49 Buchs/Hungary; 52 fără loc de descoperire; 43 fără loc de descoperire; 42 fără loc de descoperire; 48 Wells; 41 Hungary; 40 Petronell; 86 Pressburg.

https://biblioteca-digitala.ro

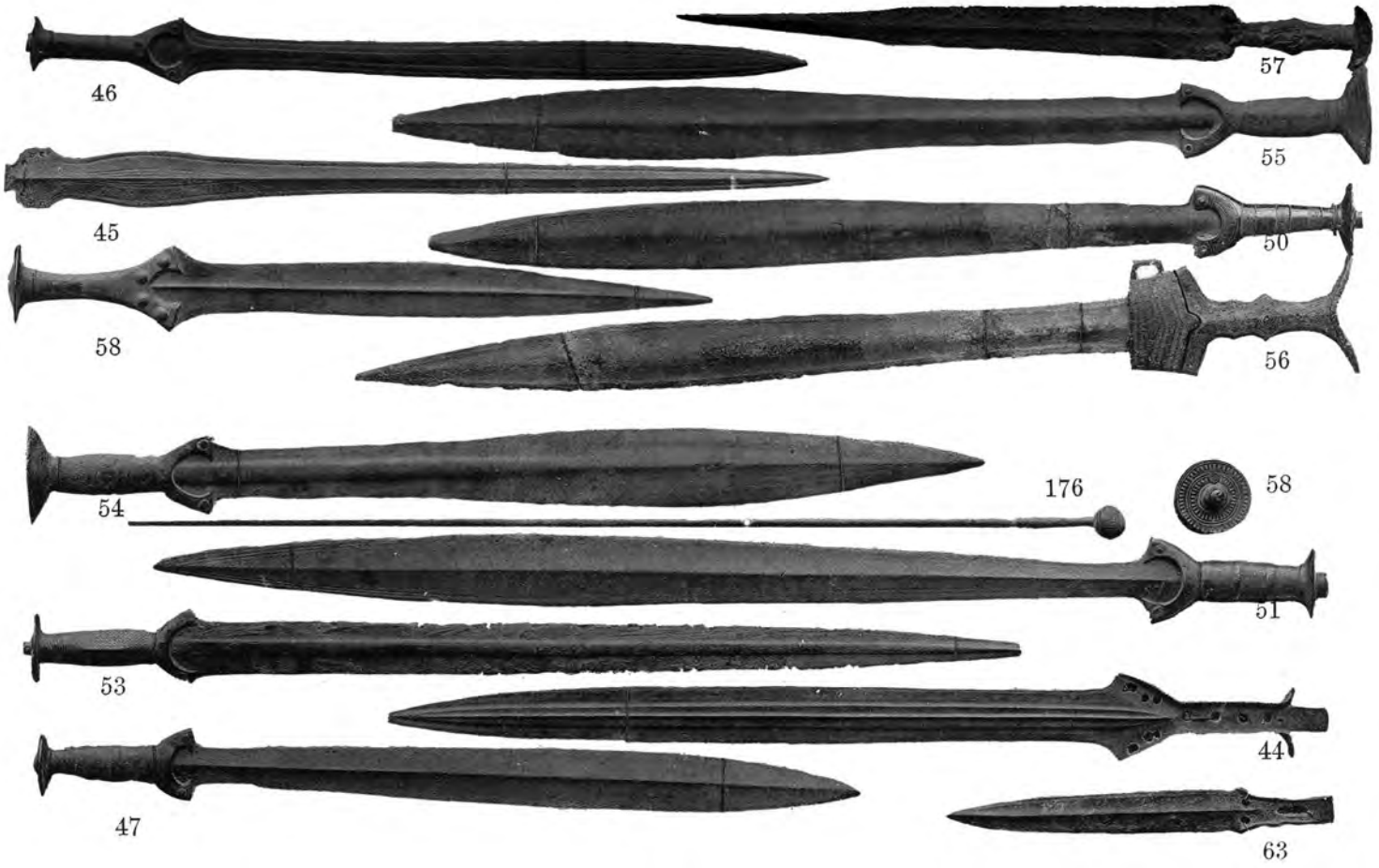

Pl. VIII: Jumătatea stângă: **46 Marmaros** (foarte probabil un fals); 45 Buda, din Dunăre; 58 fără loc de descoperire (spadă întreagă); 54 fără loc de descoperire; 53 Bosita, County Abauj; 47 fără loc de descoperire; - jumătatea dreaptă: 57 fără loc de descoperire; 55 fără loc de descoperire; 50 fără loc de descoperire; 56 Tyrol; 58 fără loc de descoperire (două piese: spadă [sau pumnal lung] întreagă şi butonul ornamentat al unei spade); 176 fără loc de descoperire; 51 fără loc de descoperire, din Dunăre); 44 fără loc de descoperire; 63 Raab.

https://biblioteca-digitala.ro

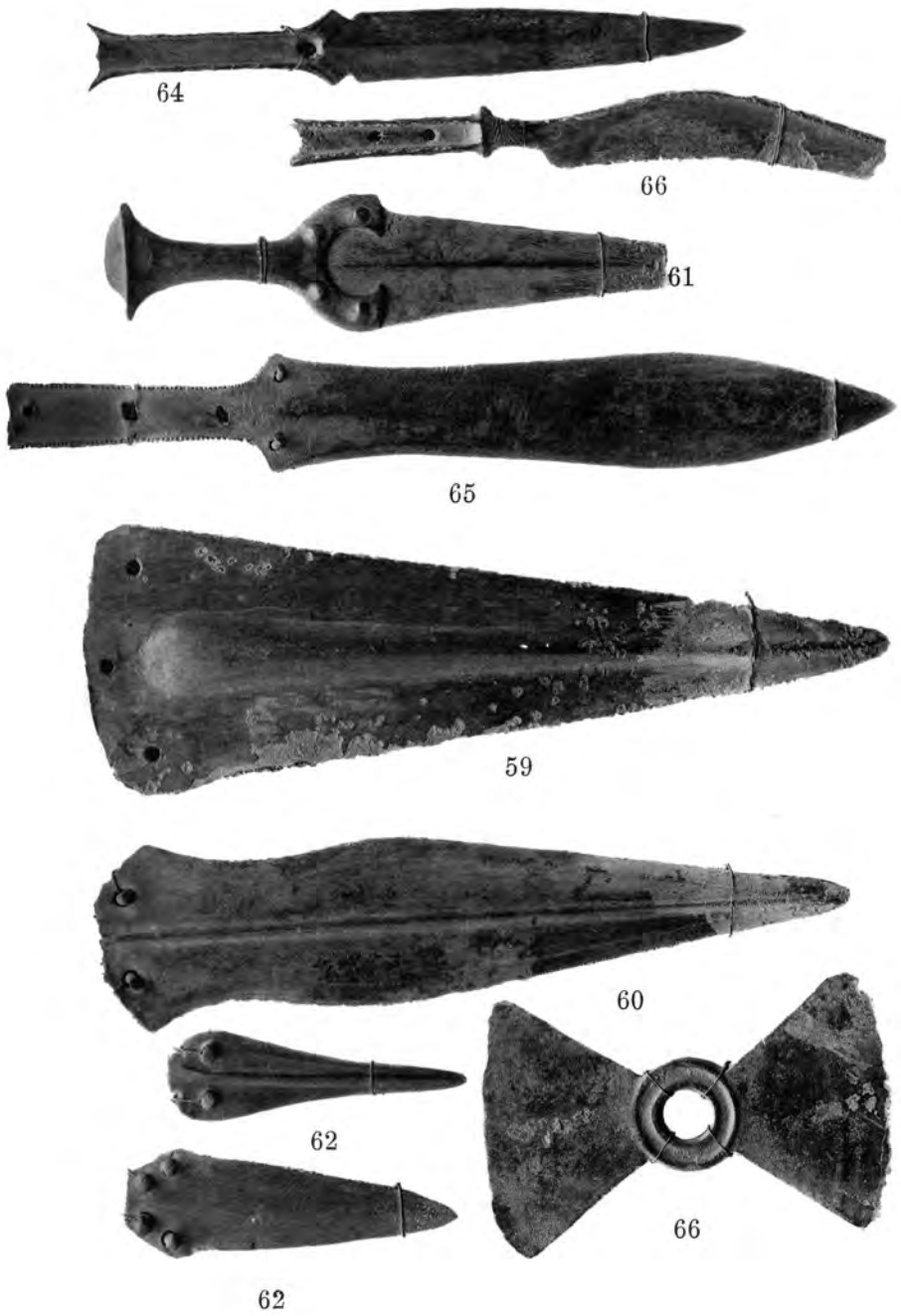

Pl. IX. De sus în jos: 64 Styria; 66 fără loc de descoperire; 61 Kassa; 65 Pápá; 59 Szöny; **60 Transylvania**; 62 Komorom; 62 Komorom; 66 Szöny.

https://biblioteca-digitala.ro

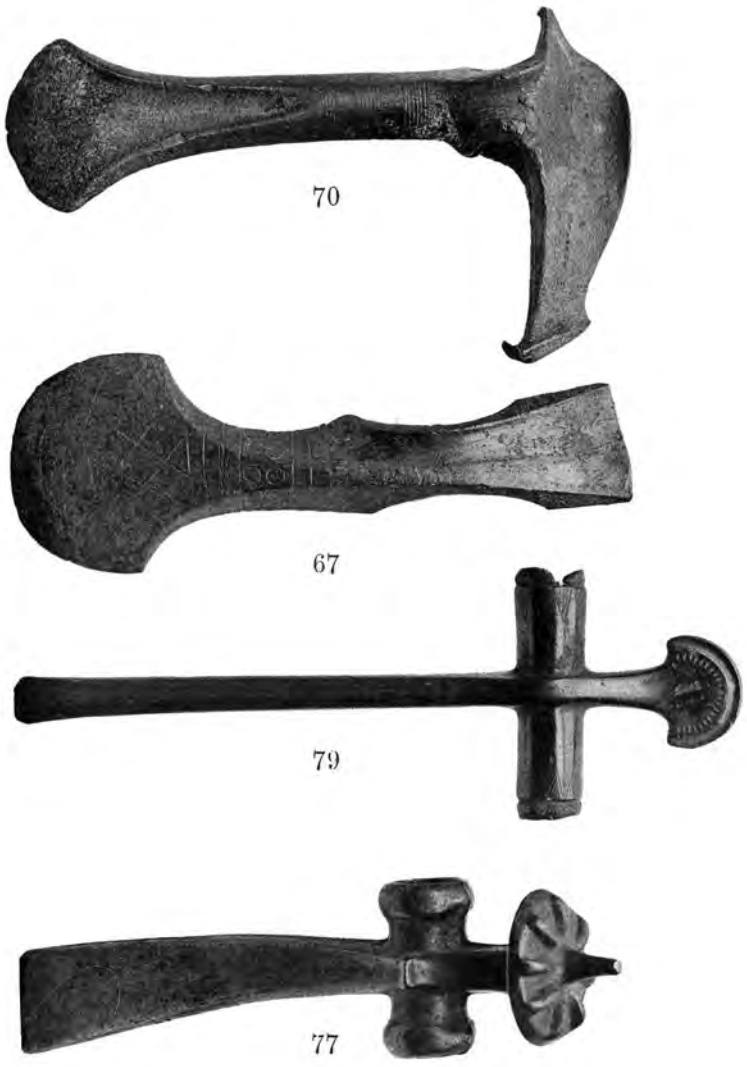

Pl. X: 70 Hungary; 67 Caucasus; 79 Hungary; 77 Komárom.

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. XI: 73 Gaura; 78 Miskolcz; **72 Gaura.**

https://biblioteca-digitala.ro

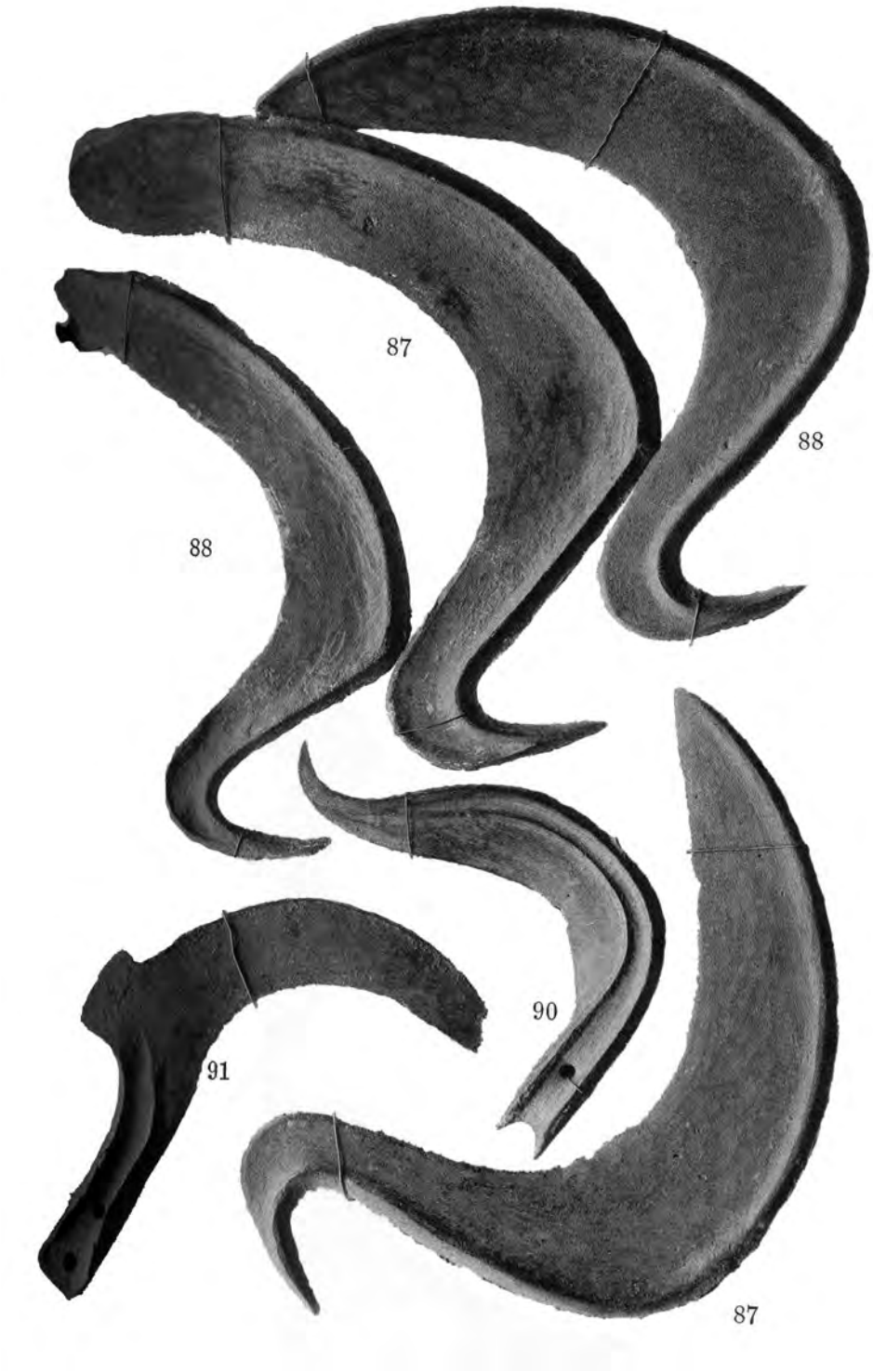

Pl. XII. Rândul de sus: **88 Transylvania**; 87 Sajo-Keresztur; 88 Sajo-Keresztur. Rândul de jos: 91 Veszprém; **90 Transylvania**; 87 Sajo-Keresztur.

https://biblioteca-digitala.ro

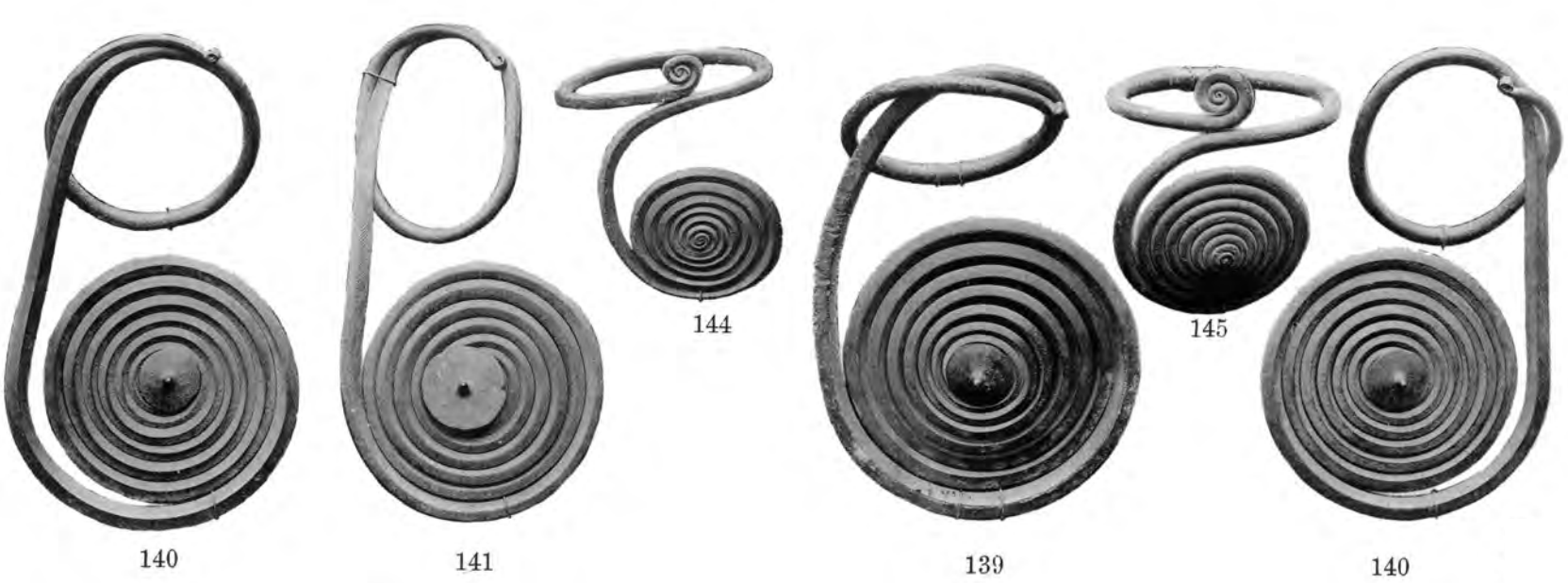

Pl. XIII: 140 Verpelet; **141 Transylvania**; 144 Kassa; 139 fără loc de descoperire; 145 Kassa; 140 Verpelet.

https://biblioteca-digitala.ro

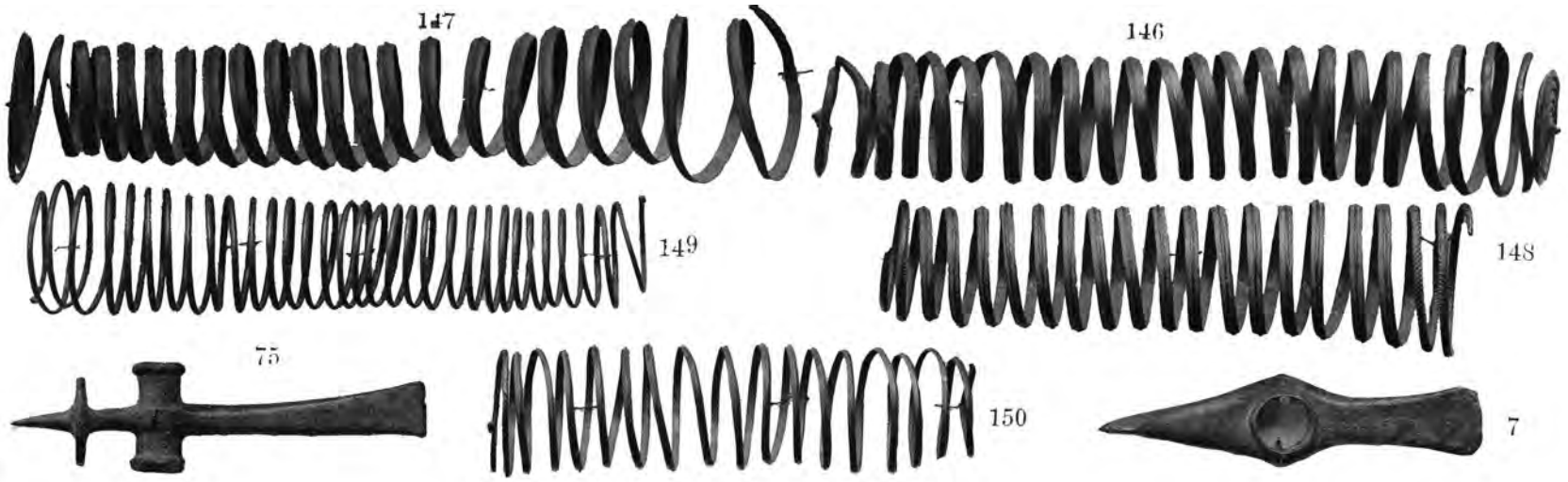

Pl. XIV. Rândul de sus: 147 fără loc de descoperire; 146 fără loc de descoperire;
- rândul din mijloc: 149 Miscolcz; 148 fără loc de descoperire;
- rândul de jos: 75 Kassa; 150 Miscolcz; 7 Ungaria.

https://biblioteca-digitala.ro

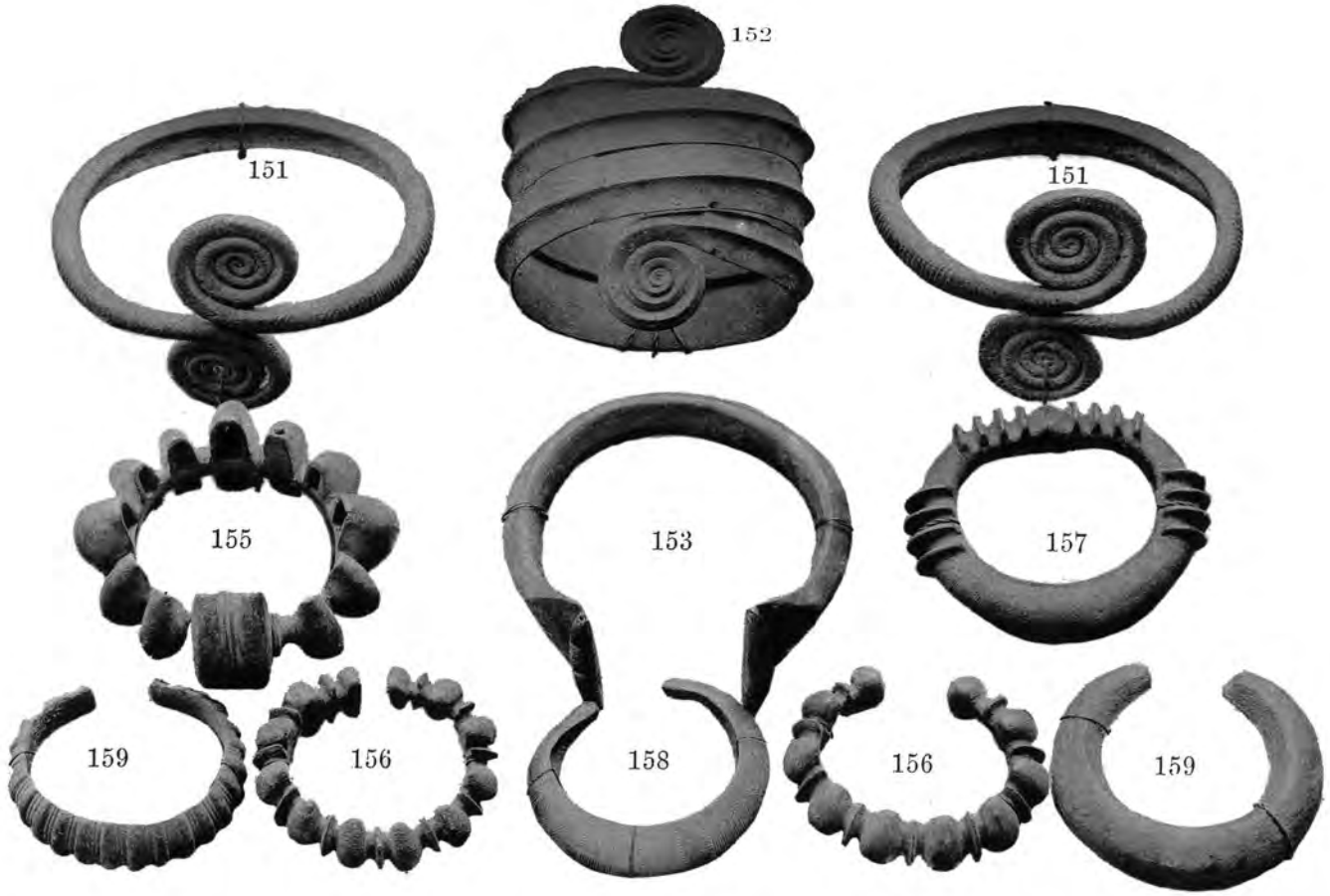

Pl. XV: 151 Nyitra; 152 fără loc de descoperire; 151 Nyitra; 155 fără loc de descoperire; 153 Fejervar; 157 fără loc de descoperire; 159 Komarom; 156 fără loc de descoperire; **158 Marmaros**; 156 fără loc de descoperire; **159 Marmaros.**

https://biblioteca-digitala.ro

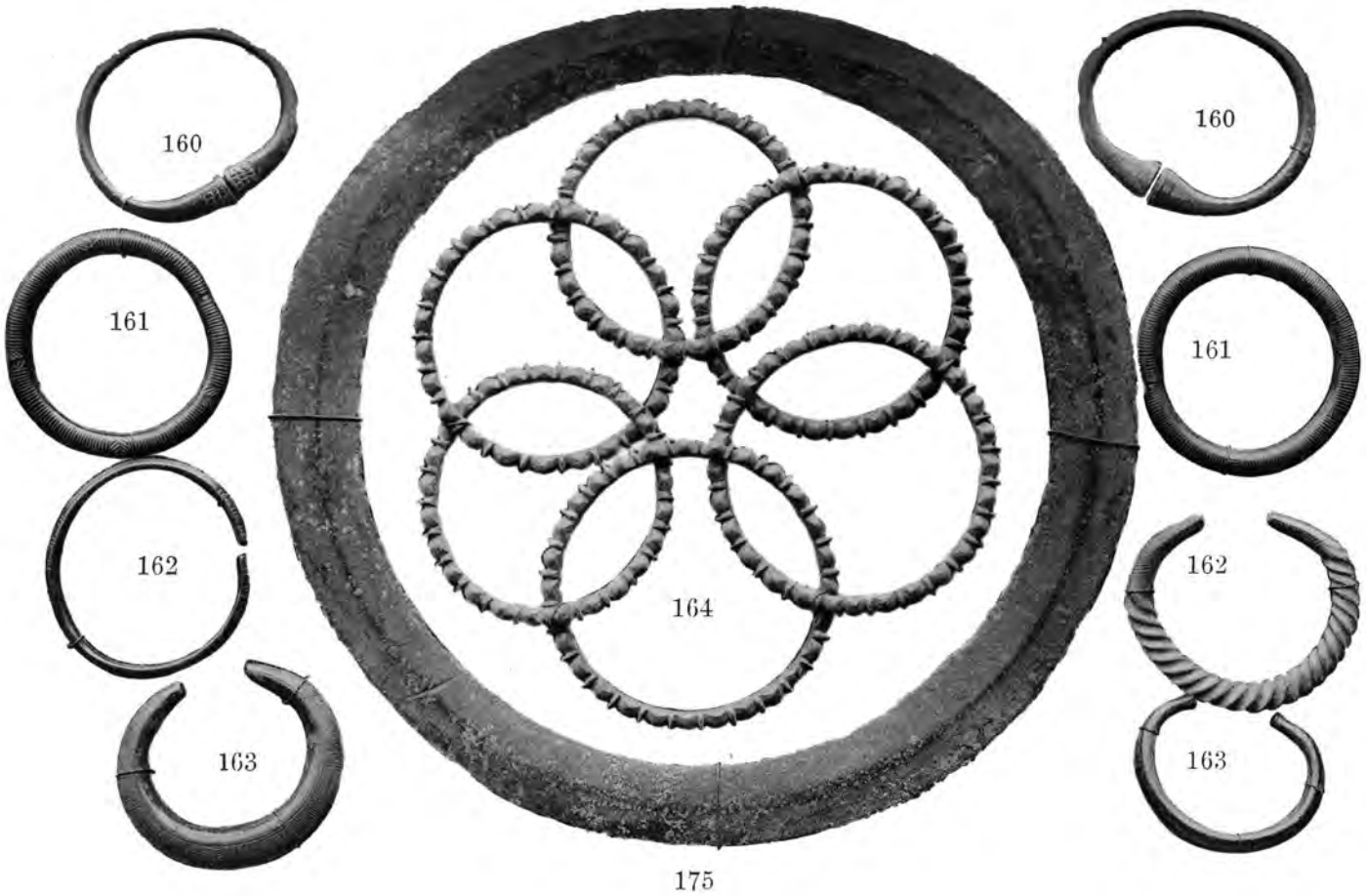

Pl. XVI. Coloana din stânga: 160 Baja; 161 Oedenburg; 162 Old Buda; 163 Veszprém; - Mijloc: 164 (lanț) fără loc de descoperire; 175 Pressburg; - coloana din dreapta: 160 Tétény; 161 Oedenburg; 162 fără loc de descoperire (?); 163 Papa.

https://biblioteca-digitala.ro

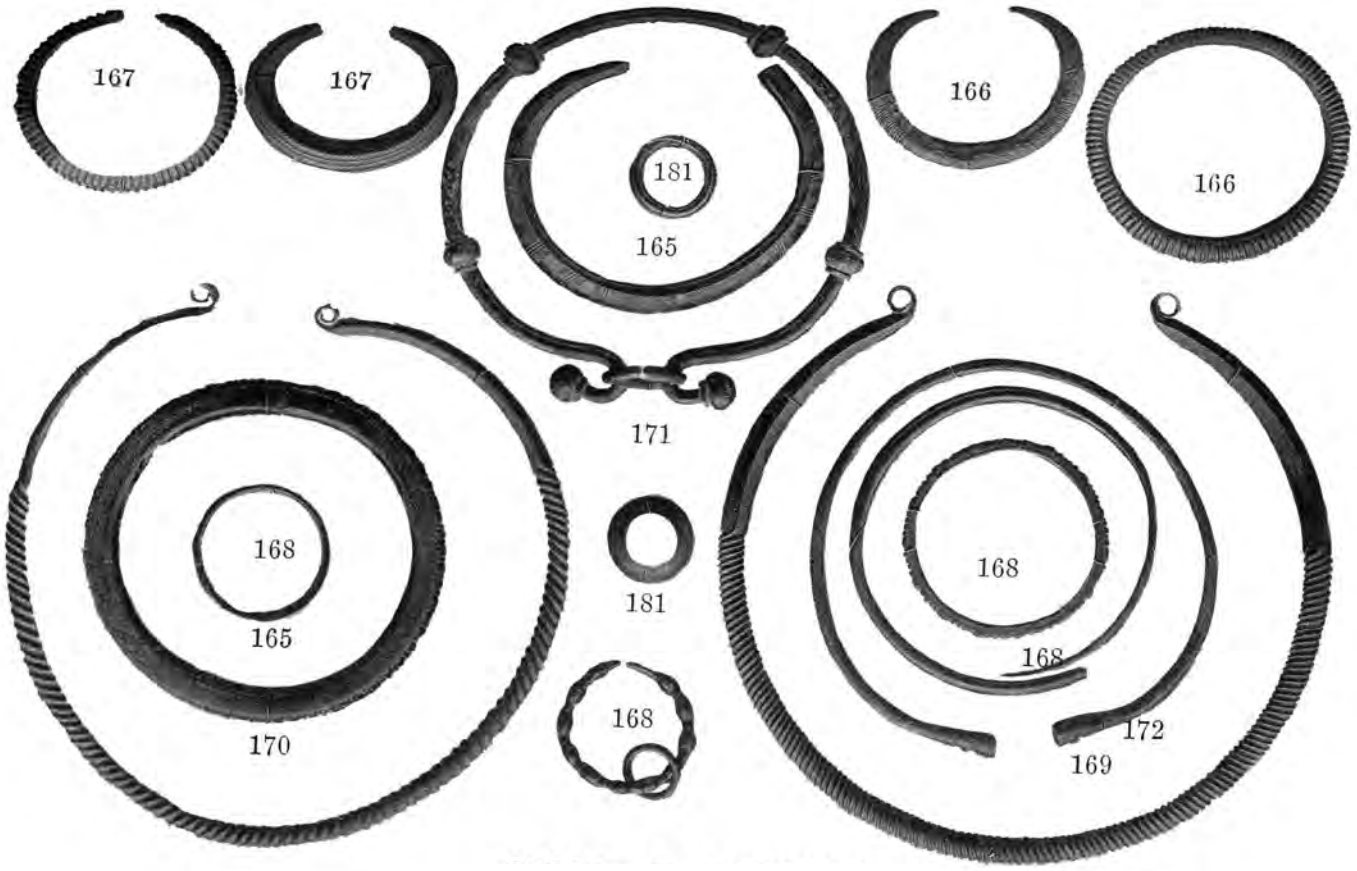

Pl. XVII. Rândul de sus: 167 Losoncz; 167 Ersek-Ujvar; 171 fără loc de descoperire; 165 fără loc de descoperire; 181 Semlin; 166 fără loc de descoperire; 166 Szombathely; - rândul de jos: 170 Kassa; 165 **Transylvania**; 168/3 neclarificabil (din Dunăre); 181 Pecs; 168/4 neclarificabil, de tip Latène; 169 fără loc de descoperire; 172 fără loc de descoperire; 168/1 fără loc de descoperire; 168/2 fără loc de descoperire.

https://biblioteca-digitala.ro

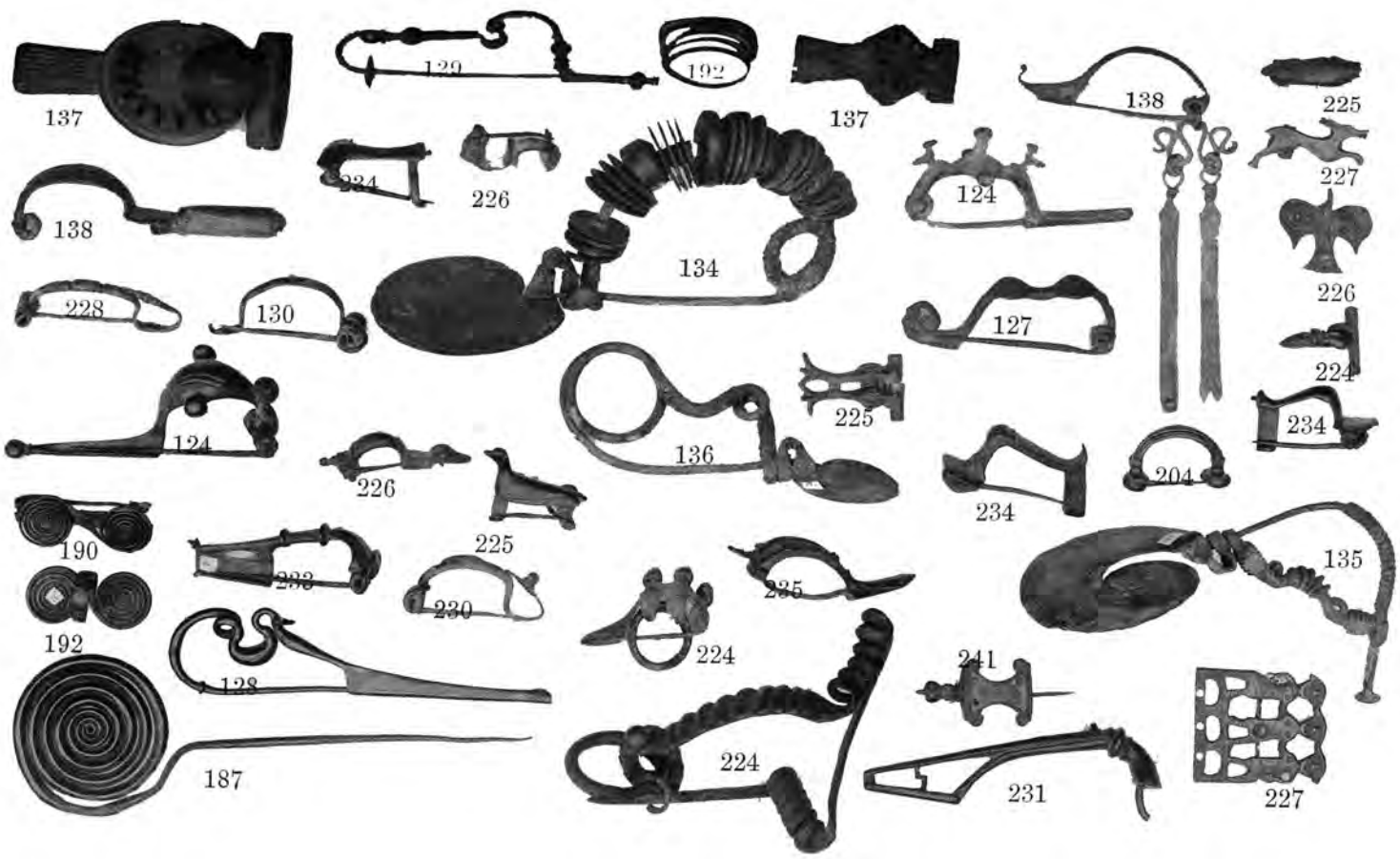

Pl. XVIII. De sus spre dreapta şi în jos: 137 Upper Austria; 129 fără loc de descoperire; 192 fără loc de descoperire; 137 Upper Austria; 138 Pressbourg; 225 Hungary; 138 Tyrol; 234 imposibil de precizat; 226 Hungary; 134 Tyrol; 124 Szissek; 227 Hungary; 228 Dux; 130 Dux; 127 imposibil de precizat, probabil Hungary; 226 Hungary; 224 Tolna; 124 Upper Austria ; 226 Hungary; 225 Hungary; 136 Styria; 225 Hungary; 234 imposibil de precizat, vezi catalog; 204 fără loc de descoperire; 234 imposibil de precizat, vezi catalog; 190 fără loc de descoperire; 233 Uj-Szöny; 230 Dux; 224 Styria; 235 Agram; 135 Hungary; 192 fără loc de descoperire; 128 **Transylvania**; 187 Neutra; 224 Pressbourg; 241 Komarom; 231 Komarom; 227 Semlin.

https://biblioteca-digitala.ro

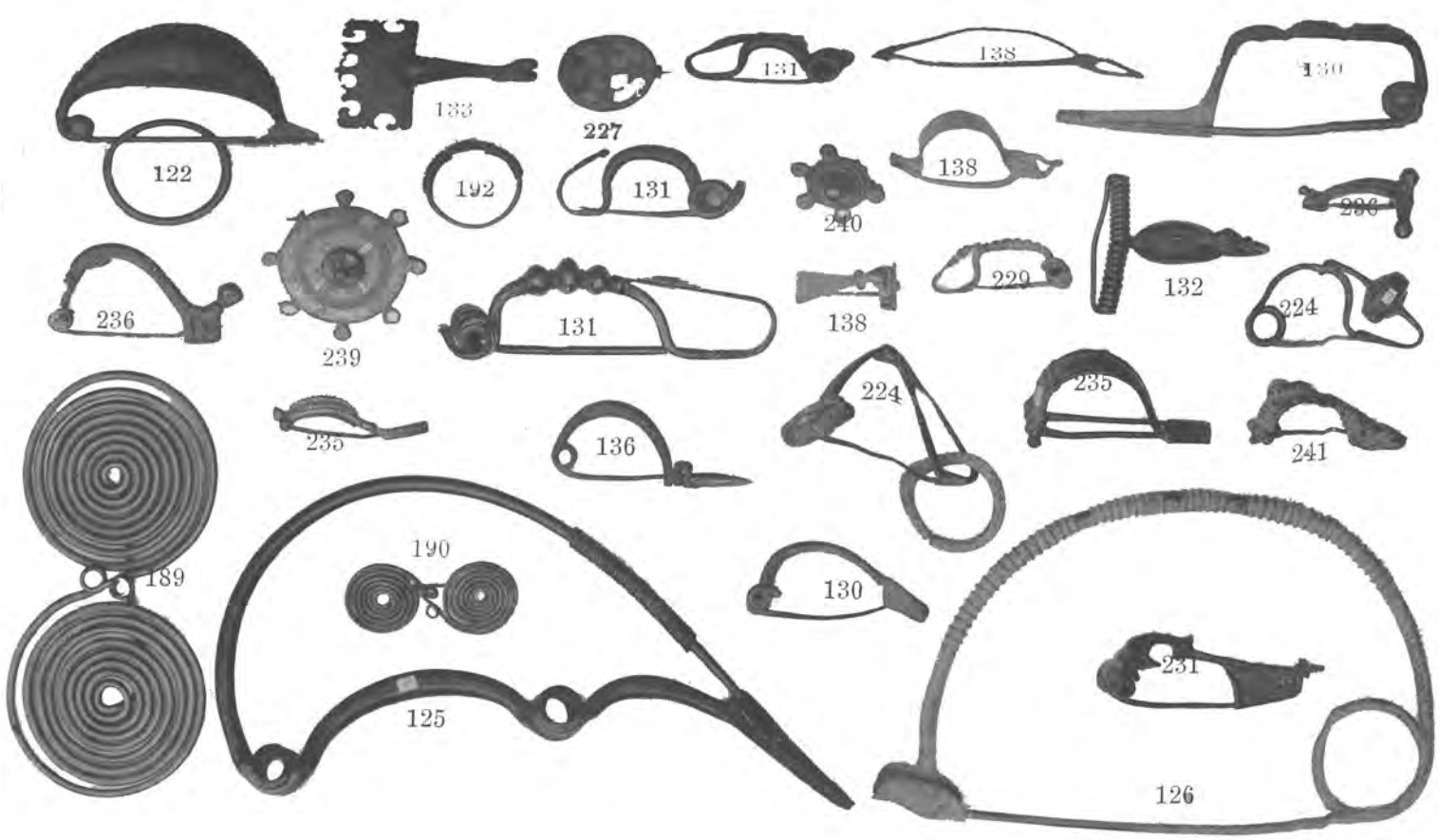

Pl. XIX. De sus, spre dreapta şi în jos: 122 Tyrol; 133 Hungary; 227 probabil Semlin; 131 Dux; 138 imposibil de precizat, vezi catalog; 130 fără loc de descoperire; 236 imposibil de precizat, vezi catalog; 239 **Temesvar**; 192/3 fără loc de descoperire; 131 Upper Austria; 131 (sub piesa precedentă, fără loc de descoperire); 240 Semlin; 138 imposibil de precizat, vezi catalog; 138 imposibil de precizat, vezi catalog; 229 Dux, 132 Bonyhad; 236 imposibil de precizat, vezi catalog; 224 fără loc de descoperire; 189 fără loc de descoperire; 235 Agram; 136 Tyrol; 224 Tyrol; 235 Duna-Pentele; 241 Komarom; 190 fără loc de descoperire; **125 Bucharest**; 130 Tyrol; 231 fără loc de descoperire;126 Hungary.

https://biblioteca-digitala.ro

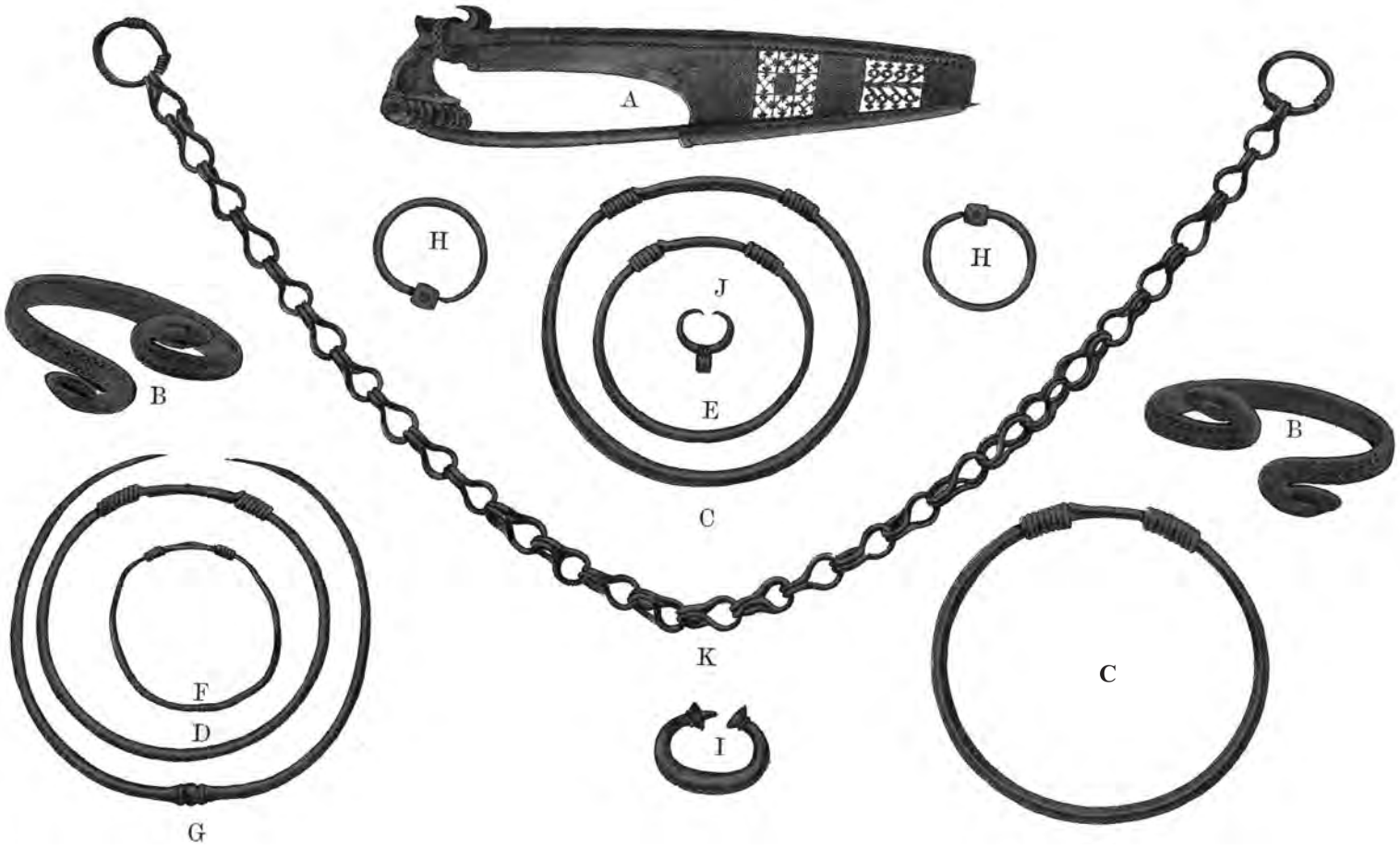

Pl. XX: 242 Tezaurul de la Ászár.

https://biblioteca-digitala.ro

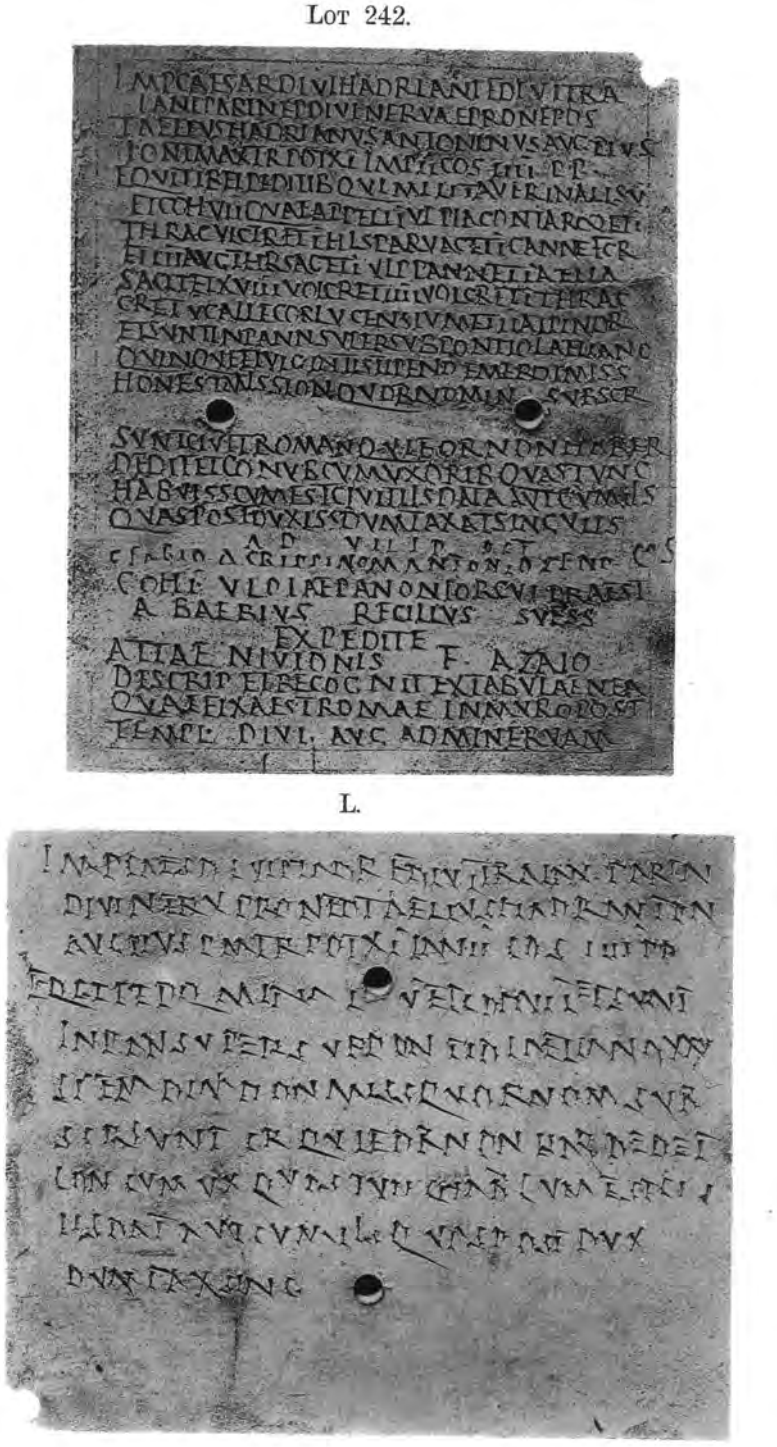

Pl. XXI: 242 Tezaurul de la Ászár.

https://biblioteca-digitala.ro

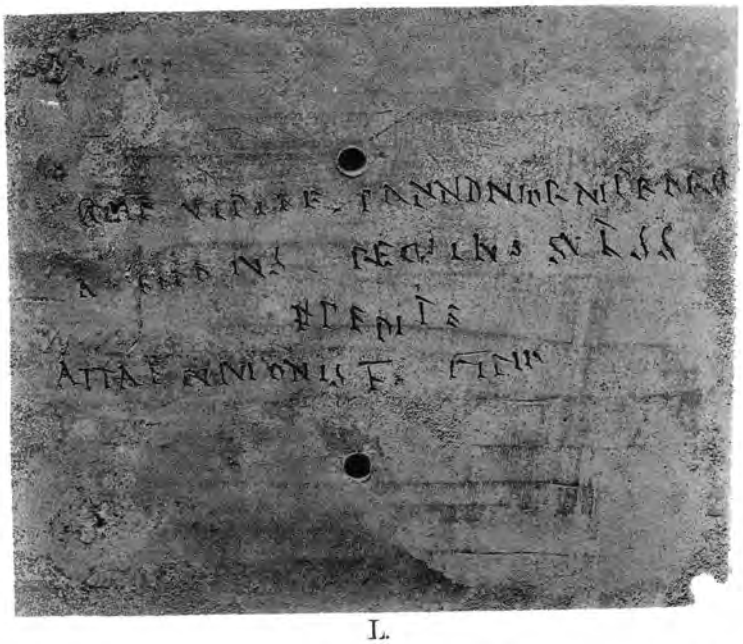

L.

Pl. XXII: 242 Tezaurul de la Ászár.

https://biblioteca-digitala.ro

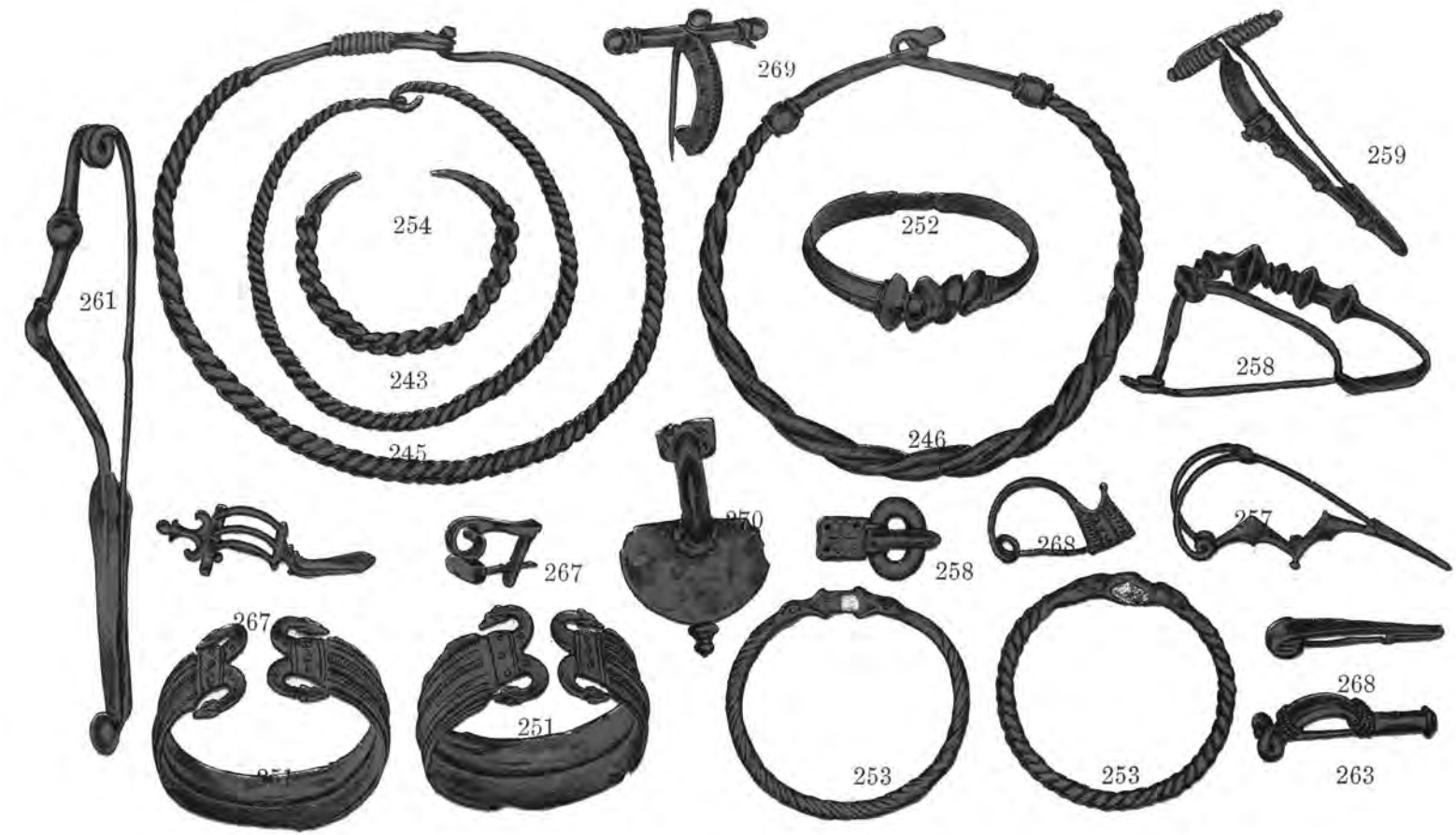

Pl. XXIII. Jumătatea superioară a planşei: 261 fără loc de descoperire; 254 fără loc de descoperire; 243 fără loc de descoperire; 245 fără loc de descoperire; 269 Pàpa; 252 **Szatmár**; 246 Gyula-Feyérvar; 258 Duna-Feyérvar; 259 Carlstadt în Croatia; - jumătatea inferioară a planşei: 267 Zagrab; 267 fără loc de descoperire; **270 Karlsburg**; 258 fără loc de descoperire; 268 Carlstadt in Croatia; 257 fără loc de descoperire; 251 fără loc de descoperire; 251 fără loc de descoperire; 253 fără loc de descoperire; 253 fără loc de descoperire; 268 Hungary; **263 Karlsburg**.

https://biblioteca-digitala.ro

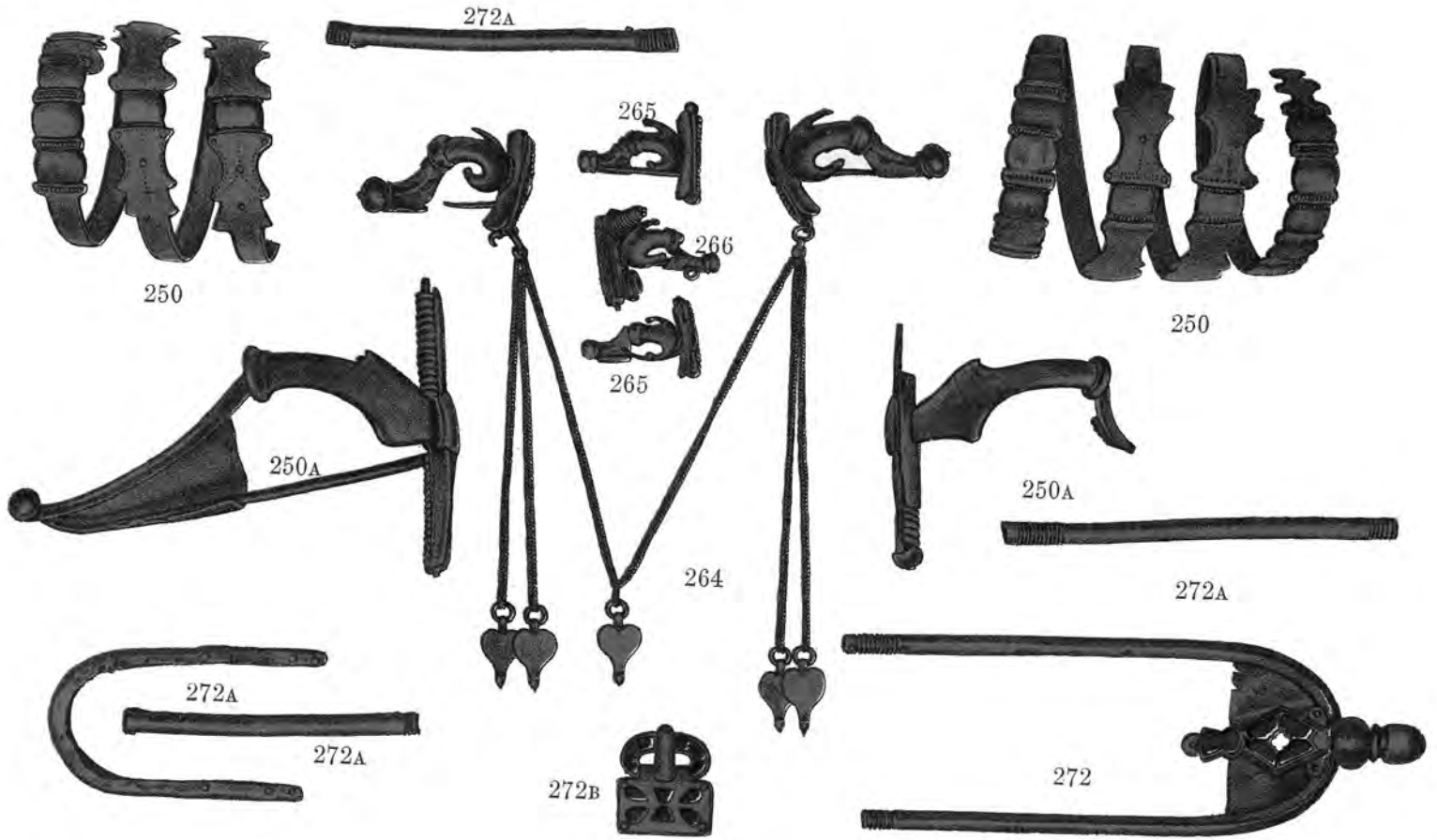

Pl. XXIV. De sus, spre dreapta şi în jos: 250 Pécs; 272A Raab; 265 fără loc de descoperire; 266 fără loc de descoperire; 265 fără loc de descoperire; 250 Pécs; 250A Pécs; 264 Uj-Szöny; 250A Pécs; 272, 272A, 272B Raab.

https://biblioteca-digitala.ro

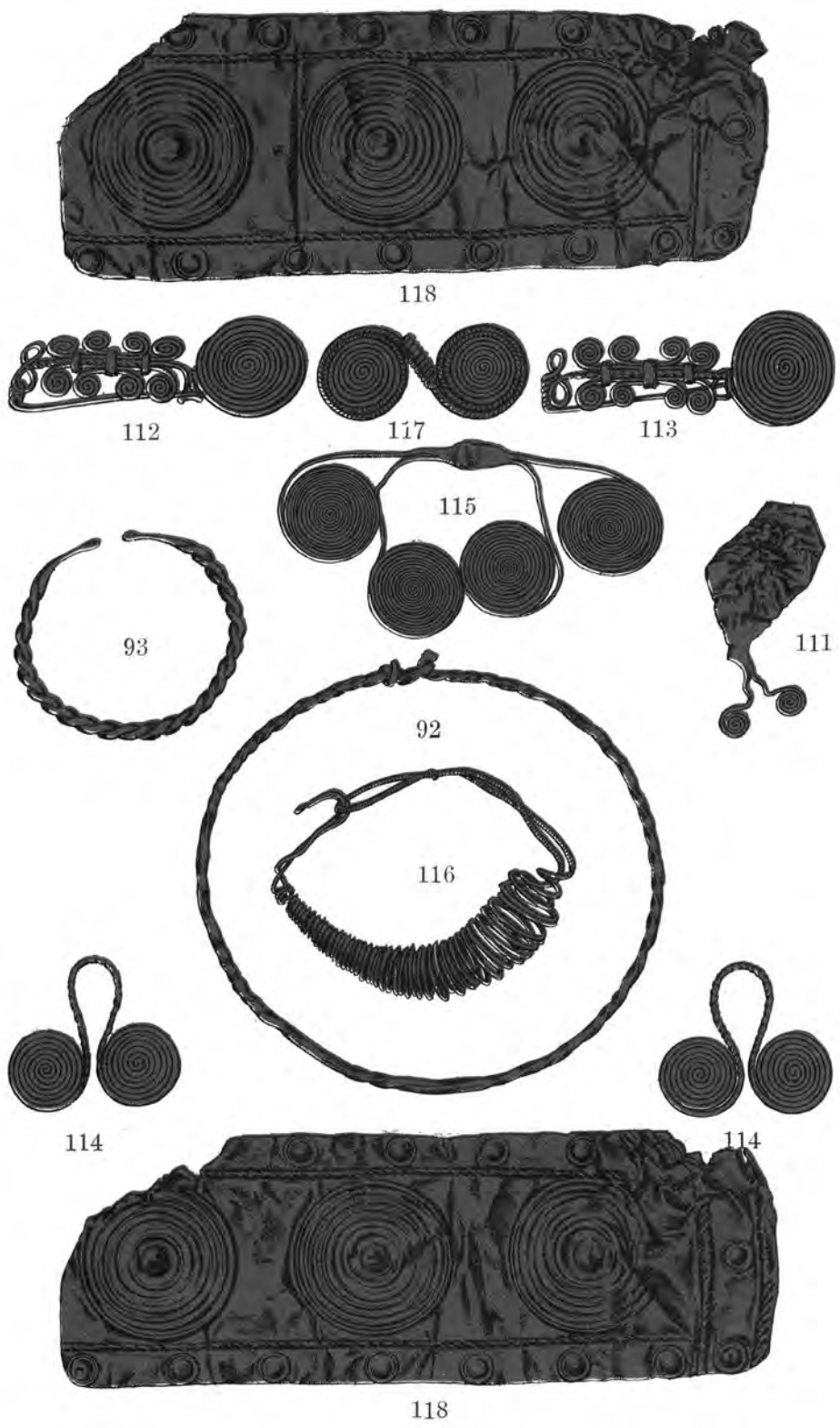

Pl. XXV: 118 fără loc de descoperire; 112 între Paks şi Duna-Földvar; 117 zona localității Aba-Ujvar; 113 între Paks şi Duna-Földvar; 93 fără loc de descoperire; 115 între Paks şi Duna-Földvar; 111 Hungary; **92 Kronstadt**; 116 Fünfkirchen; 114 între Paks şi Duna-Földvar; 114 între Paks şi Duna-Földvar; 118 fără loc de descoperire.

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. XXVI. Jumătatea stângă a planşei: **107 Transylvania**; 210 fără loc de descoperire; 217 Hungary; **200 Transylvania**; 199 Félegyháza; 223 fără loc de descoperire; 207 Duna-Foldvar; 210 fără loc de descoperire; 197 **Uj-Karoly**; **223/1 Transylvania**; 217 fără loc de descoperire; 208 fără loc de descoperire; - Mitte: **214 Roumania**; 218 Vázárhely; 99 Czernowitz; - jumătatea dreaptă a planşei: 211 fără loc de descoperire; 201 Hungary; **198 Weissenburg**; 193 Sz. Endré; 106 fără loc de descoperire.

https://biblioteca-digitala.ro

Aşezarea dacică fortificată de la Sălicea (com. Ciurila, jud. Cluj)

DINU BERETEU

Bazinul Someşului Mic este una din microregiunile intracarpatice cele mai puțin cercetate arheologic în ceea ce priveşte civilizația dacică, cu toate că în ultimele două secole s-au semnalat numeroase descoperiri întâmplătoare, în special fragmente ceramice, databile în această perioadă[1], însă dintre acestea au ajuns să fie publicate foarte puține. Pentru sfârşitul sec. III a.Chr. şi prima jumătate a sec. II a.Chr., etapă marcată încă de prezența masivă a celților în zonă, se poate constata concentrarea descoperirilor atribuite autohtonilor în regiunea superioară a bazinului Someşului Mic. În acest interval cronologic se datează nivelul timpuriu al aşezării de la Someşeni - *Băi*[2], cele patru bordeie de la Floreşti – *Şapca Verde (Polus Center)*[3], aşezarea semnalată la Suceagu - *Hălăştău*[4], precum şi o aşezare inedită aflată în apropierea sud-vestică a oraşului Cluj-Napoca, pe *Valea Pleşca*, la poalele nordice ale dealului *Sinitău*[5]. Ca urmare a unor intense activități economice, bazate probabil pe comerțul cu sare, ia naştere undeva în această zonă un atelier monetar foarte productiv, ce îşi desfăşoară activitatea în prima jumătate a sec. II a.Chr., fiind reprezentat de tezaurul format din 83 de tetradrahme din argint, descoperit întâmplător în 1963 la Crişeni – *Țucluiul Dracului* (com. Mociu, jud. Cluj)[6] şi de aşa-zisul tezaur de la Vişea – *La Bostani* (com. Jucu, jud. Cluj)[7], descoperit întâmplător în 1968 şi compus din 133 de tetradrahme din argint de tip *Tonciu*[8]. Acelaşi atelier monetar a emis la începutul sec. II a.Chr. primele monede divizionare dacice din Transilvania, emisiuni de tipul drahmei, necesare comerțului local[9]. Intensa activitate a atelierului indică un remarcabil potențial economic, legat de existența unui centru politico-militar. Descoperirea monetară, poate cea mai apropiată de centrul emitent, este o tetradrahmă de tip *Crişeni-Berchieş*, descoperită întâmplător într-un punct necunoscut din hotarul localității Feleacu (jud. Cluj)[10].

După dispariția populației celtice din spațiul intracarpatic, în a doua jumătate a sec. II a.Chr., se răspândesc punctele cu descoperiri dacice în întreg bazinul Someşului Mic, însă majoritatea lor se află tot în sectorul superior al bazinului, acestea fiind şi cele mai semnificative, indicând perpetuarea pe parcursul sec. I a.Chr. – I p.Chr. a centrului existent aici încă din prima jumătate a sec. II a.Chr. sau poate chiar mai devreme. În cele două secole anterioare cuceririi romane, aşezările dacice din bazinul superior al

[1] Florea 1986, 755-766.

[2] Mitrofan 1965, 666; Daicoviciu 1974, 22-23.

[3] Pupeză 2008, 37-72.

[4] Crişan 1969, 275, nr. 289.

[5] Această aşezare va constitui subiectul unui studiu separat.

[6] Chirilă 1965, 185-200.

[7] Zona denumită *La Bostani* aparține în realitate satului Bărăi (com. Căianu, jud. Cluj), aflat la sud-est de Vişea. Confuzia s-a creat deoarece tezaurul a fost descoperit în timpul unor lucrări agricole efectuate de oameni aduşi din satul Vişea. Punctul respectiv, platoul unui mic picior de deal, este cunoscut acum de localnicii în vârstă din Bărăi sub denumirea foarte sugestivă - *Pe Comoară*, putând fi localizat exact.

[8] Chirilă, Chifor 1979, 59-79.

[9] Chirilă, Barbu 1979, 81-86.

[10] Preda 1973, 100.

https://biblioteca-digitala.ro

Someşului Mic se înmulţesc şi sunt amplasate de regulă pe forme de relief dominante, uneori fiind fortificate suplimentar.

Una dintre cele mai importante aşezări se află chiar lângă locul de formare al Someşului Mic, la confluenţa Someşului Cald cu Someşul Rece, în punctul numit de localnici *Cetate*, ce aparţine satului Someşu Rece (com. Gilău, jud. Cluj)[11]. Aceasta putea controla atât intrarea pe valea Someşului Cald, cât şi pe cea a Someşului Rece, fiind amplasată aici şi datorită impozantului sistem de fortificaţie creat aici la începutul primei epoci a fierului, care putea fi uşor reamenajat şi folosit de către daci. Tezaurul mixt descoperit în 1844 pe teritoriul localităţii Someşu Cald (com. Gilău, jud. Cluj), ar putea fi pus în legătură cu aşezarea de la Someşu Rece. Este cel mai consistent tezaur descoperit în bazinul Someşului Mic, fiind compus din trei lanţuri din argint[12], confecţionate din zale împăturite[13], având la capăt o verigă cu pandantive asemănătoare celor de la Cerbăl, precum şi o verigă din argint cu nouă pandantive în formă de cuie[14], alături de 318 drahme dyrrhachiene[15] şi 120 de denari romani republicani, ultimul din serie datând din 50 a.Chr.[16]. În apropierea aşezării de la Someşu Rece, spre est de aceasta, pe platoul *Pădurii Oraşului* ce aparţine comunei Gilău, a fost identificată o aşezare dacică deschisă[17], iar ceva mai spre est a fost semnalată o altă aşezare, de această dată fortificată[18]. Nu au fost publicate materiale arheologice din nici unul din cele două puncte, astfel că rămân serioase semne de întrebare în legătură cu ele, în special în ceea ce priveşte existenţa celei fortificate, dacă nu cumva aşezarea fortificată din epoca bronzului de pe *Dâmbul Ţiganilor* a fost considerată iniţial dacică.

Un alt punct în care s-au descoperit materiale dacice este *Cetatea Fetei*, situată în dreapta Someşului Mic, la sud de localitatea Floreşti. In anii 1990 şi 1991 s-au efectuat aici săpături sistematice de mică amploare, mai degrabă având caracter de sondaje, descoperindu-se numeroase fragmente de vase dacice, lucrate cu mâna şi la roată, aflate în poziţie secundară, fiind antrenate de nivelările medievale (sec. XIII – XIV)[19]. Săpăturile de la *Cetatea Fetei* nu au dus la surprinderea unor elemente de fortificaţie dacice, valurile de pământ vizibile pe teren aparţinând perioadei medievale, când lucrările de amenajare de mare amploare au distrus atât nivelele de locuire anterioare, cât şi eventualele elemente de fortificaţie corespunzătoare[20].

Pe malul stâng al Someşului Mic, la câţiva km în aval de *Cetatea Fetei*, se află *Cetăţuia* din Cluj-Napoca, pe platoul căreia, în urma unor săpături din 1956 conduse de V. Vătăşianu, s-au descoperit printre altele şi fragmente ceramice dacice[21]. Acestea se aflau tot în poziţie secundară, fiind probabil antrenate în timpul construirii fortificaţiei *Vauban* la începutul sec. XVIII. Dacă aceste materiale au aparţinut unei aşezări fortificate dacice, ceea ce pare foarte probabil având în vedere configuraţia terenului şi capacitatea de supraveghere a văii Someşului Mic, eventualele elemente de fortificaţie au fost distruse cu aceeaşi ocazie[22]. Lotul de fragmente ceramice dacice descoperite de V. Vătăşianu a rămas din păcate nepublicat. Între *Cetatea Fetei* şi *Cetăţuia* există vizibilitate directă, astfel că

11 Marţian 1921, 22; Ferenczi 1973, 545, nr. 29.
12 Popescu 1940, 202.
13 Horedt 1973, 137.
14 Pârvan 1926, 536, fig. 370.
15 Glodariu 1974, 272, nr. 76.
16 Glodariu 1974, 293, nr. 293.
17 Ferenczi 1972, 408, nr. 27a.
18 Crişan *et al.* 1992, 222, nr. 15.
19 Rustoiu 1993, 63.
20 Rustoiu 1993, 65.
21 Florea 1986, 760, nr. 7a.
22 Glodariu 1987, 133, nota 4.

https://biblioteca-digitala.ro

aceste două puncte, a căror fortificare este presupusă şi în perioada dacică, puteau controla împreună o parte considerabilă din sectorul superior al Someşului Mic.

Locuirea în aşezarea de la Someşeni – *Băi* continuă şi pe parcursul celor două secole anterioare cuceririi romane, aşa cum atestă descoperirea unor fragmente ceramice tipice fazei *clasice*, lucrate cu mâna şi la roată, recoltate cu prilejul exploatării pietrişului din respectivul promontoriu aluvionar în anul 1961, acestea nefiind însă descoperite şi în cadrul săpăturilor de salvare din anul următor conduse de I. Mitrofan. Tot în timpul exploatării pietrişului s-a descoperit şi un denar roman republican, oase de animale şi o râşniță[23]. Toate aceste aşezări şi fortificații dacice încetează să mai funcționeze cel târziu în momentul cuceririi romane, dacă nu unele chiar mai devreme, din motive interne.

Descoperirile monetare din bazinul superior al Someşului Mic, databile după mijlocul sec. II a.Chr., reflectă intensificarea relațiilor comerciale, bazate în special pe contacte cu lumea greco-romană. Tetradrahmele Macedoniei Prima şi cele thasiene au pătruns în teritoriile nord-dunărene începând cu mijlocul sec. II a.Chr., fiind utilizate ca mijloc de schimb şi în primele două decenii ale secolului următor, uneori acestea apărând şi în tezaure datate mai târziu, însă frecvența lor scade treptat. Piesele rămase în circulație şi mai târziu sunt puțin numeroase şi ele nu mai constituie moneda curentă utilizată în Dacia, locul lor fiind luat de drahmele oraşelor Dyrrhachium şi Apollonia şi de denarii romani republicani[24]. Un tezaur compus din două tetradrahme ale Macedoniei Prima, alături de alte zece thasiene, a fost descoperit întâmplător în 1863 la Suatu (jud. Cluj)[25]. Un alt tezaur compus din 12 piese de acest tip a fost descoperit pe teritoriul oraşului Cluj-Napoca[26], iar din împrejurimile sale provine o tetradrahmă thasiană de tip *Dionysos-Herakles*, cu sigla M, probabil o imitație[27].

Perioada de maximă circulație a drahmelor emise de Dyrrhachium şi Apollonia este cuprinsă între mijlocul sec. II a.Chr. şi mijlocul secolului următor, iar concentrarea descoperirilor de acest tip în zona intracarpatică apare mult mai pregnantă decât cea a tetradrahmelor thasiene şi ale Macedoniei Prima[28]. În bazinul Someşului Mic predomină drahmele dyrrhachiene, cele apolloniate fiind reprezentate doar de un singur exemplar, de tip *Epikadon-Agios*, descoperit la Vişea, tot aici fiind descoperită şi o drahmă dyrrhachiană de tip *Aristenos-Philon*[29]. Cu ocazia lucrărilor de construcție a blocurilor din cartierul Mănăştur din Cluj-Napoca, au apărut de pe toată suprafața afectată un mare număr de monede izolate, printre care şi trei drahme emise de Dyrrhachium[30]. Tot de pe teritoriul oraşului Cluj-Napoca provin două drahme dyrrhachiene, una de tip *Dionysos-Meniskos* şi alta de tip *Philodamos-Xenon*[31], iar alte trei au fost descoperite cu ocazia lucrărilor de construcție din cartierul Gheorgheni, două fiind de tip *Dionysos-Meniskos* şi una de tip *Philodamos-Xenon*[32]. Un tezaur compus din 11 drahme din Dyrrhachium a fost descoperit în 1846 într-un punct necunoscut de pe teritoriul satului Nădăşelu (com. Gârbău, jud. Cluj)[33]. Cel mai important tezaur dacic din bazinul Someşului Mic, în care se aflau şi cele mai multe drahme dyrrhachiene, însumând 318 piese, este cel de la Someşu Cald, amintit mai devreme.

[23] Daicoviciu 1974, 22-23.
[24] Glodariu 1971, 72, 77.
[25] Glodariu 1974, 260, nr. 30.
[26] Glodariu 1974, 259, nr. 10.
[27] Chirilă *et al*. 1970, 508, nr. 5.
[28] Glodariu 1971, 78.
[29] Chirilă 1969, 475, nr. 3, 1.
[30] Chirilă, Chifor 1978, 53, nr. 4,5,6.
[31] Chirilă *et al*. 1970, 508, nr. 8,9.
[32] Chirilă *et al*. 1967, 457, nr. 6,7,9.
[33] Glodariu 1974, 271, nr. 51.

https://biblioteca-digitala.ro

Pătrunderea masivă a monedei romane republicane marchează în special prima jumătate a sec. I a.Chr., însă perioadele de emisiune a denarilor republicani nu coincid totdeauna cu cele ale pătrunderii lor în nordul Dunării, iar fluctuațiile cantitative de după mijlocul sec. I a.Chr. se datorează situației interne instabile din Dacia, cel puțin din punct de vedere politic, după moartea lui Burebista. Moneda romană ajunsese instrumentul de schimb principal pe piața Daciei în ultimele două secole premergătoare cuceririi romane[34]. Descoperirile de monede romane republicane, atât tezaurizate cât şi piese izolate, se concentrează în bazinul Someşului Mic tot în sectorul său superior. În primul rând trebuie menționate cele 120 de piese ce făceau parte din marele tezaur mixt descoperit la Someşu Cald. De pe teritoriul oraşului Cluj-Napoca, cu ocazia amintitelor lucrări de construcție din cartierul Mănăştur, provin patru denari romani republicani, datând din 82, 79, 76 şi 47 a.Chr.[35]. La Suceagu a fost descoperit un denar ce datează din anul 71 a.Chr.[36], iar altul la Viştea (com. Gârbău, jud. Cluj), datând din 49 a.Chr.[37]. Pentru denarul republican databil inițial între 124 şi 102 a.Chr.[38], găsit cu ocazia exploatării pietrişului aluvionar, ce a afectat aşezarea dacică de la Someşeni – *Băi*, a fost propusă şi o altă datare, mai timpurie, şi anume între 133 şi 126 a.Chr.[39]. Ceva mai spre est, la Bonțida (jud. Cluj), s-a găsit întâmplător în 1794 un tezaur monetar compus din denari romani republicani, din care se cunosc doar două piese, datând din 150 – 125 a.Chr. şi 90 a.Chr.[40]. Pe teritoriul satului Vişea s-a descoperit un denar republican de la C. Renius, probabil o imitație, datând din 154 a.Chr., un altul de la L. Hostilius Saserna, din 48 a.Chr., doi denari de la M. Antonius, datând din 31 a.Chr., precum şi o tetradrahmă din argint de la Ptolemaios XIII Auletes, databilă între 81 – 52 a.Chr.[41].

Încadrarea teritorială largă a centrului dacic din bazinul Someşului Mic în sectorul său superior este susținută şi prin descoperirea celor două tezaure ce conțineau podoabe dacice din argint, cel de la Someşu Cald marcând limita vestică a acestui teritoriu, iar cel de la Cojocna (jud. Cluj) pe cea estică. Acesta din urmă a fost descoperit întâmplător, într-un punct azi necunoscut. Tezaurul era compus dintr-un lanț din argint cu o verigă cu trei pandantive în formă de cuie, o brățară spiralică din argint fragmentară, precum şi trei fibule din argint cu nodozități[42]. La confecționarea lanțului s-a folosit aceeaşi tehnică ca şi în cazul celor de la Someşu Cald, fiind realizat tot din verigi împăturite[43]. Deocamdată, pe teritoriul comunei Cojocna nu a fost semnalată nici o aşezare sau fortificație dacică, astfel că singurul element cu care tezaurul poate fi pus în legătură este reprezentat de zăcămintele de sare de aici. Îngroparea acestor podoabe din argint, ce au aparținut unui aristocrat dac care probabil se ocupa cu exploatarea sării, poate să constituie un simplu gest profan de ascundere a unor valori în caz de pericol sau un gest de sacrificare a portului, fenomen atestat în lumea antică[44], însă nu s-a păstrat nici un fel de informație privind contextul descoperirii tezaurului.

Un punct necunoscut până acum în literatura arheologică de specialitate este un promontoriu izolat (Fig. 1-3) aflat în stânga drumului ce leagă oraşul Cluj-Napoca de localitatea Sălicea (com. Ciurila, jud. Cluj), situat la est de *Râtu Penii* şi la nord de *Vf. Peana (Árpádcsúcs)*. Pe platoul său, amenajat pe două niveluri, a funcționat o aşezare dacică

[34] Glodariu 1971, 84, 85.
[35] Chirilă, Chifor 1978, 53, nr. 7-10.
[36] Glodariu 1974, 293, nr. 299.
[37] Glodariu 1974, 296, nr. 347.
[38] Mitrofan 1965, 666.
[39] Florea 1986, 757, nota 16.
[40] Glodariu 1974, 278, nr. 35.
[41] Chirilă 1969, 475, nr. 4,5,8,9,10.
[42] Popescu 1940, 189, fig. 9/1,3; 191, fig. 11/2,3,4.
[43] Horedt 1973, 166.
[44] Spânu 2000, 95-106.

https://biblioteca-digitala.ro

fortificată de tip *promontoriu-barat*, cel mai comun mod de fortificare din lumea dacică[45]. Coordonatele punctului respectiv, luate din centrul nivelului superior al platoului, sunt 46°41'50,43" latitudine nordică şi 23°31'10,04" longitudine estică, fiind situat la o altitudine de 785 m. Diferența dintre cele două niveluri este de aproximativ 1,5 m. Nivelul superior al platoului se află în jumătatea sa nordică. Suprafața platoului este de formă elipsoidală, având diametrul mare orientat pe direcția nord-sud, acesta măsurând aproximativ 120 m. Lățimea maximă este de 45 m, rezultând deci o suprafață de aproximativ o jumătate de hectar. Pantele sunt foarte abrupte, în special cea vestică, iar singura cale de acces, şaua îngustă dinspre sudul platoului, a fost tăiată de două şanțuri de apărare, aflate la o distanță de 20 m între ele. Primul şanț, cel exterior, este de dimensiuni mai mici, având o lățime maximă în partea superioară de 9,5m şi o adâncime de 1,3 m, însă şanțul aflat chiar înaintea intrării pe platou (Fig. 4) are o lățime maximă de 18 m şi o adâncime de aproximativ 3,5 m față de nivelul inferior al aşezării şi 1,8 m față de nivelul drumului de acces, având panta nordică, cea dinspre aşezare, mai pronunțată şi mai lungă decât cea dinspre exterior, ceea ce oferea un plus de superioritate apărătorilor aşezării, față de eventualii asediatori, chiar dacă aceştia din urmă s-ar fi aflat în spațiul dintre cele două şanțuri. Înafara barării căii de acces, nu au fost construite alte elemente de fortificație (vizibile pe teren), pantele abrupte dinspre vest, nord şi est oferind o protecție suficientă, însă este de presupus existența unei palisade.

Materialul arheologic, în exclusivitate ceramic, provine de pe muşuroaiele răspândite pe suprafața platoului şi de pe panta vestică a promontoriului, care fiind mai abruptă, a permis erodarea de-a lungul timpului a marginii respective. Pe suprafața teraselor de diferite dimensiuni, probabil parțial antropogene, situate la vest de platou, nu am găsit materiale arheologice. Fragmentele ceramice fac parte din vase ce au fost lucrate atât cu mâna cât şi la roată. În prima categorie se încadrează majoritatea fragmentelor ceramice. Pasta din care au fost confecționate vasele lucrate cu mâna conținea ca degresant nisip fin, uneori şi cu bobul mai mare, precum şi praf de mică. Arderea vaselor din această categorie a fost predominant oxidantă, fragmentele ceramice lucrate cu mâna şi arse inoxidant reprezentând un mic procent din lotul ceramic. Majoritatea fragmentelor ceramice lucrate cu mâna aparțin unor *vase-borcan* dacice (Pl. I), remarcându-se un fragment ce are buza mai puternic evazată şi gâtul marcat cu un brâu simplu tras din peretele vasului (Pl. I/1). Tot dintr-un vas de acelaşi tip făcea parte şi un fragment de perete de vas, ornamentat cu un buton rotund pe care a fost aplicată o triplă amprentă digitală, iar din stânga şi din dreapta acestuia pornea câte un şir de alveole care făceau legătura între butonii vasului (Pl. III/5). Alte ornamente prezente pe ceramica lucrată cu mâna sunt obişnuitele brâuri alveolare (Pl. II/1; III/1,2), decorul incizat *în val* (Pl. III/3), precum şi striații paralele realizate cu un obiect în formă de pieptene (Pl. III/4). Tot de la recipiente lucrate cu mâna provine un fragment din buza unui vas de mici dimensiuni, de formă tronconică, probabil o cățuie, având aplicat un brâu alveolar aproape de buză (Pl. II/1), un fragment dintr-un vas, tot de formă tronconică, ce avea buza lățită puțin, atât spre exterior cât şi spre interior, probabil o strachină (Pl. II/2), precum şi un fragment dintr-o strachină cu profilul frânt şi buza invazată (Pl. II/3). Fragmentele ce provin de la vase lucrate la roată sunt mult mai puține şi de mici dimensiuni, fiind confecționate din pastă de bună calitate, cu nisip foarte fin sau doar praf de mică ca degresant, de culoare cenuşiu-deschis, însă în rest atipice, cu excepția unui singur fragment ceramic ce provine dintr-un vas cu pereți subțiri, din aceeaşi pastă fină, însă ars oxidant, reprezentând probabil un recipient pentru turnat sau consumat lichide (Pl. II/4). Alături de fragmentele ceramice mai trebuie menționată şi o fusaiolă, de formă aproximativ sferică, puțin aplatizată pe direcția perforației şi arsă oxidant (Pl. III/6).

[45] Glodariu 1983, 60.

https://biblioteca-digitala.ro

În ansamblu, materialul arheologic poate fi datat larg pe parcursul sec. I a.Chr. – I p.Chr., cu menţiunea că ornamentele incizate sunt mult mai frecvente pe ceramica dacică produsă în a doua jumătate a acestei perioade. Cele două fragmente de străchini, aparţinând unor tipuri des utilizate în special pe parcursul sec. II a.Chr., pot fi un indiciu pentru datarea începutului locuirii în ultimele decenii ale acestui secol. În stadiul actual ar fi prematură o fixare exactă a debutului aşezării, la fel cum nici sfârşitul ei nu poate fi deocamdată specificat, dacă s-a datorat unui asediu sau aşezarea a fost părăsită paşnic, aceste date putând fi oferite doar de viitoarele săpături sistematice. Cel mai probabil însă, aşezarea şi-a găsit sfârşitul în timpul războaielor de la începutul sec. II p.Chr.

Această aşezare dacică fortificată a avut un rol strategic defensiv foarte important, datorită poziţionării faţă de celelalte aşezări şi fortificaţii dacice din bazinul superior al Someşului Mic, având vizibilitate directă atât cu *Cetăţuia* şi *Cetatea Fetei*, cât şi cu aşezarea de la Someşu Rece – *Cetate* şi cu recent descoperita fortificaţie dacică de pe *Dealul Custurii*, precum şi cu probabila aşezare de la Liteni – *Piatra Bătrână* (com. Săvădisla, jud. Cluj)[46] sau cu mica aşezare de la *Băile Someşeni*, astfel că un eventual pericol putea fi anunţat de la distanţă, ziua prin semnalizări cu fum, iar noaptea cu foc. În interiorul triunghiului format de *Cetăţuia*, *Cetatea Fetei* şi punctul semnalat mai sus, se află aşezarea dacică de pe terasele dealului *Sinitău*, a cărei debut poate fi plasat cel târziu la începutul sec. II a.Chr., însă este posibil să-şi fi continuat evoluţia şi pe parcursul perioadei *clasice*, aşa cum indică câteva fragmente ceramice, la fel ca şi în cazul celei de la Someşeni – *Băi*. Concepţia defensivă de tip centru-periferie, structurată concentric în jurul Sarmizegetusei Regia[47], ar putea fi sesizată şi în acest caz, dacă se va dovedi în viitor că aşezarea de pe *Sinitău* este acea *Νάπουκα* dacică, care trebuie să fie o aşezare mai importantă, în jurul căreia se pare că gravita un întreg complex de aşezări şi fortificaţii. In demersul identificării ei nu poate fi exclusă deocamdată nici varianta mai veche, care viza *Cetăţuia*, dar nici posibilitatea migrării înspre vest a centrului în perioada *clasică*, înspre obârşia Someşului Mic, unde putem constata un nucleu bine închegat, însă deocamdată, singura aşezare cu acest nume, atestată atât literar[48], cât şi epigrafic şi arheologic, este cea romană, existentă încă din timpul lui Traian într-o fază premunicipală[49], suprapusă de actualul oraş Cluj-Napoca.

[46] Florea 1986, 761, nr. 18.
[47] Florea 2004, 32.
[48] Ptolemaios, *Geographia*, III, 8, 4; *Tabula Peutingeriana*, VIII, 2; *Anonymus Ravennensis*, IV, 7, 5.
[49] C.I.L. III, 1627; Ardevan 1998, 63-64.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Ardevan 1998 — R. Ardevan, *Viaţa municipală în Dacia Romană*, Timişoara, 1998.

Chirilă 1965 — E. Chirilă, *Der dakische Münzschatz von Crişeni-Berchieş*, Dacia N.S. 9, 1965, 185-200.

Chirilă *et al*. 1967 — E. Chirilă, V. Lucăcel, V. Pepelea, G. Togan, *Descoperiri monetare antice şi bizantine în Transilvania – Découvertes monétaires antiques et byzantines en Transylvanie*, ActaMN 4, 1967, 457-459.

Chirilă 1969 — E. Chirilă, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (V) – Découvertes monétaires antiques en Transylvanie (V)*, ActaMN 6, 1969, 475-476.

Chirilă *et al*. 1970 — E. Chirilă, V. Lucăcel, Z. Milea, I. Németi, I. Ordentlich, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (VII)* [Antike Münzfunde in Siebenbürgen (VII)], ActaMN 7, 1970, 507-509.

Chirilă, Chifor 1978 — E. Chirilă, I. Chifor, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XII)* [Antike Münzfunde in Siebenbürgen (XII)], ActaMP 2, 1978, 53-57.

Chirilă, Barbu 1979 — E. Chirilă, M. Barbu, *Monete divizionare dace din Dacia intracarpatică*, ActaMP 3, 1979, 81-86.

Chirilă, Chifor 1979 — E. Chirilă, I. Chifor, *Tezaurul de monete dace de la Vişea. Contribuţii la studiul emisiunilor monetare ale dacilor napocenses*, ActaMP 3, 1979, 59-79.

Crişan 1969 — I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania*, Bucureşti, 1969.

Crişan *et al*. 1992 — I. H. Crişan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al judeţului Cluj*, Cluj-Napoca, 1992.

Daicoviciu 1974 — H. Daicoviciu, *Napoca dacică*, în: Şt. Pascu (red.) Istoria Clujului, Cluj, 1974, 20-24.

Ferenczi 1972 — Şt. Ferenczi, *Contribuţii la problema limesului de vest al Daciei (Partea II/1). Raport asupra unor cercetări de teren efectuate între anii 1947-1957 şi în 1966* [Beiträge zur Frage des West-Limes von Dazien (Teil II/1). Bericht über die, zwischen 1947-1957 und 1966 durchgeführten Geländeuntersuchungen], ActaMN 9, 1972, 387-411.

Ferenczi 1973 — Şt. Ferenczi, *Contribuţii la problema limesului de vest al Daciei (Partea II/2). Raport asupra unor cercetări de teren efectuate între anii 1947-1957 şi în 1966* [Beiträge zur Frage des West-Limes von Dazien (Teil II/2). Bericht über die, zwischen 1947-1957 und 1966 durchgeführten Geländeuntersuchungen], ActaMN 10, 1973, 545-568.

Florea 1986 — G. Florea, *Descoperirile de epocă dacică din judeţul Cluj Les découvertes archéologiques et monétaires dans le Département de Cluj a l'époque des Daces*, ActaMN 22-23, 1985-1986, 755-766.

Florea 2004 — G. Florea, *Centru şi periferie în lumea dacică. Reflecţii asupra unor direcţii de cercetare* [Centre et périphérie dans les territoires de la Dacie. Réflexions méthodologiques], în: C. Gaiu, H. Bodale (coord.) Centru şi periferie. Lucrările colocviului naţional, Bistriţa 23-25 aprilie 2004, Cluj-Napoca,

https://biblioteca-digitala.ro

2004, 31-34.

Glodariu 1971 — I. Glodariu, *Considerații asupra circulației monedei străine în Dacia (sec. II î.e.n. – I e.n.)* [Zum Umlauf fremder Münzen in Dazien (2.Jh.v.u.Z. – 1.Jh.u.Z.)], ActaMN 8, 1971, 71-90.

Glodariu 1974 — I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974.

Glodariu 1983 — I. Glodariu, *Arhitectura dacilor. Civilă şi militară (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Cluj-Napoca, 1983.

Glodariu 1987 — I. Glodariu, *Aşezările dacice şi politica de urbanizare romană* [Les habitats daces et la politique romaine d' urbanisation], Apulum 24, 1987, 133-137.

Horedt 1973 — K. Horedt, *Die dakischen Silberfunde*, Dacia N.S. 17, 1973, 127-167

Marțian 1921 — I. Marțian, *Urme din războaele romanilor cu dacii*, Cluj, 1921.

Mitrofan 1965 — I. Mitrofan, *Descoperiri arheologice în Cluj şi împrejurimi* [Découvertes archéologiques à Cluj et aux alentours], ActaMN 2, 1965, 657-666

Pârvan 1926 — V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926.

Popescu 1940 — D. Popescu, *Objets de parure géto-daces en argent*, Dacia 7-8, 1937-1940, 183-202.

Preda 1973 — C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973.

Pupeză 2008 — P. Pupeză, *Descoperiri din a doua epocă a fierului (sec. III-II a.Chr.) de la Polus Center (com. Floreşti, jud. Cluj)* [The second Iron Age discoveries (3-2 century B.C.) from PolusCenter (Floreşti, Cluj county)], RevBistriței 22, 2008, 37-72.

Rustoiu 1993 — A. Rustoiu, *Ceramica dacică de la Floreşti – „Cetatea Fetei"(jud. Cluj)* [The dacian pottery from Floreşti – „Cetatea Fetei" (Cluj county)], RevBistriței 7, 1993, 63-75.

Spânu 2000 — D. Spânu, *Port ceremonial sacrificat. Atestări literare şi expresie arheologică* [Geopferte Zeremonientracht. Literarische Zeugnisse und archäologische Belegung], EphemNap 9-10, 1999-2000, 95-106.

https://biblioteca-digitala.ro

Die dakische befestigte Siedlung von Sălicea (Gemeinde Ciurila, Kreis Cluj)

(Zusammenfassung)

Das Becken des Flusses Someşul Mic wurde sehr gering archäologisch in Bezug auf die dakische Zivilisation untersucht, obwohl auf diesem Gebiet viele zufällige Entdeckungen aus dieser Zeitspanne gemeldet wurden. Für das Ende des 3. Jh. v. Chr. und Anfang des 2. Jh. v. Chr., Etappe welche noch von der massiven Anwesenheit der Kelten markiert ist, kann die Anhäufung der Entdeckungen der Autochtonen im oberen Becken des Someşul Mic festgestellt werden. Folglich einiger intensiven wirtschaftlichen Tätigkeiten, basierend wahrscheinlich auf dem Handel mit Salz, entsteht am Anfang des 2. Jh. v. Chr. in dieser Gegend eine sehr aktive monetäre Werkstatt, vertreten von den monetären Entdeckungen des Typs *Crişeni-Berchieş* und *Tonciu*, wobei dieses die Existenz eines politischen und militärischen Zentrums zeigt.

In der nächsten Zeitspanne, in den zwei Jahrhunderten vor der römischen Eroberung, weiten sich die Punkte mit den dakischen Entdeckungen im ganzen Becken des Flusses Someşul Mic aus, aber die meisten dieser Entdeckungen bleiben immer noch im oberen Becken, wobei diese auch am bedeutsamsten sind und die Fortdauer auch in dieser Zeitspanne des dakischen Zentrums aus dieser Region reflektieren. Die dakischen Siedlungen vermehren sich und sind meistens auf dominierenden Reliefformen gelegen, wobei diese manchmal zusätzlich verstärkt werden. Die monetären Entdeckungen aus dem oberen Becken des Someşul Mic, nach der Mitte des 2. Jh. v. Chr., zeigen die Verstärkung der Handelsverhältnisse, basierend vor allem auf die Kontakte mit der griechisch-römischen Welt. In einer ersten Etappe dringen die Tetradrachmen von Macedonia Prima und der Insel Thasos ein, danach die Drachmen der Städte Dyrrhachium und Apollonia und zuletzt die römischen republikanischen Denaren.

Ein noch unbekannter Punkt in der archäologischen Fachliteratur ist ein Vorgebirge auf der linken Seite des Weges, der die Stadt Cluj-Napoca mit dem Dorf Sălicea verbindet. Auf dem Plateau des Vorgebirges, angelegt auf zwei Niveaus, hat es eine befestigte dakische Siedlung gegeben. Seine Abhänge sind sehr steil und der einzige Zugangsweg, der schmale Pass im Süden des Plateaus, wurde von den Daken durch zwei Verteidigungsgräben geschnitten. Das archäologische Material, ausschließlich Keramik, kommt von der Erdoberfläche, wobei dieses von keramischen Fragmenten von dakischen Gefäßen dargestellt werden, die sowohl mit der Hand (Abb. I/1-5; II/1-3; III/1-5), als auch mit dem Rad (Abb. II/4) bearbeitet wurden, datierend aus der Zeitspanne vom 1. Jh. v. Chr. – 1. Jh. n. Chr. Die Siedlung hatte eine wichtige defensive strategische Rolle, dank ihrer Position gegenüber den anderen dakischen Siedlungen und Festungen aus dem oberen Becken des Someşul Mic, wobei diese Siedlung mit vier dieser Punkte direkten Blickkontakt hatte.

Dinu BERETEU
dinu_bereteu@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1 Vedere de pe *Pădurea Mănăştirului*

Fig. 2 Vedere de pe *Măgura Sălicei*

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3 Vedere dinspre *Râtu Penii*

Fig. 4 Şanțul de apărare

https://biblioteca-digitala.ro

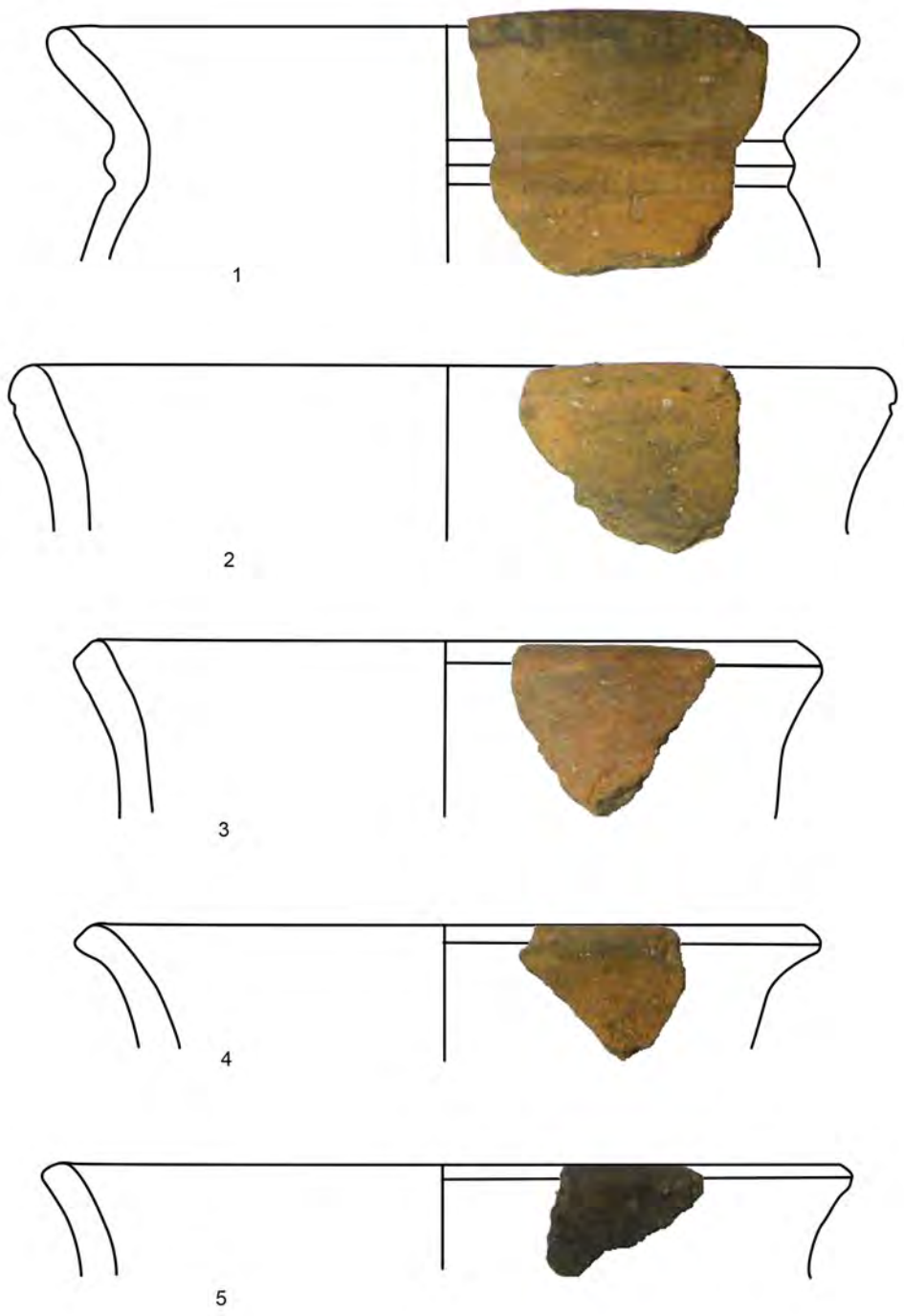

Planşa I

https://biblioteca-digitala.ro

1

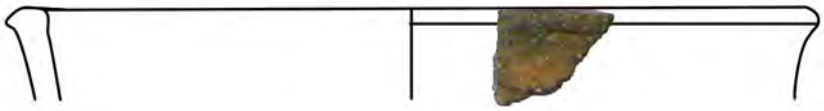

2

3

4

Planşa II

https://biblioteca-digitala.ro

1

2

3

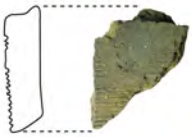

4

5

6

Planșa III

https://biblioteca-digitala.ro

O fibulă de epocă romană de tip „Cociş 19a"

MARIUS ARDELEANU

Fibula provine din colecţia particulară a doctorului Sasi Nagy Béla din Baia Mare şi a fost donată în cursul anului 2009, de către doamna Zita Varvedö, Muzeului Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş. A fost înregistrată în patrimoniul muzeului sub numărul de inventar 35590 şi se află într-o stare perfectă de conservare (fig. 2-3), asupra piesei efectuându-se doar câteva operaţiuni minime de curăţare[1].

Din păcate, datorită caracterului „universal" al colecţiilor particulare, formate de cele mai multe ori prin cumpărare sau schimburi, nu întotdeuna se păstrează, ca informaţie, şi locul de descoperire a piesei (contextul arheologic), acest fapt reducând mult valoarea istorică a piesei[2].

Fibula este din bronz, confecţionată din două bucăţi. Lungimea piesei este de 3,7 cm, iar greutatea de 8, 31 g. Corpul fibulei este executat prin metoda „formei pierdute"[3], la care s-a adăugat apoi resortul, executat separat. Nu este ornamentată şi nu se observă urme de reparaţii. Portagrafa este de formă drptunghiulară (0,7 x 1 cm), de tipul Cociş 8[4], iar sistemul de închidere, prin resort, din 8 spire (L=1,8 cm), aparţine tipului Cociş 4[5]. Noutatea la acest tip constă în apariţia cârligului (l=0,2 cm) care prinde coarda înaltă, între cârlig şi capul fibulei. Capul (discul) este, ca formă, semicircular, însă nu perfect rotund; pe el se observă cinci segmente rezultate de la tăierea plăcii de bronz necesare confecţionării capului fibulei. Corpul fibulei are, în punctul de îndoire, o lăţire asemănătoare unui „genunchi" (l=0,7 cm), de unde şi denumirea sa. Piciorul este scurt şi se termină brusc, drept (l=0,4 cm) (fig. 1).

Ca formă, este asemănătoare unor fibule descoperite în Imperiul Roman, dar şi în Barbaricum (Bazinul Tisei Superioare[6]), încadrabile tipului Almgren 247[7], cu diferenţa că,

[1] S-a efectuat o degresare cu acetonă şi acid citric, apoi o periere uşoară, o impregnare cu nitrolac dizolvat în nitrodiluant şi la final o acoperire cu ulei siliconic (pentru protecţie împotriva oxidării); operaţiuni efectuate de către D. Ghiman, restaurator la Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş, Baia Mare.

[2] După informaţiile furnizate de către donatoarea piesei, doamna Z. Varvedö, fibula ar provini de pe raza localităţii Parţa (jud. Timiş) fiind descoperită în anul 1982. Responsabilul de şantier şi conducătorul cercetărilor arheologice de la Parţa, prof. dr. Gheorghe Lazarovici, ne-a confirmat faptul că domnul Sasi Béla din Baia Mare a vizitat de mai multe ori şantierul arheologic de la Parţa, în unii ani participând şi la campaniile de cercetare. În cadrul unor periegheze, la care a participat şi doctorul băimărean, pe raza localităţii, s-au descoperit şi materiale arheologice atribuite „dacilor liberi" şi datate *grosso modo* în secolele III-IV p. Chr. Având în vedere că în colecţia dr. Sasi se află şi alte piese provenind din localitatea Parţa (marea majoritate neolitice), fibula ajunsă în colecţia particulară din Baia Mare poate proveni din această localitate, dar în lipsa altor date concrete şi a caracterului colecţiei, dar şi a tipologiei piesei, ne păstrăm rezervele de rigoare. Mulţumim d-lui prof. dr. Gheorghe Lazarovici pentru informaţiile furnizate.

[3] În acest caz, mai întâi, se avea în vedere confecţionarea unui model destinat reproducerii pieselor (model executat din bronz, plumb, fier, lemn sau os), după care acesta era imprimat până la jumătate într-o bucată de lut nears (de obicei de formă patrulateră), peste care se presa o a doua jumătate de lut. Apoi modelul era scos din tipar, se decupa pâlnia de turnare, cele două jumătăţi se uneau, astfel că tiparul era lipit pe lungime. După uscare, tiparul era ars, se turna metalul în tipar, iar după răcirea lui, piesa era extrasă, după care era supusă mai departe unor acţiuni de prelucrare (înlăturarea bavurilor de turnare, prin şlefuire) şi se adăuga sistemul de închidere (prin resort, balama, „tip cataramă" sau cu nit) (Behrens 1954, 220-234; Cociş 1995, 383-393; Cociş 2004, 25-26).

[4] Cociş 2004, 31, pl. CLXX/8.

[5] Cociş 2004, 27, pl. CLXVIII/4.

[6] Kotigoroško 1995, 155, fig. 125/12.

[7] Almgren 1923, 110-111, 212, pl. XI/247.

https://biblioteca-digitala.ro

la fibula din colecţia Sasi, discul nu acoperă toate spiralele, iar genunchiul este puţin mai curbat. Celelalte exemplare cunoscute sunt de acelaşi dimensiuni (între 3 şi 5 cm[8]), însă cele mai numeroase variante ale acestui tip de fibulă au la capătul piciorului un buton terminal. Fibule asemănătoare s-au descoperit şi în Slovacia[9], zona de origine fiind considerată cea norico-pannonică. De asemenea, acest tip de fibulă, îşi găseşte analogii şi în teritoriul sarmatic[10], în faza timpurie a perioadei romane târzii sau pe teritoriul culturii Púchov[11].

Însă cele mai multe descoperiri provin din mediul provincial roman (*Dacia*). Conform tipologiei întocmite de cercetătorul clujean S. Cociş, fibula aparţine tipului 19 varianta a1b1b[12] (=Jobst 13 C[13]). Perioada lor de folosinţă a fost stabilită în intervalul cuprins între 106-170/180 p. Chr.[14]. Fibulele de tip 19a1 au luat naştere din fibulele puternic profilate (resortul de acelaşi tip, butonul terminal, decorul), datate de-a lungul sec. I, dar şi spre începutul sec. II, mai rar depăşind jumătatea lui. Ca şi arie de geneză se consideră a fi zona *Noricum*, de unde se vor răspândi apoi, mai ales în provinciile germane şi dunărene, dar şi în zone mai îndepărtate, cum ar fi *Britannia* sau *Syria*[15], sau mai apropiate, în *Barbaricum*[16]. În mormântul de la Kvakovce autorii cercetării datează o astfel de fibulă pe parcursul sec. II p. Chr., menţionând însă că astfel de fibule ar fi putut exista şi în secolul următor[17].

Identificarea pe cale arheologică a atelierelor în care au fost produse acest tip de artefacte este, în general, anevoioasă, atât în Dacia cât şi în restul Imperiului. Spre deosebire de alt gen de ateliere (de exemplu, cele ceramice), acestea au nevoie de un spaţiu mic şi dispun de un inventar redus (mici cuptoare/vetre pentru încălzire, creuzete, tipare, instrumente pentru şlefuire, ornamentare, tăiere, prindere, etc.). În general, ipoteza existenţei unui atelier poate fi avansată pe baza descoperirii unor tipare, modele, creuzete sau piese în curs de prelucrare pe un anumit sit arheologic[18]. Un alt criteriu al existenţei unui atelier este dat şi de apariţia masivă a fibulelor identice pe un anumit sit sau areal geografic. În general, acest tip de fibule (*cu genunchi*) sunt foarte răspândite şi în alte provincii ale Imperiului, mai ales pe *limes*-ul din Germania Superior, în Panonnia, Moesia Superior, dar şi în Syria. Varianta noastră de fibulă (Cociş 19a1) are, în Dacia, o mare răspândire, reprezentând unul dintre tipurile cele mai des utilizate, aria lor de difuziune cuprinde practic întreg teritoriul provinciei.

Chiar dacă originea iniţială a acestui tip de fibule este în Noricum, s-a stabilit faptul că, o dată cu constituirea provinciei Dacia, ele au început să fie fabricate în atelierele de la Napoca[19], unde s-a descoperit probabil singurul atelier cunoscut, prin toate elementele sale, din Imperiu (plan, instalaţii, dispozitive, unelte, etc.). Pe baza numărului mare de piese descoperite, se presupune existenţa unui atelier de producere a unor astfel de variante de fibule, şi la Porolissum[20]. De altfel, portagrafa (tipul 8) aparţine unui tip

[8] Cociş 2004, 88-89.
[9] Krekovič 2001, 95-100, fig. 2/7.
[10] Vaday 1989, 80, fig. 13.
[11] Pieta 1982, 46, pl. X/7,11.
[12] Cociş 2004, 89, cat. nr. 883-930, pl. LX/883-898, LXI/899-917, LXII/918-930.
[13] Jobst 1975, 68.
[14] Cociş 2004, 90.
[15] Toll 1949, 45-69, pl. X/20-23.
[16] Vaday 1989, 305, fig. 13/1-14.
[17] Lamiová-Schmiedlová/Mačala 1991, 135, pl. IV/2.
[18] Gschwantler/Winter 1991, 107-142.
[19] Cociş 2006, 402-413.
[20] Un model amprentator (din plumb, resturi de turnare nefinisate) pentru acest tip de fibule (*cu genunchi*, tipul Almren V.124=Jobst 13C=Cociş19a1b1b), a fost achiziţionat în anul 1900 de Muzeul Ardelean din Cluj (inv. nr. V.19729/1.396) de la Albert Joszef, ca loc de proveniență indicându-se Şimleu Silvaniei (jud. Sălaj). Acest model pentru fibule apare la I. H. Crişan ca provenind de la Porolissum (Crişan 1979, 309, nr. VII/3, pl

https://biblioteca-digitala.ro

confecționat doar în Dacia[21]. În ceea ce priveşte purtătorii lor, marea majoritate sunt considerați a fi soldați, siturile în care au fost descoperite astfel de fibule fiind preponderent de tip militar (castre) [22].

Deşi nu se pot face nici un fel de precizări mai exacte privind locul de descoperire al fibulei din colecția dr. Sasi, importanța ei rezultă din starea excelentă de păstrare a piesei şi a faptului că prezintă unele particularități de confecționare ce o deosebesc într-o oarecare măsură de celelalte variante ale acestui tip de fibulă. Tipul de portagrafă, specific exemplarelor din Dacia, existența unui atelier de prelucrare a acestui tip de fibule (*cu genunchi*) la Napoca (poate şi la Porolissum), prezența celor mai multe exemplare de fibule de acest tip în castrele din *Dacia Porolissensis* sunt doar câteva dintre argumentele care fac posibilă presupunerea că piesa a ajuns la Baia Mare, într-o colecție particulară, dintr-o aşezare romană (castru roman), din zona de nord a *limes*-ului Daciei romane.

VII/3, pl. XVIII/2). Al. V. Matei şi I. Stanciu afirmă, referindu-se la numeroasele descoperiri întâmplătoare de epocă romană de pe teritoriul oraşului Şimleu Silvaniei că, cel puțin până la proba contrarie, trebuie avută în vedere şi posibilitatea ca măcar unele dintre piesele din perioada romană să fi fost găsite la Porolissum şi intrate în posesia unor colecționari din Şimleu Silvaniei (Matei/Stanciu 2000, 81, nr. 134/(254), pl. 356/4, 4a.

[21] Cociş 2004, 32.

[22] Cociş /Gaiu/Zăgreanu 2010, 204, pl. I/10-11, II/12-16.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Almgren 1923 — O. Almgren, *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhundrerte mit Berücksichtigung der provinzial-römischen und südrussischen Formen*, Leipzig, 1923.

Behrens 1954 — G. Brehrens, *Zur Typologie und Technik der provinzialrömischen Fibeln*, JahrbRGZM 1, 1954, 220-236.

Cociş 1995 — S. Cociş, *Ateliere de bronzieri din Dacia romană*, ActaMN 32, I, 1995, 383-391.

Cociş 2004 — S. Cociş, *Fibulele din Dacia romană*, Cluj-Napoca 2004.

Cociş 2006 — S. Cociş, *Un nou atelier de fibule din Dacia Porolissensis*, în: S. Nemeti, F. Fodorean, S. Cociş, I. Nemeti, M. Pâslaru (coord.), Dacia Felix Studia Michaeli Bărbulescu Oblata, Cluj Napoca, 2007, 402-413.

Cociş /Gaiu/Zăgreanu 2010 — S. Cociş /C. Gaiu/R. Zăgreanu, *Fibule romane din Dacia intracarpatică*, RevBistriţei 24, 2010, 203-244.

Gschwantler/Winter 1991 — K. Gschwantler/H. Winter, *Bronzewerkstätten in der Austria Romana*, RÖ 17-18, 1989-1990 (1991), 107-142.

Jobst 1975 — W. Jobst, *Die römischen Fibeln aus Lauriacum,* Forschungen in Lauriacum 10, Linz, 1975.

Kotigoroško 1995 — V. Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n. - IV e.n. (Perioadele La Tene şi romană)*, Bucureşti, 1995.

Krekovič 2001 — E. Krekovič, *Roman fibulas in Slovakia*, în E. Istvánovits – V. Kulcsár (Ed.) International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st-5th centuries A.D., Aszód – Nyíregyháza, 2001, 95 -100.

Lamiová-Schmiedlová/Mačala 1991 — M. Lamiová-Schmiedlová/P. Mačala, *Nálezy z rozrušenho pohrebista zo staršej doby rimskej v Kvakovciach, okr. Vranov nad Topolu*, VP III, 133-144.

Pieta 1982 — K. Pieta, *Die Púchov Kultur*, Nitra, 1982.

Toll 1949 — N. P. Toll, *Fibulae. The Excavations at Dura Europos. Final Report IV, 4, 1, The Bronze Objects*, New Haven, 1949.

Vaday 1989 — A. H. Vaday, *Die sarmatischen Denkmäler des Komitat Szolnok*, Budapest, 1989.

https://biblioteca-digitala.ro

A Roman brooch of "Cociş 19a" type

(Abstract)

In this article, the object in discussion is a Roman brooch which comes from the private collection of Dr. Béla Nagy Sasi from Baia Mare and was donated in 2009 by Mrs. Zita Varvedö to County Museum of History and Archaeology Maramureş in the same locality. It was registered under number 35590 at the inventory of the Museum and it is in a perfect state of conservation (Fig. 2-3); on the brooch was performed only a few minimal surface cleaning operations.

The brooch is made of two bronze pieces performed separately (length is 3.7 cm and weight of 8, 31 g): the body (by casting) and the spring (with the pin). It is not decorated and there are no signs of repair. The catch plate has a rectangular shape (0.7 x 1 cm), type Cociş 8, and the fasten mechanism is springed (8 windings), belongs to type 4 after Cociş. The novelty of this type consist in the hook appearance (l = 0.2 cm) that fastens the tall chord, between the hook and the brooch bow (Fig. 2/3). The bow (the head) has a half-round shape, but not so perfectly round; we can observe five segments resulting from the cutting board. The brooch bow widens in the bending point similarly to a "knee" (l = 0.7 cm), where from its denomination. The foot is short and ends abruptly (l = 0.4 cm) (Fig. 1).

According to the typology established by O. Almgren belongs to type 247 and, as the area of genesis, is considered to be the *Noricum*, where it will spread then mostly in German and Danubian provinces, but also in *Britannia* or *Syria*, or close, to *Barbaricum* (few exemplars was found also in Upper Tisza Basin). But most discoveries come from the Roman *Dacia* province falling to Cociş 19 type variant a1b1b (= Jobst 13 C). Their period of use was determined in the range of 106-170/180 AD. The bearers were in majority, military.

Although we can not make any indication on where the brooch from the Sasi collection was found, their hystorical importance rezult from ts excellent condition of prezerve and some features of manufacturing that distinguish this brooch from other variants of this type. The catch plate type, specific to the specimens found only in Roman *Dacia*, the existence of a workshop of this kind of brooch ("with knee") to Napoca (perhaps to Porolissum), the spread of most brooches of this type in the northern military camps (*castrum*) in *Dacia Porolissensis* are only few arguments that make possible assumption that this brooch was brought to Baia Mare, in a private collection, from a Roman settlement in the northern province of Roman *Dacia*.

Marius ARDELEANU
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3
jud. Maramureş, România
e-mail: ardeleanumarius@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

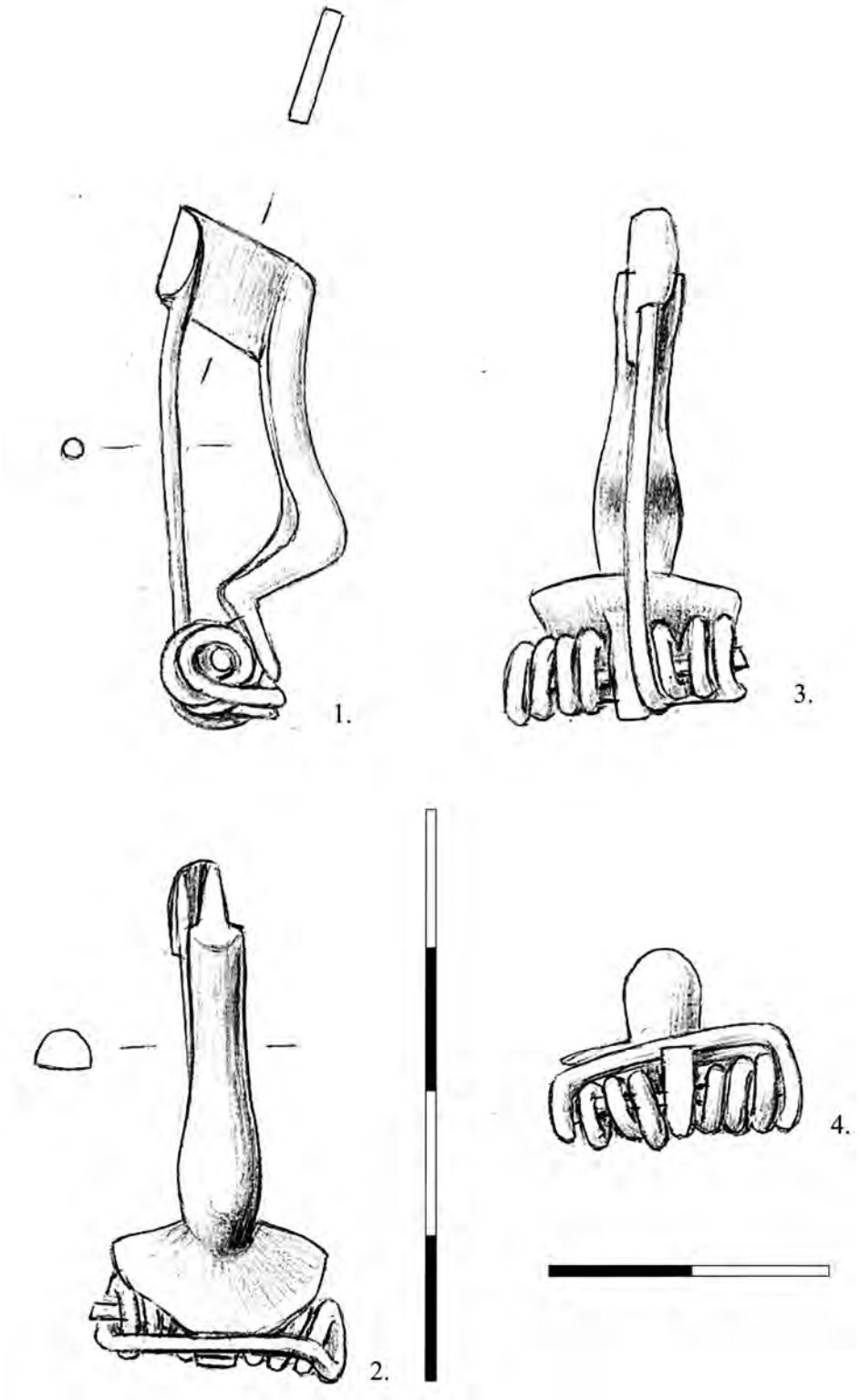

Fig. 1: Fibula romană din colecția Sasi (desen de G. Moldovan).
Roman brooch from Sasi Collection (drawing by G. Moldovan).

https://biblioteca-digitala.ro

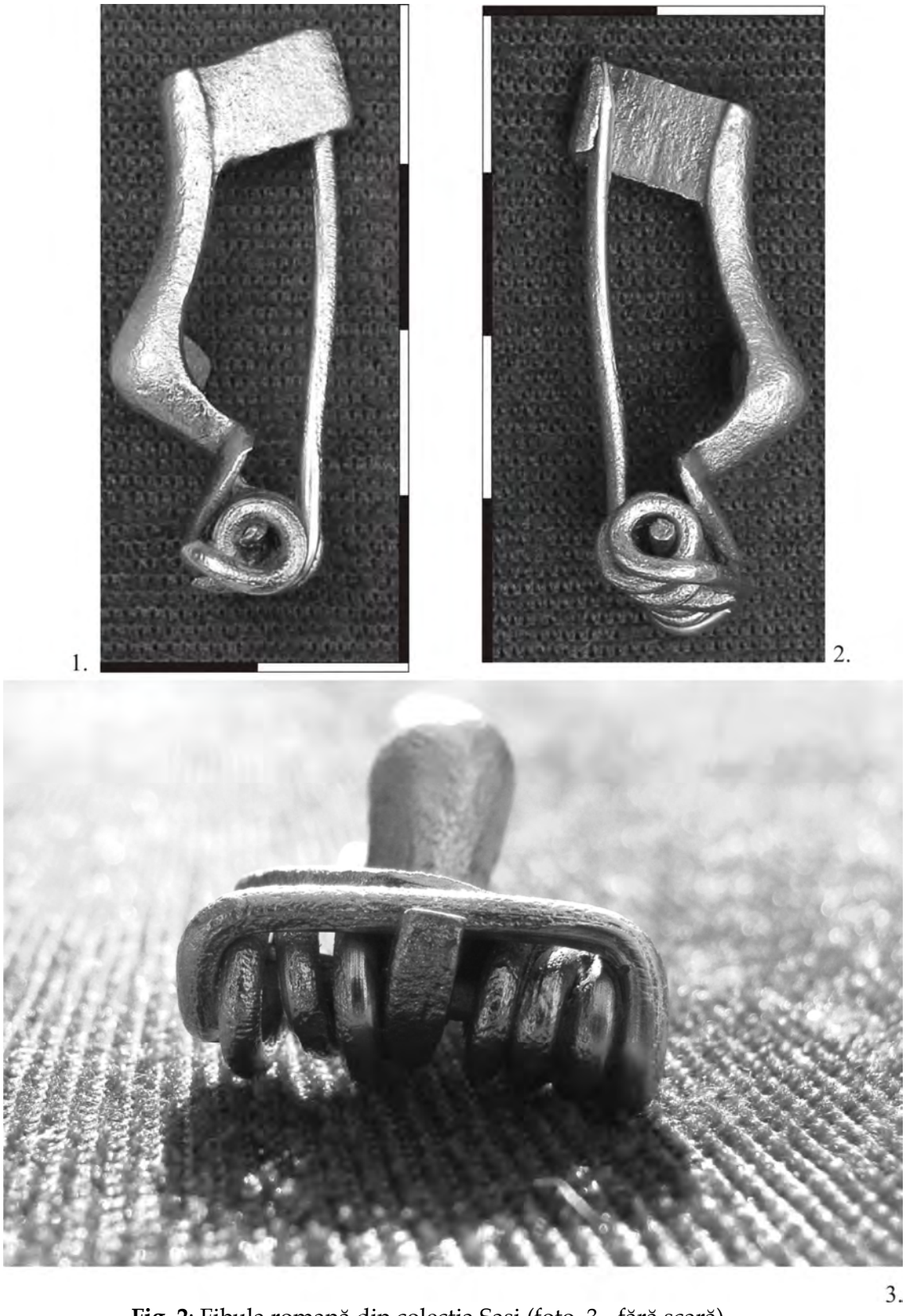

Fig. 2: Fibula romană din colecția Sasi (foto, 3 - fără scară).
Roman brooch from Sasi Collection (photo, 3 - without scale).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3: Fibula romană din colecția Sasi (foto).
Roman brooch from Sasi Collection (photo).

https://biblioteca-digitala.ro

Descoperiri monetare romane în Barbaricum-ul din zona de nord-vest a României (sec. II –IV p. Chr.)

RAUL CARDOŞ

Articolul de față își propune să prezinte o scurtă trecere în revistă a descoperirilor monetare de epocă romană (secolele II – IV p. Chr.) cunoscute până în prezent în Barbaricum-ul din zona de nord-vest a României, care sperăm să arunce o nouă lumină asupra relațiilor ce au existat între Imperiul Roman şi locuitorii acestui spațiu din imediata lui vecinătate. De asemenea, la final, vom încerca să realizăm o analiză a descoperirilor monetare şi a circulației monetare pentru zona şi perioada de timp mai sus amintită. În ceea ce priveşte spațiul care face obiectul studiului de față, am avut în vedere, din punct de vedere administrativ, suprafața integrală a județelor Maramureş şi Satu Mare, precum şi cea mai mare parte din județul Sălaj, bineînțeles fără partea din provincia Dacia. În lucrare am menționat şi monede ce au fost emise în a doua jumătate a secolului I p. Chr. (începând cu Vespasianus), monede ce puteau să fie încă în circulație în prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr.

Pentru început vom prezenta două noi monede descoperite, printre alte materiale arheologice, în cadrul cercetărilor arheologice sistematice[1] desfăşurate în cursul anului 2010 la Bozânta Mică (com. Recea, jud. Maramureş) în punctul „Grind". Astfel, prima monedă a fost descoperită la suprafață cu ocazia prospecțiunilor magnetometrice desfăşurate în luna mai a anului 2010[2], fiind vorba despre un *denar* de la Antoninus Pius pentru Faustina I (greutate 2,05 g, dimensiuni 18,6 X 17,8 mm) şi având o stare de conservare nesatisfăcătoare. Pe avers este înfățişată Faustina I, cu capul spre dreapta, părul este ținut de perle în şuvițe strânse, iar pe revers este reprezentat un păun mergând spre dreapta, cu capul întors, uitându-se înapoi. Legenda de pe avers DIVA FAVSTINA, iar pe revers aceasta nu poate fi citită datorită stării proaste de păstrare, însă probabil că aceasta trebuie să fi fost CONSECRATIO[3]. Numele Faustinei este însoțit de epitetul „Diva", epitet primit după moarte (ea moare în noiembrie 140 p. Chr.), astfel încât moneda se datează după anul 141 p. Chr., fiind emisă de monetăria din Roma.

Cea de-a doua monedă a fost descoperită cu ocazia săpăturilor arheologice sistematice desfăşurate în perioada august - septembrie 2010, în pământul aruncat din S III/2010[4]. Piesa este un *sesterț* având o stare de conservare satisfăcătoare (greutate 19,60 g, dimensiuni 29 X 30 mm), pe al cărui avers este reprezentată Iulia Mamaea, mama lui Severus Alexander, privind spre dreapta. Pe cap poartă o diademă, iar bustul este drapat. Pe revers este reprezentată Fecunditas care este orientată spre stânga, întinzându-şi mâna dreaptă spre un copil care stă lângă piciorul ei drept, iar în mâna stângă ține cornucopia.

[1] Cercetările au fost efectuate de un colectiv alcătuit din: dr. Ioan Stanciu - responsabil de şantier (Institutul de Arheologie şi Istoria Artei Cluj-Napoca), Dan Pop, Marius Ardeleanu, Bogdan Bobînă, Raul Cardoş, Zamfir Şomcutean, Dorian Ghiman (Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş).

[2] Moneda a fost descoperită la data de 11.05.2010 de către Bogdan Bobînă şi Marius Ardeleanu, ambii muzeografi la MJIA.

[3] RIC III, 73, nr. 384, pl. III/64.

[4] Moneda a fost descoperită la data de 05.08.2010 de către Dorian Ghiman (restaurator la MJIA), ca urmare a cercetării pământului aruncat din S III/2010 cu ajutorul detectorului de metale.

https://biblioteca-digitala.ro

Legenda de pe avers este IVLIA MAMAEA AVGVSTA, iar pe revers aceasta este FECVNDITAS AVGVSTAE S. C.[5] Piesa, emisă de monetăria din Roma, se datează între 222 p. Chr. când Severus Alexander devine Augustus, deci implicit şi mama sa Augusta, şi 235 p. Chr., anul morţii sale.

Catalogul descoperirilor monetare romane în Barbaricum-ul din zona de nord-vest a României (sec. II –IV p. Chr.)

Metoda de lucru

Localităţile din catalog sunt prezentate în ordine alfabetică, fiind marcate printr-un număr de ordine, trecut în paranteză. În ordinea numerică a siturilor, aceeaşi localitate a primit mai multe numere de ordine, dacă au existat mai multe situri. În cadrul aceluiaşi sit s-au folosit mai multe numere de ordine pentru mai multe descoperiri. Pentru cazurile în care lipsesc precizările topografice exacte, am utilizat noţiunile *Din hotarul localităţii, În hotarul localităţii, Din împrejurimile oraşului, Pe teritoriul oraşului*.

Pentru prezentarea fiecărei descoperiri am utilizat următoarea ordine:

1. Numele localităţii;
2. Punctul, locul descoperirii (toponimul);
3. Tipul cercetăriii (cercetare sistematică, sondaj, prierighează/cercetare de suprafaţă, descoperire întâmplătoare);
4. Autorul cercetării/descoperirii;
5. Anul cercetării/descoperirii;
6. Caracterul descoperirii (aşezare, necropolă/cimitir, tezaur monetar, descoperire izolată);
7. Descrierea pieselor;
8. Monetăria şi datarea (unde au fost precizate);
9. Locul de păstrare a materialului;
10. Numărul de inventar (unde a fost posibil);
11. Bibliografie.

Catalogul descoperirilor

(1) **1. Amaţi** (com. Păuleşti, jud. Satu Mare). **2.** *În hotarul localităţii*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Sesterţ* de la Filip Arabul (26,5 X 27 mm, 13,88 g). **8.** Sarmizegetusa, iulie-august 247 – august 248 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** 39362. **11.** Lazin, Ardevan 1998-1999, nr. 1, p. 71; Matei, Stanciu 2000, nr. 4/(4), p. 27.

(2) **1. Apa** (com. Apa, jud. Satu Mare). **2.** *Strada de Sus, nr. 267*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Traianus (17,7 X 18,8 mm, 2,57 g). **8.** Roma, 103-111 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** 39361. **11.** Lazin, Ardevan 1998-1999, nr. 2, p. 71, n. 5; Matei, Stanciu 2000, nr. 6/(9), p. 28.

(3) **1. Ardud** (com. Ardud, jud. Satu Mare). **2.** *Din hotarul localităţii*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Centenionalis* de la Constantius II. **8.** Siscia, 351-354 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Chirilă, Lucăcel 1979, nr. 3, p. 137; Săşianu 1980, nr. 5, p. 89; Stanciu 1995, nr. 2, p. 141; Matei, Stanciu 2000, nr. 7/(11), p. 28.

(4) **1. Badon** (com. Hereclean, jud. Sălaj). **2.** *Doaşte*. **3.** Săpături sistematice. **4.** Al. Matei. **5.** 1987-1989. **6.** Necropolă (morminte de incineraţie plane). **7.** În S IV/1988, s-a descoperit un *denar* din vremea lui Commodus. Av: (mc)OMMODVS/ANTONINVS AVG cap laureat dreapta; Rv: TR P VII IMP V COS III PP, Roma stând stânga, ţine o Victorie şi lancea (17,6 X 16,5 mm, 1,78 g). **8.**

[5] RIC IV/II, 124, nr. 668.

https://biblioteca-digitala.ro

Roma, 182 p. Chr. **9.** MJIAZ. **10.** -. **11.** Matei, Stanciu 2000, nr. 9/(14), p. 29, pl. 354/4a, 4b; Stanciu, Matei 2006, p. 593, pl. II/4.

(5) **1. Baia Mare** (municipiu, jud. Maramureş). **2.** *Dealul Florilor*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* emis în timpul lui Antoninus Pius. **8.** 139 p. Chr. **9.** MJIA. **10.** 118. **11.** Chirilă, Socolan 1971, nr. 6, p. 67; Săşianu 1980, nr. 8/I, p. 90; Stanciu 1992, nr. 2/C, p. 172; Stanciu 1995, nr. 4/A, p. 141; Matei, Stanciu 2000, nr. 10/(15), p. 30.

(6) **1. Baia Mare** (municipiu, jud. Maramureş). **2.** *Pe teritoriul oraşului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar de potin* emis în timpul lui Marcus Aurelius. **8.** 161-180 p. Chr. **9.** MJIA. **10.** 119. **11.** Chirilă, Socolan 1971, nr. 7, p. 67; Săşianu 1980, nr. 8/II, p. 90; Stanciu 1992, nr. 2/D, p. 172; Stanciu 1995, nr. 4/B, p. 141; Matei, Stanciu 2000, nr. 10/(16), p. 30-31.

(7) **1. Baia Mare** (municipiu, jud. Maramureş). **2.** *Pe teritoriul oraşului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Monedă de bronz* emisă în timpul lui Philippus I (22 mm, 4,75 g). **8.** 244-249 p. Chr. **9.** MJIA. **10.** -. **11.** Chirilă, Socolan 1971, nr.8, p. 67; Săşianu 1980, nr. 8/III, p. 90; Stanciu 1992, nr. 2/E, p. 172; Stanciu 1995, nr. 4/C, p. 141; Matei, Stanciu 2000, nr. 10/(16), p. 30-31.

(8) **1. Băseşti** (com. Băseşti, jud. Maramureş). **2.** *În hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** Septembrie 1789. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Depozit monetar* (?). *Sesterț* Antoninus Pius pentru Faustina I şi *denar* Marcus Aurelius pentru Faustina II. **8.** Între 141 p. Chr şi 175 p. Chr. **9.** Colecție particulară. **10.** -. **11.** Winkler 1960, p. 441; Săşianu 1980, nr. 9, p. 91; Stanciu 1992, nr. 4, p. 172; Stanciu 1995, nr. 5, p. 141; Matei, Stanciu 2000, nr. 13/(20), p. 31.

(9) **1. Bătarci** (com. Bătarci, jud. Satu Mare i). **2.** *În hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Centenionalis* de la Constantius II. **8.** Sirmium, 351-354 p. Chr. **9.** Colecție particulară. **10.** -. **11.** Chirilă, Lucăcel 1979, nr. 4, p. 137; Săşianu 1980, nr. 10, p. 91; Matei, Stanciu 2000, nr. 14/(21), p. 31.

(10) **1. Bercu** (com. Lazuri, jud. Satu Mare). **2.** *Liget-alja*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** Localnicul I. Lita. **5.** 1966. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Hadrianus. **8.** 119-122 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** 39000. **11.** Bader 1967, nr. 1, p. 5; Lazin 1969, nr. 1, p. 111; Lazin 1997, p. 119; Matei, Stanciu 2000, nr. 16/(23), p. 31.

(11) **1. Berea** (com. Sanislău, jud. Satu Mare). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1965. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Lucius Verus. **8.** 162-163 p. Chr. sau 163 p. Chr. **9.** MOC. **10.** 113. **11.** Lazin 1969, nr. 2, p. 111, pl. XXXV/5; Lazin, Németi 1972, nr. 1, p. 210; Chirilă, colab. 1970, nr. 18, p. 508; Săşianu 1980, nr. 13, p. 91-92, pl. XXXVI/7; Matei, Stanciu 2000, nr. 17/(24), p. 31-32.

(12) **1. Berveni** (com. Berveni, jud. Satu Mare). **2.** *Cetate/Pe dâmb*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** Semnalate de N. Iercoşan. **5.** a) 1977; b), c) 1979. **6.** Descoperiri izolate. **7.** *Denari* de la a) Nerva, b) Traianus şi c) Antoninus Pius. **8.** a) 96 p. Chr.; b) 103-104 p. Chr.; c) 153-154 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** c) 30401. **11.** Lazin 1980, nr. 1, p. 127; n. 7, p. 128, pl. LXVII/3; Săşianu 1980, nr. 71, p. 132; Dumitraşcu 1993, nr. 2, p. 142; Matei, Stanciu 2000, nr. 18/(32), p. 33.

(13) **1. Blaja** (oraş Tăşnad, jud. Satu Mare). **2.** *La Rezei*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** Semnalată de N. Iercoşan. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Domitianus. Săşianu îl semnalează inițial ca fiind din vremea lui Nerva. **8.** 92-93 p. Chr. **9.** MOC. **10.** -. **11.** Lazin, Popescu 1986-1987, nr. 1, p. 95; Săşianu 1980, nr. 157a, p. 188; Matei, Stanciu 2000, nr. 21/(37), p. 34.

(14) **1. Bozânta Mică** (com. Recea, jud. Maramureş). **2.** *Grind*. **3.** a) Periegheză; b) cercetare sistematică. **4.** a) M. Ardeleanu, B. Bobână; b) D. Ghiman. **5.** a) 11.05.2010; b) 05.08.2010. **6.** Aşezare. **7.** a) *denar* roman de la Antoninus Pius pentru Faustina I

https://biblioteca-digitala.ro

(18,6 X 17,8 mm, 2,05 g); b) *sesterț* pentru Iulia Mamaea (29 X 30 mm, 19,60 g). **8.** a) Roma, post 141 p. Chr.; b) Roma, 222 -235 p. Chr. **9.** MJIA. **10.** -. **11.** Inedit.

(15) **1. Carei** (oraş, jud. Satu Mare). **2.** *Bobald*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1950 (?). **6.** Descoperiri izolate. **7.** a) *sesterț* Faustina II; b) *2 sesterți* de la Gordianus III; c) *monedă de bronz* de la Claudius II; d) *follis* de la Maximinus Daza; e) *follis* de la Constantius II. Este posibil ca nu toate piesele să provină din acest punct. **8.** a) 145-146 p. Chr.; b) 241 p. Chr.; c) 268-270 p. Chr.; d) 310-311 p. Chr.; e) Sirmium, 342 sau 353 p. Chr. (?). **9.** MOC. Înainte de 1900, moneda cu Faustina II se afla într-o colecție particulară din Carei, iar din 1985 se află la MOC. **10.** a) III/N. 1876. **11.** Lazin 1969, nr. 3, p. 111, pl. XXXV/7; Chirilă, colab 1970, nr. 20, p. 509; Lazin, Németi 1972, nr. 2/a, b, p. 211, pl. VIII (2-6); Săşianu 1980, nr. 25/I-II, p. 100, pl. XXVIII/11; Matei, Stanciu 2000, nr. 34/(54), p. 38.

(16) **1. Călineşti** (com. Călineşti, jud. Maramureş). **2.** *În hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar suberat*, foarte rău păstrat, emis în perioada domniei lui Antoninus Pius (2,60 g). **8.** 138-161 p. Chr. **9.** Colecție particulară. **10.** -. **11.** Chirilă, Lucăcel 1979, nr. 7, p. 137; Stanciu 1992, nr. 7/A, p. 173; Matei, Stanciu 2000, nr. 35/(61), p. 39; Vizauer 2003, nr.1, p. 220.

(17) **1. Cizer** (com. Cizer, jud. Sălaj). **2.** *Hotarul satului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Monedă de bronz* de la Constantius II. **8.** 355-361 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Pop 1997, nr. 10, p. 459 (nr. 10, p. 469).

(18) **1. Coroieni** (com. Coroieni, jud. Maramureş). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Sesterț* emis de Filip Arabul (COL VIM), foarte uzat. **8.** 244-249 p. Chr. **9.** Colecție particulară. **10.** -. **11.** Chirilă, Lucăcel 1979, nr. 12, p. 137; Săşianu 1980, nr. 159/II, p. 189; Stanciu 1992, nr. 10/B, p. 174; Stanciu 1995, nr. 11, p. 142; Matei, Stanciu 2000, nr. 49/(83), p. 41-42.

(19) **1. Crasna** (com. Crasna, jud. Sălaj). **2.** *În hotarul localității*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** Localnicul Emeric Székely. **5.** 1974-1975. **6.** Descoperiri izolate. **7.** a) *denar* de la Marcus Aurelius; b) *denar* emis în vremea lui Caracalla. **8.** a) 161-180 p. Chr.; b) 211-217 p. Chr. **9.** MJIAZ. **10.** a) C.C. 36/1976; b) -. **11.** Săşianu 1980, nr. 42, p. 108; Pop 1997, nr. 12/I, nr. 12/VI, p. 459-460 (nr. 12/I, nr. 12/VI, p. 469-470); Matei, Stanciu 2000, nr. 52/(88), p. 42.

(20) **1. Crişeni** (oraşul Zalău, jud. Sălaj). **2.** *În hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* emis în timpul lui Traianus. **8.** 103-111 p. Chr. **9.** MJIAZ. **10.** -. **11.** Săşianu 1980, nr. 43, p. 109; Pop 1997, nr. 13, p. 460 (nr. 13, p. 470); Matei, Stanciu 2000, nr. 53/(93), p. 43.

(21) **1. Culciu Mare** (com. Culciu, jud. Satu Mare). **2.** *Sub grădini*. **3.** Cercetări sistematice. **4.** T. Bader. **5.** 1969, 1971-1972. **6.** Aşezare. **7.** *Denar* din vremea lui Commodus. **8.** 185 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** 31566. **11.** Lazin, Ciarnău 1992-1993, nr. 2, p. 49; Stanciu 1995, nr. 13/C, p. 144; Matei, Stanciu 2000, nr. 55/(96), p. 43.

(22) **1. Dindeşti** (com. Andrid, jud. Satu Mare). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Hadrianus. **8.** 119-123 sau 132-134 p. Chr. **9.** MOC. **10.** 111. **11.** Lazin 1969, nr. 5, p. 112, pl. XXXV/3; Chirilă, colab 1970, nr. 14, p. 508; Lazin, Németi 1972, nr. 3, p. 211; Săşianu 1980, nr. 46, p. 120; Németi, Gindele 1997, nr. 33, p. 619 (nr. 33, p. 651); Matei, Stanciu 2000, nr. 58/(101), p. 44.

(23) **1. Dindeşti** (com. Andrid, jud. Satu Mare). **2.** *Grădina casei lui Ludovic Pop, nr. 323*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperiri izolate (tezaur ?). **7.** a) *denar* de la Hadrianus; b) *denar* de la Commodus. **8.** a) 125-128 p. Chr; b) 181-182 p. Chr. **9.** Colecția prof. Ioan Ciarnău. **10.** -. **11.** Lazin, Ciarnău 1992-1993, nr. 3/1, 3, p. 50;

https://biblioteca-digitala.ro

Németi, Gindele 1997, nr. 35, p. 619 (nr. 35, p. 651); Matei, Stanciu 2000, nr. 58/(102), p. 44.

(24) **1. Dindeşti** (com. Andrid, jud. Satu Mare). **2.** *La cetate*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Lucius Verus. **8.** Decembrie 162 – toamna 163 p. Chr. **9.** Colecția prof. Ioan Ciarnău. **10.** -. **11.** Lazin, Ciarnău 1992-1993, nr. 3/2, p. 50; Németi, Gindele 1997, nr. 34, p. 619 (nr. 34, p. 651); Matei, Stanciu 2000, nr. 58/(103), p. 44-45.

(25) **1. Dindeşti** (com. Andrid, jud. Satu Mare). **2.** *Lotul Şcolii generale*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperiri izolate. **7.** a) *denar suberat*, probabil de la Commodus; b) *denar perforat*, probabil de la Septimius Severus. **8.** a) 180-192 p. Chr; b) 193-211 p. Chr. **9.** Colecția prof. Ioan Ciarnău. **10.** -. **11.** Lazin, Ciarnău 1992-1993, nr.3/4, 5, p. 50; Németi, Gindele 1997, nr. 33, p. 619 (nr. 33, p. 651); Matei, Stanciu 2000, nr. 58/(104), p. 45.

(26) **1. Fetindia** (com. Meseşenii de Jos, jud. Sălaj). **2.** *În hotarul satului*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperiri izolate. **7.** a) *denar* de la Traianus; b) *denar* de la Septimius Severus. **8.** a) 112-114 p. Chr.; b) 194-195 (?) p. Chr. **9.** MJIAZ. **10.** -. **11.** Săşianu 1980, nr. 52/II, III, p. 126; Pop 1997, nr. 18/II, p. 461 (nr. 18/II, p. 471); Matei, Stanciu 2000, nr. 62/(112), p. 46.

(27) **1. Ghenci** (com. Căuaş, jud. Satu Mare). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Dupondius* de la Vespasian. **8.** 72/73-76 p. Chr. **9.** MOC. **10.** 108. **11.** Lazin 1969, nr. 7, p. 112; Chirilă, colab 1970, nr. 12, p. 508, fig. 12; Lazin, Németi 1972, nr. 4, p. 211; Săşianu 1980, nr. 54, p. 127; Németi, Gindele 1997, nr. 42, p. 621 (nr. 42, p. 653); Matei, Stanciu 2000, nr. 65/(121), p. 47.

(28) **1. Ghirişa** (com. Beltiug, jud. Satu Mare). **2.** *Spatele Voiodului/Vajathát*. **3.** Descoperiri întâmplătoare, cu ocazia săpării unei gropi pentru siloz şi la acoperirea alteia. **4.** -. **5.** 1964 – cu ocazia săpării gropii şi 1978 – cu ocazia acoperirii celeilalte gropi. **6.** Tezaure monetare. **7.** a) Au fost recuperate *158 monede* (*denari imperiali*), numărul total fiind estimat la cca. 200. Prima emisiune: Vespasianus; ultima emisiune: Septimius Severus; b) Au fost recuperate *870 monede* (cca. 90%). Prima emisiune: Vespasianus; ultima emisiune: Septimius Severus. **8.** a) 67 % dintre monede au fost emise între 140-180 p. Chr (Antoninus Pius şi Marcus Aurelius). Ultima emisiune de la Septimius Severus, anul 193 p. Chr; b) cele mai multe monede sunt tot din 140-180 p. Chr. ultima emisiune de la Septimius Severus, anul 201 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** -. **11.** Protase, Bader 1968, p. 37-60; Lazin 1969, nr. 8, p. 112; Bader, Winkler 1980, p. 85-126; Săşianu 1980, nr. 55/I, II, p. 127-128; Lazin, Popescu 1986-1987, nr. 3, p. 96; Matei, Stanciu 2000, nr. 68/(128), p. 48.

(29) **1. Giuleşti** (com. Giuleşti, jud. Maramureş). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar*, emis în timpul lui Commodus. **8.** 186-189 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Mihály 1900, n. 2, p. 619; Lazin 1969, nr. 9, p. 112; Săşianu 1980, nr. 56, p. 128; Stanciu 1992, nr. 12, p. 174-175; Matei, Stanciu 2000, nr. 69/(129), p. 48; Vizauer 2003, nr. 2, p. 220-221.

(30) **1. Halmeu** (com. Halmeu, jud. Satu Mare). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* emis în timpul lui Septimius Severus (2,30 g). **8.** Roma, 193-211 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Chirilă, Lucăcel 1979, p. 138; Săşianu 1980, nr. 62, p. 130; Stanciu 1995, nr. 14, p. 144; Matei, Stanciu 2000, nr, 71/(132), p. 48.

(31) **1. Hodod** (com. Hodod, jud. Satu Mare). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Centenionalis* emis în timpul lui Constantius II. **8.** Siscia, 351-354 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Chirilă, Lucăcel 1979, p. 138;

https://biblioteca-digitala.ro

Săşianu 1980, nr. 64, p. 130; Stanciu 1995, nr.15, p. 144; Matei, Stanciu 2000, nr. 73/(135), p. 51-52.

(32) **1. Homorodul de Sus** (com. Homoroade, jud. Satu Mare). **2.** *Hotarul satului*. **3.** Descoperire întâmplătoare cu ocazia unor lucrări agricole. **4.** Localnicul Al. Ardelean. **5.** 1959. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* emis în timpul lui Marcus Aurelius. **8.** 166 p. Chr. (vară-decembrie). **9.** MJSM. **10.** 39001. **11.** Bader 1967, nr. 3, p. 9; Lazin 1969, nr. 10, p. 112; Săşianu 1980, nr. 65a, p. 130; Stanciu 1995, nr. 16, p. 144; Lazin 1997, p. 119; Matei, Stanciu 2000, nr. 74/(136), p. 52.

(33) **1. Ieud** (com. Ieud, jud. Maramureş). **2.** *Faţa trunchiului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.**-. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* emis în timpul lui Traian. **8.** 103-112 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Mihály 1900, n. 2, p. 618-619; Lazin 1969, nr. 11, p. 112; Săşianu 1980, nr. 66/II, p. 131; Stanciu 1992, nr. 13/B, p. 175; Matei, Stanciu 2000, nr. 77/(142), p. 52; Vizauer 2003, nr. 3a, p. 221.

(34) **1. Ieud** (com. Ieud, jud. Maramureş). **2.** *Din hotarul localităţii*. **3.** Descoperire întâmplătoare cu ocazia lucrărilor agricole. **4.** -. **5.** 1938. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* emis în timpul lui Traian. **8.** 98-117 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Mitrea 1971, nr. 71, p. 408; Stanciu 1992, nr. 13/C, p. 175; Matei, Stanciu 2000, nr. 77/(143), p. 52-53; Vizauer 2003, nr. 3b, p. 221.

(35) **1. Ip** (com. Ip, jud. Sălaj). **2.** *Din hotarul localităţii*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperiri izolate. **7.** *2 monede romane imperiale*. **8.** -. **9.** Colecţia personală Entersz. **10.** -. **11.** Matei 1980, n. 13, p. 242; Matei, Stanciu 2000, nr. 78/(145), p. 53.

(36) **1. Maramureş** (fostul comitat, jud. Maramureş). **2.** -. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.**-. **6.** Descoperiri izolate. **7.** Peste *200 monede romane de argint*, majoritatea imperiale. **8.** Început de secol III p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Lazin 1969, nr. 12, p. 113; Săşianu 1980, nr. 73/II, p. 133; Stanciu 1992, nr. 15/B, p. 176; Matei, Stanciu 2000, nr. 84, p. 63; Vizauer 2003, nr. 4, p. 221.

(37) **1. Medieşu Aurit** (com. Medieşu Aurit, jud. Satu Mare). **2.** *Şuculeu*. **3.** Săpături sistematice. **4.** a) S. Dumitraşcu, T. Bader; b) S. Dumitraşcu, S. Pop; c) S. Dumitraşcu, Gh. Lazin, S. Pop. **5.** a) 1964-1970; b) 1998; c) 1997. **6.** Aşezare şi ateliere pentru producerea ceramicii. **7.** a) În umplutura unei gropi (cercetată de T. Bader), la -160 cm, a fost găsit în asociere cu ceramică, un *denar* de la Commodus; b) în punctul „La Petriceanu", situat la nord-vest de rezervaţia arheologică, s-a descoperit un *denar* de la Marcus Aurelius (15,4 X 16,9 mm, 1,97 g); c) în punctul „La Moldovan" s-a descoperit un *denar* de la Lucius Verus (17,7 X 18 mm, 1,87 g). **8.** a) 185 p. Chr.; b) Roma, decembrie 164 – august 165 p. Chr.; c) Roma, august – decembrie 165 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** b) 39358; c) 39359. **11.** Lazin, Ciarnău 1992-1993, nr. 4, p. 50; Lazin, Ardevan 1998-1999, nr. 4a, 4b, p. 72; Matei, Stanciu 2000, nr. 89/(159), p. 64.

(38) **1. Mesteacăn** (com. Valea Chioarului, jud. Maramureş). **2.** *La Parhon*. **3.** Sondaje. **4.** G. M. Iuga. **5.** 1978, 1979. **6.** Aşezare. **7.** Într-o locuinţă de suprafaţă dreptunghiulară, a fost descoperită o *monedă* din secolul IV p. Chr., probabil de la Constantius II, materialul roman fiind amestecat cu cel medieval timpuriu. **8.** Secolul IV p. Chr. **9.** MJIA. **10. -**. **11.** Iuga 1979, p. 311-314; Iuga 1980, p. 236-239; Stanciu 1992, nr. 16/B, p. 176; Stanciu 1995, nr. 20/A, p. 153; Matei, Stanciu 2000, nr. 90/(163), p. 67.

(39) **1. Oarţa de Sus** (com. Oarţa de Jos, jud. Maramureş). **2.** *Măgură*. **3.** Descoperire întâmplătoare. S-au efectuat şi sondaje, dar fără a se descoperi materiale de epocă romană. **4.** Sondaje: a) E. Comşa, C. Kacsó; b) G. M. Iuga. **5.** a) 1969, 1970; b) 1985, 1986. **6.** Descoperiri izolate (?). **7.** *Monede* din timpul lui Hadrian. **8.** 117-138 p. Chr. **9.** MJIA. **10. -**. **11.** Matei, Stanciu 2000, nr. 97/(175), p. 69.

https://biblioteca-digitala.ro

(40) **1. Oarța de Sus** (com. Oarța de Jos, jud. Maramureş). **2.** *Ograde* . **3.** Inițial a) descoperire întâmplătoare, apoi b) cercetare sistematică. **4.** b) G. M. Iuga. **5.** a) 1985; b) 1985, 1986. **6.** Tezaur monetar. **7.** După B. Mitrea, în anul 1985 au fost recuperate *191 piese*, dintre care precizează *187 piese* (restul sunt fragmente), iar în anul 1986 menționează *113 piese*: una republicană, 3 – Nero, 1 – Galba, 1 – Otho, 4 – Vitellius, 83 – Vespasian, 17 – Titus, 20 – Domițian, 6 – Nerva, 102 – Traian, 51 – Hadrian, 9 – Antoninus Pius, 2 - Marcus Aurelius. C. Kacsó menționează că s-au descoperit *306 denari*, dintre care unul republican şi restul imperiali, cel mai recent denar fiind de la Marcus Aurelius. **8.** Cea mai recentă monedă este de la Marcus Aurelius, 166-167 p. Chr. **9.** MJIA. **10.** 196-366, 368-387, 389-503. **11.** Mitrea 1986, nr. 12, p. 192; Mitrea 1987, nr. 21, p. 176; Mitrea 1988, nr. 27, p. 217; Stanciu 1992, nr. 19/C, p. 178; Stanciu 1995, nr. 22, p. 153; Matei, Stanciu 2000, nr. 97/(176), p. 69; Kacsó 2004, p. 64.

(41) **1. Panic** (com. Hereclean, jud. Sălaj). **2.** *Grădina lui Ioan Cosma*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** I. Cosma. **5.** 1935. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Commodus. **8.** 183 p. Chr. **9.** MJIAZ. **10.** 659. **11.** Matei 1980, nr. a, p. 230; Săşianu 1980, nr. 90, p. 141; Pop 1997, nr. 27/II, p. 462 (nr. 27/II, p. 472); Matei, Stanciu 2000, nr. 100/(181), p. 69.

(42) **1. Petrova** (com. Petrova, jud. Maramureş). **2.** *Grădina lui Gyenge Ioan*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1890. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Monedă* (la I. Mihály – *medalie*), romană cu inscripția *Via Traiana*. **8.** 98-117 p. Chr. **9.** A fost donată Liceului reformat din Sighet. **10.** -. **11.** Mihály 1900, n. 1, p. 31-32; Lazin 1969, nr. 13, p. 113; Săşianu 1980, nr. 94, p. 144; Stanciu 1992, nr. 21, p. 178; Matei, Stanciu 2000, nr. 103/(187), p. 71-72; Vizauer 2003, nr. 6, p. 222.

(43) **1. Pir** (com. Pir, jud. Satu Mare). **2.** *Strada Ujsor*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1964-1966. **6.** Tezaur monetar (?). **7.** Conform unei informații, pe strada Ujsor s-ar fi descoperit un *tezaur* alcătuit din *monede romane*. Sunt cunoscute un a) *denar* de la Antoninus Pius şi b) un *denar* de la Marcus Aurelius. **8.** a) 148 p. Chr; b) 169 p. Chr. **9.** MOC. **10.** a) 109; b) 110. **11.** Lazin 1969, nr. 14, p. 113, pl. XXXV/6; Chirilă, colab 1970, nr. 16, 17, p. 508; Lazin, Németi 1972, nr. 5, p. 211; Săşianu 1980, nr. 95, p. 144, pl. XXVI/5, 6; Matei, Stanciu 2000, nr. 104/(188), p. 72.

(44) **1. Sanislău** (com. Sanislău, jud. Satu Mare). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Vespasian. **8.** 69-79 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Lazin 1969, nr. 15, p. 113; Lazin, Németi 1972, nr. 6, p. 211; Săşianu 1980, nr. 104, p. 152; Matei, Stanciu 2000, nr. 115/(209), p. 74.

(45) **1. Sarasău** (mun. Sighetu Marmației, jud. Maramureş). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Tezaur monetar. **7.** *Tezaur monetar* descoperit cu mai multă vreme în urmă, pe unul din vechile domenii ale familiei Mihályi. A fost prezentat pentru determinare un *denar* de la Faustina II (tipul IVNO REGINAE). **8.** 175 p. Chr. (?). **9.** O parte a monedelor au rămas în familia Mihályi, altele au ajuns la Viena. **10.** -. **11.** Poenaru Bordea, Mitrea 1994-1995, nr. 68, p. 649; Matei, Stanciu 2000, nr. 116/(212), p. 75.

(46) **1. Satu Mare** (municipiu, jud. Satu Mare). **2.** *Din împrejurimile oraşului şi din fostul județ*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperiri izolate. **7.** *5 monede romane imperiale*: a) Gallienus; b) Maximianus; c) Constantin I; d) Constantius II; e) Valentinianus I. **8.** a) 260-268 p. Chr; b) 309-310 p. Chr.; c) 330-335 p. Chr.; d) 351-361 p. Chr.; e) 364-367 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** 12095-12098. **11.** Lazin 1980, nr. 5-9, p. 128; Săşianu 1980, nr. 107/IV, p. 154; Matei, Stanciu 2000, nr. 117/(214), p. 75.

(47) **1. Satu Mare** (municipiu, jud. Satu Mare). **2.** *Perimetrul oraşului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1880. **6.** Tezaur monetar. **7.** *159 piese* (*151 denari republicani*, *7* imitații după *denari republicani* şi un *denar* de la Severus Alexander). **8.** 222-228 p.

https://biblioteca-digitala.ro

Chr. **9.** În iunie 1880 monedele au ajuns la Cabinetul Numismatic al Muzeului Național Maghiar, fiind reținute 20 piese. **10.** -. **11.** Winkler 1968; Lazin 1969, nr. 16, p. 113; Bader 1975, p. 33-35; Săşianu 1980, nr. 106/I, p. 153; Stanciu 1995, nr. 23/C, p. 155; Matei, Stanciu 2000, nr. 117/(217), p. 76.

(48) **1. Satu Mare** (municipiu, jud. Satu Mare). **2.** *Strada Eroilor*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1986. **6**. Descoperire izolată. **7.** *Denar* emis în timpul lui Antoninus Pius. **8.** 145-146 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** -. **11.** Lazin, Popescu 1986-1987, nr. 5, p. 97; Stanciu 1995, nr. 23/F, p. 155; Matei, Stanciu 2000, nr. 117/(218), p. 76.

(49) **1. Satu Mare** (municipiu, jud. Satu Mare). **2.** *Strada Ghioceilor nr. 10*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6**. Descoperire izolată. **7.** *Centenionalis* de la Constantius II. **8.** 355-361 p. Chr. la Al. Săşianu, 351-364 p. Chr. la Gh. Lazin, 351-354 p. Chr. la T. Bader. **9.** MJSM. **10.** -. **11.** Bader 1975, p. 35; Lazin 1980, nr. 4, p. 128; Săşianu 1980, nr. 106/IV, p. 153; Stanciu 1995, nr. 23/E, p. 155; Matei, Stanciu 2000, nr. 117/(219), p. 76.

(50) **1. Satu Mare** (municipiu, jud. Satu Mare). **2.** *Strada Pionerilor*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1960. **6**. Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Traianus. **8.** 98-117 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** -. **11.** Bader 1967, p. 10; Lazin 1969, nr. 16, p. 113; Săşianu 1980, nr. 106/III, p. 153; Stanciu 1995, nr. 23/D, p. 155; Matei, Stanciu 2000, nr. 117/(220), p. 76.

(51) **1. Săcăşeni** (com. Săcăşeni, jud. Satu Mare). **2.** *Între localitatea Cig şi stația C.F.R. Săcăşeni*. **3.** Descoperire întâmplătoare cu ocazia lucrărilor agricole. **4.** -. **5.** 1973. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Monedă de bronz* de la Vespasianus, eventual Traianus. **8.** 69-79 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** -. **11.** Lazin 1975, p. 66-67, n. 11, p. 66; Săşianu 1980, nr. 110, p. 158; Németi, Gindele 1997, nr. 62, p. 626 (nr. 62, p. 658); Matei, Stanciu 2000, nr. 118/(221), p. 76.

(52) **1. Săcăşeni** (com. Săcăşeni, jud. Satu Mare). **2.** *În dreapta drumului dintre localitățile Săcăşeni-Chegea*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1997. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Marcus Aurelius pentru Faustina II (15,7 X 17,8 mm, 2,65 g). **8.** Roma, 161-176 p. Chr. **9.** MJSM. **10.** 39360. **11.** Lazin, Ardevan 1998-1999, nr. 5, p. 72-73; Matei, Stanciu 2000, nr. 118/(222), p. 76.

(53) **1. Sâncraiu Silvaniei** (com. Dobrin, jud. Sălaj). **2.** *Laz*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Necropolă (?). **7.** S-au descoperit fragmente ceramice dintr-o urnă (?) şi *monede de argint* de la Antoninus Pius. **8.** 138-161 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Matei 1980, p. 236; Matei, Stanciu 2000, nr. 124/(233), p. 78.

(54) **1. Sighetu Marmației** (municipiu, jud. Maramureş). **2.** *Str. Traian*. **3.** Descoperire întâmplătoare cu ocazia unor lucrări edilitare. **4.** -. **5.** 1965. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* emis în timpul lui Hadrianus (117-138 p. Chr.). **8.** 117-138 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Mitrea 1971, nr. 96/a, p. 411; Stanciu 1992, nr. 27/B, p. 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 129/(239), p. 79; Vizauer 2003, nr. 7b, p. 222.

(55) **1. Sighetu Marmației** (municipiu, jud. Maramureş). **2.** *Pe teritoriul oraşului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* emis în timpul lui Antoninus Pius sau Marcus Aurelius. **8.** 138-180 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Mitrea 1971, nr. 96/b, p. 411; Stanciu 1992, nr. 27/C, p. 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 129/(240), p. 79.

(56) **1. Sighetu Marmației** (municipiu, jud. Maramureş). **2.** *Tean*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1878. **6.** Tezaur monetar (?). **7.** *6 denari* emişi în timpul lui Marcus Aurelius descoperiți la capătul podului de peste Tisa (astăzi reconstruit la capătul străzii N. Titulescu). **8.** 161-180 p. Chr. **9.** Donate cândva după descoperire de I. Mihályi de Apşa Muzeului Diecezan al Episcopiei Române-Unite a Lugojului. **10.** -. **11.** Lazin 1969, nr. 17, p. 113; Săşianu 1980, nr. 119, p. 161; Stanciu 1992, nr. 27/D, p. 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 129/(241), p. 79; Vizauer 2003, nr. 7c, p. 222.

https://biblioteca-digitala.ro

(57) **1. Sighetu Marmației** (municipiu, jud. Maramureş). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Monedă romană de argint* (CONSTANTINVS AVG PROVIDENTIA CAES SMKB). Probabil piesa este din bronz şi nu din argint, iar legenda aversului a fost citită greşit. Ar putea fi vorba de CONSTATINVS IVN NOB C… PROVIDENTIAE CAESS, adică de Constantin cel Mare (Constantin II Caesar). **8.** Officina B din Cyzicus, 329-330 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Stanciu 1992, nr. 27/E, p. 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 129/(242), p. 79-80; Vizauer 2003, nr. 7e, p. 223.

(58) **1. Sighetu Marmației** (municipiu, jud. Maramureş). **2.** *Cartierul Cămara.* **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** Timur Chiş. **5.** 2000. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* emis în timpul lui Commodus. Pe avers OMN ANT/P FEL A[VG BRIT], cap laureat dreapta; cerc perlat. Pe revers PM TR PXI [IMP VII C]OS V PP CONC MIL, Concordia în picioare, din față, cu capul spre stânga, ținând în fiecare mână câte un standard militar; cerc perlat (18,2 X 17,2 mm, 2,69 g). **8.** Roma, 185 p. Chr. **9.** Colecția particulară Timur Chiş. **10. -. 11.** Vizauer 2003, p. 219, fig. 1.

(59) **1. Şimleu Silvaniei** (oraş, jud. Sălaj). **2.** *Măgura Şimleului*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperiri izolate. **7.** a) *denar* de la Traianus; b) *tezaur monetar* (?); cca. *8 denari romani imperiali*, din care s-a recuperat doar o piesă de la Antoninus Pius; c) *denar* de la Marcus Aurelius, provenit probabil dintr-un tezaur (posibil să fie aceeaşi piesă cu piesa b); d) *sesterț* de la Philippus Arabs. **8.** a) 108-111 p. Chr.; b) 138-161 p. Chr.; c) 161-180 p. Chr.; d) 244-249 p. Chr. **9.** MJIAZ (piesele b şi c). **10.** -. **11.** Chirilă 1969, nr. 11, 14, pl. I/11, 14 (a, d); Săşianu 1980, nr. 124/IX, p. 170 (b); Matei 1980, n. 13, p. 242 (c); Chirilă, Matei 1986, p. 110 (a, b, d); Pop 1997, nr. 36/IV, p. 464 (nr. 36/IV, p. 474) (a-d); Matei, Stanciu 2000, nr. 134/(250), p. 81 (a-d).

(60) **1. Şimleu Silvaniei** (oraş, jud. Sălaj). **2.** *Strada Argeşului*. **3.** Perieghеză. **4.** C. Ghemiş. **5.** 1993. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Sesterț* de la Philippus Arabs. **8.** 244-249 p. Chr. **9.** Colecția C. Ghemiş. **10.** -. **11.** Pop 1997, nr. 36/VII, p. 464 (nr. 36/VII, p. 474); Matei, Stanciu 2000, nr. 134/(251), p. 81.

(61) **1. Şimleu Silvaniei** (oraş, jud. Sălaj). **2.** *Strada Libertății*. **3.** Descoperire întâmplătoare cu ocazia unor lucrări edilitare. **4.** Oszvath. **5.** 1990. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Monedă romană de bronz* nedeterminată. **8.** -. **9.** Colecția Oszvath. **10.** -. **11.** Pop 1997, nr. 36/VIII, p. 464 (nr. 36/VIII, p. 474); Matei, Stanciu 2000, nr. 134/(252), p. 81.

(62) **1. Şimleu Silvaniei** (oraş, jud. Sălaj). **2.** *Pe teritoriul oraşului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Monedă* de la Gordianus III. **8.** 238-244 p. Chr. **9.** Colecția Delczeg Andrei. **10.** -. **11.** Pop 1997, nr. 36/V, p. 464 (nr. 36/V, p. 474); Matei, Stanciu 2000, nr. 134/(254), p. 82.

(63) **1. Şimleu Silvaniei** (oraş, jud. Sălaj). **2.** *Pe teritoriul oraşului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Monedă* de la Constantinus I. **8.** 306-337 p. Chr. **9.** Colecția Delczeg Andrei. **10.** -. **11.** Pop 1997, nr. 36/V, p. 464 (nr. 36/V, p. 474); Matei, Stanciu 2000, nr. 134/(254), p. 82.

(64) **1. Şimleu Silvaniei** (oraş, jud. Sălaj). **2.** *Pe teritoriul oraşului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Monedă de bronz* de la Constantinus I. **8.** 306-337 p. Chr. **9.** Colecția Delczeg Andrei. **10.** -. **11.** Pop 1997, nr. 36/VI, p. 464 (nr. 36/VI, p. 474); Matei, Stanciu 2000, nr. 134/(254), p. 82.

(65) **1. Şimleu Silvaniei** (oraş, jud. Sălaj). **2.** *Pe teritoriul oraşului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Monedă romană* nedeterminată. **8.** -. **9.** Colecția Delczeg Andrei. **10.** -. **11.** Pop 1997, nr. 36/V, p. 464 (nr. 36/V, p. 474); Matei, Stanciu 2000, nr. 134/(254), p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro

(66) 1. Şimleu Silvaniei (oraş, jud. Sălaj). **2.** *Pe teritoriul oraşului*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Denar* de la Septimius Severus şi altul de la Iulia Mamaea, găsite într-un „butoiaş" de aramă modern, împreună cu o *monedă de aur* de la Theodosius II şi alta de la Iustinianus I. **8.** -. **9.** -. **10.** -. **11.** Săşianu 1980, nr. 124/X, p. 170; Pop 1997, nr. 36/IV, p. 464 (nr. 36/IV, p. 474); Matei, Stanciu 2000, nr. 134/(254), p. 82.

(67) 1. Tisa (com. Crăciuneşti, jud. Maramureş). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -.**5.** -. **6.** Descoperire izolată. în grădina preotului din localitate. **7.** *Monedă romană de argint* (SEVERVS AVG PROVID DEORVM). Piesa poate fi un hibrid (Av. Septimius Severus – Rv. Caracalla). **8.** Curând după 211 p. Chr. **9.** -. **10.** -. **11.** Stanciu 1992, nr. 30/A, p. 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 139/(262), p. 83; Vizauer 2003, nr. 9, p. 223.

(68) 1. Ulmeni (com. Ulmeni, jud. Maramureş). **2.** *Din intravilan*. **3.** Descoperire întâmplătoare cu ocazia unor lucrări edilitare. **4.** Dolha Nicolae. **5.** 1982. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Trei monede romane*, găsite într-un vas de lut, din care au fost recuperate 2: a) un *sesterț* emis în timpul lui Antoninus Pius (28 X 26 mm, 21,30 g) şi b) sesterț emis în timpul lui Commodus (30 X 27 mm, 19,80 g). **8.** a) 144 p. Chr; b) 186-189 p. Chr. **9.** MJIA. **10.** a) 171, b) 172. **11.** Stanciu 1992, nr. 32, p. 181; Stanciu 1995, nr. 28, p. 156; Matei, Stanciu 2000, nr. 141/(264), p. 83; Iuga 2003, p. 232.

(69) 1. Urziceni (com. Urziceni, jud. Satu Mare). **2.** *Din hotarul localității*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.** -. **6.** Descoperiri izolate. **7.** a) *denar suberat* de la Traianus şi b) *denar* de la Antoninus Pius. **8.** a) 103-111 p. Chr; b) 138-161 p. Chr. **9.** MOC. **10.** a) 112. **11.** Lazin 1969, nr. 19, p. 115, pl. XXXV/2; Chirilă, colab 1970, nr. 13, p. 508; Lazin, Németi 1972, nr. 7, p. 211; Săşianu 1980, nr. 141a, p. 179, pl. XVI/2; Németi, Gindele 1997, nr. 72, p. 628 (nr. 72, p. 660); Matei, Stanciu 2000, nr. 143/(267), p. 83-84.

(70) 1. Vad (com. Copalnic-Mănăştur, jud. Maramureş). **2.** *În hotarul localității*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -.**5.** 1896. **6.** Descoperire izolată. **7.** *Trei monede romane* emise în timpul lui Gordianus III. **8.** 238-244 p. Chr. **9.** MTC. **10.** 1/1896. **11.** Mitrea 1967a, nr. 68, p. 200; Mitrea 1967b, nr. 68, p. 388; Lazin 1969, nr. 20, p. 115; Stanciu 1992, nr. 33, p. 182; Stanciu 1995, nr. 29, p. 156; Matei, Stanciu 2000, nr. 144/(269), p. 84.

(71) 1. Zalău (municipiu, jud. Sălaj). **2.** *Bulevardul Mihai Viteazul, nr. 104-106 (Panic – „La blocuri")*. **3.** Cercetări sistematice. **4.** Al. Matei. **5.** 1979. **6.** Aşezare. **7.** În S XIII/1979 (construcția 2) s-a descoperit un *denar suberat* de la Septimius Severus (Av: cap laureat dr. SEVERVS PIVS AVG; Rv: împăratul în costum civil, cu capul acoperit, orientat spre dreapta, în mâna dreaptă ține o ramură de măslin, FVNDATOR PACIS; 20,6 X 18,5 mm, 1,95 g). **8.** Roma, 202-210 p. Chr. **9.** MJIAZ. **10.** -. **11.** Matei, Stanciu 2000, nr. 153/(287), p. 94, pl. 354/5a, 5b.

(72) 1. Zalău (municipiu, jud. Sălaj). **2.** *I.S.C.I.P. (fosta Întreprindere de Stat pentru Creşterea şi Industrializarea Porcilor, actualmente sediul societății DROMED)*. **3.** Săpături sistematice. **4.** Al. Matei. **5.** 1987. **6.** Aşezare. **7.** În pământul aruncat a fost găsit un *denar* de la Philippus Arabs, foarte prost conservat, determinat ca atare în timpul descoperirii, apoi distrus în timpul curățării în laborator. **8.** 244-249 p. Chr. **9.** MJIAZ. **10.** -. **11.** Matei, Stanciu 2000, nr. 153/(290), p. 104.

(73) 1. Zalău (municipiu, jud. Sălaj). **2.** *Strada Porolissum, nr. 28*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1951-1956. **6.** Descoperire izolată. **7.** S-a descoperit un *antoninianus* de la Gordianus III. **8.** 243-244 p. Chr. **9.** MJIAZ. **10.** -. **11.** Săşianu 1980, nr. 148/VIII, p. 185; Matei, Stanciu 2000, nr. 153/(293), p. 106.

(74) 1. Zalău (municipiu, jud. Sălaj). **2.** *Strada Republicii, nr. 20*. **3.** Descoperire întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1951-1966. **6.** Descoperire izolată. **7.** S-a descoperit un *denar*

https://biblioteca-digitala.ro

de la Caracalla (pentru Iulia Domna). **8.** 211-217 p. Chr. **9.** MJIAZ. **10.** -. **11.** Săşianu 1980, nr. 148/VI, p. 184-185; Matei, Stanciu 2000, nr. 153/(294), p. 106.

(75) 1. Zalău (municipiu, jud. Sălaj). **2.** *Din perimetrul oraşului*. **3.** Descoperiri întâmplătoare. **4.** -. **5.** 1951-1966. **6.** Descoperiri izolate. **7.** S-au descoperit a) un *denar* de la Vespasianus; b) *2 denari* de la Vespasianus; c) *denar* de la Traianus. **8.** a) 69-71 p. Chr.; b) 72-73 p. Chr.; c) 98-99 p. Chr. **9.** MJIAZ. **10.** -. **11.** Săşianu 1980, nr. 148/III, IV, V, VII, p. 184-185; Matei, Stanciu 2000, nr. 153/(295), p. 106.

Analiza descoperirilor

În ceea ce priveşte analiza descoperirilor monetare, vom începe prin studierea tezaurelor, încercând să arătăm condițiile de descoperire, ce fel de tezaure sunt, perioada de acumulare, tipul acumulării, când se termină acumularea şi motivul ascunderii, pentru ca apoi să ne ocupăm de descoperirile izolate. La final vom studia circulația monetară din Barbaricumul de la nord-vest de provincia Dacia în perioada secolelor II-IV p. Chr.

Tezaurele de la **Ghirişa** (com. Beltiug, jud. Satu Mare) sunt mai mult ca sigur două loturi ale aceluiaşi tezaur monetar, îngropate separat, în afara vreunei aşezări. Primul tezaur (Ghirişa 1)[6] are cel mai mare coeficient de intrări de monede pe an în vremea lui Marcus Aurelius (52 de monede şi 8 monede de la Lucius Verus) când coeficientul de intrări este de 2,73 (iar pentru Lucius Verus este de 1,00), însă un număr mare de monede din tezaur sunt şi din timpul lui Antoninus Pius (47 de monede, coeficientul de monede pe an de 2,04). Astfel, acumularea trebuie să înceapă undeva la sfârşitul domniei lui Antoninus Pius sau în timpul domniei lui Marcus Aurelius. Cel mai probabil ea a început în vremea lui Marcus Aurelius, numărul mare de monede din timpul lui Antoninus Pius putând fi explicat prin faptul că în vremea lui Marcus Aurelius acestea se aflau încă în circulație. Cea mai veche monedă din tezaur este din vremea lui Vespasianus (o monedă). Acumularea se încheie cu emisiuni din timpul lui Septimius Severus (2 monede), astfel încât este un tezaur acumulat într-o perioadă lungă de timp, de circa 50 de ani. Este un tezaur uniform, el fiind constituit doar din monede dintr-un singur metal şi anume din argint (denari).

În cazul celui de-al doilea tezaur (Ghirişa 2)[7], prima emisiune este din timpul lui Vespasianus (o monedă), acumularea începând ca şi în cazul primului tezaur în vremea lui Antoninus Pius (270 de monede, coeficientul de monede pe an fiind de 11,73) sau Marcus Aurelius (358 de monede şi 48 de monede de la Lucius Verus, coeficientul de monede pe an fiind de 18,84, iar pentru Lucius Verus este de 6,00). Creşterea evidentă a numărului de monede din tezaur se observă la Antoninus Pius, când numărul de monede creşte de la 41 de monede din vremea lui Hadrianus la 270 de monede în vremea sa. Acumularea se încheie la Septimius Severus (17 monede), perioada de acumulare a tezaurului fiind una lungă, de circa 50 de ani. Tezaurul este uniform, fiind constituit doar dintr-un singur tip de monedă (denari), ca urmare dintr-un singur tip de metal, argint.

Mai mult ca sigur cele două tezaure sunt de fapt unul singur, în sprijinul acestei idei fiind următoarele argumente: locul de descoperire al celor două tezaure este foarte apropiat, perioada de început şi de sfârşit a acumulării a celor două tezaure este aceeaşi. De asemenea, cel mai probabil, acumularea tezaurului a fost rezultatul primirii unor stipendii, numărul de monede ale acestui tezaur fiind foarte mare în raport cu celelalte tezaure descoperite în această zonă.

[6] Lazin 1969, nr. 8, 112.

[7] Lazin, Popescu 1986-1987, nr. 3, 96.

https://biblioteca-digitala.ro

În cazul tezaurului de la **Oarța de Sus** (com. Oarța de Jos, jud. Maramureş)[8], acumularea începe în timpul lui Vespasianus, când avem 83 de monede şi un coeficient de intrare de monede pe an de 8,30. Numărul monedelor scade în timpul următorilor 3 împărați (Titus – 17 monede, Domitianus – 20 monede, Nerva – 6 monede), pentru ca apoi să crească din nou în timpul lui Traianus (102 de monede şi un coeficient de 5,36) şi Hadrianus (51 de monede şi un coeficient de 2,42). Din nou numărul monedelor este foarte scăzut în vremea lui Antoninus Pius (9 monede şi un coeficient de 0,39) şi Marcus Aurelius (2 monede şi un coeficient de 0,10), în vremea căruia se încheie de altfel acumularea. Perioada de acumulare a acestui tezaur a fost una foarte lungă, fluctuantă, ea desfăşurându-se pe parcursul mai multor generații, probabil acest tezaur fiind rezultatul acumulării în timp a unei familii, ca urmare a schimburilor comerciale întreprinse de aceştia.

Tezaurul (depozitul monetar) de la **Ulmeni** (com. Ulmeni, jud. Maramureş)[9] este un tezaur întâmplător (pierderi de „buzunar") care constă în 3 monede, găsite într-un vas de lut, din care s-au recuperat doar 2 monede: un sesterț din timpul lui Antoninus Pius (coeficientul de intrări monede pe an este de 0,04) şi un sesterț din timpul lui Commodus (coeficientul de intrări monede pe an este de 0,08). Probabil este o acumulare măruntă din timpul lui Commodus, când încă se găseau în circulație monede din timpul lui Antoninus Pius. Tezaurul este uniform, fiind vorba de doi sesterți[10], ambele monede sunt din bronz.

Depozitul monetar de la **Vad** (com. Copalnic-Mănăştur, jud. Maramureş) a fost descoperit întâmplător la 1896[11]. Este un tezaur întâmplător (pierderi de „buzunar") care constă în 3 monede din timpul lui Gordianus III (coeficientul de intrări monede pe an este de 0,50).

Depozitul monetar de la **Băseşti** (com. Băseşti, jud. Maramureş) constă într-un sesterț de la Antoninus Pius pentru Faustina I şi un denar de la Marcus Aurelius pentru Faustina II[12]. Este o acumulare măruntă din vremea lui Marcus Aurelius (după 175 p. Chr), fiind un tezaur compozit, deoarece conține monede realizate din metale diferite (bronz şi argint).

La **Şimleu Silvaniei** (oraş, jud. Sălaj), în punctul *Măgura Şimleului*, au fost descoperite întâmplător un tezaur monetar de circa 8 denari imperiali, din care s-a recuperat o piesă de la Antoninus Pius şi un denar de la Marcus Aurelius provenit probabil dintr-un tezaur[13]. Este posibil ca cele două piese să fie de fapt aceeaşi piesă, astfel încât să fie vorba de un singur tezaur, acumulat undeva în vremea lui Antoninus Pius sau Marcus Aurelius. Fiindcă toate piesele sunt denari, tezaurul este unul uniform.

La **Sighetu Marmației** (municipiu, jud. Maramureş), în punctul *Tean*, s-a descoperit întâmplător în 1878 un tezaur monetar care consta în 6 denari emişi în timpul lui Marcus Aurelius[14]. Este un tezaur întâmplător (pierderi de „buzunar"), uniform, fiind compus doar din denari, iar perioada de acumulare este scurtă (doar în timpul lui Marcus Aurelius).

La **Sarasău** (mun. Sighetu Marmației, jud. Maramureş) a fost descoperit întâmplător un tezaur monetar, pe unul din vechile domenii ale familiei Mihályi[15]. Pentru

[8] Mitrea 1986, nr. 12, 192; Mitrea 1987, nr. 21, 176; Mitrea 1988, nr. 27, 217; Stanciu 1992, nr. 19/C, 178; Stanciu 1995, nr. 22, 153; Matei, Stanciu 2000, nr. 97/(176), 69; Kacsó 2004, 64.

[9] Stanciu 1992, nr. 32, 181.

[10] Piesele apar în Stanciu 1995, nr. 28, 156 şi Matei, Stanciu 2000, nr. 141/(264), 83 ca fiind denari, iar la Iuga 2003, 232 ca fiind sesterți. După verificarea pieselor, s-a constatat că acestea sunt într-adevăr sesterți.

[11] Mitrea 1967a, nr. 68, 200; Mitrea 1967b, nr. 68, 388.

[12] Winkler 1960, 441.

[13] Săşianu 1980, nr. 124/IX, 170.

[14] Lazin 1969, nr. 17, 113.

[15] Poenaru Bordea, Mitrea 1994-1995, nr. 68, 649.

https://biblioteca-digitala.ro

determinarea tezaurului a fost prezentat un singur denar de la Faustina II(tipul IVNO REGINAE), astfel încât tezaurul se datează undeva după 175 p. Chr.

La **Pir** (com. Pir, jud. Satu Mare), pe strada Ujsor, a fost descoperit întâmplător un tezaur monetar între 1964-1966[16]. Singurele piese cunoscute sunt un denar de la Antoninus Pius (148 p. Chr) şi un denar de la Marcus Aurelius (169 p. Chr). Din ceea ce cunoaştem despre acest tezaur, pare a fi vorba de un tezaur uniform, constituit doar din denari, posibil să fie un tezaur mărunt şi de acumulare scurtă.

Atât tezaurul de la Pir, cât şi cele de la Şimleu Silvaniei, Sighetu Marmației, Sarasău sunt tezaure nesigure, datorită faptului că informațiile despre ele sunt lacunare.

Un alt tezaur, descoperit în 1874 şi care consta în peste 1100 denari, de la Vitellius şi până la Septimius Severus, a fost consemnat greşit în literatura de specialitate, ca fiind descoperit la Teceu Mic (com. Remeți, jud. Maramureş), în realitate el fiind descoperit în localitatea Teceu Mare, azi Teacevo, situat în Ucraina[17]. Ca urmare a acestui fapt, acest tezaur nu a fost introdus în repertoriul acestei lucrări şi nici nu va face obiectul studiului în lucrarea de față.

În ceea ce priveşte descoperirile izolate, câte o singură monedă a fost descoperită în următoarele localități: Amați (com. Păuleşti, jud. Satu Mare), Apa (com. Apa, jud. Satu Mare), Ardud (com. Ardud, jud. Satu Mare), Badon (com. Hereclean, jud. Satu Mare), Bătarci (com. Bătarci, jud. Satu Mare), Bercu (com. Lazuri, jud. Satu Mare), Berea (com. Sanislău, jud. Satu Mare), Blaja (oraş Tăşnad, jud. Satu Mare), Călineşti (com. Călineşti, jud. Maramureş), Coroieni (com. Coroieni, jud. Maramureş), Crişeni (oraşul Zalău, jud. Sălaj), Culciu Mare (com. Culciu, jud. Satu Mare), Ghenci (com. Căuaş, jud. Satu Mare), Giuleşti (com. Giuleşti, jud. Maramureş), Halmeu (com. Halmeu, jud. Satu Mare), Hodod (com. Hodod, jud. Satu Mare), Homorodul de Sus (com. Homoroade, jud. Satu Mare), Medieşul Aurit (com. Medieşul Aurit, jud. Satu Mare), Mesteacăn (com. Valea Chioarului, jud. Maramureş), Panic (com. Hereclean, jud. Sălaj), Petrova (com. Petrova, jud. Maramureş), Sanislău (com. Sanislău, jud. Satu Mare), Tisa (com. Crăciuneşti, jud. Maramureş).

Câte 2 monede au fost descoperite în următoarele localități: Bozânta Mică (com. Recea, jud. Maramureş), Crasna (com. Crasna, jud. Sălaj), Fetindia (com. Meseşenii de Jos, jud. Sălaj), Ieud (com. Ieud, jud. Maramureş), Ip (com. Ip, jud. Sălaj), Săcăşeni (com. Săcăşeni, jud. Satu Mare), Urziceni (com. Urziceni, jud. Satu Mare).

La **Baia Mare** (municipiu, jud. Maramureş) au fost descoperite în diferite zone de pe teritoriul oraşului 3 monede romane[18]. Cele 3 monede găsite întâmplător indică o posibilă locuire a zonei (însă o locuire restrânsă) în vremea lui Antoninus Pius şi Marcus Aurelius, din vremea cărora sunt primele două monede, locuire care continuă până cel puțin la Philippus Arabs, când încetează afluxul de monedă.

La **Berveni** (com. Berveni, jud. Satu Mare) au fost descoperite în punctul *Cetate/Pe dâmb*, 3 denari[19], câte unul de la fiecare din următorii împărați: Nerva, Traianus şi Antoninus Pius. Cea mai veche monedă, de la Nerva, se datează în anul 96 p. Chr., iar ultima, de la Antoninus Pius, la 153-154 p. Chr. Probabil zona era locuită încă de la începutul secolului al II-lea p. Chr., locuire ce continuă cel puțin până la Antoninus Pius, după care nu mai sunt descoperiri de ordin numismatic.

La **Carei** (oraş, jud. Satu Mare), în punctul *Bobald* au fost descoperite 6 monede romane, însă este posibil ca nu toate piesele să provină din acest punct [20]. Se observă o perioadă destul de mare între prima monedă, datată 145-146 p. Chr. (sesterț Faustina II) şi

[16] Săşianu 1980, nr. 95, 144.
[17] Iuga 2003, 229.
[18] Chirilă, Socolan 1971, nr. 6-8, 67.
[19] Lazin 1980, nr. 1, 128.
[20] Matei, Stanciu 2000, nr. 34/(54), 38

https://biblioteca-digitala.ro

următoarele două, datate 241 p. Chr. (2 sesterți Gordianus III), în care nu există atestate alte descoperiri monetare. Între următoarele monede există întreruperi de circa 40 de ani: 268-270 p. Chr. - monedă de bronz de la Claudius II, 310-311 p. Chr. – follis de la Maximinus Daza şi 342 sau 353 p. Chr. (?) – follis de la Constantius II.

La **Dindeşti** (com. Andrid, jud. Satu Mare), pe teritoriul localității, au fost descoperite 6 monede: 2 denari de la Hadrianus, un denar de la Lucius Verus, 2 denari de la Commodus şi un denar de la Septimius Severus[21]. Din punct de vedere numismatic, observăm că zona este locuită în a doua jumătate a secolului al II-lea p. Chr., cel mai probabil din vremea lui Lucius Verus şi Marcus Aurelius, însă după Septimius Severus nu mai avem descoperiri monetare.

La **Satu Mare** (municipiu, jud. Satu Mare), de pe teritoriul oraşului, cât şi din fostul județ, provin 8 monede[22], dintre care majoritatea (5 la număr) sunt din secolul al IV-lea p. Chr. Acest lucru ne indică o dezvoltare a locuirii în zonă față de perioada anterioară, când sunt 3 monede pe o perioadă de două secole.

La **Sighetu Marmației** (municipiu, jud. Maramureş) s-au descoperit 4 monede: un denar din vremea lui Hadrianus, un denar din vremea lui Antoninus Pius sau Marcus Aurelius, un denar din vremea lui Commodus şi o monedă de bronz din vremea lui Constantinus I[23]. Din punct de vedere numismatic, observăm că zona este locuită în secolul al II-lea p. Chr, apoi se observă un regres până la Constantinus I (prima jumătate a secolului al IV-lea) când reapare, însă slab.

La **Şimleu Silvaniei** (oraş, jud. Sălaj) au fost descoperite 11 monede: denar de la Traianus, denar de la Marcus Aurelius, denar de la Septimius Severus, denar de la Iulia Mammaea, 2 sestertii de la Philippus Arabs, monedă de la Gordianus III, două monede de bronz de la Constantinus I şi două monede de bronz nedeterminate[24]. Locuirea atestată numismatic începe probabil încă din secolul II p. Chr. (avem monede de la Traianus, Marcus Aurelius şi Septimius Severus), cea mai bună perioadă de dezvoltare fiind însă în secolul al III-lea p. Chr. (o monedă de la Iulia Mamaea, două de la Philippus Arabs şi o monedă de la Gordianus III) şi continuând şi în prima jumătate a secolului al IV-lea (Constantinus I), după care încetează.

La **Zalău** (municipiu, jud. Sălaj) au fost descoperite în diferite puncte de pe teritoriul oraşului 8 monede: trei denari de la Vespasianus, un denar de la Traianus, un denar suberat de la Septimius Severus, un denar de la Caracalla pentru Iulia Domna, un antoninianus de la Gordianus III şi un denar de la Philippus Arabs[25]. Zona este locuită probabil din vremea lui Vespasianus (din ultimul sfert al secolului I p. Chr.), afluxul de monedă încetând la mijlocul secolului al III-lea p. Chr., ultima monedă fiind de la Philippus Arabs.

Tot descoperiri izolate sunt şi descoperirile din Maramureş (fostul comitat), unde au fost găsite izolat peste 200 de monede romane de argint, cele mai multe dintre ele fiind imperiale, însă informațiile despre ele sunt destul de generale, lacunare, ultimele monede încadrându-se la începutul secolului III p. Chr.[26]

Analiza circulației monetare imperiale romane în spațiul nord-vestic al României, rămas în afara provinciei Dacia, ne oferă date ce aduc o importantă contribuție la mai buna cunoaştere a situației din zonă. Prezența monedelor presupune existența unor obiective arheologice, fiind remarcat faptul că majoritatea monedelor descoperite în nord-

[21] Lazin, Ciarnău 1992-1993, nr. 3-5, 50.
[22] Săşianu 1980, nr. 106-107, 153-154; Lazin, Popescu 1986-1987, nr. 5, 97.
[23] Stanciu 1992, nr. 27/B, C, E, p. 180; Vizauer 2003, 219.
[24] Matei, Stanciu 2000, nr. 134/(250) - (252), (254), 81-82.
[25] Matei, Stanciu 2000, nr. 153/(287), 94, pl. 354/5a, 5b; nr. 153/(290), 104; nr. 153/(293), (295), 106.
[26] Lazin 1969, nr. 12, 113.

https://biblioteca-digitala.ro

vestul României provin din aşezări sau din imediata vecinătate a acestora, precum şi din necropole[27].

Descoperirile izolate emise în a doua jumătate a secolului I p. Chr., au fost incluse în lucrarea de față deoarece aceste monede au continuat să circule pentru o perioadă mai lungă de timp, cel puțin, la începutul secolului al II-lea p. Chr., ele erau cu siguranță încă în uz.

Până în prezent, după cum reiese şi din catalogul descoperirilor şi din analiza descoperirilor monetare menționate mai sus, în zona şi pentru perioada care ne interesează avem un număr de 11 tezaure sau depozite monetare (fără cel de la Satu Mare, care are în compoziția sa un singur denar imperial, restul fiind denari republicani) şi un număr de 91 de monede dintre care 4 monede nedeterminate, formând obiectul unor descoperiri izolate (fără cele 200 de monede din fostul comitat Maramureş), găsite în 47 de localități.

Cele mai multe dintre monedele aflate în circulație în acest teritoriu pe perioada secolelor II-IV p. Chr., sunt monede din argint, mai exact 1405 la număr, față de doar cele 27 monede de bronz. În ceea ce priveşte nominalul monedelor constatăm în mod evident, mai ales până la sfârşitul secolului al II-lea p. Chr., preponderența denarilor (1404 monede), iar în cazul monedelor de bronz pe cea a sesterților (11 monede din totalul de 27 monede de bronz). Această perioadă, de altfel, coincide cu perioada în care circulația monetară constatată este mai intensă, lucru ce se explică prin legăturile comerciale dintre populația de aici cu provincia Dacia. Din secolele III-IV p. Chr., singurul depozit monetar (tezaur) cunoscut din zonă este cel descoperit la Vad, în județul Maramureş. De asemenea şi numărul descoperirilor izolate este mai mic pentru această perioadă, doar 32 de piese. Se observă totuşi o continuitate a circulației monetare, pe parcursul secolelor II-IV p. Chr., deşi după Septimius Severus, denarii încep să dispară încet din circulație, iar numărul descoperirilor monetare să scadă. Dacă denarii încep să dispară pe parcursul secolului al III-lea p. Chr., numărul de sesterți emişi în această perioadă creşte în raport cu numărul celor emişi pe parcursul secolului al II-lea p. Chr. (7 sesterți emişi în secolul al III-lea p. Chr. față de 4 în secolul anterior).

Din ceea ce cunoaştem până în prezent, tezaurele sunt constituite din monede dintr-un singur metal, excepție făcând depozitul monetar descoperit la Băseşti. Majoritatea tezaurelor descoperite în nord-vestul României sunt îngropate la date care indică anumite evenimente ce s-au petrecut la granița nordică şi nord-vestică a provinciei Dacia, care se pare că au afectat şi zona care ne interesează. Astfel în cazul tezaurelor cu *terminus post quem* la Marcus Aurelius (Băseşti, Oarța de Sus, Pir, Şimleu Silvaniei, Sarasău, Sighetu Marmației) este vorba de războaiele marcomanice[28], iar în cazul tezaurelor de la Ghirişa, cu *terminus post quem* la Septimius Severus, este posibil să fie vorba despre înaintarea gepizilor spre frontiera vestică şi nord-vestică a provinciei Dacia[29].

Ca urmare, putem identifica următoarele secvențe cronologice pentru circulația monetară din nord-vestul României:

1. Perioada de la Traianus la Septimius Severus când circulația monetară este intensă;
2. Perioada de la Septimius Severus la Gordianus III când se înregistrează o scădere a circulației monetare;
3. Perioada împăraților Gordianus III şi Philippus Arabs care este marcată de o uşoară creştere a descoperirilor;

[27] Săşianu 1980, n 59 a, 40.
[28] Săşianu 1980, 35.
[29] Săşianu 1980, 37-38.

https://biblioteca-digitala.ro

4. Perioada de după Philippus Arabs când se înregistrează cel mai mic coeficient de descoperiri.

Pe baza descoperirilor monetare, ne dăm seama şi de principalele microzone de locuire, acestea corespunzând următoarelor regiuni geografice: Câmpia Sătmăreană, Câmpia Careiului, Valea şi Colinele Ierului, Depresiunea Baia Mare, Depresiunea Maramureş, Depresiunea Văii Zalăului, Depresiunea Şimleului.

Frecvența tezaurelor şi a descoperirilor izolate din nord-vestul României, ne permit să considerăm monedele ca instrument de schimb, folosit de populația de aici atât pe piața locală, cât şi în legăturile cu vecinii săi, în special cu lumea romană, fapt dovedit şi de descoperirea, pe lângă monede, şi a altor obiecte de factură romană în unele din siturile arheologice anterior menționate.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Bader 1967 — T. Bader, *Descoperiri monetare în câmpia someşană*, Baia Mare, 1967.

Bader 1975 — T. Bader, *Contribuţii la cunoaşterea oraşului Satu Mare. Descoperiri arheologice – I*, StComSatu Mare 3, 1975, 19-45.

Bader, Winkler 1980 — T. Bader, J. Winkler, *Al doilea tezaur de denari romani imperiali descoperit la Ghirişa (com. Beltiug, jud. Satu Mare)*, StComSatu Mare 4, 1980, 85-126.

Chirilă 1969 — E. Chirilă, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (V)*, ActaMN 6, 1969, 475-476.

Chirilă, colab. 1970 — E. Chirilă, V. Lucăcel, Z Milea, I. Németi, I. Ordentlich, *Descoperiri monetare antice în Transilvania*, ActaMN 7, 1970, 507-509.

Chirilă, Lucăcel 1979 — E. Chirilă, V. Lucăcel, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XIV)*, ActaMP 3, 1979, 137-138.

Chirilă, Matei 1986 — E. Chirilă, Al. Matei, *Tezaurul dacic de la Cehei*, ActaMP 10, 1986, 95-117.

Chirilă, Socolan 1971 — E. Chirilă, A. Socolan, *Tezaure şi descoperiri monetare din colecţia Muzeului judeţean Maramureş*, Baia Mare, 1971.

Dumitraşcu 1993 — S. Dumitraşcu, *Dacia apuseană (Teritoriul dacilor liberi din vestul şi nord-vestul României în vremea Daciei romane)*, Oradea, 1993.

Iuga 1979 — G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn, judeţul Maramureş*, Materiale 13, 1979, 311-314.

Iuga 1980 — G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn, judeţul Maramureş*, Materiale XIV, 1980, 236-239.

Iuga 2003 — G. M. Iuga, *Monede din tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Teceu*, Marmatia 7/1, 2003, 229-247.

Kacsó 2004 — C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004.

Lazin 1969 — Gh. Lazin, *Circulaţia monetară în Nord-Vestul României*, StComSatu Mare 1, 1969, 111-120.

Lazin 1975 — Gh. Lazin, *Cercetări arheologice în sudul judeţului Satu Mare (zona Tăşnad) – I*, StComSatu Mare 3, 1975, 61-75.

Lazin 1980 — Gh. Lazin, *Monede antice din colecţia Muzeului judeţean Satu Mare*, StComSatu Mare 4, 1980, 127-131.

Lazin 1997 — Gh. Lazin, *Rectificări privind două monede romane imperiale descoperite în judeţul Satu Mare*, StComSatu Mare 14, 1997, 119-120.

Lazin, Ardevan 1998-1999 — Gh. Lazin, R. Ardevan, *Monede antice din judeţul Satu Mare*, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, 71-74.

https://biblioteca-digitala.ro

Lazin, Ciarnău 1992-1993 — Gh. Lazin, I. Ciarnău, *Monede antice mai recent descoperite în județul Satu Mare*, StComSatu Mare 9-10, 1992-1993, 49-56.

Lazin, Németi 1972 — Gh. Lazin, J. Németi, *Descoperiri dacice în sec. II-IV e.n. în zona Careiului*, Crisia 2, 1972, 199-213.

Lazin, Popescu 1986-1987 — Gh. Lazin, I. Popescu, *Monede antice mai recent descoperite în județul Satu Mare*, StComSatu Mare 7-8, 1986-1987, 95-99.

Matei 1980 — Al. Matei, *Repertoriul aşezărilor aparținând dacilor liberi (sec. II-IV e.n.) descoperite pe teritoriul județului Sălaj*, ActaMP 4, 1980, 229-243.

Matei, Stanciu 2000 — Al. Matei, I. Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II-IV p. Chr.) în spațiul nord-vestic al României*, Zalău – Cluj-Napoca, 2000.

Mihály 1900 — I. Mihály de Apşa, *Diplome maramureşene din secolele XIV şi XV*, Maramureş-Sighet, 1900.

Mitrea 1967a — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 18/1, 1967, 189-202.

Mitrea 1967b — B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia N.S. 11, 1967, 377-393.

Mitrea 1971 — B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia N.S. 15, 1971, 395-413.

Mitrea 1986 — B. Mitrea, Découvertes monétaires en Roumanie – 1985 (XXIX), Dacia N. S. 30, 1-2, 1986, p. 191-193.

Mitrea 1987 — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1986 (XXX)*, Dacia N.S. 31, 1-2, 1987, 173-177.

Mitrea 1988 — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1987 (XXXI)*, Dacia N.S. 32, 1-2, 1988, 215-230.

Németi, Gindele 1997 — J. Németi, R. Gindele, *Beiträge zur Geschichte des Careigegend im 2.-4. Jahrhundert n. Chr./Contribuții la istoricul zonei Careiului în secolele II-IV p. Chr. Romani şi barbari la frontierele Daciei romane* [Römer und Barbaren an den Grenzen des Römischen Dakiens], ActaMP 21, 1997, 599-703.

Poenaru Bordea, Mitrea 1994-1995 — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1993 (XXXVII)*, Dacia N.S. 38-39, 1994-1995, 459-477.

Pop 1997 — H. Pop, *The Repertoire of Discoveries from the Roman Age beyond the Limes on the Territory of Sălaj County (2nd – 4th Centuries A. D.)* [Repertoriul descoperirilor de epocă romană din afara limesului pe teritoriul județului Sălaj (secolele II-IV p. Ch.), Romani şi barbari la frontierele Daciei romane / Römer und Barbaren an den Grenzen des Römischen Dakiens], ActaMP 31, 1997, 457-486.

Protase, Bader 1968 — D. Protase, T. Bader, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Ghirişa, Tezaure monetare din județul Satu Mare*, Satu Mare, 1968, 37-60.

https://biblioteca-digitala.ro

RIC III	*The Roman Imperial Coinage*, London, 1930.
RIC IV/II	*The Roman Imperial Coinage*, London, 1938.
Săşianu 1980	Al. Săşianu, *Moneda antică în vestul şi nord-vestul României*, Oradea, 1980.
Stanciu 1992	I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î. H. şi mileniul I d. H. în județul Maramureş*, EphemNap 2, 1992, 169-191.
Stanciu 1995	I. Stanciu, *Contribuții la cunoaşterea epocii romane în bazinul mijlociu şi inferior al râului Someş*, EphemNap 5, 1995, p. 139-226.
Stanciu, Matei 2006	I. Stanciu, Al. Matei, *Un cimitir din perioada de început a epocii romane imperiale târzii în nord-vestul României (Badon – „Doaşte", com. Hereclean, jud. Sălaj)*, în: C. Găzdac, C. Gaiu, ***Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*,** Bistrița - Cluj-Napoca, 2006, 587-607.
Vizauer 2003	V. Vizauer, *Un denar roman de la Sighetu Marmației*, Marmatia 7/1, 2003, 219-228.
Winkler 1960	I. Winkler, *Despre activitatea numismatică a lui Michael Pap Szathmári (1737-1812)*, SCN III, 1960, 433-447.
Winkler 1968	I. Winkler, *Tezaurul de denari romani de la Satu Mare, Tezaure monetare din județul Satu Mare* [Műnzhorte aus Kreis Sathmar], Muzeul de istorie Satu Mare, 1968, 20-36.

https://biblioteca-digitala.ro

Roman monetary discoveries in the Barbaricum of the North-Western Romania (IInd-IVth centuries AD)

(Abstract)

This article aims to present a brief overview of the Roman monetary findings (IInd – IVth centuries AD) known so far in the Barbaricum of the North-Western region of Romania. Also, the article tries to make an analysis of the monetary findings and monetary circulation for the area and the time period mentioned above.

First, we present two new coins found in 2010 among others archaeological materials, during the systematic archaeological research carried at Bozânta Mică - "*Grind*" (com Recea, Maramureş county). First coin, a Faustina I Denarius, was discovered at the surfaced during the magnetometric prospecting. The coin was issued by the Rome mint and it is dated after the year 141 AD, because on the obverse we can read the legend DIVA FAVSTINA and we know that she was entitled to the epithet "diva" after her death in November 140 AD. The second coin, a Iulia Mamaea Sestertius, was discovered during the archaeological excavations in the earth thrown from S III/2010. The coin was issued by the Rome mint and it is dated after the year 222 AD, because on the obverse, her name is accompanied by the epithet AVGVSTA, epithet with wich she was entitled in 222 AD when her son, the emperor Severus Alexander become Augustus.

The catalogue that presents the Roman monetary discoveries in the North-Western Romania has the following structure:

1. the locality name; 2. the toponym; 3. the type of research; 4. the author of research/discovery; 5. the year of research/discovery; 6. the type of finding; 7. findings description; 8. the mint and the dating; 9. the place where the material is preserved; 10. the current number from inventory; 11. references.

The analysis of the Roman Imperial monetary circulation in the North-Western Romania, that remained outside the Dacia province, provide us data that bring an important contribution to the better understanding of the situation in the area. The presence of coins implies the existence of archaeological sites, noted that most coins in North-Western Romania were discovered in settlements or in their immediate vicinity, but also in cemeteries.

So far, analyzing the discoveries catalogue, we have a number of 11 monetary hoards or depots (without the Satu Mare hoard, which has in his composition only one Imperial Denarius, the rest being Republican Denarii) and 91 coins (4 Coins are undetermined) being the subject of isolated finds found in 47 localities. Most of the coins in circulation in this territory during the IInd-IVth centuries AD, are silver coins (1405 coins), compared to only 27 bronze coins. As for the coins nominal, we observe that, especially in the IInd century AD, it is dominated by Denarii (1404 coins) and only 11 Sestertii. The IInd century AD coincides with the period when the monetary circulation is more intense, which is explain by the commercial links between the population living here and those who live in the Dacia province. For the IIIrd and IVth centuries AD, the only monetary depot known in this area is the one found in Vad, in the Maramureş county. Also, the number of the isolated finds is lower for this period, only 32 pieces.

Most of the hoards found in the North-Western Romania are buried at data that indicate certain events that occurred in Northern and North-Western border of the Dacia province, which seems to have affected the area that we are interested in. The hoards with the *terminus post quem* at Marcus Aurelius (Băseşti, Oarţa de Sus, Pir, Şimleu Silvaniei, Sarasău, Sighetu Marmaţiei) are linked with the Marcomanic wars, and the hoards from

https://biblioteca-digitala.ro

Ghirişa, with the *terminus post quem* at Septimius Severus, it is possible to be linked to the advance of the Gepids to the Western and North-Western border of the Dacia province.

We can therefore identify the following chronological sequences for the monetary circulation in the North-Western Romania:

1. The period from Traianus to Septimius Severus when the monetary circulation is intense;
2. The period from Septimius Severus to Gordianus III when there is a decrease of the monetary circulation;
3. The reigns of Gordianus III and Philippus Arabs which is marked by a slight increase in discoveries;
4. The period after Philippus Arabs when we recording the lowest coefficient of discoveries.

Based on the monetary discoveries, we also realize that the main inhabited areas during the IInd - IVth centuries AD are the following geographic regions: Câmpia Sătmăreană, Câmpia Careiului, Valea şi Colinele Ierului, Depresiunea Baia Mare, Depresiunea Maramureş, Depresiunea Văii Zalăului, Depresiunea Şimleului.

The frequency of hoards and isolated finds in North-Western Romania, let us consider the coins as a means of exchange, used by the people either on the local market or in the commercial exchanges with their neighbours, especially with the Roman world, proven by the discovery in addition to coins, of other Roman objects in some archaeological sites mentioned above.

Raul CARDOŞ
Muzeul Județean de Istorie
şi Arheologie Maramureş
Baia Mare, str. Monetăriei nr. 1-3,
jud. Maramureş
e-mail: crdsraul@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

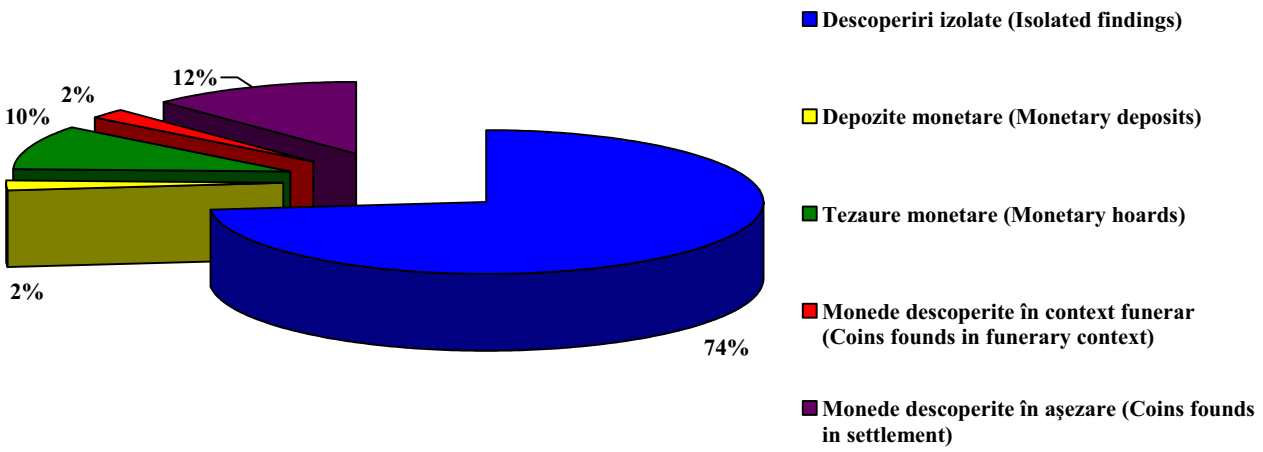

Graficul 1. Caracterul descoperirilor monetare.

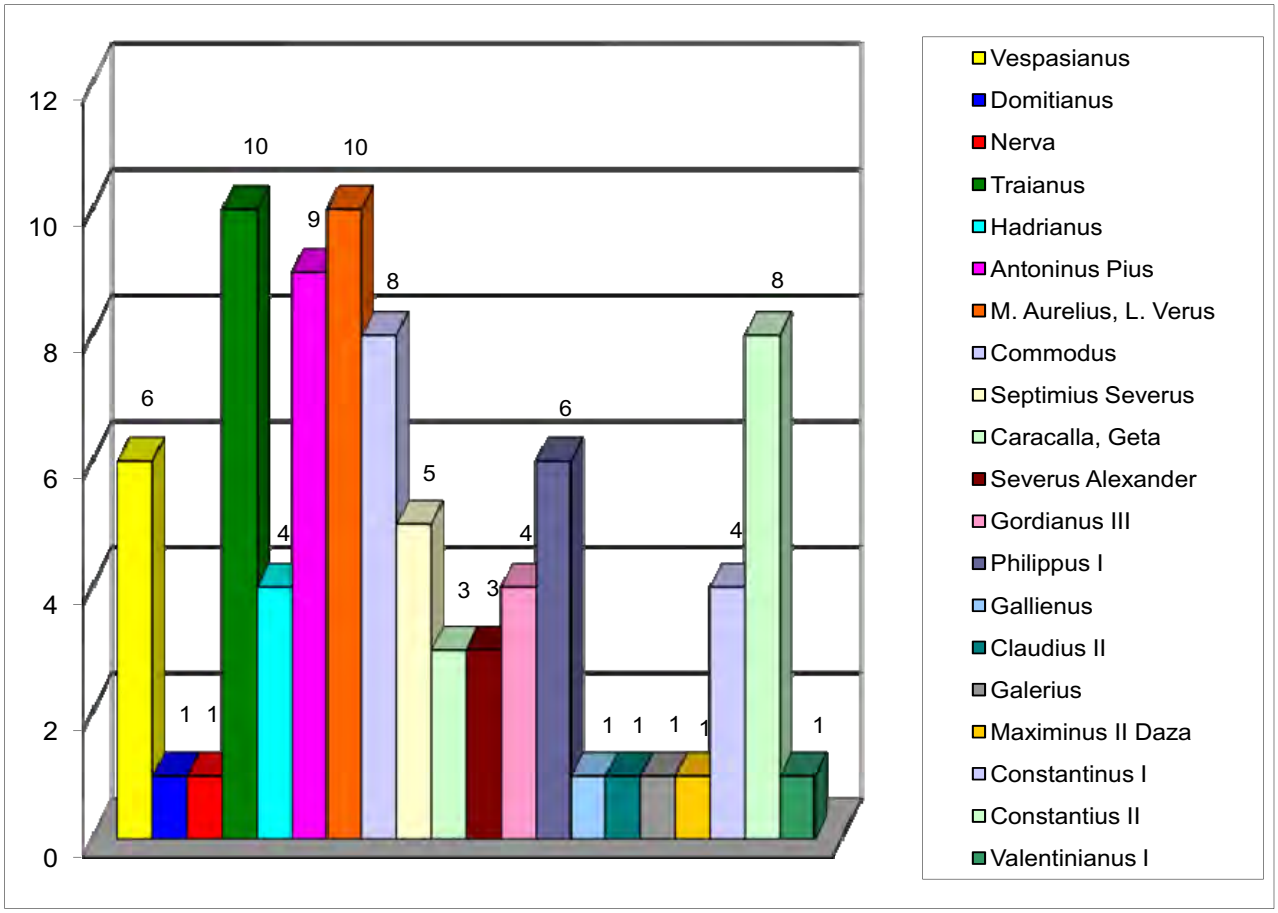

Graficul 2. Descoperiri monetare izolate.
Chart 2. Isolated monetary findings.

https://biblioteca-digitala.ro

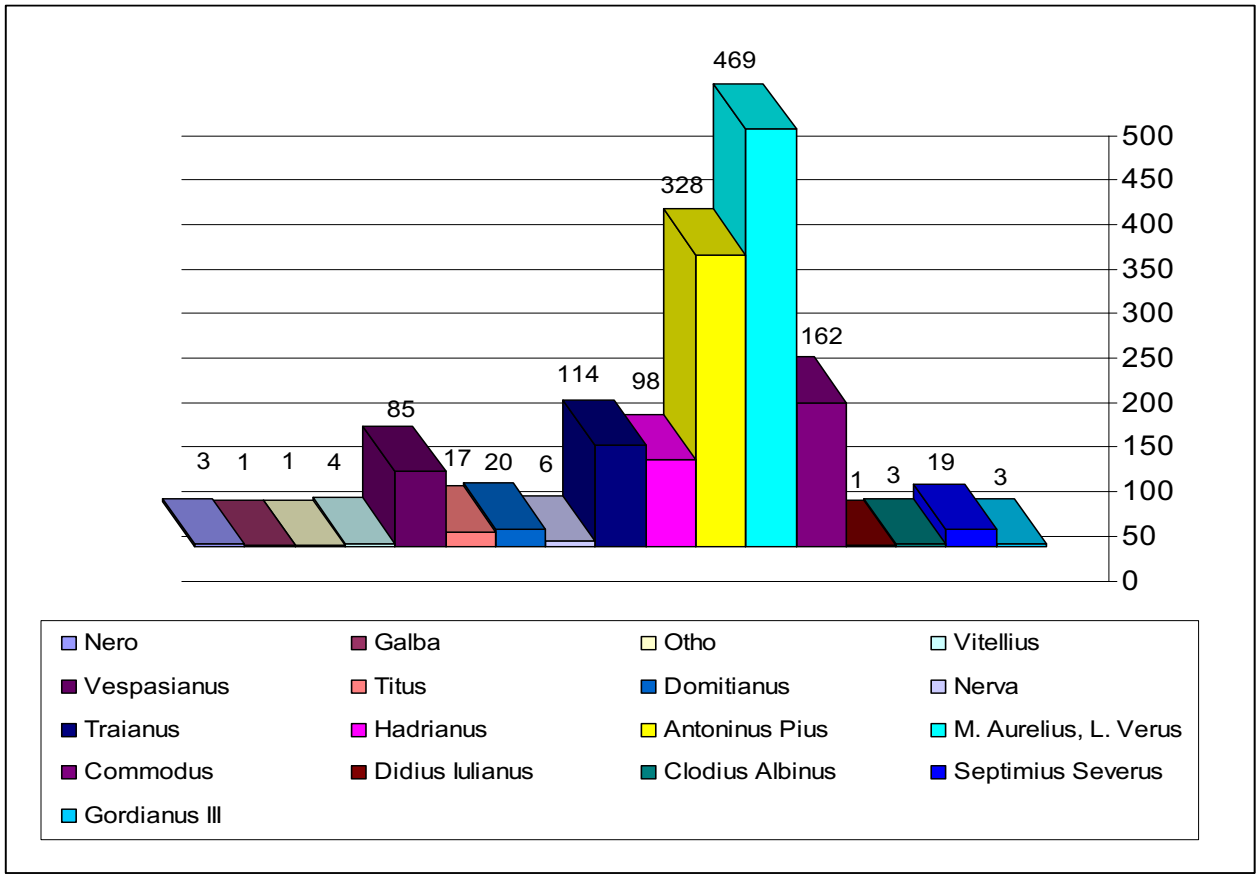

Graficul 3. Tezaure şi depozite monetare.
Chart 3. Monetary hoards and depots.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. curent	PERIOADA ➡ / LOCALITATE JUDEȚ ⬇	Tipul descoperirii	Galba (68 – 69)	Vitellius (69)	Vespasianus (69 – 79)	Domitianus (81 - 96)	Nerva (96 – 98)	Traianus (98 – 117)	Hadrianus (117 – 138)	Antoninus Pius (138 – 161)	A. Pius și Marcus Aurelius	Faustina Senior	Marcus Aurelius (161 – 180)	Faustina Iunior	Lucius Verus (161 – 169)	Commodus (180 – 192)	Septimius Severus (192 – 211)	Caracalla (211 – 217)	Geta (211 – 212)	Elagabalus (218 – 222)	Severus Alexander (222 – 235)	Gordianus III (238 – 244)	Philippus I (244 – 249)	Valerianus I (253 - 260)	Gallienus (253 – 268)	Claudius II (268 – 270)	Aurelianus (270 – 275)	Probus (276 – 282)	Diocletianus (284 – 305)	Constantius Chlorus (293 – 306)	Galerius (305 – 311)	Maximinus II Daza (305 – 313)	Constantinus I (306 – 337)	Constantinus II (337 – 340)	Constantius II (337 – 361)	Constantius Gallus (351 – 354)	Valentinianus I (364 – 375)	Valens (364 – 378)
1	Ghenci (SM)	■			1																																	
2	Sanislău (SM)	■			1																																	
3	Săcășeni (SM)	■			1																																	
4	Zalău (SJ)	■			3																																	
5	Blaja (SM)	■				1																																
6	Berveni (SM)	◢					1																															
7	Apa (SM)	■						1																														
8	Berveni (SM)	◢						1																														
9	Crișeni (SJ)	■						1																														
10	Fetindia (SJ)	■						1																														
11	Ieud (MM)	■						2																														
12	Petrova (MM)	■						1																														
13	Satu Mare (SM)	■						1																														
14	Șimleu Silv. (SJ)	■						1																														
15	Urziceni (SM)	■						1																														
16	Zalău (SJ)	■						1																														
17	Dindești (SM)	■							2																													
18	Bercu (SM)	■							1																													
19	Sighetu M. (MM)	■							1																													
20	Baia Mare (MM)	■								1																												
21	Berveni (SM)	◢								1																												
22	Carei (SM)	■								1																												
23	Călinești (MM)	■								1																												
24	Satu Mare (SM)	■								1																												
25	Sâncraiu S. (SJ)	□								?																												

https://biblioteca-digitala.ro

| | | |

67	Şimleu Silv. (SJ)	■																				**1**																		
68	Vad (MM)	○																				**3**																		
69	Zalău (SJ)	■																				**1**																		
70	Amaţi (SM)	■																					**1**																		
71	Baia Mare (MM)	■																					**1**																		
72	Coroieni (MM)	■																					**1**																		
73	Şimleu Silv. (SJ)	■																					**2**																		
74	Zalău-I.S.C.I.P. (SJ)	▲																					**1**																		
75	Satu Mare şi judeţ	■																							**1**																
76	Carei (SM)	■																								**1**															
77	Carei (SM)	■																																							
78	Satu Mare şi judeţ	■																																			**1**				
79	Carei (SM)	■																																				**1**			
80	Satu Mare şi judeţ	■																																					**1**		
81	Sighetu M. (MM)	■																																					**1**		
82	Şimleu Silv. (SJ)	■																																					**2**		
83	Hodod (SM)	■																																						**1**	
84	Ardud (SM)	■																																						**1**	
85	Bătarci (SM)	■																																						**1**	
86	Carei (SM)	■																																						**1**	
87	Cizer (SJ)	■																																						**1**	
88	Mesteacăn (MM)	▲																																						**1**	
89	Satu Mare şi judeţ	■																																						**1**	
90	Satu Mare (SM)	■																																						**1**	
91	Satu Mare şi judeţ	■																																							**1**

■ = Descoperire izolată (*Isolated finding)*
○ = Depozit monetar (?) (*Monetary depot*)
● = Tezaur monetar (*Monetary hoard*)
□ = Monedă descoperită în context funerar (*Coin found in funeray context*)
▲ = Monedă descoperită în aşezare (*Coin found in settlement*)

Tabelul 1. Descoperiri monetare romane din zona de nord-vest a României (cifrele indică numărul exemplarelor, în cazul tezaurelor şi depozitelor monetare a fost înregistrată doar emisiunea cea mai târzie).
Table 1. Roman monetary discoveries in the north-western Romania (the figures indicate the number of pieces, for monetary hoards and depots was recorded only the late issue).

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. crt.	LOCALITATE JUDEȚ	Nero (54 – 68)	Galba (68-69)	Otho (69)	Vitellius (69)	Vespasianus (69 – 79)	Titus (79 – 81)	Domitianus (81 – 96)	Nerva (96 – 98)	Traianus (98 – 117)	Hadrianus (117 – 138)	Antoninus Pius (138 – 161)	M. Aurelius, L. Verus (161 – 180)	Commodus (180 – 192)	Didius Iulianus (193)	Clodius Albinus (195 – 197)	Septimius Severus (193 – 211)	Gordianus III (238 – 244)	**Total monede**	
1	Vad (MM)																	**3**	**3**	
2	Ghirișa 1 (SM)					**1**				**8**	**6**	**47**	**60**	**32**		**2**	**2**		**158**	
3	Ghirișa 2 (SM)					**1**				**4**	**41**	**270**	**406**	**129**	**1**	**1**	**17**		**870**	
4	Ulmeni (MM)											**1**		**1**					**2 (3)**	
5	Băsești (MM)											**1**	**1**						**2**	
6	Oarța de Sus (MM)	**3**	**1**	**1**	**4**	**83**	**17**	**20**	**6**	**102**	**51**	**9**	**2**						**299 (306)**	
% din total		**0,22**	**0,07**	**0,07**	**0,30**	**6,33**	**1,27**	**1,49**	**0,45**	**8,49**	**7,30**	**24,44**	**34,95**	**12,07**	**0,07**	**0,22**	**1,42**	**0,22**	**1342**	
coeficient de intrare / împărat		**0,21**	**0,50**	**1,00**	**4,00**	**8,50**	**8,50**	**1,33**	**3,00**	**6,00**	**4,66**	**14,26**	**24,68**	**13,50**	**1,00**	**1,50**	**1,05**	**0,50**		

Tabelul 2. Tezaure și depozite monetare (fără tezaurul de la Satu Mare unde majoritatea sunt denari republicani, doar un singur denar de la Severus Alexander). Au fost înlăturate tezaurele nesigure, iar două monede (Antoninus Pius și Marcus Aurelius) au fost repartizate la Antoninus Pius.

Table 2. Monetary hoards and depots (without the Satu Mare hoard, where most are Republican Denarii, only one Denarius from Severus Alexander). Uncertain hoards were removed, and two coins from Antoninus Pius and Marcus Aurelius were distributed to Antoninus Pius.

https://biblioteca-digitala.ro

LOCALITATE, JUDEŢ	Şimleu Silvaniei (SJ)	Băseşti (MM)	Oarţa de Sus (MM)	Pir (SM)	Sarasău (MM)	Sighetu Marmaţiei (MM)	Şimleu Silvaniei (SJ)	Ulmeni (MM)	Ghirişa 1 (SM)	Ghirişa 2 (SM)	Satu Mare (SM)	Vad (MM)
Perioada celei mai recente emisii ➡		175	166 ı 167						193 ı 194	201	224	
PERIOADA ⬇												
Valens (364 – 378)												
Gallienus (253 – 268)												
Valerianus (253 – 260)												
Aemilianus (253)												
Volusianus (251 – 253)												
Trebonianus Gallus (251-253)												
Hostilianus (251)												
Traianus Decius (249 – 251)												
Philippus II (247 – 249)												
Philippus I şi Philippus II												
Philippus Arabs (244 – 249)												
Gordianus III (238 – 244)												**3**
Severus Alexander (222 – 235)											**1**	
Elagabalus (218 – 222)												
Septimius Severus (192 – 211)									**2**	**17**		
Clodius Albinus (195 – 197)									**2**	**1**		
Didius Iulianus (193)										**1**		
Commodus (180 – 192)				**?**	**?**	**?**	**?**	**1**	**32**	**129**		
Lucius Verus (161 – 169)				↑	↑	↑	↑		**8**	**48**		
Marcus Aurelius (161 – 180)	**?**	**1**	**2**	**1**	**1**	**1**	**1**		**52**	**358**		
Ant. Pius şi Marcus Aurelius	↑			↓	↓	↓	↓		**1**	**1**		
Antoninus Pius (138 – 161)	**1**	**1**	**9**	**?**	**?**	**?**	**?**	**1**	**46**	**269**		
Hadrianus (117 – 138)	↓		**51**						**6**	**41**		
Traianus (98 – 117)	**?**		**102**						**8**	**4**		
Nerva (96 – 98)			**6**									
Domitianus (81 – 96)			**20**									
Titus (79 – 81)			**17**									
Vespasianus (69 – 79)			**83**						**1**	**1**		
Vitellius (69)			**4**									
Otho (69)			**1**									
Galba (68 – 69)			**1**									
Nero (54 – 68)			**3**									
Augustus (27 a. Chr. – 14 p. Chr.)												
Monede republicane (sec. II – I a. Chr)			**1**								**158**	

Tabelul 3. Circulaţia tezaurelor şi depozitelor monetare (cifrele reprezintă numărul de piese).
Table 3. Circulation of the monetary hoards and depots (figures represent the number of pieces).

https://biblioteca-digitala.ro

PERIOADA	GHIRIŞA 1			GHIRIŞA 2		
	nr. monede	% total	coeficient	nr. monede	% total	coeficient
Septimius Severus (193 – 211)	**2**	**1,27**	**0,11**	**17**	**1,95**	**0,94**
Clodius Albinus (195 – 197)	**2**	**1,27**	**1,00**	**1**	**0,11**	**1,00**
Didius Iulianus (193)	**-**	**-**	**-**	**1**	**0,11**	**1,00**
Commodus (180 – 192)	**32**	**20,25**	**2,66**	**129**	**14,83**	**10,75**
Lucius Verus (161 – 169)	**8**	**5,06**	**1,00**	**48**	**5,52**	**6,00**
Marcus Aurelius (161 – 180)	**52**	**32,91**	**2,73**	**358**	**41,15**	**18,84**
Antoninus Pius (138 – 161)	**47**	**29,75**	**2,04**	**270**	**31,03**	**11,73**
Hadrianus (117 – 138)	**6**	**3,80**	**0,28**	**41**	**4,71**	**1,95**
Traianus (98 – 117)	**8**	**5,06**	**0,42**	**4**	**0,46**	**0,21**
Vespasianus (69 – 79)	**1**	**0,63**	**0,10**	**1**	**0,11**	**0,10**
	total monede = 158			**total monede = 870**		

Tabelul 4. Tezaurele monetare de la Ghirişa (câte o monedă Antoninus Pius şi Marcus Aurelius din fiecare tezaur au fost incluse la Antoninus Pius).
Table 4. Monetary hoard from Ghirişa (one coin from Antoninus Pius and Marcus Aurelius from each hoard were included at Antoninus Pius).

	PERIOADA	NR. MONEDE	%	COEFICIENT / ÎMPĂRAT
	VALENTINIANUS I (364 – 375)	**1**	**1,15**	**0,09**
	CONSTANTIUS II (337 – 361)	**8**	**9,20**	**0,33**
	CONSTANTINUS I (306 – 337)	**4**	**4,60**	**0,12**
	MAXIMINUS II DAZA (305 – 313)	**1**	**1,15**	**0,12**
	GALERIUS (305 – 311)	**1**	**1,15**	**0,16**
	CLAUDIUS II (268 – 270)	**1**	**1,15**	**0,50**
	GALLIENUS (253 – 268)	**1**	**1,15**	**0,06**
	PHILIPPUS I (244 – 249)	**6**	**6,90**	**1,20**
	GORDIANUS III (238 – 244)	**4**	**4,60**	**0,66**
	SEVERUS ALEXANDER (222-235)	**3**	**3,45**	**0,23**
	CARACALLA, GETA (211 – 217)	**3**	**3,45**	**0,50**
	SEPTIMIUS SEVERUS (193 – 211)	**5**	**5,75**	**0,27**
	COMMODUS (180 – 192)	**8**	**9,20**	**0,66**
	M. AURELIUS, L. VERUS (161 – 180)	**10**	**11,49**	**0,52**
	ANTONINUS PIUS (138 – 161)	**9**	**10,34**	**0,39**
	HADRIANUS (117 – 138)	**4**	**4,60**	**0,19**
	TRAIANUS (98 – 117)	**10**	**11,49**	**0,52**
	NERVA (96-98)	**1**	**1,15**	**0,50**
	DOMITIANUS (81 – 96)	**1**	**1,15**	**0,06**
	VESPASIANUS (69 – 79)	**6**	**6,90**	**0,60**
		Total = 87		

Tabelul 5. Descoperiri monetare izolate.
Table 5. Isolated monetary findings.

https://biblioteca-digitala.ro

	PERIOADA	NUMĂR MONEDE	%	COEFICIENT
	VALENTINIANUS I (364 – 375)	**1**	**0,07**	**0,09**
	CONSTANTIUS II (337 – 361)	**8**	**0,56**	**0,33**
	CONSTANTINUS I (306 – 337)	**4**	**0,28**	**0,12**
	MAXIMINUS II DAZA (305 – 313)	**1**	**0,07**	**0,12**
	GALERIUS (305 – 311)	**1**	**0,07**	**0,16**
	CLAUDIUS II (268 – 270)	**1**	**0,07**	**0,50**
	GALLIENUS (253 – 268)	**1**	**0,07**	**0,06**
	PHILIPPUS I (244 – 249)	**6**	**0,42**	**1,20**
	GORDIANUS III (238 – 244)	**7**	**0,49**	**1,16**
	SEVERUS ALEXANDER (222 – 235)	**3**	**0,21**	**0,23**
	CARACALLA, GETA (211 – 217)	**3**	**0,21**	**0,50**
	CLODIUS ALBINUS (195 – 197)	**3**	**0,21**	**1,50**
	SEPTIMIUS SEVERUS (193 – 211)	**24**	**1,68**	**1,33**
	DIDIUS IULIANUS (193)	**1**	**0,07**	**1,00**
	COMMODUS (180 – 192)	**170**	**11,90**	**14,16**
	M. AURELIUS, L. VERUS (161 – 180)	**487**	**34,08**	**25,63**
	ANTONINUS PIUS (138 – 161)	**337**	**23,58**	**14,65**
	HADRIANUS (117 – 138)	**102**	**7,14**	**4,85**
	TRAIANUS (98 – 117)	**124**	**8,68**	**6,52**
	NERVA (96 – 98)	**7**	**0,49**	**3,50**
	DOMITIANUS (81 – 96)	**21**	**1,47**	**1,40**
	TITUS (79 – 81)	**17**	**1,19**	**8,50**
	VESPASIANUS (69 – 79)	**91**	**6,37**	**9,10**
	VITELLIUS (69)	**4**	**0,28**	**4,00**
	OTHO (69)	**1**	**0,07**	**1,00**
	GALBA (68-69)	**1**	**0,07**	**0,50**
	NERO (54 – 68)	**3**	**0,21**	**0,21**
		Total = 1429		

Tabelul 6. Tezaure, depozite şi descoperiri monetare izolate.
Table 6. Monetary hoards, depots and isolated findings.

https://biblioteca-digitala.ro

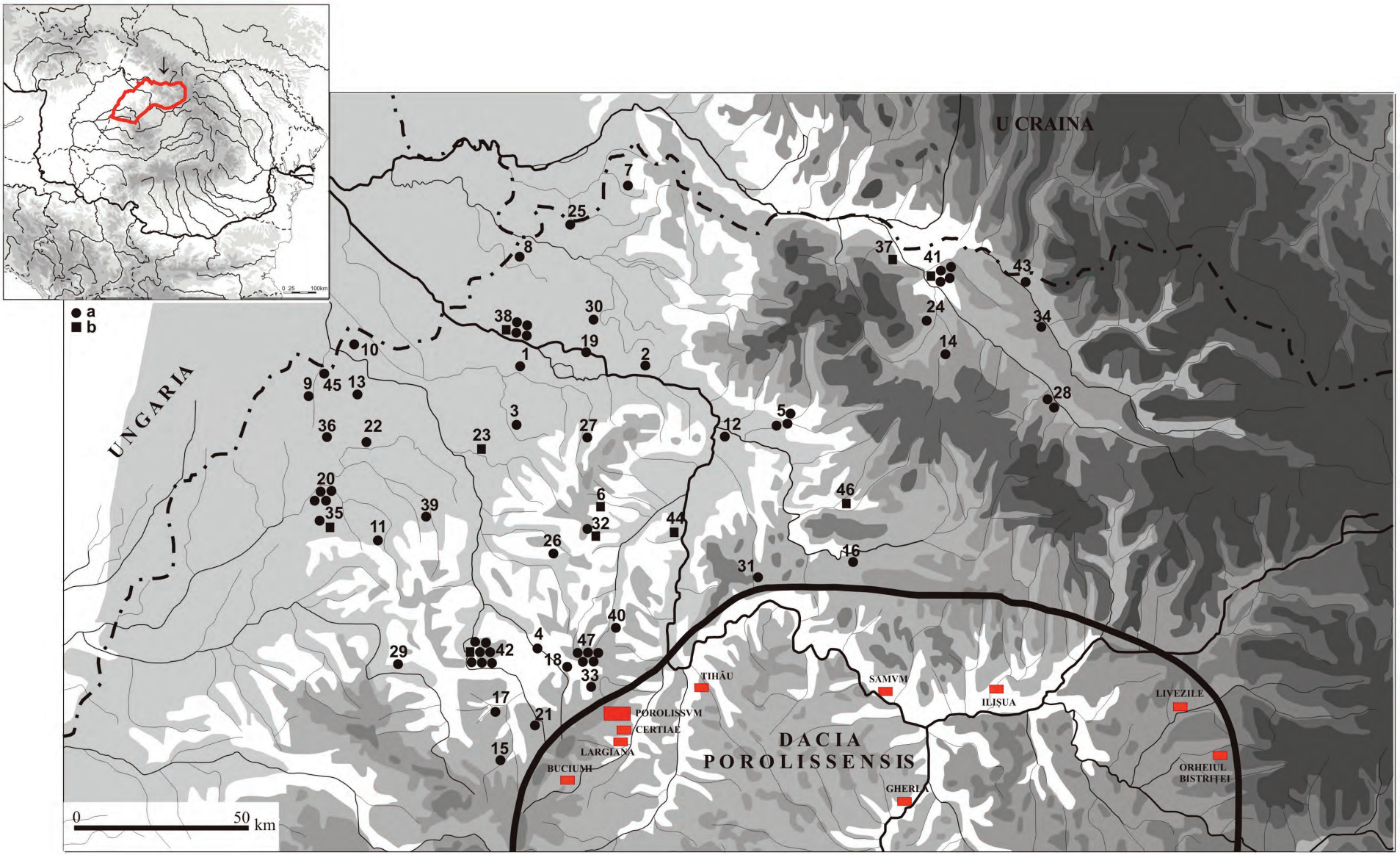

Planşa I. Răspândirea descoperirilor monetare în Barbaricum-ul din nord-vestul României: **a** = descoperire izolată; **b** = tezaur/depozit monetar.
Plate I. Spread of the monetary discoveries in the Barbaricum of the north-western Romania: **a** = isolated finding: **b** = monetary hoard.
1. Amaţi; 2. Apa; 3. Ardud; 4. Badon; 5. Baia Mare; 6. Băseşti; 7. Bătarci; 8. Bercu; 9. Berea; 10. Berveni; 11. Blaja; 12. Bozânta Mică; 13. Carei; 14. Călineşti; 15. Cizer; 16. Coroieni; 17. Crasna; 18. Crişeni; 19. Culciu Mare; 20. Dindeşti; 21. Fetindia; 22. Ghenci; 23. Ghirişa; 24. Giuleşti; 25. Halmeu; 26. Hodod; 27. Homorodul de Sus; 28. Ieud; 29. Ip; 30. Medieşu Aurit; 31. Mesteacăn; 32. Oarţa de Sus; 33. Panic; 34. Petrova; 35. Pir; 36. Sanislău; 37. Sarasău; 38. Satu Mare; 39. Săcăşeni; 40. Sâncraiu Silvaniei; 41. Sighetu Marmaţiei; 42. Şimleu Silvaniei; 43. Tisa; 44. Ulmeni; 45. Urziceni; 46. Vad; 47. Zalău.

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa II. Denar Faustina I descoperit la Bozânta Mică.
Plate II. Faustina I Denarius found in Bozânta Mică.

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa III. Sesterț Iulia Mamaea descoperit la Bozânta Mică.
Plate III. Iulia Mamaea Sestertius found in Bozânta Mică.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Despre rolul aşa-numitelor „pâinişoare de lut" în mediul aşezărilor slave timpurii (sec. VI-VII)

IOAN STANCIU

În aşezări datate cu precădere în sec. VI şi prima jumătate a sec. VII, răspândite pe un teritoriu vast din Europa central-estică şi estică, cum se crede de obicei colonizat deja în acea vreme de slavi, aşa-numitele „pâinişoare de lut" apar constant în legătură prioritară cu cuptoarele locuinţelor. Legătura directă dintre aceste obiecte de lut ars şi instalaţia pentru foc o subliniază chiar raritatea lor în umplutura locuinţelor şi prezenţa cu totul izolată în stratul de cultură. Forma lor trimite la aceea a unor pâinişoare circulare, de unde şi denumirea adoptată în limbajul arheologic[1].

Uneori, în mod incorect, sunt alăturate „vălătucilor"[2], piese semnificativ mai mari şi cu alte forme, de asemenea descoperite în legătură cu cuptoarele interioare, dar al căror rost trebuie să fi fost distinct[3]. În general, diferenţele de formă şi mărime între toate aceste obiecte de lut obligă la separarea lor în două tipuri sau grupe principale, anume vălătucii (tipul I) şi aşa-numitele „pâinişoare" (tipul III), cele din urmă aproape fără excepţie cu aspectul unor turte (fig. 1)[4]. Piese de lut, relativ izolat prezente, cu dimensiuni apropiate de cele ale „pâinişoarelor" (lungimi între 7-14 cm), dar cu alte forme, la urma urmei şi acestea posibil de explicat ca variabilitate de imagine a unor imitaţii în lut ale turtelor din aluat, ar putea fi incluse tipului II (fig. 1). Avem de-a face cu o categorie a inventarului aparent lipsită de importanţă, intrată în atenţia evidentă a analizelor abia în ultima vreme, cu precădere mai interesantă fiind posibila interpretare a „pâinişoarelor" ca expresie a unor practici magico-religioase, dar şi ca eventual indiciu pentru teritoriul de origine şi direcţiile migraţiei slavilor timpurii[5].

[1] Pentru denumirile acum în uz: *hlebki* în poloneză sau *hlebce/hlebcy* în slovacă, cehă şi rusă; tönerne „Brote"/Ton"brötchen" în limba germană.

[2] Spre exemplu: Dolinescu-Ferche 1984; Dolinescu-Ferche 1995, 186; Curta 2008, 658.

[3] Diverse explicaţii, uneori discutabile: aşezaţi pe cuptor sau chiar în interiorul lui, acumulau apoi iradiau căldura (spre exemplu, Constantiniu, Panait 1963, 84; Dolinescu-Ferche 1974, 94; Stanciu 1998, 223; Bialeková 1999, 46); au fost utilizaţi, lipiţi între ei cu lut, la construcţia boltei cuptoarelor (Baran 1963, 355; Baran 1972, 206-226; Rappoport 1972, 230; Comşa 1975, 336; Rusanova 1976, 47; Gavrituhin 1993, 103-104); uneori a fost constatată utilizarea fragmentelor de vălătuci, amestecate cu lut, pentru repararea boltei deteriorate a cuptorului (Dolinescu-Ferche 1974, 94); puteau consolida structura interioară a cuptoarelor scobite în bloc de lut (Dolinescu-Ferche 1986a, 132; Dolinescu-Ferche 1995, 165, 166 fig. 2); erau aşezaţi, în poziţie verticală, printre vasele puse la ars în cuptor (Rosetti 1934, 212; Dolinescu-Ferche 1969, 120, 123 fig. 7); s-a presupus că vălătucii puteau să susţină oalele cu mâncare aşezate în cuptor sau bucăţile de carne puse la fript (Dolinescu-Ferche 1974, 94); puteau să îndeplinească şi un rol decorativ, aranjaţi într-un anume mod deasupra cuptorului (Dolinescu-Ferche 1995, 163, 170-172, 173 fig. 9); am putea presupune că, uneori, adaosul ceramic (şamota) din pasta unor vase provine din vălătuci sfărâmaţi. Aşadar, pornind de la situaţiile concrete, s-ar părea că vălătucii îndeplineau funcţii diverse.

[4] O primă încercare de clasificare, aplicată materialului din nord-vestul României, acum simplificată: Stanciu 1998, 218 fig. 1; Stanciu 2001, 125 fig. 1. Mai puţini vălătuci şi mai multe „pâinişoare" în sistematizarea celui cunoscut în aşezările din regiunea segmentului nord-carpatic al Vistulei, cu tipuri şi variante identice celor din nord-vestul României (Podgórska-Czopek 2006, 104 fig. 13, 105).

[5] Stanciu 1998; Bialeková 1999; Stanciu 2001.

https://biblioteca-digitala.ro

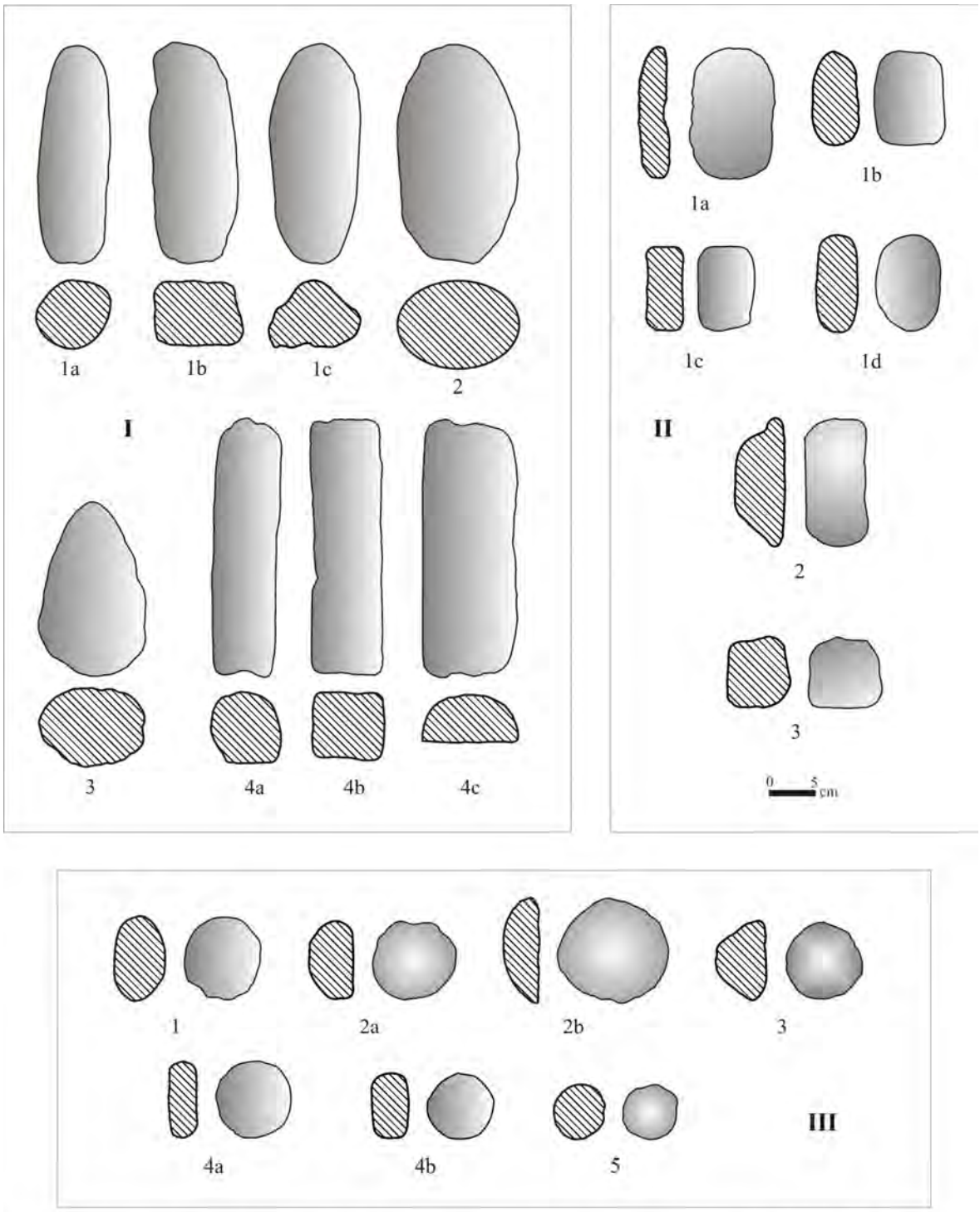

Fig. 1. Piese de lut care apar în legătură cu cuptoarele: I - vălătuci; II (?); III - "pâinişoare". / **Fig. 1**. Clay items which appear in connection to ovens: I - clay "rolls", II(?), III - clay "breadcakes".

În nord-vestul României cel puțin, de regulă, comparativ cu vălătucii, „pâinişoarele" au pasta şi aspectul mai fine (fie lut nativ bine sortat, fără niciun amestec, fie amestecat uneori cu nisip fin, mai rar chiar pietricele), dar, referindu-ne la „pâinişoare", cu siguranță a contat şi arderea mai bine controlată, ca urmare rezistența mai mare a pastei arse, nu în ultimul rând intervenind, de cele mai multe ori, o modelare

https://biblioteca-digitala.ro

mult mai atentă[6]. Observaţia accentuează încă o dată posibila diferenţă dintre rostul celor două categorii de obiecte, ca intenţie a celor care le-au produs. Cele mai multe dintre „pâinişoare" au diametrul de dimensiuni foarte apropiate, între 7-9 cm, mult mai puţine fiind acelea peste (până la 11,8 cm) ori sub (5-6,9 cm) aceste valori. Sunt rare piesele foarte mici, aplatizate, cu diametrul sub 5 cm şi aspectul unor „pastile". Referitor la prezenţa numerică a diverselor variante în ansamblul materialului, cel puţin în aşezarea de la Lazuri-„Lubi tag" (nord-vestul României, jud. Satu Mare) atrag atenţia prin preponderenţa categorică „pânişoarele" variantei III.1. În aceeaşi aşezare pare să fie ilustrată şi predilecţia unora dintre familii pentru alte variante. Astfel, în locuinţele 1 şi 14 sunt cel mai bine ilustrate variantele III.2a, locuinţa 20 din aceeaşi aşezare se remarcă prin patru exemplare ale variantei III.4a, locuinţele 1a, 11 şi 17 atrag atenţia prin piese ale variantei III.4b, iar în locuinţa 26 apar cele mai multe exemple pentru varianta III.5. De asemenea, piese de tipul II.1c sunt cunoscute doar din locuinţa 1. Probabil că nu întâmplător cele mai multe dintre „pâinişoarele" pe care apar semne (uneori de acelaşi fel) se asociază în unele dintre locuinţe: 5 exemplare în locuinţa 11 de la Lazuri; tot acolo, trei piese cu semne cruciforme, în locuinţa 19; câte două piese în locuinţele 11 şi 28 din aşezarea de la Zalău-„Bul. M. Viteazul" (nord-vestul României, jud. Sălaj).

Fig. 2. Lazuri-"Lubi tag", cuptorul locuinţei nr. 11, cu poziţionarea"pâinişoarelor" de lut. / **Fig. 2**. The oven of dweling no. 11 from the settlement from Lazuri-"Lubi Tag", with the position of the clay "breadcakes"

La Lazuri, alături de vălătuci, „pâinişoarele" de lut au fost găsite pe blocul de lut al cuptorului sau căzute pe podea, la baza acestuia, în interiorul cuptorului şi rar în alte porţiuni ale locuinţei. În cele cu numerele 11 de la Lazuri-„Lubi tag" şi 25 de la Zalău-„Bul. M. Viteazul" aproape sigur unele dintre ele se aflau în poziţia iniţială, în primul caz aranjate pe blocul de lut în spatele deschiderii din partea superioară a cuptorului (fig. 2), în al doilea patru exemplare întregi se aflau pe colţul nord-vestic al cuptorului de piatră, alte două pe cel nord-estic (fig. 3).

Este dificil, dacă nu cumva imposibil de a găsi acestor obiecte de lut o anumită utilitate practică, în legătură cu construcţia propriu-zisă a cuptorului[7]. Foarte rar, în aşezările de la Lazuri-„Lubi tag" şi Zalău-„Bul. M. Viteazul 104-106" fragmente sau chiar exemplare întregi au fost găsite în acel strat refractar şi izolator de sub lipitura vetrelor refăcute ale

[6] În general, în legătură cu lutul din care aceste piese (vălătuci şi „pâinişoare") au fost modelate în alte aşezări au fost formulate aceleaşi observaţii, adică pastă fără niciun adaos (Zakościelna, Gurba 1993, 20), lut amestecat cu cioburi pisate, pietricele sau nisip (Podgórska-Czopek 1991, 34). În aşezările din Câmpia Munteniei lutul pare să fie identic aceluia din care au fost modelate vasele, adică amestecat cu nisip, pietricele ori cioburi pisate (Dolinescu-Ferche 1974, 93; Constantiniu, Panait 1963, 84).

[7] Opinia despre această funcţionalitate apare la Dolinescu-Ferche 1995, 172-173.

https://biblioteca-digitala.ro

cuptoarelor[8]. Sunt de dimensiuni mici, forma circulară nu este prea adecvată unui scop practic oarecare, de cele mai multe ori au fost modelate cu grijă şi, nu în ultimul rând, uneori pe una dintre fețe apar anumite semne, frecvent aceleaşi. Eventual, aranjate deasupra cuptorului, putea să se fi contact pe un anume efect decorativ al acestora („ornamente pentru cuptor").

Fig. 3. Zalău-"Bul. M. Viteazul 104-106", cuptorul locuinței nr. 25, cu poziționarea"pâinişoarelor" de lut. / **Fig. 3**. The oven of dweling no. 25 from the settlement from Zalău-"Bul. M. Viteazul 104-106", with the position of the clay "breadcakes".

În legătură cu „pâinişoarele" de lut sau piese asemănătoare de piatră descoperite uneori în aşezări preistorice se presupune că au fost folosite în procesul preparării hranei, inclusiv pentru încălzirea sau fierberea lichidelor (introduse în vase de lut sau recipiente din alte materiale); paralele etnografice par să confirme o astfel de întrebuințare[9]. Explicația este întru-totul plauzibilă[10], dar pe piesele de lut nu există urme care, eventual, ar putea fi interpretate în sensul unei astfel de utilizări[11]. De altfel cuptoarele interioare din sec. VI-VII ofereau toate facilitățile necesare pregătirii hranei, indiferent de modalitate, deasupra cuptorului, pe jarul din interior sau chiar în vase plasate pe podea, în imediata apropiere a părții frontale (în acest caz, dacă se intenționa o fierbere lentă). Pâinişoarele de lut preistorice nu prezintă indicii ale contactului direct cu focul[12], de asemenea pe cele din sec VI-VII rareori pot fi constatate urme de ardere secundară.

O observație importantă este aceea că, spre deosebire de vălătuci, care cel puțin în nord-vestul României apar doar în legătură cu cuptoarele scobite în bloc de lut (rar, în legătură cu cuptoare inițial scobite în bloc de lut, apoi refăcute în piatră, cazul unor locuințe din aşezările de pe valea Zalăului), „pâinişoarele" de lut sunt asociate atât cuptoarelor de lut, cât şi acelora din piatră. Este o precizare care de la bun început sugerează un rol distinct pentru aceste obiecte, aproape fără excepție descoperite în legătură cu instalațiile pentru foc din interiorul locuințelor, deasupra blocului de lut ori a cuptorului de piatră.

[8] În locuința 17 de la Dulceanca IV „pâinişoare" sferice au fost intenționat aranjate pe vatra cuptorului, în două straturi suprapuse (Dolinescu-Ferche 1995, 172, 173 fig. 9).

[9] Dietrich 2010, 33, 37 (anexa 2), 40 pl. 2.

[10] În lipsa unor perforații sau adâncituri care să înlesnească manipularea lor cu ajutorul unui băț spre exemplu (erau luate direct de pe jar ori înfierbântate de pe cuptor), ele puteau fi mutate folosindu-se bucăți de pânză sau piele.

[11] Spre exemplu, dacă pe aceste turte de lut, înfierbântate, ar fi fost prăjită în mod repetat carne, este de presupus că s-ar fi format o crustă organică (apare uneori pe suprafața interioară sau chiar exterioară a oalelor). La fel dacă erau introduse în recipiente în care era fiartă carnea, mai ales.

[12] Dietrich 2010, 33.

https://biblioteca-digitala.ro

Examinarea raportului cantitativ dintre acestea şi vălătuci în interiorul aşezării de la Lazuri-„Lubi tag" fixează o concluzie relativă în esență, deoarece, mai atent arse şi mai mici, aşadar mai rezistente în raport cu vălătucii, s-au păstrat în număr mai mare exemplare întregibile sau chiar întregi: numeric, „pâinişoarele" de lut par să fie cel puțin la paritate cu vălătucii (tab. 1). Asemenea aşezării de la Lazuri, există şi altele, cum sunt, spre exemplu, acelea de la Dulceanca în Câmpia Munteniei, Gropşani în partea sudică a Olteniei sau din regiunea Vistulei superioare (Grodzisko Dolne), unde „pâinişoarele" sunt aproape nelipsite din inventarul locuințelor.

complex	total piese	raporturi cantitative între tipuri (număr de piese şi %)		
		I	II	III
1a	12	3 (25%)		9 (75%)
1	22	5 (22,72%)	4 (18,18)	13 (59,09%)
3	3	1 (33,33%)		2 (66,67%)
8	16	8 (50%)		8 (50%)
11	22	5 (22,73)		17 (77,27%)
14	26	4 (15,38%)	1 (3,85%)	21 (80,77%)
17	34	21 (61,76%)	2 (5,88%)	11 (32,35%)
18	25	11 (44%)	1 (4%)	13 (52%)
19	48	20 (41,67%)		28 (58,33%)
20	28	9 (32,14%)	4 (14,29%)	15 (53,57%)
21	13	4 (40%)		9 (60%)
23	3	1 (33,33%)		2 (66,67%)
26	44	24 (54,55%)		20 (45,45%)
28	3	1 (33,33%)	1 (33,33%)	1 (33,33%)
50a	1			1 (100%)
51	9	5 (55,56%)		4 (44,44%)
52	17	13 (76,47%)		4 (23,53%)
56	12	7 (58,33%)		5 (41,67%)
TOTAL	**338**	**142 (42,01%)**	**13 (3,85%)**	**183 (54,14%)**

Tab. **1**. Aşezarea de la Lazuri-„Lubi tag": raporturi cantitative între vălătuci şi „pâinişoarele" de lut. / **Tab**. **1**. The settlement from Lazuri-„Lubi tag": quantitative comparisons between clay "rolls" and "breadcakes".

Dacă datarea este corectă (sec. III-IV), una dintre cele mai vechi apariții ale „pâinişoarelor" de lut pe durata mileniului I p.Chr. este aceea dintr-o construcție de suprafață de mari dimensiuni, interpretată ca sanctuar, cercetată în aşezarea de la Lepesovka (regiunea Hmelnițkii din Ucraina), la periferia nordică a culturii Cerneahov. Construcția era delimitată în exterior de un şir de vetre, iar în apropierea ei au fost descoperite mai multe platforme lutuite, piesele de lut în discuție fiind găsite pe vetre şi împrejurul lor[13]. Contemporane acestora şi provenite din acelaşi mediu cultural sunt exemplarele de la Slobodişce, Korostâşev, Golod'ki, Markuşe, Rodeanske, Jitinţy ş.a. din regiunea Jitomir, uneori cu semne cruciforme asemenea celor de pe unele dintre piesele de la Lazuri[14]. În regiunea Niprului mijlociu o turtă de lut a fost găsită într-un mormânt Cerneahov de la Perejaslav Hmelnițkii[15]. Altă piesă provine dintr-o locuință adâncită, probabil cu cuptor scobit în bloc de lut, cercetată la Nesluhov (Ucraina, districtul Lvov),

[13] Tihanova 1963; Vinokur 1972, 118.
[14] Vinokur 1969, 54-55, 56 fig. 4/1; Vinokur 1972, 118-119.
[15] Vinokur 1972, 118-119.

https://biblioteca-digitala.ro

descoperită împreună cu ceramică lucrată cu mâna (considerată slavă timpurie), dar şi modelată la roată, complexul fiind larg datat în sec. IV, până la începutul sec. V[16].

Un fragment dintr-o astfel de turtă de lut se cunoaşte dintr-o locuinţă a aşezării Zimne 4 (Ucraina nord-vestică), cu datare propusă pentru a doua jumătate a sec. V – prima jumătate a sec. VI[17]. Într-un complex funerar de la Suemcy (regiunea Jitomir), plasat în sec. VI-VII sau sec. VIII-IX, 12 pâinişoare au fost aşezate în jurul unui vas în care se aflau oase umane calcinate[18]. În secolele VI-VII prezenţa frecventă a vălătucilor şi „pâinişoarelor" de lut poate fi constatată în aşezările slave timpurii cu ceramică de tip Praga sau Korceak, chiar într-o etapă timpurie, adică a doua jumătate a sec. V – sec. VI, în nord-vestul Ucrainei, respectiv sudul Bielorusiei, cele mai vechi descoperiri fiind concentrate în regiunea Bugului superior[19]. „Pâinişoarele" de lut de la Staraia Riazan, decorate cu haşuri şi puncte, sunt chiar mai târzii (fig.: 5/6; 6/3)[20]. Două „pâinişoare", pe una dintre părţi cu câte o cruce înscrisă în cerc, împreună cu oase de animale domestice, fragmente ceramice şi amulete provin din grădiştea medievală timpurie de la Echimăuţi (Republica Moldova), descoperite fiind în legătură cu o construcţie interpretată ca lăcaş de cult păgân[21].

Pe teritoriul României „pâinişoarelor" de lut, asociate vălătucilor şi cuptoarelor scobite într-un bloc de lut, devine caracteristică aşezărilor din Muntenia centrală şi vestică, datate în sec. VI (de regulă a doua jumătate) şi, în linii mari, în prima jumătate a sec. VII[22]. La răsărit de Carpaţi, unde cuptoarele de piatră reprezintă principalul tip al instalaţiilor pentru foc, turtele de lut au apărut doar izolat[23]. O grupă de aşezări contemporane celor din Muntenia centrală ori vestică şi Oltenia sudică, în care apar aceleaşi locuinţe, cuptoare şi piese de lut de felul celor în discuţie poate fi delimitată în nord-vestul României, pe cursul inferior al Someşului (în aşezările de pe Valea Zalăului, în legătură cu cuptoarele de piatră sunt cunoscute doar „pâinişoare").

Asemenea mediului slavilor din nord-est, la Dunărea inferioară o reapariţie cât se poate de interesantă a „pâinişoarelor" de lut este de semnalat în aşezarea medievală timpurie de la Capidava (Bisericuţa-Garvăn), de unde se cunosc 16 exemplare, majoritatea ornamentate (pe o parte), cu cruci şi alveole dispuse mai mult sau mai puţin ordonat. Chiar dacă nu au fost găsite în context stratigrafic sigur, a fost propusă datarea lor în sec. XI-XII, fiind explicate ca jucării în formă de pâine (fig.: 4/11-14; 5/2-5; 6/1, 2; 8/5)[24]. În nord-vestul României o apariţie mai târzie a „pâinişoarelor" poate fi constatată în aşezarea de la Turulung-Vii (o singură piesă), poziţionată în a doua jumătate a sec. VII – prima jumătate a sec. VIII[25]. Turte de lut (fragmente sau chiar piese întregi) şi fragmente de vălătuci, piese identice prin formă celor descoperite în alte locuri în relaţie cu cuptoarele locuinţelor slave timpurii, au fost găsite în locuinţe sau amenajări gospodăreşti din aşezarea de la Aghireş-„Sub păşune" (jud. Sălaj, la sud-vest de oraşul Zalău, în

[16] Cigilik 1996, 298 fig. 4/10.
[17] Gavrituhin 1993, 106 fig. 5/3.
[18] După Parczewski 1993, 84 n. 1.
[19] Parczewski 1993, 84; Bialeková 1999.
[20] Mongait 1955, 128 fig. 89.
[21] După Chişvasi-Comşa 1958, 425.
[22] Dolinescu-Ferche 1979, 222-223; Dolinescu-Ferche 1995.
[23] Dodeşti, Suceava-Şipot (Teodor 1978, 166 fig. 7/2, 4), Botoşana (Teodor 1984, 105 fig. 26/2), Lozna-Străteni (Teodor 1997, 305 fig. 2/1, 9, 16).
[24] Chişvasi-Comşa 1958; Barnea 1967.
[25] Stanciu, Bader 2003, 147 pl. II/2.

https://biblioteca-digitala.ro

apropierea aşezărilor slave timpurii din vecinătatea acestui oraş), atribuite secolelor VIII-IX, X-XI sau XIII-XIV[26].

Obiecte modelate din lut ars, identice sau foarte asemănătoare „pâinişoarelor" din sec. VI-VII, sunt cunoscute în regiunile de la răsărit şi sud de Carpaţi încă din preistorie[27], dar şi din perioada următoare epocii slave timpurii[28], de cele mai multe ori fiind explicate ca imitaţii în lut ale unor pâinişoare propriu-zise şi puse în legătură cu anumite credinţe şi practici magico-religioase. Unii autori le-au explicat ca „pâini-jucării"[29], alteori nu a fost exclusă posibilitatea de a fi înţelese astfel, dar în sensul unor manifestări ludico-rituale[30]. Totuşi, au o formă stereotipă, neatractivă, sunt mult prea numeroase, chiar în interiorul aceleaşi locuinţe, legătura lor cu instalaţia pentru foc este asigurată (cel puţin din perspectiva unei judecăţi actuale, de ce jucăriile s-ar fi păstrat pe cuptor?), iar semnele abstracte care uneori apar pe ele nu au sens în cazul unor jucării. O comparaţie posibilă este chiar aceea cu diverse reprezentări în lut (animale, antropomorfe, altele), preistorice sau din epoca medievală timpurie, care nu pot fi jucării, descoperite fiind în morminte, gropi rituale, inclusiv unele săpate sub cuptor sau în alte părţi ale locuinţei[31].

Cum deja s-a văzut, astfel de „pâinişoare", este adevărat puţine şi uneori însoţite de informaţii nu suficient de clare, provin chiar din contexte funerare ori au fost găsite în legătură cu amenajări destinate cultului religios: posibilul sanctuar de la Lepesovka (la marginea nordică a culturii Cerneahov), mormântul de la Perejaslav Hmelniţkii, în regiunea Niprului mijlociu (de asemenea cultura Cerneahov), probabil un mormânt de incineraţie în urnă de la Suemcy, în zona Jitomir (datare în sec. VI-VII sau VIII-IX); Teterevka I, de asemenea regiunea Jitomir, în legătură cu locuinţele, dar şi lângă morminte, pe unele dintre exemplare fiind incizat un semn cruciform[32]; posibil lăcaş de cult în grădiştea medievală timpurie de la Echimăuţi (Republica Moldova) (A se vedea *Anexa*).

Posibilitatea ca pâinile sau colacii din aluat să fi fost transpuse în lut este sprijinită printr-un argument de luat în seamă. Pe lângă asemănarea de ansamblu a formei, există situaţii repetate când semnele care apar pe ambele materiale sunt identice[33] (fig. 4-5). Înţelegerea „pâinişoarelor" de lut ca obiecte simbolice (instrumente obiectivate ale unor credinţe şi practici magico-rituale) este susţinută de observaţia formulată în mai multe rânduri, în legătură cu diverse comunităţi şi perioade, despre legătura conştientizată între aluatul din care se prepară pâinea, pe de o parte şi lutul din care se plămădesc vase sau alte obiecte, pe de alta, în ultimă instanţă cele două materii, alăturate corpului uman, fiind definibile ca sălaşe ale spiritului[34]. Este de reamintit legătura dintre aceste „pâinişoare" şi instalaţia pentru foc, cuptorului revenindu-i o poziţie cheie în ansamblul vechilor obiceiuri şi credinţe păgâne, întreg colţul locuinţei unde el era situat fiind investit cu semnificaţii sacre[35]. În fine, deşi o astfel de explicaţie nu este obligatorie, majoritatea celor interesaţi de aceste obiecte aparent lipsite de importanţă au făcut trimitere la posibile

[26] Băcueţ-Crişan et al. 2009: 280 pl. 180/1, 2 (două „pâinişoare"); 289 pl. 189/5 (fragment de „pâinişoară"); 291 pl. 191/4 (fragment de vălătuc); 317 pl. 217/2 (fragment de „pâinişoară"); 321 pl. 221/3 (fragment de „pâinişoară"). Toate turtele de lut aparţin tipului III.1.

[27] Sârbu 1993; Stamati 2000, 363-364; Monah 2002, 89-90, 95.

[28] Chişvasi-Comşa 1958; Barnea 1967; Stamati 2000, 365.

[29] Mongait 1955, 128; Chişvasi-Comşa 1958; Barnea 1967; Teodor 1984, 35.

[30] Stamati 2000, 372-374.

[31] Sârbu 1993; Tentiuc 1996-1997.

[32] După Stamati 2000, 365.

[33] Stamati 2000, 368, 393 fig. 15.

[34] Spre exemplu: Ghinoiu 1992; Stamati 2000, 368-369; Mesnil, Popova 2002a, 250.

[35] Spre exemplu: Šalkovský 2001, 93, 105-106; Stamati 2000, 366-367; Mesnil, Popova 2002a.

https://biblioteca-digitala.ro

semnificații simbolice: acțiuni mantice, practici magico-religioase în relație directă cu simbolistica pâinii propriu-zise, ritualuri casnice sau funerare[36].

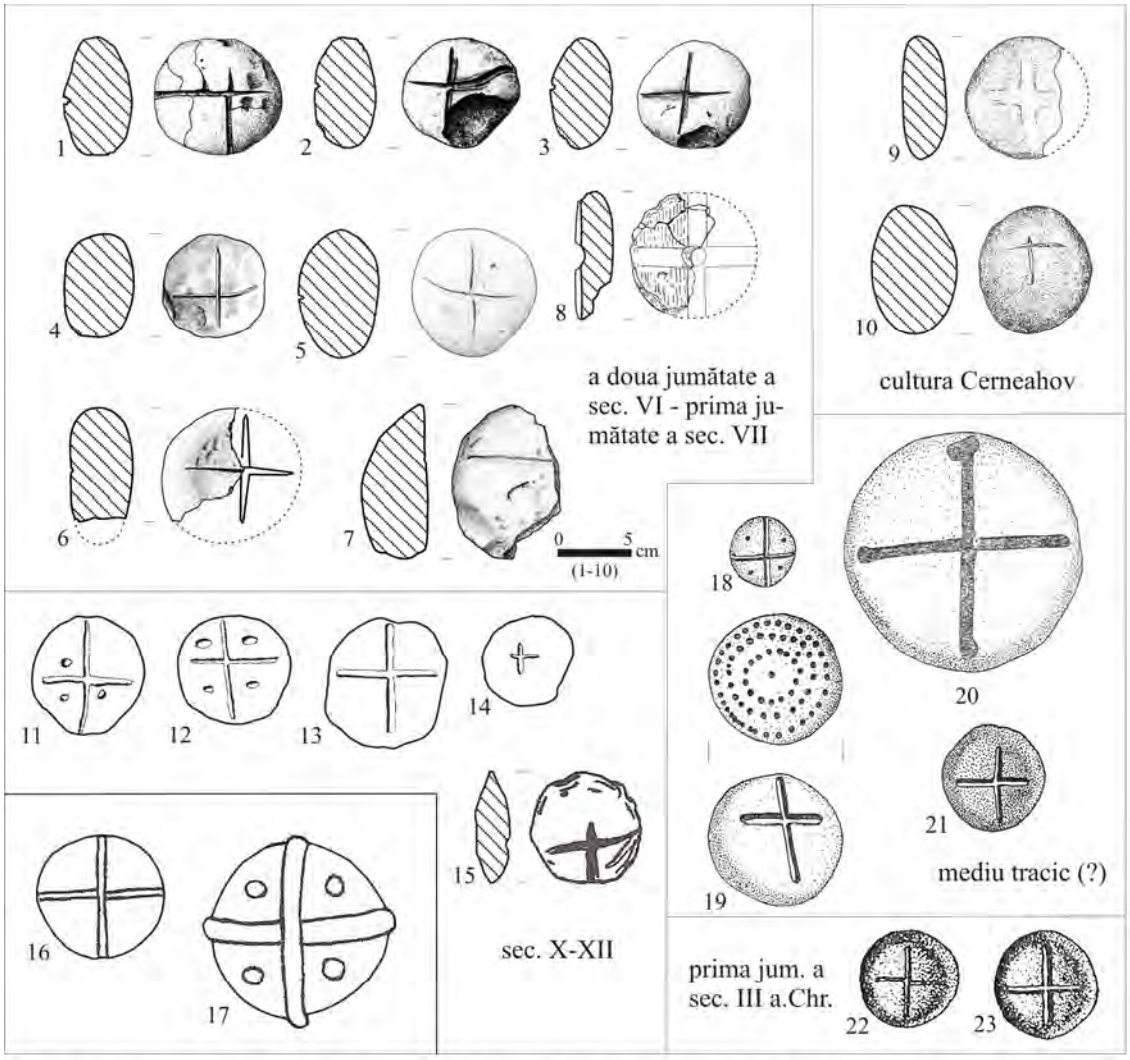

Fig. 4. "Pâinişoare" din lut ars (1-15,18-23) şi pâini (colaci) din aluat (16, 17) cu semne cruciforme. Lazuri-"Lubi tag": locuința 19 (1-3); locuința 8 (4); locuința 20 (5); locuința 11 (6, 7). Dulceanca IV (8, după DOLINESCU-FERCHE 1992). Golod'ki (9, după VINOKUR 1969). Korostyşev (10, după VINOKUR 1969). Dinogetia (Bisericuța-Garvăn) (11-14, după BARNEA 1967). Hansca (15, după STAMATI 2000). Sevtopolis (18-21, după SÂRBU 1993). Kabyle-Iambol (22, 23, după SÂRBU 1993). 16-17, după STAMATI 2000. 11-21 fără scară, dar au fost păstrate proporțiile dintre piese. / **Fig. 4**. Burnt clay "breadcakes" (1-15, 18-23) and dough breads (16, 17) with cruciform signs. 11-21 are not drawn to scale, but the proportions amongst the items have been preserved.

Cele mai interesante sunt piesele pe care, de cele mai multe ori prin incizie în pasta crudă, au fost realizate diverse semne, fapt iarăşi semnificativ, repetate pe mai multe exemplare, adeseori provenite din situri arheologice diferite. În ansamblul întregului material („pâinişoare") din nord-vestul României cele pe care aceste simboluri (?) apar reprezintă o proporție relativ mică, adică 17 piese din 180, respectiv uşor peste 9%. O primă grupă o alcătuiesc acelea pe care a fost incizat un semn cruciform sau – privind din altă poziție a piesei (au formă circulară) - de forma literei „X" (la urma urmei, poate fi înțeles şi ca o *crux decussata*) (fig. 4). Totuşi, repetiția unor astfel de incizii pe pereții unor

[36] Mongait 1955, 128; Vinokur 1969; Vinokur 1972; Rusanova 1976, 50; Kozak 1990, 442; Gavrituhin 1993, 103; Zakościelna, Gurba 1993, 14; Stanciu 1998; Stamati 2000.

https://biblioteca-digitala.ro

vase de lut indică intenţia de a fi redată o „cruce clasică". Precedentele cele mai apropiate ale „pâinişoarelor" din a doua jumătate a sec. VI şi prima jumătate a veacului următor, pe care apare un astfel de semn, sunt de constatat în mediul culturii Cerneahov (fig. 4/9, 10), dar sunt cunoscute şi exemplare mai timpurii, din a doua jumătate a mileniului I a. Chr., din mediul tracic sud-dunărean (fig. 173/18, 18-23). Dintre acestea (cele cunoscute nouă), două exemplare au fost găsite într-un mormânt de la Kabyle-Iambol (Bulgaria), alcătuind, împreună cu alte piese, o aşa-numită „trusă magică" (fig. 4/22, 23)[37].

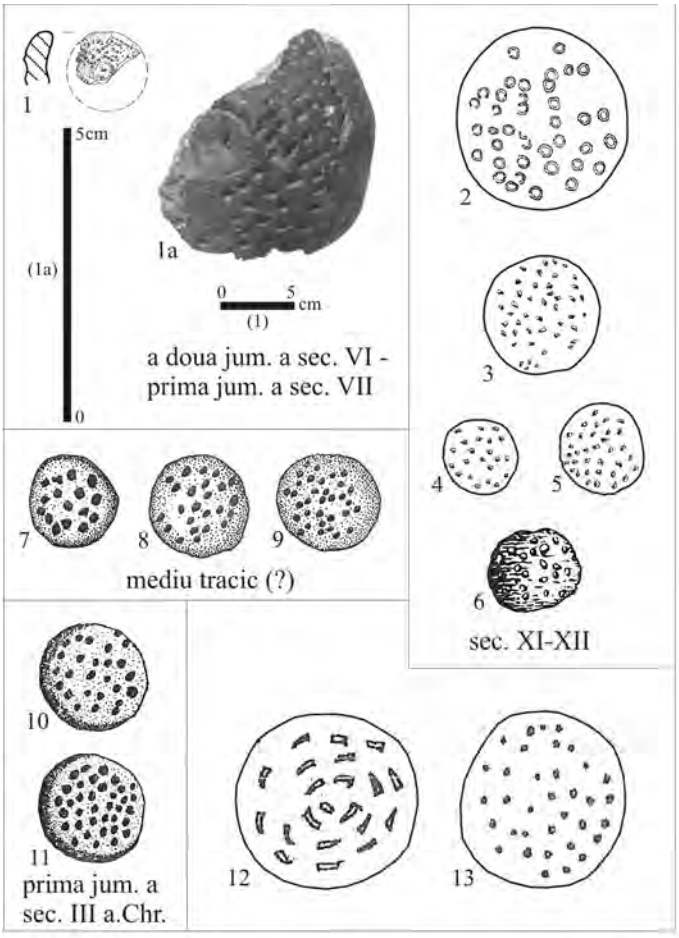

Fig. 5. "Pâinişoare" din lut ars (1-11) şi pâini (colaci) din aluat (12, 13) pe care apar alveole, "ciupituri" sau cercuri duble. Roztoky (1, 1a, după KUNA/PROFANTOVÁ ET AL. 2005). Dinogetia (Bisericuţa-Garvăn) (2-5, după ŞTEFAN 1967). Staraia Riazan (6, după MONGAIT 1955). Sevtopolis (7-9, după SÂRBU 1993). Kabyle (10, 11, după SÂRBU 1993). Fără scară (2-13), dar au fost păstrate proporţiile între piese provenite din acelaşi context. / **Fig. 5**. Burnt clay "breadcakes" (1-11) and dough breads (12, 13) which exhibit alveoli, "nips" or double circles. 2-13 are not drawn to scale, but have been proportions amongst the items have been preserved.

Cinci „pâinişoare" cu un astfel de semn au fost găsite în aşezarea de la Lazuri. Tot acolo alte două pot avea astfel de incizii, dar nu este sigur, exemplarele fiind fragmentare (fig. 4/1-7). Pe una din aşezarea Dulceanca IV apare o cruce trasată cu degetul sau imprimată cu un instrument oarecare, identică celei de pe o „pâinişoară" de la Golod'ki (cultura Cerneahov), de care se deosebeşte doar prin adâncitura circulară existentă la intersecţia braţelor (fig. 4/8, 9). Deşi nu suficient de clar, pe exemplarul din locuinţa 20 de la Lazuri între braţele crucii pare să se fi încercat realizarea unor adânciturii uşoare, asemenea celor care apar pe unele piese mai vechi (fig. 4/18) sau din sec. XI-XII (fig. 4/11-13). Eventual, o astfel de cruce putea să fie cea de pe fragmentul din locuinţa 11 (fig. 4/7). Cruci simple sau cu acele semne circulare ori ovale în spaţiile dintre braţe sunt întocmai redate pe colacii din aluat (fig. 4/16, 17). Trei dintre piesele de la Lazuri au fost găsite în aceeaşi locuinţă (nr. 19), două provin din locuinţa 11 şi câte una din locuinţele 8 şi 20.

În cazul locuinţei 11, pe alte trei piese apar semne diferite (fig. 8/3, 4, 6). O astfel de distribuţie la orizontală sugerează concentrarea „pâinişoarelor" cu semne în anumite locuinţe, uneori fiind evidentă predilecţia pentru un anume „simbol", cazul crucii de pe cele trei exemplare din locuinţa 19 şi două piese din locuinţa 11.

Referindu-ne la perioada dintre mijlocul sec. VI şi mijlocul sec. VII, de cele mai multe ori semnele cruciforme de pe vase au fost interpretate sub înţelesul creştin al

[37] După Sârbu 1993, 140 nr. 10, 175 fig. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

simbolului[38]. Într-adevăr, punctul de greutate al descoperirilor se află în spațiul extracarpatic românesc (parțial sud-estul şi sudul Transilvaniei), cu regiuni mai apropiate sau chiar de contact cu lumea romană târzie, deja creştină[39]. Totuşi, chiar în această perioadă, în forme identice, semnul apare în locuri situate la mari distanțe între ele[40]. În orice caz, semnelor cruciforme, cu rol decorativ ori simbolic, le revine o istorie mult anterioară creştinismului[41], iar exemplele sud-dunărene deja menționate (apar chiar pe „pâinişoare" de lut) confirmă constatarea, chiar într-o regiune mai apropiată. Cruci între brațele cărora se află acele semne circulare sau ovale, aşa cum apar pe colacii din aluat ori pe „pâinişoarele" de lut de la Dinogetia (fig. 4/11, 12, 17), pot fi semnalate cel puțin începând cu a doua jumătate a mileniului II a. Chr.[42].

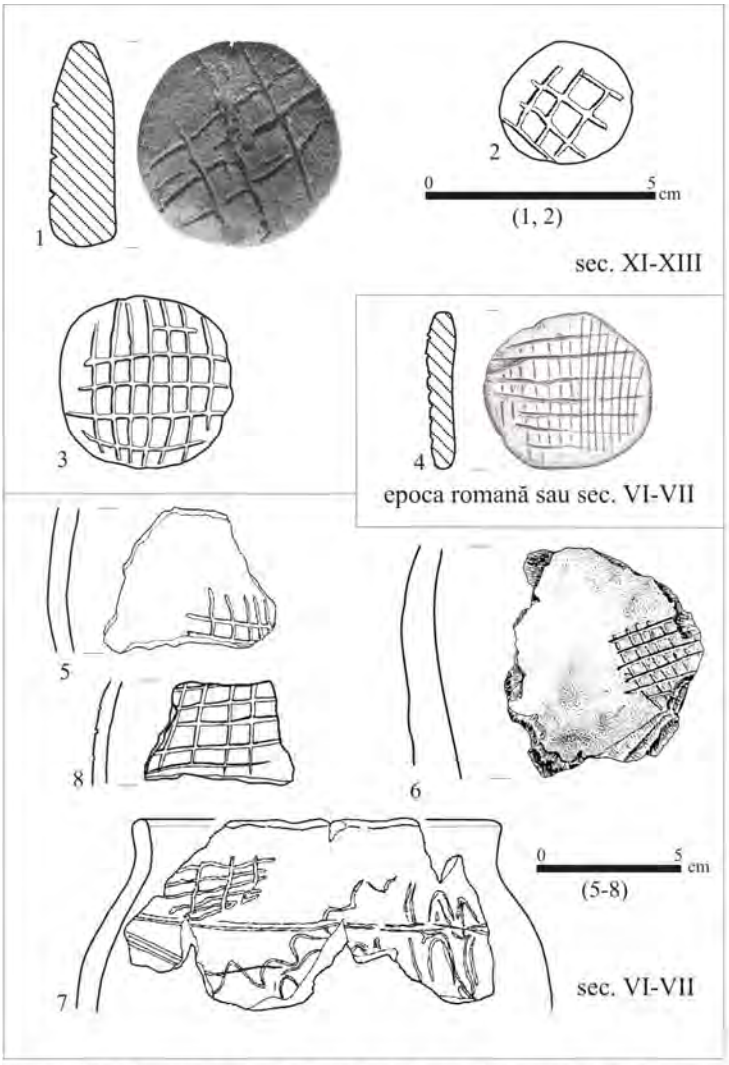

Fig. 6. "Pâinişoare" de lut pe care apar haşuri incizate (1-4) şi analogii pe ceramică lucrată cu mâna (5-7). Beregdaróc (4, după PINTYE 2010). Dinogetia (Bisericuța-Garvăn) (1, 2, după CHIŞVASI-COMŞA 1958 şi BARNEA 1967). Staraia Riazan (3, după MONGAIT 1955). Cucorani (5, după TEODOR 1978); Lazuri-"Lubi tag" (6, 8). Siladice-Bodoš I (7, după FUSEK 1994). 3, 4 - fără scară. / **Fig. 6.** Clay "breadcakes" displaying incised hachures (1-4) and analogies on hand-made pottery (5-7). 3, 4 not drawn to scale.

Grupa „pâinişoarelor" pe care apar alveole, „ciupituri" sau cercuri duble poate fi ilustrată printr-un singur exemplar din sec. VI-VII (aşezarea de la Roztoky), dar sunt mai numeroase cele larg datate între sec. XI-XIII (fig. 5/1-6). Din nou sunt de invocat piesele de lut de acest fel din mediul tracic (fig. 5/7-11), iar în ansamblu, identitatea cu semnele care apar pe pâini de lut nu poate decât să atragă atenția (fig. 5/12, 13).

Există apoi incizii de forma unor haşuri care marchează un câmp rombic sau rectangular, cunoscute doar de pe „pâinişoare" din sec. XI-XIII (Dinogetia-Garvăn şi Staraia Riazan; fig. 6/1-3), dar motivul poate fi regăsit cel puțin în câteva rânduri pe vase lucrate cu mâna din sec. VI-VII (fig. 6/5-8). Raritatea sa contrazice posibilitatea de a fi înțeles ca ornament obişnuit pentru ceramică, deşi în cazul unei oale de la Siladice-Bodoš I (Slovacia) este asociat unor elemente de decor preluate de pe ceramica modelată la roata

[38] Ultima oară: Teodor E., Stanciu 2009.
[39] Teodor E, Stanciu 2009, 129, 146 fig. 1.
[40] Parczewski 2001, 16 fig. 1.
[41] Wallis Budge 1968, 337-341.
[42] Wallis Budge 1968, 338. Rostul practic al inciziei cruciforme pe pâinea romană, aşa cum apare uneori în reprezentări: era ruptă mai uşor în patru bucăți (cu trimiteri, Stamati 2000, 372, 394 fig. 16).

https://biblioteca-digitala.ro

înceată (fig. 6/7)[43]. O pâinişoară de la Staraia Riazan, cu una dintre părți în întregime acoperită cu o astfel de haşură, a fost explicată ca jucărie, imitație a unor pâini din aluat, crestate din motive estetice şi pentru a fi ruptă mai uşor (dacă aşa stau lucrurile, atunci este accentuată în acest caz intenția imitării pâinii propriu-zise) (fig. 6/3)[44].

În schimb, doar din aşezări datate în sec. VI şi prima jumătate a sec. VII sunt cunoscute „pâinişoare" cu adâncituri circulare, uneori asociate unor perforații în centrul piesei (fig. 7). Mai numeroase sunt acelea care în centru, pe una dintre fețe, au o adâncitură (două exemplare de la Korceak[45], unul de la Hansca, eventual cu o datare mai târzie[46], altul din locuința 28 a aşezării de la Zalău-„Bul. M. Viteazul"). Alte trei exemplare din aceeaşi aşezare de la Zalău, sugerând măşti umane sau animaliere, au câte două adâncituri circulare (imită ochii?), în două cazuri asociate unei perforații în centrul piesei (gura?) (fig. 7/5-7). Din nou, ilustrând preferința pentru anumite modele, două piese de acelaşi fel apar în locuința 11 de la Zalău-„Bul. M. Viteazul" (fig. 7/5, 6), iar alte două sunt din locuința 28 a aceleaşi aşezări (fig. 7/3, 7).

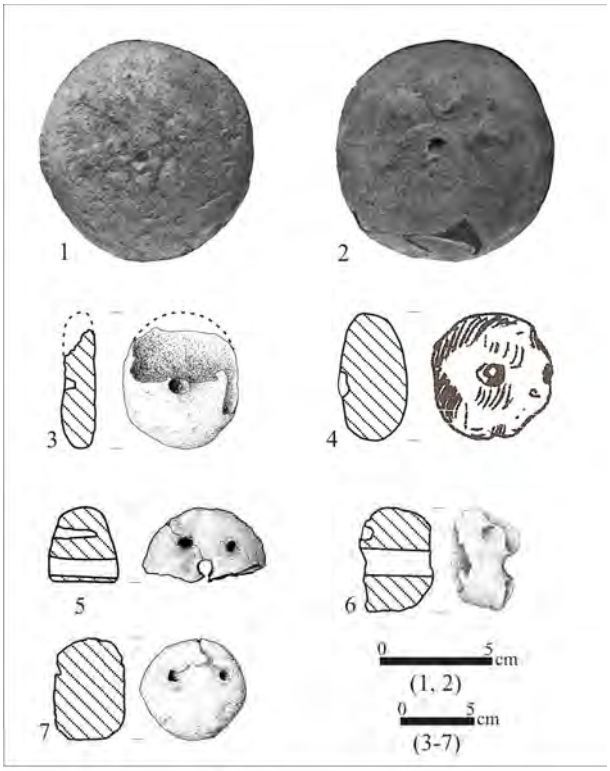

Fig. 7. "Pâinişoare" din lut pe care apar adâncituri şi perforații circulare. Korceak (1, 2, după RUSANOVA 1973). Zalău-"Bul. M. Viteazul": locuința 11 (5, 6); locuința 28 (3, 7). Hansca (4, după STAMATI 2000). / **Fig. 7.** Clay "breadcakes" displaying dents and circular perforations.

Pe alte „pâinişoare" întregi sau fragmentare din aşezarea de la Lazuri apar alte semne: incizii asemănătoare unor rune (fig. 8/1); altele asemănătoare unor cârlige (fig. 8/2); linii scurte, unghiulare (fig. 8/3); linie uşor ondulată sau dreaptă care împarte suprafața piesei în două jumătăți (fig. 8/4, 5, 8); două linii divergente, uşor adâncite, trasate cu degetul sau un instrument (fig. 8/6). Semnificațiile lor, dacă nu cumva uneori s-a contat pe efectul decorativ, rămân neclare.

Este dificil de răspuns întrebării de ce doar o mică parte a „pâinişoarelor" poartă aceste semne (cu ceva peste 9 procente în aşezarea de la Lazuri), de presupus fiind rolul mai mult sau mai puțin diferit al acestora. În orice caz, rostul lor ca eventuale obiecte implicate într-un sistem al credințelor şi practicilor magico-religioase ar putea fi mai corect explicat prin asocierea cu pâinea propriu-zisă, ca „simulacre de jertfiri sau jertfiri de simulacre", dar şi ofrandă rituală[47].

Surse medievale din lumea slavă, cu trimitere la vechi practici păgâne, menționează în repetate rânduri pâinea magică în context funerar (este drept că rar, cum s-a văzut există şi „pâinişoare" de lut descoperite chiar în morminte)[48]. În forme de

[43] Fusek 1994, 364 pl. L/4.
[44] Voronin 1959, 246.
[45] Rusanova 1973, 86 pl. 34/4, 6.
[46] Stamati 2000, 390 fig. 11/2.
[47] Văduva 1992.
[48] Preparate din aluat se oferă morților (*navi*) care se întorc acasă (Brückner 1923, 190-191). În sec. XI-XII în Rusia era încă vie credința că strămoşii locuiesc casele sau într-o întreagă serie de divinități casnice, a căror

https://biblioteca-digitala.ro

manifestare încă perceptibile în actualitate ale civilizației slave şi româneşti tradiționale există o întreagă serie de manifestări magico-religioase în contextul cărora pâinea sau colacul (termen slav în limba română) au un rol important. Cel mai frecvent cu ocazia sărbătorii Celor Patruzeci de Mucenici se coc pâini de dimensiuni mici, forma clasică fiind cea a unui prunc. Pe unele dintre ele există proeminențe sau adâncituri, având o funcție apotropaică (feresc copii de boli, în special varicela)[49], aşa cum în câteva rânduri se poate constata şi pe „pâinişoarele" de lut (alveole, ciupituri sau cercuri concentrice; fig. 5). Este tentantă comparația „pâinişoarelor" de lut care ar putea imita o față umană (fig. 7/5-7) cu pâinişoarele din aluat confecționate cu prilejul aceleaşi sărbători şi destinate morților „cunoscuți şi necunoscuți, uitați sau neuitați, vizibili şi invizibili", adeseori sub forma unei fețe umane, cu urechi şi nas, dar fără ochi[50]. Pe parcursul întregului an există şi alte ocazii, de asemenea în legătură cu cultul strămoşilor, când se fac mici pâini din aluat[51]. Există colaci pentru vii, cu semnificații pentru comunitatea în viață, dar şi colaci pentru morți, ca entități importante pentru relațiile stabile cu forțele supranaturale sau strămoşii[52].

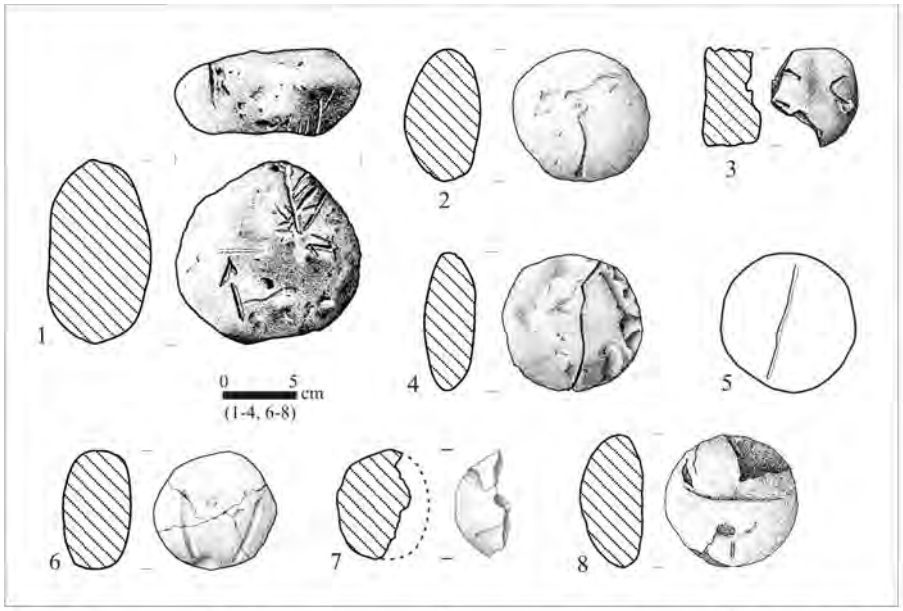

Fig. 8. "Pâinişoare" de lut pe care apar alte semne incizate. Lazuri-"Lubi tag": locuința 1a (1); locuința 3 (7); locuința 11 (3, 4, 6); locuinț 14 (2). Dinogetia (Bisericuța -Garvăn) (5, după BARNEA 1967). A doua jumătate a sec. VI - prima jumătate a sec. VII (1-4, 6, 7). Sec. XI-XII (5). / **Fig. 8**. Clay "breadcakes" displaying other incised marks. The second half of the 6th century - the first half of the 7th century (1-4, 6, 7). 9th-10th century (5).

Cu ajutorul „pâinişoarele" de lut, depuse pe cuptor ca substitut al celor din aluat, prin intermediul unei acțiuni magice simpatetice se putea solicita sprijinul divinității pentru dobândirea pâinii reale, comestibile[53]. Pe unii dintre colaci (din aluat) apare semnul „X" sau unul cruciform (incizie sau realizat prin aplicarea unor fâşii de aluat), explicat în comunitate ca simbol al crucii creştine, dar care, de fapt, putea să fi preluat

reşedință era locuința, de preferință porțiunea cuptorului (Niederle 1926, 131). În mediul civilizației tradiționale româneşti, în legătură cu obiceiurile funerare, se coceau colaci pentru sufletele plecate, dar neintegrate în lumea cealaltă, pentru cele plecate şi integrate, dar şi pentru sufletele revenite cu ocazia unor sărbători (Văduva 1996, 72). Pentru importanța acestor ofrande: Mesnil, Popova 2002b.

[49] Mesnil, Popova 1997, 301-303.

[50] Mesnil, Popova 2002b, 114.

[51] Mesnil, Popova 1997, 298-314 fig. 1-10, 322-328.

[52] Văduva 1996, 68.

[53] Stamati 2000, 369.

https://biblioteca-digitala.ro

semnificația străvechiului simbol al înmulțirii[54]. În acest sens, am putea să ne gândim la acele „pâinşoare" de lut pe care acest semn apare în mai multe rânduri (fig. 4). Cuptorului însuşi trebuia să-i fie lăsat ceva, în schimbul pâinii coapte (ori, în general, a hranei pereparate), ofrandă în schimbul bunăvoinței unor forțe supranaturale, probabil un străvechi zeu al focului[55].

Rostul acestor „pâinişoare" de lut rămâne obscur, deşi unele explicații au fost deja formulate în mai multe rânduri. Asemenea pieselor preistorice (la fel configurate şi cu aceleaşi dimensiuni), înfierbântate pe cuptor, apoi introduse în vase de lut ori recipiente din alt material, ele puteau să fi fost folosite la încălzirea ori fierberea unor lichide. Deşi destul de rar, curioasă este apariția acelor semne, mai numeroase fiind cele cruciforme, cunoscute şi de pe vase ori alte obiecte de lut. Înțelesul simbolic al acestora, uneori chiar în sensul unor practici legate de creştinism, a fost frecvent acceptat[56]. La distanțe mari de timp, semnul cruciform (uneori cu puncte între brațe) apare pe „pâinişoare" din mediul tracic sud-dunărean, pe altele din sec. VI-VII şi chiar sec. XI-XII. Comparația cu reprezentări identice de pe colacii (din aluat) cunoscuți în plină contemporaneitate din mediile tradiționale ale românilor şi slavilor sud-dunăreni susține încă o dată posibilitatea relației dintre „pâinişoarele" de lut şi pâinea propriu-zisă.

Dinspre teritoriul nord-vestic al României, răspândirea locurilor de descoperire a vălătucilor şi mai ales a „pâinişoarelor" de lut (cum s-a văzut, în marea majoritate a cazurilor se află în legătură cu instalațiile de foc interioare) precizează, alături de analogiile pentru vasele întregi lucrate cu mâna, poate chiar în termeni mai clari, legăturile unui orizont local (Lazuri-Pişcolt) cu întreaga serie de vestigii, cu precădere cunoscute de la nord-est şi nord de Carpați, puse pe seama slavilor din sec. VI şi partea de început a veacului următor[57]. Într-o ordine care, foarte probabil, indică chiar traseul deplasării acestor comunități în direcția Tisei superioare şi a Someşului inferior, peste trecătorile Carpaților nordici, sunt delimitabile grupările de pe Vistula superioară şi regiunea râului San (sud-estul Poloniei şi regiunea de graniță cu actuala Ucrainã), apoi de pe cursul superior-mijlociu al Bugului vestic (acolo aşa-numită grupă Ripnev) (fig. 9). În legătură cu cuptoarele de piatră ori vetre mărginite de pietre, „pâinişoarele" sunt prezente mai spre est la vest de Nipru şi sud de Pripet, respectiv între râurile Teterev şi Gorân, chiar în spațiul eponim al culturii Korceak (fig. 9). Turte de lut apar de mai multe ori la est de Carpați, până la Nistru, de asemenea în legătură cu cuptoare de piatră, dar sunt prezente acolo în număr mic, cel puțin după datele cunoscute nouă (fig. 9). Asociate de cele mai multe ori cuptoarelor scobite în bloc de lut, alături de vălătuci, „pâinişoarele" sunt nelipsite din aşezările situate nu departe de Dunărea inferioară, în centrul şi vestul Câmpiei Române, apoi în regiunea mai joasă din sudul Olteniei (fig. 9). Cu excepția ceramicii (în ansamblu multă ceramică modelată la roata rapidă) şi în general a unei varietăți şi calități sporite pentru celelalte categorii ale inventarului arheologic, acest teritoriu dunărean susține pentru perioada în discuție imaginea unui model de civilizație cvasi-identic celui din nord-vestul României (zona Tisei superioare în general) şi din teritoriile aflate mai spre nord şi nord-est. Într-un spațiu de contacte decisive cu Imperiul, cum a fost acela de la Dunărea de Jos, persistența unor centre de producție pentru ceramica modelată la roata rapidă (în bună parte, vasele lucrate cu mâna imită formele acestei olării), dar şi calitatea şi varietatea deja remarcate ale restului inventarului, ilustrează pentru acea vreme un fenomen deloc surprinzător.

[54] Văduva 1996, 72.
[55] Văduva 1996, 65; Stamati 2000, 367.
[56] Spre exemplu, cu opinii diferite: Parczewski 2001; Teodor E., Stanciu 2009.
[57] Stanciu 2010.

https://biblioteca-digitala.ro

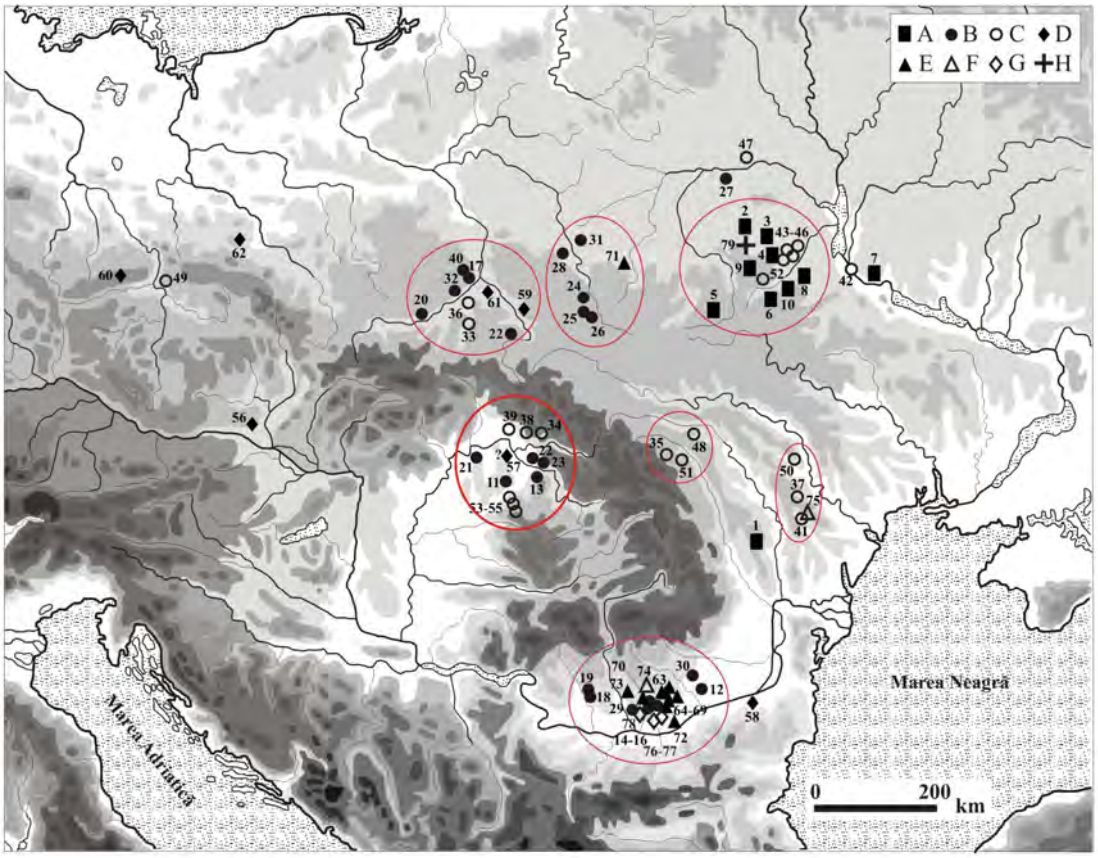

Fig. 9. Vălătuci şi "pâinişoare" de lut: răspândirea locurilor de descoperire. **A** - „Pâinişoare" de lut (tipul III) la periferia nordică (excepţie Bârlad-Valea Seacă) a culturii Cerneahov (sec. III sec. V timpuriu). **B** - „Pâinişoare" de lut (tipul III) în legătură cu cuptoare scobite într-un bloc de lut sau cuptoare simple de lut (a doua jum. a sec. V prima jum. a sec. VII). **C** - „Pâinişoare" de lut (tipul III) în legătură cu cuptoare de piatră sau vetre mărginite de pietre (sec. VI prima jum. a sec. VII). **D** - „Pâinişoare" de lut (tipul III) împreună cu cuptoare de tip nesigur sau din alte complexe (sec. VI - prima jum. a sec. VII). **E** - Vălătuci (tipurile I şi II) în legătură cu cuptoare scobite în bloc de lut (sec. VI prima jum. a sec. VII). Este probabil ca măcar în unele cazuri să existe şi „pâinişoare" de lut, acestea rămase nemarcate. **F** - Vălătuci (tipurile I şi II) în legătură cu cuptoare de piatră (sec. VI prima jum. a sec. VII). **G** - Vălătuci (tipul I) în legătură cu cuptoare pentru ars ceramică (sec. VI). **H** - „Pâinişoare" de lut (tipul III) în mormânt de incineraţie (?) (sec. VI-VII sau sec. VIII-IX). Corespondenţa dintre cifre şi localităţi este indicată în *Anexa*. **Fig. 9**. Clay "rolls" and "breadcakes": their distribution of discovery locations. **A** - Clay "breadcakes" (type III) at the Northern periphery (with the exception of Bârlad-Valea Seacă) of the Cerneahov culture (3rd century early 5th century). **B** - Clay "breadcakes" (type III) in relation to ovens carved in a clay block or simple clay ovens (the second half of the 5th century - the first half of the 7th century). **C** - Clay "breadcakes" (type III) in relation to stone ovens stone-encircled hearth (6th century - the first half of the 7th century). **D** - Clay "breadcakes" (type III) alongside ovens of an unsure type or belonging to different features. **E** - clay "rolls" (types I and II) in relation to ovens carved in a clay block (6th century - first half of the 7th century). It is likely that at least in some of the cases, clay "breadcakes" are present, but have remained unnoticed. **F** - Clay "rolls" (types I and II) in relation to stone ovens (6th century - the first half of the 7th century). G Clay "rolls" (type I) in relation to kilns for firing pottery (6th century). **H** - Clay "breadcakes" (type III) in incineration graves (?) (the 6th-7th century or the 8th-9th century). The correspondence between the numbers and locations is indicated in *Appendix*.

Descoperirile din regiunea Tisei superioare ar putea fi înţelese ca o punte de legătură între cele cunoscute mai spre nord şi nord-est, pe de o parte, şi cele din Câmpia Munteniei şi Oltenia, pe de alta. Dar o relaţie directă între cele două spaţii nu poate fi dovedită, deşi cu precădere în perioada dintre disoluţia regatului gepid şi până la fixarea avarilor în interiorul bazinului carpatic (în esenţă, ultima treime a sec. VI) puteau să intervină mişcări pe direcţia nord-sud ale slavilor, fie străbătând Transilvania şi apoi pasurile Carpaţilor Meridionali, fie, mai probabil, de-a lungul Tisei[58].

[58] În legătură cu culoarul Tisei şi această posibilitate: Comşa 1986; Stanciu 2001, 131 fig. 2, 135-136. Deşi între cele două spaţii (Tisa superioară şi Câmpia Munteniei) lipsesc vestigiile intermediare, presupunerea a

https://biblioteca-digitala.ro

Anexă (Vălătuci şi „pâinişoare" de lut - lista descoperirilor) / Appendix (Clay "rolls" and "breadcakes" - the list of discoveries).

A. „Pâinişoare" de lut (tipul III) la periferia nordică (excepție Bârlad-Valea Seacă) a culturii Cerneahov (sec. III – sec. V timpuriu)

1. Bârlad-Valea Seacă (mun. Bârlad, jud. Vaslui – România): Palade 1993, 332 fig. 3/1, 333.
2. Golod'ki (Jitomirska obl. – Ucraina): Vinokur 1969, 56 fig. 4.
3. Jitinți (Jitomirska obl. – Ucraina): Vinokur 1969, 55.
4. Korostâşev (Jitomirska obl. – Ucraina): Vinokur 1969, 56 fig. 44.
5. Lepeşovka (Hmelnițka obl. – Ucraina): Tihanova 1963; Vinokur 1969, 54-55, 56 fig. 4/1; Vinokur 1972, 118-119.
6. Markuşe (Jitomirska obl. – Ucraina): Vinokur 1969, 55.
7. Perejaslav Hmelnițkii (Hmelnițka obl. – Ucraina): Vinokur 1972, 118-119.
8. Preajiv (Jitomirska obl. – Ucraina): Vinokur 1969, 56 fig. 4.
9. Rodeanske (Jitomirska obl. – Ucraina): Vinokur 1969, 55.
10. Slobodişce (Jitomirska obl. – Ucraina): Vinokur 1969, 56 fig. 4.

B. „Pâinişoare" de lut (tipul III) în legătură cu cuptoare scobite într-un bloc de lut sau cuptoare simple de lut (a doua jum. a sec. V – prima jum. a sec. VII)

11. Acâş (jud. Satu Mare – România): Németi, Szöcs, Gindele 2001.
12. Bucureşti-Vitan (municipiul Bucureşti – România): Ştefănescu 1971.
13. Culciu Mare (jud. Satu Mare – România): Stanciu 1999, 147 pl. 3/3, 4.
14. Dulceanca I (jud. Teleorman - România): Dolinescu-Ferche 1974, fig. 73/1-4, 95 fig. 103.
15. Dulceanca II (jud. Teleorman – România): Dolinescu-Ferche 1986a, 134 fig. 7/13-16, 144 fig. 17/24, 149 fig. 23/16.
16. Dulceanca IV (jud. Teleorman – România): Dolinescu-Ferche 1992, 138 fig. 7/1-5, 8, 145 fig. 14/6, 6, 22, 147 fig. 16/2, 151 fig. 20/5-8, 10, 11, 15.
17. Grodzisko Dolne 22 (woj. Podkarpackie – Polonia): Podgórska-Czopek 2006, 105.
18. Gropşani-Gura Gurgotei (jud. Olt – România): Popilian, Nica 1998, 169 fig. 17/loc. 9/4, 6, 172 fig. 20/loc. 11/25, 26/loc. 13/7, 174 fig. 22/loc. 17/6.
19. Gropşani-Ovrei (jud. Olt – România): Popilian, Nica 1998, 219 fig. 67/loc. 5/10, 11.
20. Igołomia 1 (woj. Małopolskie – Polonia): Dobrzańska 1998, 94 pl. I/2, 3.
21. Kisvárda (Szabolcs-Szatmar-Bereg megye – Ungaria): Istvánovits 2001, 172 fig. 10.
22. Lazuri-Lubi tag (jud. Satu Mare – România): Stanciu 1998-1999, spre ex: 215 pl. IV/6, 7, 216 pl. V/1-7, 219 pl. VIII/2-8.
23. Lazuri-Râtul lui Béla (jud. Satu Mare – România): piese inedite.
24. Nesluhov (Lvovska obl. – Ucraina): Cigilik 1996, 298 fig. 4/10 (locuință datată în sec. IV – începutul sec. V ?).
25. Ripnev 2 (Lvovska obl. – Ucraina): Baran 1963, 355; Baran 1965, 374; Baran 1972, 208-226.
26. Ripnev 3 (Lvovska obl. – Ucraina): Bara 1963, 355; Baran 1965, 374; Baran 1972, 208-226.

---

fost sprijinită pe o informație după care în jurul anului 550 slavii atacau Imperiul, cu sprijin gepid, trecând Dunărea dintr-un teritoriu aflat undeva în vestul Banatului (Comşa 1986; Comşa 1987, 220). Lipsa descoperirilor din Podişul Transilvaniei, respectiv Câmpia Tisei (înainte de 567 sub control gepid, apoi teritorii incluse Khaganatului avar) ar putea fi justificată prin eventuala atitudine a gepizilor, mai devreme, ori a avarilor, după aceea, care puteau să permită mişcări mai mult sau mai puțin ample, dar fără a oferi slavilor posibilitatea de a se aşeza în acele teritorii.

https://biblioteca-digitala.ro

27. Struga 1 (Brest obl. – Belarus): Vergei 1993, 80 pl. III/15-20, 82 pl. V/21, 23 (aici cuptoare de lut amestecat cu pietricele, construite pe schelet de lemn).
28. Świerszczów Kolonia (woj. Zamość – Polonia): Zakościelna, Gurba 1993, 21 pl. I/e, i, 23 pl. III/e, f, 24 pl. IV/b, e.
29. Vedea (jud. Teleorman – România): Dolinescu-Ferche 1986b.
30. Vlădiceasca-Snagov (jud. Ilfov – România): Sandu, Miu 1996.
31. Zimne 4 (obl. Volyn– Ucraina): Gavrituhin 1993, 106 fig. 5/3.
32. Złota 3 (woj. Podkarpackie - Polonia): Urbaniak 2005, 632 pl. III/4-6.

C. „Pâinişoare" de lut (tipul III) în legătură cu cuptoare de piatră sau vetre mărginite de pietre (sec. VI – prima jum. a sec. VII).

33. Bachórz (woj. Podkarpackie – Polonia): fragment examinat (1995) în depozitul Institului de Arheologie al Universității Jagiellone din Cracovia, prin bunăvoința d-lui prof. dr. Michał Parczewski.
34. Berehovo (Zakarpats'ka obl. – Ucraina): Peniak 1988, 179-181.
35. Botoşana (jud. Suceava – România): Teodor 1984, 105 fig. 26/2.
36. Czudowice 2 (woj. Podkarpackie – Polonia): Kociuba 2006, 118 pl. IV/8.
37. Dănceni (raion Ialoveni – Republica Moldova): Rafalovici, Gol'ceva 1981, 129 fig. 4/7.
38. Dedovo 3 (Zakarpats'ka obl. – Ucraina): Cerkun 1994-1995, 70 fig. 3/10-14, 72 fig. 4/5-7.
39. Galoč (Zakarpats'ka obl. – Ucraina): Peniak 1986, 277, 278 fig. 2/9; Peniak 1988, 177 fig. 2/9).
40. Grodzisko Dolne 3 (woj. Podkarpackie – Polonia): Podgórska-Czopek 1991, 35 pl. I/5, 8, 36 pl. II/11-19 ş.a.
41. Hansca-Limbari/Căprăria (raion Ialoveni – Republica Moldova): Rafalovici, Gol'ceva 1974, 150 fig. 2/6, 9.
42. Kyiv (Kyivs'ka obl. – Ucraina): Rappoport 1975, 25; Bialeková 1999, 60 nr. 11.
43. Korceak I (Jitomirska obl. – Ucraina): Rusanova 1973, 32-35 nr. 1, 86 pl. 34/4, 6; Bialeková 1999, 59-60 nr. 9.
44. Korceak VII (Jitomirska obl. – Ucraina): Rusanova 1973, 32-35 nr. 1, 86 pl. 34/4, 6; Bialeková 1999, 59-60 nr. 9.
45. Korceak VIII (Jitomirska obl. – Ucraina): Rusanova 1973, 32-35 nr. 1, 86 pl. 34/4, 6; Bialeková 1999, 59-60 nr. 9.
46. Korceak IX (Jitomirska obl. – Ucraina): RUSANOVA 1973, 32-35 nr. 1, 86 pl. 34/4, 6; Bialeková 1999, 59-60 nr. 9.
47. Kojan Gorodok (Brest obl. – Belarus): Bialeková 1999, 60 nr. 10.
48. Lozna-Străteni (jud. Botoşani – România): Teodor 1997, 305 fig. 2/16.
49. Roztoky (okr. Praha-západ – Cehia): Kuna, Profantová et al. 2005, 470 fig. 220/2.
50. Scoc-Trebujeni (raion Orhei – Republica Moldova): Tel'nov 1988, 106 fig. 4/11.
51. Suceava-Şipot (jud. Suceava – România): Teodor 1978, 166 fig. 7/2.
52. Teterevka (Jitomirska obl. – Ucraina): Rusanova 1973, 35-36 nr. 9.
53. Zalău-Bul. M. Viteazul 104-106 (jud. Sălaj – România): material inedit.
54. Zalău-Dromet 1 (jud. Sălaj – România): material inedit.
55. Zalău-Farkas domb (jud. Sălaj – România): material inedit.

D. „Pâinişoare" de lut (tipul III) împreună cu cuptoare de tip nesigur sau din alte complexe (sec. VI – prima jum. a sec. VII).

56. Břeclav-Pohansko (okr. Břeclav – Cehia): Bialeková 1999, 57 nr. 1a.
57. Csenger-Sanykertből (Szabolcs-Szatmar-Bereg megye – Ungaria): Fábián, Pintye 2008, 3 (piese publicate ca greutăți de lut neolitice?).

https://biblioteca-digitala.ro

58. Garvan (okr. Silistra – Bulgaria): Bialeková 1999, 57 nr. 1a.
59. Łazy 2 (woj. Podkarpackie – Polonia): Parczewski 1998, 140 fig. 4.
60. Libušin (okr. Kladno – Cehia): Bialeková 1999, 57 nr. 6.
61. Wola Buchowska 21 (woj. Podkarpackie – Polonia): Parczewski 1998, 142 fig. 5/1, 2.
62. Źukowice pod Glogowem (woj. Dolnośląskie – Polonia): Bialeková 1999 62 nr. 29.

E. Vălătuci (tipurile I şi II) în legătură cu cuptoare scobite în bloc de lut (sec. VI – prima jum. a sec. VII). Este probabil ca măcar în unele cazuri să existe şi „pâinişoare" de lut, acestea rămase neremarcate.

63. Brăneşti-Vadu Anei (jud. Ilfov – România): Teodor E. 1998-2000, 127, 165 pl. 8/c.
64. Bucureşti-Ciurel (municipiul Bucureşti – România): Dolinescu-Ferche 1979, 192 fig. 7, 194 fig. 9, 195 fig. 11/4, 5, 204 fig. 20-24.
65. Bucureşti-Foişor (municipiul Bucureşti – România): Turcu, Marinescu 1968.
66. Bucureşti-Militari (municipiul Bucureşti – România): Zirra, Cazimir 1963, 56.
67. Bucureşti-Pantelimon 3 (municipiul Bucureşti – România): Turcu 1971.
68. Bucureşti-Str. Soldat Ghivan (municipiul Bucureşti – România): Dolinescu-Ferche 1981.
69. Bucureşti/Străuleşti-Lunca (municipiul Bucureşti – România): Constantiniu, Panait 1963, 84, 94, 96-98.
70. Olteni (jud. Teleorman – România): Dolinescu-Ferche 1974, 109-110.
71. Podrije (obl. Volyni – Ucraina): Baran 1972, 205-206 nr. 60; Rusanova 1976, 47.
72. Radovanu (jud. Ilfov – România): Comşa 1975.
73. Sfinţeşti (jud. Teleorman – România): Dolinescu-Ferche 1974, 110, 111, 113.

F. Vălătuci (tipurile I şi II) în legătură cu cuptoare de piatră (sec. VI - prima jum. a sec. VII)

74. Bucureşti-Cățelu Nou (municipiul Bucureşti – România): Leahu 1963, 38.
75. Hansca-Limbari/Căprăria (raion Ialoveni – Republica Moldova): Rappoport 1975, 22-23.

G. Vălătuci (tipul I) în legătură cu cuptoare pentru ars ceramică (sec. VI)

76. Bucureşti-Dămăroaia (municipiul Bucureşti – România): Rosetti 1934, 211 fig. 6/6, 212.
77. Bucureşti-Sf. Ioan cel Nou (municipiul Bucureşti – România): Teodorescu 1972, 76 fig. 1.
78. Dulceanca I (jud. Teleorman – România): Dolinescu-Ferche 1969.

H. „Pâinişoare" de lut (tipul III) în mormânt de incinerație (?) (sec. VI-VII sau sec. VIII-IX)

79. Suemcy (Jitomirska obl. – Ucraina): Parczewski 1993, 84 n. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Baran 1963 — V. D. Baran, *Ranneslavianskie poselenie u.s. Ripneva (Ripnev II) na Zapadnom Buge*, MIA 108, 1963, 351-365.

Baran 1965 — V. D. Baran, *Ranneslavianskie pamiatniki na zapadnom Buge (po materialam raskopok poselenii u s. Ripneva, L'vovskoj oblasti*, SlovArch 13/2, 1965, 319-376.

Baran 1972 — V. D. Baran, *Ranni sloviani mia Dnistrom i Pripiatiu*, Kiiv, 1972.

Barnea 1967 — I. Barnea, *Obiecte diverse din epoca feudală timpurie. Turtițele de lut ars*, în: Gh. Ştefan, I. Barnea, M. Comşa, E. Comşa, Dinogetia. I. Aşezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn, Bucureşti, 1967, 328-329.

Băcueț-Crişan et al. 2009 — D. Băcueț-Crişan, S. Băcueț-Crişan, I. Bejinariu, H. Pop, Al. V. Mate, *Cercetări arheologice preventive pe traseul şoselei ocolitoare a municipiului Zalău*, Cluj-Napoca, 2009.

Bialeková 1999 — D. Bialeková, *K otázke výskytu tzv. „chlebcov" u slovanov*, Stud. Mediaevalia Pragensia 4, 1999, 43-66.

Brückner 1923 — Al. Brückner, *Mitologia slava. Storia delle religioni* (vol. quatro), Bologna, 1923.

Cerkun 1994-1995 — I. Cerkun, *Speţializirovannîie peci na ranneslavianskih poseleniiah Zakarpat'ja*, StComSatu Mare 11-12, 1994-1995, 67-82.

Chişvasi-Comşa 1958 — M. Chişvasi-Comşa, *O jucărie în formă de pâine descoperită la Garvăn*, SCIV 2, 9, 1958, 425-427.

Cigilik 1996 — V. M. Cigilik, *Novi doslidjennia poselennia v Nesluhovi*, Mat. i Spraw. 17, 1996, 283-289.

Constantiniu, Panait 1963 — M. Constantiniu, P. I. Panait, *Săpăturile de la Bucureştii-Noi din 1960*, CercArh 1, 1963, 77-137.

Comşa 1975 — M. Comşa, *Unele date privind aşezarea din sec. VI-VII de la Radovanu, județul Ilfov*, MuzNaț 2, 335-341.

Comşa 1986 — M. Comşa, *Nouvelles données rélatives à la marche des Slaves vers la Péninsule Balkanique à travers le bassin de la Tisza aux VIe - VIIe siècles*, în: *Zbornik posveten na Boško Babić/Mélange Boško Babić*, Prilep, 1986, 273-276.

Comşa 1987 — M. Comşa, *Slawen und Awaren auf rumänischen Boden, ihre Beziehungen zu der bodenständigen romanischen und späteren frührumänischen Bevölkerung*, în: B. Hänsel (Hrsg.), *Die Völker Südosteuropas im 6. bis. 8. Jahrhundert. Südosteuropa Jahrb. 17*, München/Berlin, 1987, 219-230.

Constantiniu, Panait 1963 — M. Constantiniu, P. I. Panait, *Săpăturile de la Bucureştii-Noi din 1960*, CercArh 1, 1963, 77-137.

https://biblioteca-digitala.ro

Curta 2008 — Fl. Curta, *Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě)/The making of the Slavs (with a special emphasis on Bohemia and Moravia)*, ArchRozhl 60, 2008, 643-694.

Dietrich 2010 — L. Dietrich, *„Du bist, was du ißt". Zu den Kochsitten der Wietenberg- und Noua-Kultur*, Marisia 30, 2010, 25-40.

Dobrzańska 1998 — H. Dobrzańska, *Wczesnosłowiańska osada w Igołomi*, Archaeoslavica 3, 1998, 71-114.

Dolinescu-Ferche 1969 — S. Dolinescu-Ferche, *Cuptor de ars oale din secolul al VI-lea e. n. la Dulceanca (jud. Teleorman)*, SCIV 1, 20, 1969, 117-124.

Dolinescu-Ferche 1974 — S. Dolinescu-Ferche, *Aşezări din secolele III şi VI e. n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, Bucureşti 1974.

Dolinescu-Ferche 1979 — S. Dolinescu-Ferche, *Ciurel, habitat des VIe-VIIe siècles de notre ère*, Dacia N.S. 23, 1979, 179-230.

Dolinescu-Ferche 1981 — S. Dolinescu-Ferche, *Un établissement du VIe siècle à Bucarest (découvertes de la rue Soldat Ghivan)*, Dacia N.S. 25, 1981, 289-329.

Dolinescu-Ferche 1984 — S. Dolinescu-Ferche, *La culture Ipoteşti-Ciurel-Cîndeşti (V^e-VIe siècles). La situation en Valachie*, Dacia N.S. 28/1-2, 1984, 117-149.

Dolinescu-Ferche 1986a — S. Dolinescu-Ferche, *Contributions archéologiques sur la continuité daco-romaine - Dulceanca, deuxième habitat du VIe siècle de notre ère*, Dacia N.S. 30/1-2, 1986, 121-154.

Dolinescu-Ferche 1986b — S. Dolinescu-Ferche, *Cercetările arheologice din com. Vedea (jud. Telorman)*, Materiale 16, 1986, 202-207.

Dolinescu-Ferche 1992 — S. Dolinescu-Ferche, *Habitats des VIe et VIIe siècles de notre ère a Dulceanca IV*, Dacia N.S. 36, 1992, 125-177.

Dolinescu-Ferche 1995 — S. Dolinescu-Ferche, *Cuptoare din interiorul locuinţelor din secolul al VI-lea e.n. de la Dulceanca*, SCIVA 2, 46, 1995, 161-191.

Fábián, Pintye 2008 — L. Fábián, G. Pintye, Csenger. *Ghid cultural şi istoric/Történelmi és kulturális kalauz/A Cultural and Historical Guide*, Satu Mare, 2008.

Fusek 1994 — G. Fusek, *Slovensko vo včasnoslovanskom období*, Arch. Slovaca Monogr. Stud. 3, Nitra, 1994.

Gavrituhin 1993 — I. O. Gavrituhin, *Ranneslavianskie pamiatniki v raione Zimnevskogo gorodişcia*, Archaeoslavica 2, 1993, 99-112.

Ghinoiu 1992 — I. Ghinoiu, *Sălaşe ale spiritului: trupul, lutul şi aluatul*, Anuarul Inst. Etnogr. Folclor "Constantin Brăiloiu" 3, 1992, 71-78.

Istvánovits 2001 — E. Istvánovits, *Korai szláv település maradványai Kisvárda határában*, JAMÉvk 43, 2001, 165-183.

https://biblioteca-digitala.ro

Kociuba 2006 — J. Kociuba, *Ślady osadnictwa z okresu wczesnosłowiańskiego na stanowisku nr 2 w Czudowicach, gm. Roźwienica, pow. Jarosław*, in J. Gancarski (red.), *Wczesne średniowiecze w Karpatach Polskich*, Krosno 2006, 111-121.

Kozak 1990 — D. N. Kozak, *Soțial'no-ekonomiceskoe razvitie naseleniia iugo-vostocinoi Evropî v I tîs. n. e (VIII). Sakral'nîie pamiatniki iugo-vostocinoi Evropî I tîs. n.e. (8)*, în: V. D. Baran, S. Abasina, B. V. Magomedov, A. T. Smilenko, R. V. Terpilovskii (red.), Slaviane iugo-vostocinoi Evropî v predgosudarstvenîi period, Kiiv, 1990.

Kuna, Profantová et al. 2005 — M. Kuna/N. Profantová et al., *Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách*, Praha, 2005.

Leahu 1963 — V. Leahu, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în 1960 la Cățelu Nou*, CercArh 1, 1963, 15-47.

Mesnil, Popova 1997 — M. Mesnil, A. Popova, *Eseuri de mitologie balcanică*, Bucureşti, 1997.

Mesnil, Popova 2002a — M. Mesnil, A. Popova, *Le four mobil, image du monde*, Pain, fours et foyers des temps passés/Civilisations. Rev. Internat. d'Anthr. et de Scien. Hum. 49, 2002, 239-258.

Mesnil, Popova 2002b — M. Mesnil, A. Popova, *L'offrande céréalière dans les rituals funéraires du sud-est européen*, Pain, fours et foyers des temps passés/Civilisations. Rev. Internat. d'Anthr. et de Scien. Hum. 49, 2002, 101-117.

Monah 2002 — D. Monah, *Découvertes de pains et des restes d'aliments céréaliers en Europe de l'Est et Centrale. Essai de synthèse, Pain, fours et foyers des temps passés/Civilisations*, Rev. Internat. d'Anthr. et de Scien. Hum. 49, 2002, 77-79.

Mongait 1955 — A. L. Mongait, *Staraja Riazany*, MIA 49, Moskva 1955.

Németi, Szöcs, Gindele 2001 — J. Németi, P. Szöcs, R. Gindele, *Acâş, com. Acâş, jud. Satu Mare. Punct: Râtul lui Vereş*, CronCercArh, Bucureşti, 2001, 19-20 nr. 2.

Niederle 1926 — L. Niederle, *Manuel de l'Antiquité slave. Tome II: La Civilisation*, Paris, 1926.

Palade 1993 — V. Palade, *Aşezarea din sec. IV e.n. de la Bârlad-Valea Seacă*, Materiale 17/2, 1993, 329-334.

Parczewski 1993 — M. Parczewski, *Die Anfänge der frühslawischen Kultur in Polen*, Veröff. der österr. Ges. für Ur- und Frühgesch. XVII, Wien, 1993.

Parczewski 1998 — M. Parczewski, *Nowe materiały wczesnosłowiańskie z Polski południowo-wschodniej*, Archaeoslavica 3, 1998, 133-145.

https://biblioteca-digitala.ro

Parczewski 2001	M. Parczewski, *Ornament czy symbol kultu? Znak krzyża na naczyniach wczesnosłowiańskich*, în: *Dzieje Podkarpacia, tom V (Początki chrześcijaństwa w Małopolsce)*, Krosno, 2001, 16-21.
Peniak 1986	S. I. Peniak, *Novye slavianskie pamiatniki v Zakarpat'e*, în *Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten*, Nitra, 1986, 275-283.
Peniak 1988	S. I. Peniak, *Novye ranneslavianskie pamiatniki serediny I tys. n.e. v Zakarpatskoi oblasti USSR*, in *Trudy V Mezhdunarodnogo Kongressa archeologov-slavistov, Kiiv, 18-25 setiabria 1985*, Kiiv, 1988, 174-181.
Pintye 2010	G. Pintye, *Császári településrészlet Beregből: MOL 49. Lelőhely (Beregdároc-Zsid). Függelék: régészeti és történeti adatok a falu Árpád- és középkori előzményéhez*, în: Fischl P. K./Lengyel Gy. Gesta. A Miskolci Egyetem Történettudományi Intézetének folyóirata IX. Archeometria és régészet, Tanulmányok a Régészet és segédtudományok és a Kognitív régészet és archaeometria az őskőkortól címu konferenciákról Szerkesztők (Miskolc 2010), 98-152.
Podgórska-Czopek 2006	J. Podgórska-Czopek, *Wczesnosłowianski kompleks osadniczy nad dolnym Wisłokiem na przedpolu Karpat*, în: J. Gancarski (red.), *Wczesne średniowiecze w Karpatach Polskich*, Krosno, 2006, 89-109.
Podgórska-Czopek 1991	J. Podgórska-Czopek, *Materialy z wczesnosłowiańskiej osady w Grodzisku Dolnym, stan. 3, woj. Rzeszów*, Archaeoslavica 1, 1991, 9-60.
Popilian, Nica 1998	Gh. Popilian, M. Nica, *Gropşani. Monografie arheologică*, Bibl. Thracologica 24, Bucureşti, 1998.
Rafalovici, Gol'ceva 1974	I. A. Rafalovici, N. V. Gol'ceva, *Issledovanie ranneslavianskogo poseleniia Hanska I*, Arh. Issl. Moldavii (1972) 1974, 148-158.
Rafalovici, Gol'ceva 1981	I. A. Rafalovici, N. V. Gol'ceva, *Ranneslavianskogo poselenie V-VII vv. Danceny I*, Arh. Issl. Moldavii (1974-1976) 1981, 125-140.
Rappoport 1972	P. A. Rappoport, *Die ostslawischen Wohnbauten des 6.-13. Jh. in der Waldsteppenzone*, ZeitschrArch 6/2, 1972, 228-239.
Rosetti 1934	D. V. Rosetti, *Siedlungen der Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit bei Bukarest*, Germania 18, 1934, 206-213.
Rusanova 1973	I. P. Rusanova, *Slavianskie drevnosti VI-IX vv. mejdu Dneprom i zapadnîm Bugom*, Arheologia SSSR. Svod arheologiceskih istocinikov E1/25, Moskva, 1973.
Rusanova 1976	I. P. Rusanova, *Slavianskie drevnosti VI-VII vv.*, *Kultura prajskogo tipa Moskva,* 1976.
Sandu, Miu 1996	V. Sandu, F. Miu, *Vlădiceasca, Tâncăbeşti, com. Snagov, Sectorul agricol Ilfov*, CronCercArh, Brăila, 1996, 137-138 nr. 171.
Sârbu 1993	V. Sârbu, *Credinţe şi practici magico-vrăjitoreşti la traco-geto-daci*, Banatica 12, 1993, 129-175.

https://biblioteca-digitala.ro

Stamati 2000 — I. Stamati, *"Pâinişoarele" din lut (un exemplu de dialog între arheologie şi etnologie)*, ActaMP 23/1, 2000, 361-394.

Stanciu 1998 — I. Stanciu, *Über frühslawische Tonklumpen und Ton"brötchen"*, EphemNap 8, 1998, 215-272.

Stanciu 1998-1999 — I. Stanciu, *Aşezarea slavă timpurie de la Lazuri-„Lubi tag", jud. Satu Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuţii la cunoaşterea secolelor 6-7 în zona Tisei superioare*, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, 114-266.

Stanciu 1999 — I. Stanciu, *O nouă aşezare slavă timpurie din zona Someşului inferior (Culciu Mare-Zöldmező, com. Culciu, jud. Satu Mare)*, în: V. Ciubotă, V. Marina (coord.), *Relaţii româno-ucrainene/Rumuns'ko-Ukrains'ki vidnosini istoriia i suciasnist'*, Satu Mare, 1999, 127-148.

Stanciu 2001 — I. Stanciu, *„Tonbrote" als Indiz für die Wanderung und die magisch-rituellen Glauben und Praktiken der frühen Slawen*, Eastern Review. Sanktuaria i kult 5, 2001, 123-154.

Stanciu 2010 — I. Stanciu, *Über die Herkunft oder die Beziehungen einiger Keramiktypen des Horizontes Lazuri-Pişcolt im nordwesten Rumäniens (ca. Mitte des 6. – frühes 7. Jh.)*, în: A. Măgureanu, E. Gáll (Hrsg.), *Între stepă şi Imperiu. Studii în onoarea lui Radu Harhoiu/Zwischen der Steppe und dem Reich. Archäologische Studien für Radu Harhoiu zum 65. Geburtstag*, Bucureşti, 2010, 176-209.

Stanciu, Bader 2003 — I. Stanciu, T. Bader, *O nouă aşezare medievală timpurie din zona nord-vestică a României (Turulung-Vii, jud. Satu Mare)*, în: D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (edit.), In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european, Cluj-Napoca, 2003, 129-149.

Ştefănescu 1971 — Al. Ştefănescu, *Cercetările arheologice din cartierul Vitan*, MatIstorMuzeogr 8, 1971, 69-80.

Šalkovský 2001 — P. Šalkovský, *Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt*, Arch. Slovaca Monogr. Stud. 6, Nitra, 2001.

Tel'nov 1988 — N. P. Tel'nov, *Issledovanie slavianskogo selişcia Skok*, Arh. Issl. Moldavii 1983 (1988), 101-113.

Tentiuc 1996-1997 — I. Tentiuc, *Plastica miniaturală de lut din perioada evului mediu timpuriu din Moldova*, Tyragetia 6-7, 1996-1997, 115-128.

Teodor 1978 — D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.. Contribuţii arheologice şi istorice la problema formării poporului român*, Iaşi, 1978.

Teodor 1984 — D. Gh. Teodor, *Civilizaţia romanică la est de Carpaţi în secolele V-VII e.n. (Aşezarea de la Botoşana-Suceava)*, Iaşi, 1984.

https://biblioteca-digitala.ro

Teodor 1997	D. Gh. Teodor, *Éléments slaves des VIe-VIIIe siècles ap. J. C. au nord du bas Danube*, în V. V. Sedov (red.), *Etnogenez i etnokult'urnye kontakt slavian. Trudy VI Mejdunarodnogo kongressa slavianskoi arheologii*, 3, Moskva, 1997, 298-307.
Teodor E. 1998-2000	E. S. Teodor, *Aşezări din evul mediu timpuriu la Vadu Anei*, CercArh 11/I, 1998-2000, 125-170.
Teodor E., Stanciu 2009	E. S. Teodor, I. Stanciu, *About crosses on wet clay as a cultural marker*, EphemNap 19, 2009, 129-155.
Teodorescu 1972	V. Teodorescu, *Centre meşteşugăreşti din sec. V/VI-VII e.n. în Bucureşti*, MatIstorMuzeogr. 9, 1972, 73-99.
Tihanova 1963	M. A. Tihanova, *Raskopi na poselenii III-IV vv. u.s. Lepesovka v 1957-1959 gg.*, SovArh 2, 1963, 178-191.
Turcu 1971	M. Turcu, *Sondajul arheologic de la Pantelimon 3 (1967)*, MatIstorMuzeogr 8, 1971, 93-94.
Turcu, Marinescu 1968	M. Turcu, C. Marinescu, *Foişorul Mavrocordaților*, MatIstorMuzeogr 6, 1968, 124-126.
Urbaniak 2005	A. Urbaniak, *Materiały typu praskiego ze stanowiska 3 w Złotej, pow. Sandomierz*, in P. Kaczanowski, M. Parczewski (red.), *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji, Kraków, 19-21 listopada 2001*, Kraków, 2005, 627-636.
Văduva 1992	O. Văduva, *Daruri şi ofrande rituale*, în: *Imagini şi permanențe în etnologia românească*, Chişinău, 1992, 348-353.
Văduva 1996	O. Văduva, *Paşi spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Bucureşti, 1996.
Vergei 1993	V. S. Vergei, *Ranneslavianskoe poselenie Struga 1 na nijnei Gorâni*, Archaeoslavica 2, 1993, 63-85.
Vinokur 1969	I. S. Vinokur, *Nekotorîie voprosî duhovnoi kul'turî Cerneahovskih plemen*, SovArh 1, 1969, 48-61.
Vinokur 1972	I. S. Vinokur, *Istoria ta kultura cerneahovskih plemen Dnestro-Dneprovskogo mejdurecia II-V. st. n.e.*, Kiiv, 1972.
Wallis Budge 1968	Sir E. A. Wallis Budge, *Amulets and Talismans*, New Hyde Park/New York, 1968.
Voronin 1950	N. N. Voronin, *Die Nahrung und das Hausgerät*, în: N. N. Voronin, M. K. Karger, M. A. Tihanov (Hrsg.), Die Materielle Kultur der Alten Rus', Berlin, 1959, 245-260.
Zakościelna, Gurba 1993	A. Zakościelna, J. Gurba, *Obiekt mieszkalny z początków wczesnego średniowiecza na stanowisku 28 w Świerszczowie Kolonii, woj. Zamojskie*, Archaeoslavica 2, 1993, 7-24.
Zirra, Cazimir 1963	Vl. Zirra, Gh. Cazimir, *Unele rezultate ale săpăturilor arheologice de pe Câmpul Boja din cartierul Militari*, CercArh 1, 1963, 49-73.

https://biblioteca-digitala.ro

About the uses of the so-called clay "breadcakes" in the milieu of the early Slavic settlements (6th-7th century)

(Abstract)

In settlements dated predominantly to the 6th century and the first half of the 7th century, spread across a wide territory in Central-Eastern and Eastern Europe, and commonly believed to have already been colonised by the Slavsat that time, the so-called clay "breadcakes"continuously appear in relation with the ovens of the dwellings. The direct relationship between these fired clay objects and the fire installation is emphasised by their rarity in the filling of the dwellings and by the entirely isolated presence in the culture layer. Their shape alludes to that of circular"breadcakes", which is where the name adopted in the archaeological jargon originated from.

Sometimes they are mistakenly associated with clay rolls, significantly larger items of different shapes, also discovered in relation to interior ovens, but whose function must have been different. Generally, the shape and size differences between all these clay objects necessitate their separation in two primary types or groups, namely clay rolls (type I) and the so-called "breadcakes" (type III), the latter ones almost without exception having the appearance of buns (Fig. 1).

One of the observations already formulated was that, unlike the clay "rolls" which at least in North-Western Romania appear only in relation with clay ovens (rarely in relation with ovens initially carved in a clay block, and then remade from stone, the case of some features from the settlements on the Zalău valley), the clay "breadcakes" are associated with both clay and stone ovens. This is an assertion that suggests a distinct role for these objects from the beginning, almost without exception discovered in connection with fire installations within the dwellings, in the majority of the cases above the clay block or stone oven.

Alongside the clay "rolls", the "breadcakes" were found on the clay block or fallen on the floor at its base, within the oven and rarely in other parts of the dwelling. In dwellings 11 from Lazuri-"Lubi tag" and 25 from Zalău-"Bul. M. Viteazul" (north-western Romania), it is almost certain that some of them were found *in situ*, in the first case set on the clay block behind the opening from the upper part of the oven (Fig. 2), and in the second case, four whole exemplars were located in the same position, in the north-western corner of the stone oven, and another two in the north-eastern corner (Fig. 3). Sometimes whole items or fragments together with smaller pieces of clay "rolls" consolidated that layer of earth found under the rebuilt hearths (Lazuri, dwellings 18, 19, 21; Zalău-"Bul. M. Viteazul, dwelling 25), but other data on their practical functions in relation to the oven or of a different nature are not known (neither is their shape suitable for such uses).

It is often presumed that the clay "breadcakes" or similar stone items discovered sometimes in prehistoric settlements were used during the process of food preparation, including for the heating or boiling of liquids (introduced in clay vessels or recipients made from other materials); and the ethnographic analogies seem to confirm such a use. The explanation is entire plausible; however, there are no traces on the clay items that could eventually be interpreted in terms of this use. Moreover, the interior ovens from the 6th- 7thcentury offered all the facilities for preparing food, regardless of the modality, above the oven on the coals inside or even in vessels placed on the floor, in the immediate vicinity of the frontal part (the latter in case a slow cooking was desired). The prehistoric clay "breadcakes" do not present marks pointing to direct contact with fire, and secondary firing marks can also only rarely be noticed on those from the 6th- 7th century.

https://biblioteca-digitala.ro

The usually finer paste, the more careful moulding and mostly the signs on their visible side could suggest the role of "oven adornments" arranged on the clay block or even on the stone oven, perhaps bearing the meaning of symbols of the particular family. Primarily those that display signs on their visible side could be among the few indicators of elements of spiritual life, beliefs and magico-religious practices.

Objects made from fired clay, very similar or even identical to the "breadcakes" from the 6th-7th century, are known in the regions south and east of the Carpathians already from prehistory, but also from the period following the Early Slavic Age, most of the times being explained as clay imitations of breads or flatbreads and interpreted in relation to other beliefs and magic-religious practices. It is difficult, if not impossible, to find a particular practical utility for these objects in relation to the actual construction of the oven.

Some authors explained them as being "toy-breads", at other times the possible that they may be otherwise understood has not been dismissed, but still within the context of ludic-ritualistic manifestations. Still, they have a stereotypical, unattractive shape, are much too numerous, and even within same dwellings their relation to the fire installation is enabled (at least for the perspective of a current judgement, why would the toys have been kept on the oven?), and the abstract signs they sometimes display do not make any sense in the case of toys. A possible comparison is even that to the various clay representations (animals, anthropomorphic, others), prehistoric or from the Early Medieval Age, which cannot be toys, being unearthed in graves, ritual pits, including some dug under the oven or in other parts of the dwelling. Further, such "breadcakes" come even from funerary context, indeed only few of them, or have been found in relation with set-ups with religious purposes. A construction of large dimensions interpreted as a sanctuary (3rd-4th century) from Lepešovka, at the northern margin of the Chernyakhov culture, was delimitated in the exterior by a row of hearths on which and surrounding which "breadcakes" were found. A grave belonging to the Chernyakhov culture from Perejaslav Hmelnitzkyi (the region of the Middle Dniester) contained such an item. A feature from Suemcy (Zhitomir area) consisted of a vessel with calcified human bones, twelve "breadcakes" being placed around it (dated to the 6th-7th or 8th-9th centuries). "Breadcakes" have been encountered in relation to the dwellings, but also "next to the graves" at Teterevka I (also in the Zhitomir region). A cruciform sign was incised on some of them, similarly to the exemplars from Lazuri (Fig. 4). Two "breadcakes", with a cross inscribed in a circle one of the sides, together with domestic animal bones, ceramic fragments and amulets come from the Early Medieval hillock from Echimăuți (the Republic of Moldova), being discovered in relation with a construction interpreted as a pagan place of worship.

The possibility that the breads (flat breads, kolaches) from dough were transposed in clay is supported by an argument difficult to reject. Besides the overall resemblance of the shape, there are repeated situations when the marks that appear on both materials are identical (Fig. 4-5). The understanding of "breadcakes" as symbolic objects is grounded in the observation, formulated on several occasions, in relation with the various communities and periods, about the acknowledged connection between the dough from which bread is prepared on the one hand, and the clay from which vessels or other objects are kneaded on the other, ultimately, the two materials, when appropriated to the human body, being definable as seats of the soul. The tie between these "breadcakes" and the fire installation ought to be reminded, the oven being entrusted with a key position in the old customs pagan faiths, the entire corner of the dwelling where it was situated being invested with sacred meaning. Lastly, the majority of those interested in these apparently small and insignificant objects have alluded to the possible symbolical meanings: mantic

https://biblioteca-digitala.ro

actions, magic-religious practices in direct relation to the symbolism of the bread itself, domestic or funerary rituals.

The most interesting items are those that bear various marks, often applied though incisions in the raw paste, yet again a significant fact, repeated on more exemplars, often originating from different archaeological sites (Fig. 4-8).

Among the whole material ("breadcakes"), those that display these marks represent a relatively small proportion, namely 17 items out of 180, respectively over 9% (settlement from Lazuri-"Lubi tag", north-western Romania). It is difficult to answer the inquiry into why only a small part of the "breadcakes" bears these signs, their more or less different role being presumable. At any rate, their purpose as potential objects involved in a belief system and magic-religious practices can only be explained by the association with the actual bread as "simulacrums of sacrifices or sacrifices of simulacrums", but also as ritual oblations.

Medieval sources from the Slavic world repeatedly mention magical bread in a funerary context (clay "breadcakes" have been discovered in graves) with reference to the old pagan practices. In manifestation forms of the Slavic and traditional Romanian civilisations still perceptible in contemporary times, there is an entire set of magic-religious practices in the context of which the bread or the kolache (a Slavic term in the Romanian language – "colac") have an important role. Most frequently, breads of small sizes, the classical shape being that of an infant, are baked when the religious holiday of "The forty martyrs" (of Sebaste) is observed. On some of the breads there are protuberances or dents, having an apotropaic function (guarding children from illnesses, especially varicella), as can also be observed on the clay "breadcakes" on several occasions (alveoli, notches or concentric circles; Fig. 5). The comparison of the clay "breadcakes" which could imitate a human face (Fig. 7/5-7) with the dough breads made with the occasion of the same festivity and intended for the deceased – "the known and unknown, forgotten or unforgotten, visible and invisible" – often in the shape of a human face with ears and a nose, but without eyes. During the whole ear there are other occasions, also related to the cult of the forefathers, when small breads are made from dough. There are kolaches for the living with the symbolism for the living community, but also kolaches for the dead, as important entities for the stabile relationship with the supernatural forces or the ancestors.

With the help of the clay "breadcakes" deposited on the oven as a substitute of those from dough, the support of the divinity could be beseeched for the real, edible bread by means of a magical sympathetic action. The "X" sign or a cruciform one (incision or made by applies strips of dough) appear on some of the kolaches, explained in contemporary communities as a symbol of the Christian cross, but which in fact could have the meaning of the old symbol of multiplication. We would think about those clay "breadcakes" on which this sign is displayed repeatedly from this perspective (Fig. 4). The oven itself must have been left with something in return for the baked bread, an offering in exchange for the benevolence of supernatural forces, probably an old god of fire.

The spread of the discovery location of the clay "rolls" and mostly of the "breadcakes" (as was seen, in the vast majority of the cases they are found in connection with the interior fire installations) specifies, alongside the analogies of the whole handmade vessel, perhaps even in clearer terms, the connections of the Lazuri-Pişcolt horizon (North-Western region of Romania) with the entire series of vestiges, predominantly known north-east and north of the Carpathians, attributed to the Slavs of the 6th century and the beginning part of the next century (Fig. 9; Appendix). In an order very likely indicative of the trail of the movement of these communities in the direction of the Upper Tisa and Lower Someş, over the mountain passes of the Northern Carpathians, the groups from the Upper Vistula and the region of the San river (South-Eastern Poland

https://biblioteca-digitala.ro

and the region of the border with the modern-day Ukraine), and then the upper-middle course of the Western Bug (there the so-called Ripnev group) can be delimitated. In relation with the stone ovens or hearths enclosed by stones, the "breadcakes" are present more towards east and west of the Dnieper and south of the Pripet, namely between the rivers Teterev and Goryn, in the very eponymous space of the Korchak culture. Clay buns appear several times east of the Carpathians up to the Dniester, also in connection with stone ovens, but are present there in smaller numbers, at least according to the data in our possession. Associated most of the times with ovens carved in a clay block, alongside the clay "rolls", the "breadcakes" are never absent from the settlements situated not far from the Lower Danube, in the centre and west of the Wallachian Plain, then in the lower regions from south of Oltenia.

The discoveries from the region of the Upper Tisa could be understood as a bridge connecting those known further towards north and north-east on the one hand, and those form the Plain of Wallachia and Oltenia on another (Fig. 9). However, a direction connection between the two areas cannot be proven, although in the period of the dismemberment of the Gepid Kingdom and until the settlement of the Avars within the Carpathian basin (essentially, in the last third of the 6th century), movements of the Slavs in the north-south direction could have occurred, either going through Transylvania and then the passes of the Meridional Carpathians, either along the Tisa.

The "breadcakes" seem to have been propagated by the late environment of the Chernyakhov culture, if the datings are accurate, the earliest examples being known in its northern area (Fig. 9; Appendix).

Translated by ***Oana Stanciu***

Dr. Ioan STANCIU
Institutul de Arheologie şi Istoria Artei Cluj-Napoca
str. C. Daicoviciu nr.2
40020 Cluj-Napoca
e-mail: istanciu2001@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Un monument egiptizat din Dacia Porolissensis

DAN AUGUSTIN DEAC

Studiul de față încercă să analizeze un monument litic de forma unui trunchi de piramidă sau obelisc, pentru a stabili dacă acesta este un fals modern sau un monument antic. Materialul din care a fost confecționat este calcar, starea de conservare fiind fragmentară (dimensiuni: 119x 44x 34 cm). Se păstrează în lapidarul roman al Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, nr. inv. 25484.

În anul 1979 profesorul Nicolae Vlassa a descoperit în localitatea Miheşu de Câmpie, județul Mureş, mai multe obiecte care aparțineau colecției contesei Kendeffy şi care erau aduse de la Potaissa. Unul dintre obiectele găsite este un obelisc sau trunchi de piramidă, folosit la acea dată ca picior de sprijin la un hambar, care părea a fi decorat cu o serie de semne ce se asemănau cu scrierea hieroglifică. Trecerea în neființă a lui N. Vlassa a însemnat totodată şi amânarea finalizării unui studiu de specialitate asupra acestui monument. Mai mult, în anul 1988 s-a desfăşurat o expoziție itinerantă, numită ,,Antichități egiptene în colecțiile din România"[1], lansată la Cluj Napoca, ocazie cu care consultantul şiințific al expoziției, profesorul Miron Ciho de la Universitatea din Bucureşti, a luat cunoştiință despre existența acestui obiect. M. Ciho era singurul om de ştiință din România care la acea dată avea ca domeniu de expertiză egiptologia. Evaluarea sumară a acestuia a etichetat obeliscul ca fiind un fals modern, argumentul principal fiind forma stângace a caracterelor incizate pe monument, cât şi faptul că acesta nu fusese descoperit *in situ*.

Un prim pas în cercetarea monumentului litic a fost efectuarea unei analize geologice a pietrei din care a fost sculptat. Analiza laboratorului din cadrul Facultății de Geologie şi Biologie al Universității Babeş-Bolyai Cluj-Napoca, sub supravegherea prof. dr. Corina Ionescu, a scos la iveală faptul că materialul folosit la sculptarea acestei piese este calcar provenit din localitatea Baciu (județul Cluj), din punctul numit ,,Gura Baciului", unde era funcțională o carieră de piatră în perioada romană[2]. Merită menționat faptul că pe suprafața monumentului (inclusiv peste semne) apar mici incluziuni care, conform părerii prof. Corina Ionescu, s-au format din cauza eroziunii calcarului care a interacționat cu diverse elemente chimice fiind îngropat o perioadă semnificativă de timp, de cel puțin câteva sute de ani. Rezultă astfel că acest monument a fost confecționat şi decorat în epoca antică.

Monumentul sub forma unui obelisc sau trunchi de piramidă[3] este rupt în partea superioară cât şi în partea dreaptă jos. Fețele sale, cu excepția celei decorate sunt netede. Fețele laterale sunt mai înguste, față de cele principale. Fața decorată era probabil expusă pentru a fi văzută. În zona superioară a părții opuse celei decorate, se află un şanț de forma unui L întors. Acesta servea cel mai probabil fixării unui stindard sau fixării monumentului în sine de un zid. Fața decorată a obeliscului se împarte în două registre, demarcate de o linie orizontală, realizată în relief. În partea superioară se află reprezentată în relief o viperă cu corn, specifică faunei nilotice, care în scrierea egipteană era un semn

[1] Glodariu, Ciho, Igna 1988, *passim*.

[2] Despre cariera de piatră romană de la ,,Gura Baciului" şi descoperirile sale a se consulta: Daicoviciu, Vlassa 1974, 14-18; Diaconescu 2003, 423 (autorul considerând faptul că aici ar fi ființat şi atelierele de sculptură) şi 437; Torma 1880, 21-22; Wollmann 1996, 261.

[3] Îl vom denumi convențional obelisc datorită posibilelor analogii din Imperiu care vor fi expuse ulterior.

https://biblioteca-digitala.ro

folosit printre altele ca articol posesiv succedând substantivul care îi corespondea. Semnul avea ca transliterație litera ,,f" a alfabetului latin ( )[4]. El are o lățime de 14 cm, fiind singurul semn pe un rând lat de 33 de cm. Din nefericire, partea superioară a monumentului este ruptă, astfel că nu se mai păstrează substantivul corespunzător acestui articol posesiv, în eventualitatea în care acesta ar fi existat. Partea inferioară are reprezentate patruzeci de semne care imită scrierea hieroglifică, sculptate incizat, cu dimensiuni variabile, majoritatea în rânduri destul de bine limitate. Partea inferioară a monumentului este puternic corodată, semnele fiind mai greu de descifrat. Pe de altă parte se poate constata că există unele semne, care sunt clar hieroglife. Astfel pe al cincilea rând din partea superioară primele trei semne de la stânga la dreapta pot fi citite: *ib Ra neb*, adică ,,inimă" 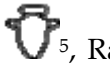 [5], Ra (soare, zi) [6] şi respectiv ,,stăpân, fiecare" 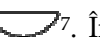 [7]. În plus, se mai poate citi semnul ,,t", fiind ultimul caracter de pe rândul al şaselea [8]. Toate acestea sunt semne folosite aici ca logograme, adică semne ce transpun un cuvânt, cu excepția ultimului care este o fonogramă. Merită menționat faptul că toate semnele ce redau vietăți sunt îndreptate cu privirea spre stânga, ceea ce indică direcția de citire a textului şi anume de la stânga la dreapta. Având în vedere faptul că lapicizii nu aveau cunoştințele necesare în ceea ce priveşte scrierea hieroglifică, păstrarea unanimă a direcției de privire a personajelor indică faptul că ei nu au figurat semne la întâmplare, ci au beneficiat de un model, pe care nu au fost însă capabili să il reproducă fidel. Consider adecvat termenul de ,,egiptizant" şi nu cel de ,,egiptean", pentru că avem de a face cu o piesă care nu a fost confecționată în Egipt, sau de către egipteni, ci de persoane care au dorit să imite acest tip de artefacte.

Care putea fi funcționalitatea piesei? Cunoaştem de la Potaissa un altar votiv din calcar, care relatează existența unui collegium Isidis, a unui pater al colegiului, numit C. Iulius Martialis şi un quaestor, numit Lucius Livius Victorinus9. Fiind o comunitate de adoratori bine organizată, considerăm logică existența şi a unui templu sau sanctuar al Isidei la Potaissa10. Indiciile în acest sens sunt numeroase. Un stindard de bronz folosit în procesiunile isiace cu inscripția grecească *'Ιωα 'Ιωα Τιτϑιὲ 'Ρὲ- 'Αρμαη,* reprezintă o divinitate solară egipteană în trei ipostaze solare diferite, răsărit, zenit şi apus11.

De altfel, sfincşii erau folosiți în procesiunile religioase nocturne aşa cum se poate observa pe frescele descoperite la Pompei[12]. Mai mult, când nu erau folosite, stindardele de acest fel erau fixate în *relicviare*, care, de cele mai multe ori erau obeliscuri, ele însele

[4] Champollion 2000, 171, nr. 183; Gardiner 1957, 476, I 9; Wallis Budge 1920, 258.

[5] Champollion 2000, 424, nr. 506; Gardiner 1957, 465; F 34; Wallis Budge 1920, 37.

[6] Champollion 2000, 4-8, nr. 3; Gardiner1957, 485, N 5; *RE* Zweite Reihe Erster Halbband, s.v. *Re*, col. 310-339; Wallis Budge 1920, 417.

[7] Champollion 2000, 403 sqq., nr. 475; Gardiner 1957 , 525, V 30; Wallis Budge 1920, 357.

[8] Champollion 2000, 443, nr. 336; Gardiner 1957, 531, X 1; Wallis Budge 1920, 815. Introducerea semnelor hieroglifice in text a fost posibilă datorită folosirii programului denumit: JSesh MDC Editor versiunea 3.0.

[9] Bărbulescu 2006, 355; *CIL* III 882; Drexler 1890, 53; Floca 1935, 220-238, *ILS* 4361; Neigebaur 1851, 202, nr.14; Popa 1979, 21-22; Popescu 1927, 199; *RICIS* 725-726, no. 616/0102; pl. 125; Russu 1975, 418-419; *SIRIS* 698; Takács 1995, 201-202. In ceea ce priveşte analogii de collegii ale Isidei, putem aminti *CIL* II 3730: *Sodalicium vernarum colendes Isidem,* din Valentia, Hispania (Balil 1956, 220). Un alt collegio Isidis există la Aternum (Pesacara, Italia): *---Atern., qui fuit in coll(egio) Isid(is).* A se vedea: *CIL* IX 3338; *SIRIS* 476.

[10] Cultele egiptene sunt atestate de o altă inscripție in limba latină: *Isidi/ et Serapi/ C(aius) Iul(ius) Ant/igonus (centurio)/leg(ionis) p(iae) c(onstantis)/ et Fl(avia) Apo/l(l)inaria/ eius v(otum) l(ibentes) s(olverunt).* A se vedea: Bărbulescu 2006, 355; *CIL* III 881, Drexler 1890, 53; Floca 1935, 220, nota 20; Neigebaur 1851, 205; Popa 1979, 28-29; Popescu 1927, 200; *RICIS* 725, no. 616/0101; Russu 1975, 418; *SIRIS* 697; Takács 1995, 201.

[11]Bărbulescu 1994, 165; Gudea 1997, 157- 161; Neigebaur 1851, 216, nr. 211, respectiv 207; Ruscu 2003, 46, nr. 69; Vlassa 1980, 133-153, fig. 1-4.

[12] Tran Tam Tinh, 1964, *passim*; Vlassa 1980, 151.

https://biblioteca-digitala.ro

cunoscute ca simboluri solare[13]. Există mai multe exemple de *Isea* unde erau folosiți sfincşi confecționați din diferite materiale. Dintre acestea amintim sfincşii din templul de la Savaria[14], Roma (Iseum Campense)[15] sau Herculaneum[16]. La Potaissa s-a mai descoperit un relief al Isidei sau al unei preotese a sale în care alături de o coloană se observă o figură feminină ce ține în mâna dreaptă un urcior cu toartă, în timp ce în partea stângă pe de-a supra umărului se încolăceşte un şarpe/ o eşarfă (?)[17]. De asemenea merită menționată existența unui relief votiv reprezentând pe Apis, care este o divinitate aflată în strânsă legătură cu cultele egiptene ale lui Isis şi Serapis datorită în mare parte mitologiei egiptene uşor ,,deformată" în epoca romană, fiind perceput ca un *sunnaos theos*[18]. La toate acestea se mai adaugă o serie întreagă de artefacte care atestă divinitățile egiptene sau unele influențe din Egipt[19].

Unul dintre cele mai importante aspecte care trebuie analizate cu privire la obeliscul în cauză este modul în care s-a ales decorarea acestuia. Cu toate că se pot citi unele semne, după cum am observat în rândurile anterioare, privind în ansamblu, decorul obeliscului este de fapt o imitație a scrierii hieroglifice. Pentru a înțelege acest aspect trebuie analizat fenomenul evoluției scrierii hieroglifice în epoca romană şi urmele acesteia în afara provinciei romane Egipt. Importurile de artefacte egiptene sau crearea unora ,,egiptizante" ajunge la un apogeu în Imperiul Roman în timpul secolelor I-III e.n[20].

Inscripțiile hieroglifice cunoscute azi şi care au fost descoperite în afara Egiptului sunt, fie inscripționate pe monumente aduse din Egipt (importuri), fie au fost confecționate în diverse zone ale Imperiului Roman. Scrierea hieroglifică era văzută ca o scriere înzestrată cu o forță magică. În unele cazuri romanii au creat inscripții pseudo-hieroglifice (egiptizante) pentru a sublinia caracterul egiptean al unei piese[21]. Acestea erau aşezate în locuri proemintente pentru a sublinia caracterul exotic al cultului Isidei[22], aşa cum arată cazul inscripției de pe stela din Pompei[23] sau obeliscurile de la Roma[24] sau Beneventum[25]. In Italia spre exemplu sunt cunoscute o serie întreagă de monumente aduse din Egipt în perioada romană: sfincşi, statuete, *ushabti*, stele funerare etc., care sunt acoperite cu scriere hieroglifică şi care datează din diferite perioade ale istoriei Egiptului[26]. Şi din afara Italiei sunt cunoscute cazuri de importuri de acest gen, un caz fiind inscripția cu scriere hieroglifică păstrată fragmentar, datând din dinastia a VI-a şi găsită la Aquincum[27] sau un con funerar cu inscripție hieroglifică[28]. Exemple de acest fel pot continua însă acestea sunt cele mai relevante. La toate aceste se adaugă si monumente cu

[13] Dellatte, Derchain 1964, 142; Vlassa 1980, 151.

[14] Balla şi alții 1971, 90, nr. 42- 43, acestea fiind atestări epigrafice.

[15] Swetnam Burland 2007, 120- 122.

[16] Alvar 2008, 311, nota 420.

[17] Bărbulescu 1994, 164; Bărbulescu 2006, 355; Drexler 1890, 56; Neigebaur 1851, 40, nr. 127.

[18] Ackner 1865, 142 nr. 666; Bărbulescu 1994, 164- 165; Bărbulescu 2006, 355; Drexler 1890, 53; Neigebaur 1851, 209, nr. 63; Popa 1979, 46, nr. 71 (identic cu nr. 72), pl. I/ 13; Popescu 1927 , 201, nota 7; Ruscu 2003, 46, nr. 68; Wollmann 1978, 42, fig. 2.

[19] Repertoriul însoțit de bibliografia aferentă în: Bărbulescu 2006, 351- 360 cât şi Nemeti 2005, 350- 352.

[20] Grimm 1969, *passim*.

[21] Swetnam- Burland 2007, 122.

[22] Swetnam- Burland 2007, 128.

[23] Swetnam- Burland 2007, 126- 127, fig. 4.

[24] A se consulta: D`Onofrio 1965, 222-229; Grenier 1987, 937- 961; Habachi 1977, 141- 144; Iversen 1968, 80-82; Klotz 2008, 63; Malaise 1972, 203- 207, nr. 387; Roullet 1972, 72- 73, nr. 72.

[25] Erman 1893, 210- 218; Erman 1896, 149- 158, cele de la Beneventum sunt datate pe baza inscripției de pe obeliscuri în anul 88 e.n., fiind ridicate de către Lucilius Rufus, în cinstea lui Domițian (Swetnam- Burland 2007, 128, nota 33). A se consulta de asemenea Colin 1993, 247- 260; Iversen 1973, 15- 28; Klotz 2008, 63; Müller 1969, 82.

[26] Swetnam- Burland 2007, 113-136.

[27] Mahler 1900, 22.

[28] Selem 1980, 3, nr. 1, fig. 1, împreună cu bibliografia mai veche.

https://biblioteca-digitala.ro

scriere hieroglifică datând din epoca romană imperială. Este vorba de obeliscurile de la Roma şi Beneventum, cu hieroglife datând din secolul I e.n., mai exact domnia lui Domitian, inscripția de pe pilaştrii din fața templului lui Isis de la Pompei (sec. I e.n.), a *hierogrammateus*-ului Hat[29] sau *mensa isiaca* de la Roma (sec. I. e.n.)[30]. Obeliscul lui Antinous de la Roma, ridicat inițial în templul lui Antinous- Osiris din Antinoopolis, a fost acoperit cu hieroglife de către preoții egipteni sub supravegherea directă a împăratului Hadrian. El a fost adus ulterior la Roma, în ansamblul funerar al lui Antinous (şi se află acum la Pincio, Roma)[31]. În ceea ce priveşte obeliscurile care au fost decorate cu imitații ale scrierii hieroglifice[32], cunoaştem la Roma trei astfel de cazuri. Unul este cel din S. Giovanni in Laterano şi care în epoca imperială era aşezat în Grădinile lui Sallustius. Acesta a fost adus din Egipt neinscripționat dar ulterior a fost decorat cu o copie după textul obeliscului aflat acum în Piazza del Popolo[33] şi care decora în antichitate *spina* (era aşezat în partea de est) din Circus Maximus. Ammianus Marcelinus îl menționează acolo în sec. IV e.n.[34] S-a avansat ideea că această copie este târzie însă nu se poate propune o cronologie a declinului stilului de imitare a hieroglifelor. Spre exemplu, în timpul domniei lui Hadrian cunoaştem atât exemple de copii excelente cât şi exemple de copii absurde[35]. Al doilea astfel de exemplu este obeliscul[36], păstrat astăzi fragmentar, care fusese ridicat în fața templului lui Aesculap din isola Tiberina, templu construit în sec. III e.n., poate în urma consultării oracolului lui Apollo din Claros[37]. Cele două fragmente păstrate azi[38] prezintă o imitație de hieroglife, care nu poate fi însă precis datată. După desenul din epoca medievală al lui Cornaca, se poate deduce că înălțimea totală a obeliscului era de 6, 40 m[39]. Cea mai apropiată analogie pentru monumentul tratat în această lucrare este însă un obelisc cu o înălțime de 1, 73 m, descoperit la Roma şi aflat acum în Museo Archeologico din Florența (nr. inv. 3686)[40]. Monumentul a fost decorat cu scriere hieroglifică lineară în epoca romană fiind o copie a mai multor texte hieroglifice originale care se datau probabil în epoca Regatului Nou. John Baines (Universitatea Durham la acea dată, Marea Britanie) a studiat acest text, iar cercetările sale au demonstrat faptul că în prima parte avem de a face cu o copie a unor texte care încep cu titluri, asemenea celor biografice, urmând apoi în secțiunile ulterioare semne hieroglifice aşezate aleatoriu, fără o logică aparte. De altfel, acest aspect l-a îndemnat pe J. Baines să concluzioneze că persoana care a confecționat acel decor avea noțiuni de redare a semnelor hieroglifice, fără însă să le cunoască sensul.[41] Ultimul exemplu interesant este un monument litic, de forma unui altar, conform autorului (h- 0, 73 cm.)[42], descoperit în lacul Balaton, provenind dintr-o zonă nelocuită în perioada romană. Acesta are atât semne hieroglifice, cum ar fi, litera n

[29] Etienne 1970, 221-222.

[30] Leospo 1978, *passim*.

[31] Birley 2007, 281; Grenier, Coarelli 1986, 217- 253. De altfel la Roma există aproximativ douăzeci şi patru de obeliscuri sau fragmente ale lor descoperite (a se vedea Roullet 1972, 67-84 nr.68-93).

[32] Despre fenomenul şi stilul pieselor egiptizante din Italia dar mai ales din Roma a se vedea Roullet 1972, 18- 22.

[33] Roullet 1972, 69-70, nr. 69, fig 83.

[34] Roullet 1972, 71-72, nr. 71, fig. 84.

[35] Roullet 1972, 72.

[36] Roullet 1972, 79-82, nr. 85 fig. 95-102.

[37] Despre episodul consultării oracolului lui Apollo din Claros şi revigorarea cultelor egiptene mai ales a lui Serapis ca zeu tămăduitor a se vedea şi Cordier 2007, 101-102; Dio Cassius LVXI 8, 1; Dow, Upson 1944, 58-77; Piso 1998, 257.

[38] Unul se află azi la Museo Nazionale, Napoli, inv. 2324 (înălțime 0,94 m lățime 0,50) şi celălalt la Louvru, Paris nr. inv. B46 B47 (înălțime 0,75 m lățime 0,505).

[39] Roullet 1972, 81.

[40] Roullet 1972, 83, nr. 88 fig. 104-110.

[41] Roullet 1972, 83.

[42] De fapt un stâlp *djed*.

https://biblioteca-digitala.ro

(N35), semnul biconsonantic *wen* (G 37), tradus prin *mare, măreț* sau semnul *ntr*(R 8), tradus prin cuvântul *zeu*, alături de alte semne ce imită doar scrierea hieroglifică[43]. Datarea ultimei scrieri hieroglifice, cu foarte multe greşeli de altfel, este inscripția din Philae (Egipt), a unui înalt preot (*smet*) al Isidei, numit Akhmon, datată pe 24 august 394 e.n.[44]. Constatăm că în perioada romană apar texte hieroglifice cu foarte multe greşeli şi redări incorecte, iar că uneori s-a dorit doar imitarea semnelor hieroglifice, fără a se redacta un text coerent. Credem că acesta este şi cazul scrierii de pe obeliscul analizat în acest studiu, probabil comandatarul având unele cunoştinte despre scrierea hieroglifică însă fără a putea citi şi vorbi coerent.

În ceea ce priveşte răspândirea cultelor egiptene în provinciile dunărene, un caz semnificativ îl reprezintă cel lui Harnuphis. El a ridicat un monument în cinstea Isidei la Aquileia, unde poartă titlul de ,,scrib sacru al Egiptului"[45], căci a fost de altfel un personaj ce făcea parte din anturajul împăratului lui Marcus Aurelius[46]. În timpul războaielor marcomanice (în anul 172 e.n.), el l-a invocat pe Hermes Aerios, o divinitate care la origine se identifica cu Thoth Shou, zeu egiptean al aerului, pentru a provoca ploaia în luptele cu quazii[47]. În această perioadă cultele egiptene se propagă puternic în zona provinciilor dunărene[48] în toate păturile sociale, inclusiv în Dacia[49].

Privind în ansamblu se pot trage unele concluzii referitoare la acest monument. Obeliscul în cauză este un artefact antic şi nu unul modern, cum se credea până în acest moment. Este decorat cu o imitație de scriere hieroglifică, fără a se putea specifica cât de înalte erau cunoştințele celui/celor care au comandat acest monument. Ca funcționalitate, obeliscul/trunchiul de piramidă era folosit ca element de decor într-un posibil templu sau sanctuar al Isidei, fiind utilizat ca *relicviariu* şi fiind perceput ca un element solar, fiind poate prins de un zid. Datorită faptului că acesta a fost descoperit cu alte monumente provenind de la Potaissa (unde exista o comunitate de adoratori ai divinităților egiptene) şi corelat cu faptul că până în acest moment la Napoca (cea mai apropiată aglomerație urbană de Potaissa) nu s-a descoperit nici o dovada concretă a cultelor egiptene, este de presupus că obeliscul provine de la Potaissa. Rămâne în continuare deschisă problema datării acestui monument neavând deocamdată nicio dovadă concretă directă sau indirectă care să lămurească acest aspect [50].

[43] Wessetzky 1961, 47-48, fig. 15- 16; Wessetzky 1969, 147- 151, fig. 1 a, b, c.

[44]Fokke Dijkstra 2005, 68 nota 306; *I.Philae.Dem*. 159.2, 436.1-3 = *FHN* III 306. Cf. *I.Philae.Dem*. 237.1-2.

[45] Ἁρνοῦφις ἱερογραμματεὺς τῆς Αἰγύπτου καὶ Τερέντ(ιος) Πρεϊσκος θεὰ ἐπιφανεϊ (*AE* 1934, 245; *SIRIS* 613, *RICIS* 0101–0901).

[46] Dio Cassius 71, 8, 4: ὑετὸς πολὺς οὐκ ἀθεεὶ κατερράγή καὶ γάρ τοι λόγος ἐχει Ἁρνοϋφίν τινα μάγον Αἰγύπτιον συνόντα τῶ Μάρκω ἀλλους τέ τινας δαίμονας καὶ τὸν Ἑρμήν τὸν ἀέριον ὁτι μάλιστα μαγγανείαις τισίν ἐπικαλέσασθαι καὶ δι αὐτών τὸν ὀμβρον ἐπισπάσασθαι. *SIRIS* 613; Vidman 1970, 119-120.

[47] Birley 2001, 157, 172-173; Cordier 2007, 106- 108; Kovács 2009, *passim*. Harnuphis a avut rolul de a alunga ciuma folosindu-se de practici magico-religioase.

[48] Budischovsky 2004, 171- 191, împreună cu bibliografia mai veche.

[49] Budischovsky 2007, 267-288; Malaise 1984, 1667- 1681; Vidman 1989, 1001-1004. Acest aspect al răspândirii cultelor şi influențelor egiptene reprezintă subiectul unui studiu separat.

[50] Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/ 107/ 1.5/ S/ 77946, cu titlul *„Doctoratul: o carieră atractivă în cercetare"*.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Ackner 1865 — M. J. Ackner, *Die Römichen Inschriften in Dacien,* Wien, 1865.

Alvar 2008 — J. Alvar, *Romanising Oriental Gods,* RGRW 165, Leiden Boston 2008.

Balil 1956 — A. Balil, *El culto de Isis en España*, în *Escuela Española de Historia y Arqueologis en Roma, Cuadernos de trabajos*, ser. 2:8, Roma, 1956, 215- 224.

Balla şi alţii 1971 — L. Balla, T. P. Buocz, Z. Kádár, A. Mócsy, T. Szentléleky, *Die Römichen steindenkmäler von Savaria*, Budapest, 1971.

Bărbulescu 1994 — M. Bărbulescu, *Potaissa. Studiu monografic,* Turda, 1994.

Bărbulescu 2006 — M. Bărbulescu, *Cultele egiptene la Potaissa,* în *Fontes Historiae, Studia in honorem Demetrii Protase*, Cluj-Napoca-Bistriţa, 2006, 351- 360.

Birley 2001 — A. Birley, *Marcus Aurelius*, New-York, 2001.

Birley 2007 — A. Birley**,** *Hadrian*, Bucureşti, 2007.

Budischovsky 2004 — Marie- Christine Budischovsky, *Témoignages de dévotion isiaque et traces culturelles le long du limes danubien,* în: Isis en Occident. Actes du IIème Colloque international sur les études isiaques, Lyon III 16-17 mai 2002, Leiden Boston, 2004, 171- 191.

Budischovsky 2007 — Marie- Christine Budischovsky, *Témoignages isiaques en Dacie (106- 271 ap. J.-C.): Cultes et Romanisation*, în: Nile inot Tiber. Egypt in the Roman World. Proceedings of the IIIrd International Conference of Isis Studies, Leiden, May 11-14 2005, RGRW, Leiden- Boston, 2007, 267-288.

Champollion 2000 — J. F. Champollion, *Dictionnaire égyptien*, Paris, 2000.

Colin 1993 — F. Colin, *Domitien, Julie et Isis au pays des Hirpins (CIL IX 1153 et l'obélisque de Bénévent)*, *CdÉ* 68, 1993, 247–60.

Cordier 2007 — P. Cordier, *Dion Cassius et les phénomènes religieux ,,égyptiens"*, în: Nile intot Tiber. Egypt in the Roman World. Proceedings of the IIIrd International Conference of Isis Studies, Leiden, May 11-14 2005, RGRW, Leiden- Boston, 2007, 89- 112.

D`Onofrio 1965 — C. D`Onofrio, *Gli obelischi di Roma,* Roma, 1965.

Daicoviciu, Vlassa 1974 — H. Daicoviciu, N. Vlassa, *Consideraţii privind unele descoperiri arheologice din zona Cluj- Napoca*, ActaMN 11, 1974, 5-18.

Diaconescu 2003 — A. Diaconescu, *Statuaria majoră în Dacia romană vol. I,* ***1.*** *Statua cum basi sua. Terminologia, functionalitatea şi tipologia statuariei majore în lumea greco-romană, aplicată la provincia Dacia*, vol. I, Cluj- Napoca, 2003.

Dellatte, Derchain 1964 — A. Dellatte, Ph. Derchain, *Les intailles magiques gréco-égyptiennes*, Paris, 1964.

Dio Cassius — Dio`s Roman History, Loeb Classical Library (ed. E. Capps, T. E. Page şi W. H. D. Rouse).

https://biblioteca-digitala.ro

Dow, Upson 1944	S. Dow, F. S. Upson, *The Foot of Sarapis*, Hesperia, 13, 1, 58-77.
Drexler 1890	W. Drexler, *Der Cultus der ägyptichen Gottheiten in der Donauländer*, Leipzeig, 1890.
Erman 1893	A. Erman, *Obelisken Romicher Zeit*, in *Mittheilungen des Archaeologischen Instituts*, Rom, 1893, 210- 218.
Erman 1896	A. Erman, *Die obelisken der Kaiserzeit*, ZÄS, Leipzig, 1896, 149-158.
Étienne 1970	R. Étienne, *Viaţa cotidiană la Pompei*, Bucureşti, 1970.
Floca 1935	O. Floca, *I culti orientali nella Dacia*, EDR 6, 1935, 220-238.
Fokke Dijkstra 2005	J. H. Fokke Dijkstra, *Religious Encounters on the Southern Egyptian Frontier in Late Antiquity* (A.D. 298- 642), Groningen, 2005.
Gardiner 1957	A. Gardiner, *Egyptian Grammar. Being an Introduction to the Study of Hierogyphs*, Third edition revised, Oxford, 1957.
Glodariu, Ciho, Igna 1988	E. Glodariu, M. Ciho, A. Igna, *Antichităţii egiptene în colecţiile din România*, Cluj- Napoca, 1988.
Grenier 1987	J. C. Grenier, *Les inscriptions hiérogliphiques de l'obélisque Pamphili,* în *Mélanges de l'Ecole française de Rome*, Antiquité 99/2, 1987, 937-961.
Grenier, Coarelli 1986	J. C. Grenier, F. Coarelli, *La tombe d'Antinoüs à Rome* , în *Mélanges de l'Ecole française de Rome.* Antiquité 98/1, 1986, 217-253.
Grimm 1969	G. Grimm: *Die Zeugnisse ägyptischer Religion und Kunstelemente im rōmīschen Deutschland*, ÉPRO 12, Leiden- Brill, 1969.
Gudea 1997	N. Gudea, *Date noi despre „Sfinxul" de la Turda*, în: Civilizaţia romană în Dacia (ed. M. Bărbulescu), Cluj-Napoca, 1997, 157-161.
Habachi 1977	L. Habachi , *The Obelisks of Egypt. Skyscrapers of the Past* , New York 1977.
Iversen 1968	E. Iversen, *Obelisks in Exile*.I, Copenhague, 1968.
Klotz 2008	D. Klotz, *Domitian at the Contra- Temple of Karnak,* ZÄS 2008, 63- 77, fig. XVII-XVIII.
Kovács 2009	P. Kovács, *Marcus Aurelius`s Rain Miracle and the Marcomannic Wars,* Boston Leiden, 2009.
Leospo 1978	E. Leospo, *La mensa isiaca di Torino, EPRO* 70, Leiden, 1978.
Mahler 1900	E. Mahler, *Egyptomi emlék Ó- Budáról*, în *Budapest Régiségei* VII, Budapest, 1900, 170-173.
Malaise 1972	M. Malaise, *Inventaire préliminaire des documents égyptiens découverts en Italie*, EPRO 21, Leiden, 1972.
Malaise 1984	Michel Malaise, *La diffusion des cultes égyptiens dans les provinces européennes de l'Empire romain*, ANRW II 17.3., 1616-1691.

https://biblioteca-digitala.ro

Müller 1969	H. W. Müller, *Der Isiskult im antiken Benevent und Katalog der Skulpturen aus den ägyptischen Heiligtümern im Museo del Sannio zu Benevent*, *MÄS* 16 , Berlin, 1969.
Neigebaur 1851	J. F. Neigebaur, *Dakien aus der Uberresten des klassischen Alterthums, mit besonderen Rücksicht auf Siebenbürgen*, Kronstadt, 1851.
Nemeti 2005	I. Nemeti, *Isis în colecția Botár*, în: Corona laurea. Studia în onoarea Luciei Țeposu- Marinescu, Bucureşti, 2005, 349-355.
Piso 1998	I.Piso, *Inschriften von prokuratoren aus Sarmizegetusa (II)*, *ZPE* 120 (1998), 253-271.
Popa 1979	Al. Popa, *Cultele egiptene şi micro-asiatice în Dacia romana*, diss., Cluj-Napoca, 1979.
Popescu 1927	D. O. Popescu, *Le culte d'Isis et de Serapis en Dacie*, Mélanges de l'Ecole roumaine en France, Paris, 1927.
Roullet 1972	A. Roullet, *The Egyptian and Egyptianizing monuments of imperial Rome,* Leiden, 1972.
Ruscu 2003	L. Ruscu, *Corpus Incriptionum Graecarum Dacicarum,* Debrecen, 2003.
Russu 1975	I.I. Russu, *Recenzie SIRIS*, AIIA 18 1975, 415-420.
Selem 1980	P. Selem, *Les religions orientales dans la Pannonie romaine partie en Yougoslavie*, EPRO 85, Leiden, 1980.
Swetnam Burland 2007	M. Swetnam- Burland, *A taste for aegyptiaca in Italy*, în: Nile into Tiber. Egypt in the Roman World. Proceedings of the IIIrd International Conference of Isis Studies, Leiden, May 11-14 2005, RGRW, Leiden- Boston, 2007, 113- 136.
Takács 1995	S.A. Takács, *Isis and Serapis in the Roman World*, Leiden- New-York-Köln, 1995.
Torma 1880	K. Torma, *A limes dacicus felsö része*, Budapest, 1880.
Tran Tam Tinh 1964	V. Tran Tam Tinh, *Essai sur le culte d'Isis a Pompei*, Paris, 1964.
Vidman 1969	L. Vidman, *Syllogue inscriptiorum religionis Isiacae et Serapiacae*, Berlin,1969.
Vidman 1970	L. Vidman, *Isis und Serapis bei den Griechern und Römern*, Berlin, 1970.
Vidman 1989	L. Vidman, *Der ägyptische Kult in den Donauprovinzen*, ANRW 18/2, 1989, 1001- 1004 (pt. Dacia).
Vlassa 1980	N. Vlassa, *Sfinxul de bronz de la Potaissa*, PotaissaStCom 2, 1980, 133-153, fig. 1-4.
Wallis Budge 1920	E. A. Wallis Budge, *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary I- II,* London, 1920.
Wessetzky 1961	V. Wessetzky, *Die Ägyptichen Kulte zur Römerzeit in Ungarn,* EPRO 1, Leiden 1961.
Wessetzky 1969	V. Wessetzky, *Az egyiptomi kultuszemlékek jelentősége Veszprém Megyében*,

https://biblioteca-digitala.ro

Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 8, Veszprém 1969, 147–151.

Wollmann 1978 V. Wollmann, *Monumente sculpturale romane văzute de F. J. Neigebaur*, PotaissaStCom 1, 1978, 39-54.

Wolmann 1996 V. Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării şi carierele de piatră în Dacia romană*, Cluj- Napoca, 1996.

https://biblioteca-digitala.ro

An egyptianizing monument from Dacia

(Abstract)

This paper tries to put in discussion and to rehabilitate a monument considered until now to be a forgery. It was found in 1979 by N. Vlassa in the village called Miheşu de Câmpie, on the former domain of countess Kendeffy and it was used by a local villager as a support for its barn. Based on this and a formal analysis by the Egyptologist M. Ciho, from 1988 onwards this monument was considered to be a fake.

The most important argument that states the fact that this particular monument is not a modern forgery comes from the petrographical analysis conducted under the supervision of professor Corina Ionescu, Head of the Geology and Mineralogy Department of the Babeş- Bolyai University. This study concluded the fact that on the surface of the monument small holes are observed which form themselves only when this type of building material (in this case limestone), was buried in the ground for several hundreds of years. Most importantly, these inclusions are seen also on the surface of the incised characters on the monument, proving that the *egyptianizing* decoration on the surface of the monument was made also in the ancient times.

The next step was to find out what was its purpose and functionality. I consider very obvious the fact that this monument comes from the ancient city of Potaissa, in Dacia Porolissensis. That is because the material used, limestone, is from Cheia Baciului, north-west of the ancient city of Napoca and approximately 30 km. away from Potaissa, and secondly because all other monuments found in Miheşu de Câmpie were coming from Potaissa (the modern village of Miheşu de Câmpie was probably in the *teritorium* of the city).

We know the fact that in Potaissa existed a powerful community of Egyptian gods worshipers. They were even organized into a *collegium* for Isis. It is logical to suppose that they had a sanctuary or a temple in which they manifested their epiphany towards these cults. But what is most important is the fact that judging by the fact that in Rome and Beneventum there are obelisks in the temples of Isis, we can argue that we might have the same situation in the case of Potaissa, too. The only difference is that this specific monument has an Egyptianizing decoration and not always real hieroglyphs and unlike the obelisks from Rome (Iseum Campense) and Beneventum (two smaller obelisks which stood in front of the entrance in the temple of Isis) this was probably attached on a wall or, it was used as a *relicviarium* in the religious manifestations.

Dan Augustin DEAC,
Universitatea Babeş- Bolyai,
Str. M. Kogâlniceanu, nr. 1, Cluj- Napoca.
dan_deac1923@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. 1. Partea decorată a trunchiului de piramidă/obeliscului. The decorated side of the pyramid shaped monument/obelisk.

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. 2. Partea opusă celei decorate a trunchiului de piramidă/obeliscului. The opposite part of decorated one of the pyramid shaped monument/obelisk.

https://biblioteca-digitala.ro

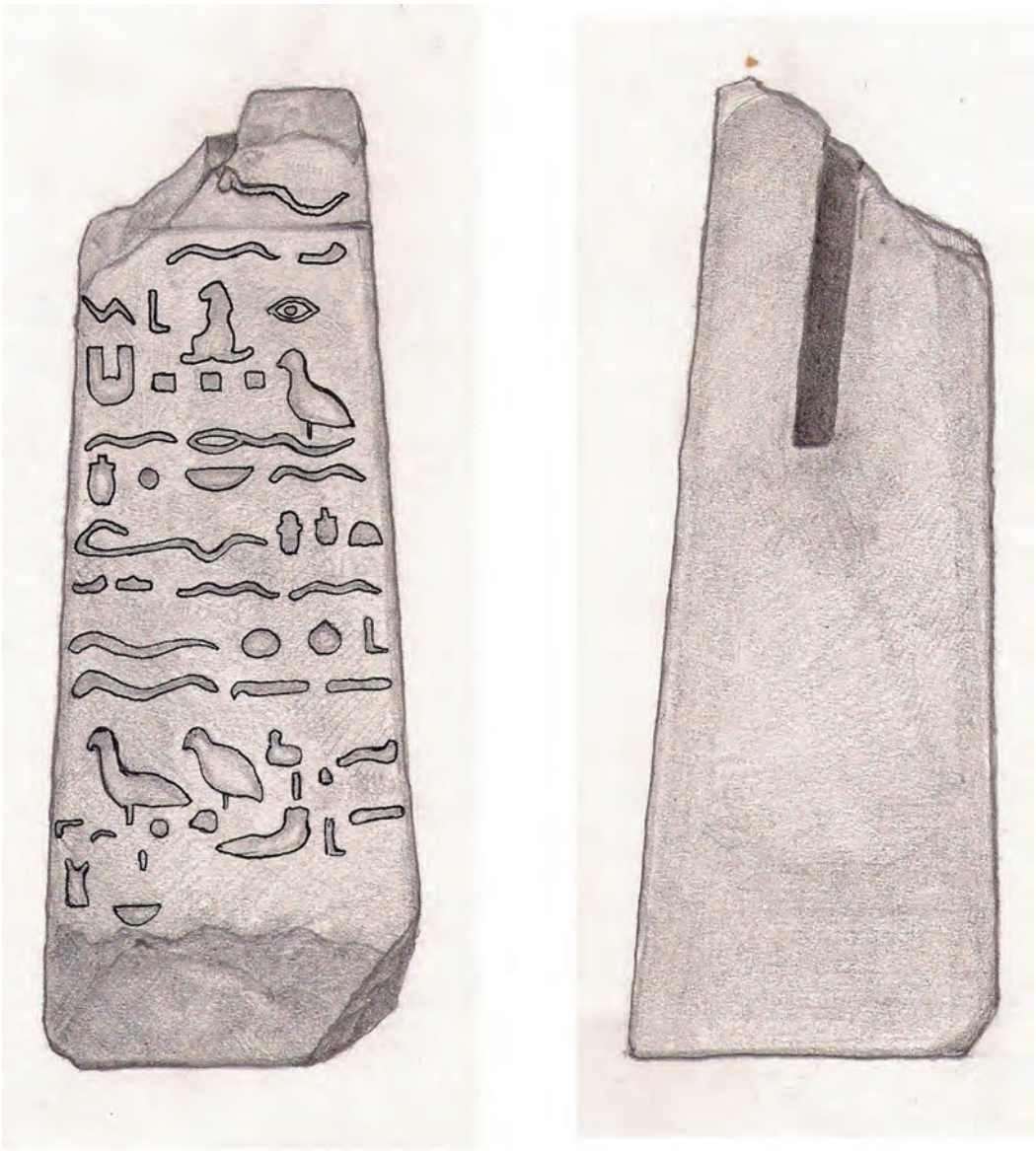

Pl. 3. Desenul celor două feţe principale ale trunchiului de piramidă/obeliscului. The drawing of the two main sides of the pyramid shaped monument/obelisk.

https://biblioteca-digitala.ro

Prescurtări bibliografice - Bibliographische Abkürzungen –

Bibliographical abbreviations

ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaMuseiMaram	Acta Musei Maramorosiensis, Sighetu Marmației
AIIA	Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie, Cluj Napoca
AJPh	American Journal of Philology, Baltimore Maryland
AnnNaturhistorMusWien	Annalen des Naturhistorischen Museums, Wien
AnnUnivApulensis	Annales Universitatis Apulensis, Series Historica, Alba Iulia
ANRW	Aufstieg und Niedergang der römichen Welt. Geshichte und Kultur Roms in Spiegel der neueren Forschung (ed. H.Temporini şi W. Haase), Berlin- New York
ArchÉrt	Archaeologiai Értesitő, Budapest
Archiv österr. Geschichtsquellen	Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen, Wien
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények, Budapest
ArchPolona	Archaeologia Polona, Warszawa
ArchRozhl	Arheologické Rozhledy, Praha
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
CdÉ	Chronique d'Égypte, Bruxelles
CercArch	Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie a României, Bucureşti
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest
CronCercArh	Cronica cercetărilor arheologice
DA	Daremberg, Ch.- Saglio, M.E., Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines, Paris
Dacia / Dacia N.S.	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, Bucureşti; Dacia N.S. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Bucureşti
EDR	Ephemeris Dacoromana- Annuario della scuola Romena di Roma, Roma

https://biblioteca-digitala.ro

EphemNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
EPRO	Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain, serie editată de M. J. Vermaseren. 113 vol. , Leyden, 1961-1990.
FHN	T. Eide et al. (eds), Fontes Historiae Nubiorum. Vol. III: From the First to the Sixth Century AD, Bergen, 1998.
I.Philae.Dem.	F.L. Griffith, Catalogue of the Demotic Graffiti of the Dodecaschoenus, 2 vol. Oxford, 1935-1937.
IDR	Inscriptiones Daciae Romanae, Bucureşti
ILS	H. Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae, 2 vol., Berlin, 1906.
InvArch, Fasc.	Inventaria Archaeologica. Corpus des ensembels Archéologiques, Roumanie
JahrbRGZM	Jahrbuch der Römische-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz, Mainz
Jahresbericht	Jahresberischt des Instituts für Vorgeschichte der Universität Frankfurt a. Main, München
JAMÉvk	A Nyíregyházi Josa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
MÄS	Münchener Ägyptologische Studien, Berlin
Mat. i Issled. Arch. SSSR	Materialy I Issledovanija po Archeologii SSSR, Moscova
Mat. i Spraw	Materiały i Sprawozdania. Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, Rzeszów
Materiale	Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti
MatIstorMuzeogr	Materiale de Istorie şi Muzeografie, Bucureşti
MFMÉvk	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
MuzNaț -	Muzeul Național, Bucureşti
PBF.	Prähistorische Bronzefunde, München, Stuttgart
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin
RE	Realencyclopädie der classichen Altertumswissenschaft (Pauly-Wissowa- Kroll), Stuttgart- München
Rev. Internat. d'Anthr. et de Scien. Hum.	Civilisations. Revue internationale d'anthropologie et des sciences humaines, Bruxelles
RevBistriței	Revista Bistriței, Bistrița
RGVV	Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten, 1 (1903) - 27 (1939); 28 (1969) Berlin
RICIS	L. Bricault, Recueil des inscriptions concernant les cultes isiaques (RICIS), Paris, 2005.
RÖ	Römische Österreich. Jahresschrift der Österreichischen Gesellschaft für Archäologie, Wien

https://biblioteca-digitala.ro

SCIV / SCIVA	Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie), Bucureşti
SCN	Studii şi Cercetări Numismatice, Bucureşti
SlovArch	Slovenská Archeológia, Nitra
SovArh	Sovetskaja Arheologija, Moskva
StComSatu Mare	Studii şi Comunicări Satu Mare, Satu Mare
Stud. Mediaevalia Pragensia	Pragensia. Studia Mediaevalia Pragensia, Praha
SympThrac	Symposia Thracologica
UPA	Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie
Veröff. der österr. Ges. für Ur- und Frühgesch.	Veröffentlichungen der Österreichischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte, Wien
VP	Východoslovenský Pravek, Košice.
ZÄS	Zeitschrift für Ägyptische sprache und Althertumskunde, Leipzig
ZeitschrArch	Zeitschfrit für Archäologie, Berlin
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

https://biblioteca-digitala.ro